

PEN C

Marcus Bakker

Het politieke denken van Den Uyl

Maarten Brouwer

De CPN in het parlement

Elli Izeboud

Jaap Wolff

**De Internationalistische traditie en
politiek van het communisme**

Mirjam Nijhof

Kanttekeningen bij ATV

Pim Juffermans

PTT en privatisering

Peter Posthumus

Links en de boeren

**Brinkmans glijmiddel
/vrouwenboekenweek
Mannen en seksueel geweld**

POLITIEK EN CULTUUR

Maandblad van de CPN

46ste jaargang nr. 1
februari 1986

Verschijnt 6 maal per jaar

REDACTIE

Marcus Bakker (hoofdredacteur)
Ingrid Blekman
Pim Juffermans
Wouter Warmerdam (red.-secretaris)
020-923084

Lay-out:

Bram IJzerman

Verschijnt 10 maal per jaar bij
uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 231138

Ons gironummer is 447416

De abonnementsprijs is f 32,50 per jaar
Studentenabonnement f 30,- per jaar
Een los nummer kost f 3,75 en is te
bestellen door f 6,25 (incl. porto) over
te maken op postgiro 447416 t.n.v.
uitgeverij Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.

Correspondentie over betaling en verkoop
s.v.p. zenden aan de administratie P en C,
p/a uitgeverij Pegasus, Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.

Alle correspondentie over de inhoud te
richten aan de redactie van P en C,
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amsterdam.

IN DIT NUMMER:

- Marcus Bakker
HOE LOUCHE, HOE
PAPPERIG? 1
- Ina Brouwer
DE CPN IN HET
PARLEMENT 6
- Elli Izeboud
INTERNATIONALISTISCHE
POLITIEK 9
- Jaap Wolff
INTERNATIONALISTISCHE
TRADITIE 17
- Mirjam Nijhof
ENKELE KANTTEKENINGEN
BIJ ATV 24
- Pim Juffermans
PTT EN PRIVATISERING 30
- Peter Posthumus
LINKS EN DE BOEREN 34
- Coco Snoek
TWEEDE RIJ FRONTBALCON
MOEDER! 38
- Willy Hilverda
VROUWENBOEKENWEEK 41
- Ronald Schilperoort
MANNEN EN SEKSUEEL
GEWELD 46

ISSN 0032-3349

HOE LOUCHE, HOE PAPPERIG?

In een artikel dat hij ter gelegenheid van de jaarwisseling voor de Volkskrant schreef, noemde PvdA-voorman Den Uyl 1985 een 'louche en papperig jaartje', dit in navolging van de rubriekschrijver Hofland. Als voorbeelden van louche- en papperigheid noemde Den Uyl: het RSV-onderzoek en het gesjoemel rond de uitkomst daarvan; het herstel van de economie bij verdere verlaging van de uitkeringen; het contact Reagan-Gorbatsjow tegenover bepaalde praktijken van hun beider landen.

De denktrant van Den Uyl

Het is maar hoe je er tegenaan kijkt. Toename van winsten tegenover sociale afbraak is mogelijk louche, bepaald niet zo papperig. Het is onversneden kapitalistische politiek, zoals die niet alleen in 1985 heeft plaatsgevonden. Aan het feit dat Sowjet-legers in Afghanistan opereren en de VS ondergrondse kernproeven houden kun je alles wat die beide landen doen wel als verdacht toevoegen – er is echter meer reden om verheugd te zijn over het feit dat bij de onheilspellend toegenomen spanning tussen de grote mogendheden nu een ontspannend element is gekomen. Den Uyl was trouwens de eerste om dat te signaleren toen hij het nodig had voor zijn betoog tegen de plaatsing van kruisraketten. En dat een onthullend RSV-onderzoek door de machthebbers (die in het land en die over de RSV) zoveel mogelijk op een dood spoor is geleid, is niet zozeer typerend voor het jaar achter ons, als voor het feit dat de politieke en economische machtsverhoudingen in dit land nog nooit wezenlijk veranderd zijn.

Vie het jaar 1985 zou willen kenschetsen met een verwijzing naar het meest bijzondere

dere dat er toen gebeurde, komt naar onze smaak eerder terecht bij iets dat echt nog nooit eerder had plaatsgevonden: het volkpetitionnement tegen de kruisraketten en de aanwijzing die dat heeft gegeven voor de omvang en diepgang van de vredesbeweging. DAAR is niets aan dat louche of papperig genoemd kan worden. Het is geen toeval, geen verrassende wending van een speelse geest, als Joop den Uyl bij zijn beschouwing over recent verleden en nabij perspectief *niet* een grote, collectieve daad van miljoenen, maar *wel* huichelarij en halfslachtigheid in hogere kringen als het bepalende moment ziet. Het geeft een oriëntatie aan.

Let wel, we verwijten Den Uyl geen harte-loosheid. In zijn stuk spreekt hij over de armen in de wereld, over de benarde positie van de niet-werkenden. Hij is niet zonder compassie. Maar als het gaat om de fundamentele krachten in de politiek, om datgene wat zelf beweegt in plaats van dat het bewogen wordt, dan behoren voor hem die met veel gevoel gadegeslagen miljoenen-massa's daar niet bij en moeten ze er eigenlijk ook niet bijbehoren. Ze zijn degenen waar *over* het gaat, niet degenen *waardoor* iets gebeurt.

Voorbijlopen

Den Uyl zegt dat een aantal keren in zijn artikel, op verschillende manieren. Zo eindigt het stuk met de constatering dat er een conflict is tussen de regering en de vakbonden, die eerst wel eens de verkiezingen willen afwachten voor ze verder gaan onderhandelen met de rijksoverheid. Den Uyl: 'Het gebeuren is klassiek voor de huidige maatschappijontwikkeling: sommigen menen zich alles te kunnen veroor-

loven, anderen wensen eerst een waarborg niet voorbijgelopen te worden'. Niet een zelfstandig optreden van de vakbeweging, niet een mobilisatie van haar krachten is wat Den Uyl als haar functie en doel ziet, maar voor alles: 'niet voorbijgelopen te worden'. Als een regering maar serieus praat met de vakbondleiding, dan is daarmee dus aan een hoofdverlangen voldaan. Alsof de vakbeweging er niet in de eerste plaats voor is, door haar machtsvorming de positie van de werknemers tegenover de ondernemers te verdedigen en te versterken.

Zoals Den Uyl de grote sociale problemen allereerst ziet als problemen van top-overleg op politiek niveau, zo ziet hij dat ook bij het vredesvraagstuk. Dat blijkt onder meer uit de volgende merkwaardige passage in zijn stuk: 'Het kabinet-Lubbers heeft enkele besluiten genomen die in strijd zijn met wat een groot deel van de bevolking wil. Dat geldt voor de bouw van twee kerncentrales. Dat geldt voor de plaatsing van kruisraketten in Woensdrecht. Dat kan en mag in een parlementaire democratie. Mits een regering er dan ook blij van geeft te beseffen hoezeer ze de laatste ruimten van democratisch gedrag opsoupeert (? M.B.) en de minderheid met respect bejegt. Daar ontbreekt nu van alles aan'.

Zoals gezegd, een merkwaardige passage. Allereerst die constatering dat in een parlementaire democratie de regering mocht doen wat ze gedaan heeft. Is dat waar? Er was sprake, volgens alle aanwijzingen, van een meerderheid van de bevolking tegen de plaatsing; dat wil zeggen, er was - en is - een meerderheidsopvatting onder het volk, niet zomaar over een wissel, maar over een bestaans-kwestie. Het parlement, dat niet op dat punt speciaal gekozen was, nam een tegen die meerderheid gericht besluit. Volgens Den Uyl 'kan en mag' dat. Volgens mij niet. In zo'n zwaarwegend conflict zou het parlement, als het al de meerderheid van de bevolking

niet wilde of kon volgen, geen beslissing hebben mogen nemen, zeker niet nu verkiezingen binnenkort toch de parlementssamenstelling zullen beïnvloeden. Wat nu gebeurd is, het doorjassen van een besluit met de bestaande, niet daarvoor gekozen meerderheid, is in zijn wezen juist strijdig met de parlementaire democratie.

'De politiek'

Voor Den Uyl ligt dat anders, omdat voor hem het eens in de vier jaar gegeven mandaat de finale democratische handeling is, en dat wat er daarna in de maatschappij wordt omgewoeld niet van beslissende betekenis kan zijn. Vandaar ook dat hij, als hij CDA en VVD verwijt dat ze zich met een Jantje van Leiden van de verdragsbehandeling afmaken, zegt: 'Dit is koren op de molen van hen die stellen, dat ontwikkelingen die de maatschappij veranderen zich buiten de politiek om voltrekken'. Buiten de politiek om? Ja, misschien als men onder 'de politiek' verstaat wat tegenwoordig nog wel eens mode wil zijn, de Haagse (of in andere hoofdsteden van de wereld zetelende) groep van mensen op en rond de voornaamste staatsposities. Maar dat is wel een uiterst enge benadering van wat 'politiek' is.

In wezen is politiek al datgene wat invloed uitoefent of wil uitoefenen op het nationale gebeuren; is een actie in een dorp om een buitenlands gezin voor uitwijzing te behoeden net zo politiek als het ministeriële besluit, die uitzetting door te drijven. Organisatie van belanghebbenden bij het huidige niveau van uitkeringen is politiek; oprichting (net zo goed als sluiting) van 'Blijf van mijn lijf'-huizen is politiek. Acties voor loonsverhoging, die ook gericht zijn tegen een overheidsbeleid dat geen loonsverhoging wil, zijn mede politieke acties. En de massale anti-kernwapenbeweging, begonnen in de tweede helft van 1977 toen Den Uyl er nog geen belangstelling voor had - bezig als hij was om te overleggen met Van Agt

over het kabinet-Den Uyl II – die vredesbeweging was en is net zo politiek als de gevolgen die ze had en heeft.

Er zijn, en dat wordt ook voorzover we weten door niemand gesteld, geen veranderingen in de maatschappij die zich buiten de politiek voltrekken. Er zijn wel veranderingen, die zich voltrekken voordat een aantal politici met beperkte blik in de gaten hebben dat er in de maatschappij iets aan de hand is.

En er is géén verandering van betekenis, die niet eerst in maatschappelijke strijd aan de orde komt. Dat laatste is helemaal geen schande voor hen die in Den Haag politiek bedrijven – mits ze maar tijdig in de gaten krijgen dat er wat aan de hand is onder de mensen.

Alpha en omega?

Hier ligt het wezenlijke verschil tussen de opvatting van den Uyl en, met name, de communistische. Voor Den Uyl is het gebeuren in parlement en regering het alpha en omega van de politiek, is alleen of althans in laatste instantie beslissend, wat in overleg tussen regering en kabinet tot stand komt. Voor communisten is maatgevend wat zich aan bewustwording en actie ontwikkelt onder de bevolking – en of dat tot resultaten leidt. Voor hen zijn niet alle maatschappelijke strijdvragen bij voorbaat gebonden aan parlementaire-democratische procedures. In belangrijke mate spelen die zich af buiten parlement en regering om en is het noch noodzakelijk, noch zelfs wenselijk dat Den Haag er altijd zijn neus in steekt. Arbeidsconflicten, uitgevochten door vrije arbeidersorganisaties, ze waren en zijn er zonder het parlement; en de parlementaire democratie is er vaak helemaal niet mee gediend dat die in zulke vraagstukken betrokken wordt.

Kortom: De parlementaire behandeling hoeft niet per definitie beslissend te zijn voor de betekenis van grote maatschappelijke bewegingen; maar die grote maat-

schappelijke bewegingen zullen er wel op gericht zijn, parlementaire beslissingen in de zin van die bewegingen af te dwingen. En ze zullen doorgaan, met de meest geëigend bevonden middelen (waaronder sommige die men 'burgerlijk ongehoorzaam' kan noemen) tot de besluitvorming in hun geest heeft plaatsgevonden. Zeker, om nog even op dat citaat uit Den Uyls stuk over de raketten terug te komen, de meeste mensen die storm gelopen hebben tegen het kruisraketten-besluit willen gerespecteerd worden. Ondanks dat Joop den Uyl ze nu opeens tot 'minderheid' bombardeert, zijn zij van mening dat zij een meerderheid vormen. Gerespecteerd dus. Maar ze willen meer: Ze willen winnen. En als het parlement of de regering ze, vol respect, het bos in stuurt met hun klemmende eis, dat zullen ze zich beraden op de middelen om niet het bos in te gaan.

Tegenstellingen

Bij onze kritische lezing van Joop den Uyls jaarwisselingsproza in De Volkskrant stoten we nog op een ander punt dat om nader commentaar vraagt. Het is de redenering, dat de maatschappij als het grootste euvel de tegenstelling tussen werkenden en niet-werkenden kent. Hij zegt dat onder meer zo: 'Het is van ingrijpend belang of de verscherpte tegenstellingen in onze samenleving worden overwonnen dan wel verder toegespitst. Dat wordt beslist door de manier, waarop aan de solidariteit tussen werkenden en niet-werkenden vorm gegeven wordt'. Met andere woorden: de werkloosheid, die vooral, moet hoofdzakelijk bestreden worden door de offers van de werkenden. En Den Uyl zegt verder dat onder Lubbers de inkomensvoortgang van de werkenden betaald wordt door bevrozing en verlaging van uitkeringen. Zijn betoog is weer, en daar sluit het aan bij wat we in het eerste deel van dit stuk hebben gesignaleerd, een pleidooi voor actieve

Haagse politiek ten opzichte van de inkomens. De logica van het verhaal is immers, dat inkomens gematigd moeten worden om de uitkeringen op peil te kunnen houden en de werkloosheid terug te dringen. Dat zou alleen vanuit de centrale overheid kunnen gebeuren.

Die redenering gaat echter op verschillende wijzen mank, ze gaat ook uit van deel-gegevens en niet van het hele 'plaatje' (zoals dat vroeger steevast genoemd werd). We noemen:

- De 'inkomensverbetering' is tot nu toe voornamelijk een winstverbetering geweest, waarbij de grootste ondernemingen er op een spectaculaire wijze uit springen. Voor een belangrijk deel is die winstverbetering terug te voeren op wijziging in de economische conjunctuur, voor een ook niet gering deel op loondruk, uitstoting van arbeidskrachten en verhoging van arbeidsproductiviteit. Tenslotte is winstmakerij begunstigt door verlaging van belastingen en premies voor de ondernemingen.

- Van zeer vele werknemers is het inkomen niet hoger, van velen zelfs lager dan een aantal jaren geleden. Zo is er voor een beperkte arbeidstijdverkorting (en een nog veel geringere herbezetting) onevenredig veel ingeleverd.

- De regering heeft het financieringstekort verminderd ten koste van zowel werkende ambtenaren als van sociale premies en van algemene voorzieningen. Defensielasten en geldoverheveling van overheid naar ondernemingen zijn toegenomen.

Er is, door het kabinet-Lubbers, onverschuldete klassepolitiek gevoerd. En daarom gaat het niet aan om, zoals Den Uyl doet, de voorstelling te geven alsof het hier om een hoofdtegenstelling werkenden-niet-werkenden gaat, waarbij de eersten aan het langste eind trekken. De hoofdtegenstelling is die tussen de machtigen en rijken, die het regeerbeleid dicteren, en de niet-rijken, of ze werken of niet. Werkende arbeiders en arbeidsters bezweren

om geen looneisen te stellen aan kapitaalcrachtige ondernemers, met het argument dat dat van de uitkeringen afgaat, is een zo scheve redenering dat ze naar kwade wil gaat ruiken. Het zou beter zijn als Den Uyl zich daarvan zou onthouden. Uiteindelijk zullen straks de sociale uitkeringen vooral beschermd moeten worden doordat de lonen waarop ze gebaseerd zijn, omhoog gaan.

Verkiezingen

De naar de verkiezingen gerichte gedachtengang van Den Uyl, zoals ze uit zijn betoog valt af te leiden, is uiteindelijk een vrij eenvoudige. Als niet grote maatschappelijke stromingen zullen bepalen wat er in de politiek gebeurt, maar, vooral, getalsverhoudingen in het parlement - dan ligt de redenering voor de hand dat voor de komende vier jaar elke mogelijkheid tot verandering afhankelijk is van de stembus-uitslag. En in de redenering van de PvdA, die nadrukkelijk weigert een bondgenootschap te overwegen met de partijen aan haar linkerkant, houdt dat verder in, dat alle verandering alleen kan komen van (aanzienlijk) meer PvdA-zetels. Die zetelwinst zou zo groot moeten zijn, dat VVD en CDA geen meerderheid behalen. Dan zou het CDA wel met de PvdA moeten regeren, wilens of onwillens.

Op die simpele formule, waar geen chips en geen software voor computers aan te pas komen, heeft de laatste maanden het bijna wekelijkse speculeren over verkiezingsenquetes plaatsgevonden. VARA, AVRO, KRO, ja wie niet die mee wil doen in omroepeland, ze storten nu al lange tijd met grote en intensieve regelmaat de cijfers over ons heen: 'als er nu verkiezingen zouden worden gehouden, dan...' We hebben er in dit blad al herhaaldelijk op gewezen, hoe bedrieglijk die redenering is. Als... maar er worden nu geen verkiezingen gehouden, en de meerderheid van het Nederlandse volk

denkt helemaal niet in verkiezingsbegrippen. Dat komt pas tegen de verkiezingen zelf.

Wel, in de beschouwingen van politieke hoogwaardigheidsbekleders, steeds klaar-zittend als de VARA of de TROS weer iets hebben laten onderzoeken, gaat het steeds om dat punt: Hebben CDA en VVD nog een meerderheid, of moet het CDA wel met de PvdA. Het optreden van de PvdA zelf is geheel op dit denkpatroon afgestemd. Er is de grote tegenstelling over de kruisraketten, en geen duizend capriolen, de ene dag van Piet Dankert, de andere van Mient Jan Faber, kunnen die wegwissen. De PvdA kan, na alles wat ze gezegd heeft, geen kruisraketten-regering vormen.

Maar voor het overige is er, wat in het Angelsaksisch heet, het 'low profile'. De PvdA vermijdt zorgvuldig om in zulke zaken als de sociale politiek, de economie, de bewapening, de belastingen een houding aan te nemen die haar al te scherp van het CDA zou scheiden, laat staan haar daar vierkant tegenover zou plaatsen. Wat doorgaans een strijdperk is, de behandeling van de rijksbegroting voor het verkiezingsjaar, is nu een uiterst flauw gebeuren gebleven waarvan de indruk overbleef, dat vermindering van hevige confrontaties het voornaamste doel was. Alles wordt op alles gezet om straks met een steeds verder naar rechts schuivend CDA een nieuwe regering te kunnen vormen.

Nu bestaat iedere politieke partij met het doel vroeger of later te regeren, of op z'n minst zo groot mogelijke invloed op het regeeringsbeleid uit te oefenen. En hoe groter een partij is, des te groter ook haar wens om zelf bestuursposten in te nemen. Dat is allemaal legitiem. Bij de PvdA leeft de regeerhonger zeer sterk. De laatste 25 jaar heeft ze slechts driemaal geregeerd, waarvan twee keer zeer kort. Alle drie de keren is ze door een regeringscrisis aan de kant gezet. Men wil nu wel eens wat anders. Maar de manier waarop men thans,

ook weer blijkens Den Uyls artikel, de regeerkwestie benadert opent al heel weinig perspectief.

In de eerste plaats, en daar is in dit stuk uitvoerig bij stilgestaan, door de gedachtengang dat de kiezers in mei nu maar eens verstandig moeten zijn - waarna in Den Haag verder alles in regering en parlement geregeld zal worden. Eén keer een stem, geen permanent doorwerkende invloed vanuit maatschappelijke acties - dat is nu bepaald geen wijze van denken die groot enthousiasme bij het al dan niet stemmende volk zal kunnen verwekken. En dan - de vooropgezette afhankelijkheid van het CDA, nu al tot uitdrukking komend in een uiterst gematigd optreden tegenover alles wat het kabinet-Lubbers presenteert - tot aan Ruding toe. Maar ja, vond Wim Meyer niet ook Ruding eigenlijk best geschikt voor een komend PvdA-CDA-kabinet?

Het is helemaal niet eenvoudig om in de Nederlandse politieke verhoudingen te zeggen: dit mag, dat niet. Iedereen die zegt dat coalities in dit land onvermijdelijk zijn, heeft tot nu toe gelijk gekregen en zal dat ook nog wel een poosje houden. Maar des te gewichtiger zijn dan, in een tijd van werkloosheid, super-winsten en overbepapening, de heldere en onvervreembare uitgangspunten.

Een eerste zou daarbij dienen te zijn, de bereidheid om te bezien in hoeverre de progressieve krachten in de Nederlandse politiek één lijn kunnen trekken als het om regeringsvorming gaat. Een tweede, om enkele heldere lijnen uit te zetten naar uitbanning van atoomwapens, vermindering van militaire uitgaven, verbetering en verdediging van de positie der niet-rijken ten koste van de rijken - mede via vermindering van de werkloosheid.

Wie verandering wil moet het die kant op zoeken, wil niet de beschuldiging van louche- en papperigheid niet als een boemerang terugkomen naar de gooiër.

Marcus Bakker

Naar aanleiding van de verantwoording die de Tweede Kamer-fractie van de CPN over de periode 1982-1986 aan het afleggen is, geeft onze fractievoorzitster Ina Brouwer hier een

beknopte samenvatting van de praktische en politieke moeilijkheden van het werk, van de politieke initiatieven en van enkele toch niet geringe resultaten.

DE CPN IN HET PARLEMENT

De CPN-fractie in de Tweede Kamer werkte in een niet eenvoudige periode. Allereerst vertegenwoordigde ze als zeer jonge fractie een CPN, die terecht was gekomen in een razendsnel vernieuwingsproces en die te kampen had met nogal wat interne problemen. Voor een behoorlijke inwerkingsperiode was nauwelijks ruimte. Met de komst van de regering-Lubbers zag zij zich voor de taak gesteld zowel vorm te geven aan een duidelijke oppositie, de CPN-visie te verwoorden, als tegelijkertijd te werken aan coalitievorming in en buiten het parlement. Toen de fractie in 1982 werd gekozen bestond ze uit Gijs Schreuders, Evelien Eshuis en ondergetekende. Gijs Schreuders gaf in augustus 1983, toen Jaap Wolff en Ina Brouwer Moskou bezochten om daar voor de CPN besprekingen te voeren over het vraagstuk van de kernbewapening, te kennen het niet met dit bezoek eens te zijn en af te treden. Marius Ernsting volgde Gijs op en zag zich genooddaakt zich in een razendsnel tempo in te werken. Het moet gezegd worden dat onder deze omstandigheden van een redelijke werkweek voor de leden en medewerkers van de fractie, waarvoor de partij zich in het Verkiezingsprogram in het kader van de feminisering van de politiek had uitgesproken, weinig terecht kwam. Daarnaast bleken de werkwijze van het parlement zelf en de huidige politieke situatie grotere belemmeringen op te leveren voor een

meer menselijke wijze van politiek bedrijven dan tevoren was gedacht. Over de eisen die aan de werkwijze van het parlement moeten worden gesteld en de mogelijkheden om die te realiseren is met name bij het werken aan het boek Vrouwen en het Binnenhof door de CPN-fractie verder nagedacht. Wel is duidelijk dat het functioneren van het parlement zelf om deze en andere redenen aparte aandacht nodig blijft hebben.

De oppositie

Ook in een ander opzicht waren de politieke omstandigheden in deze periode verre van eenvoudig. De regering-Lubbers kwam met een keihard afbraakbeleid in het belang van de grote ondernemers en koerste ondanks toenemend verzet af op plaatsing van kruisraketten in Nederland. Zij introduceerde een on-Nederlands-autoritaire stijl van regeren waarbij de controlerende functie van het parlement sterk werd ingeperkt door de binding van CDA en VVD aan het regeerakkoord. De oppositie kreeg te maken met vrijwel bevroren verhoudingen in het parlement. Tegelijkertijd was de buitenparlementaire beweging in dezelfde periode soms ongekend breed en sterk. Dat gold zeker voor de vredesbeweging, het verzet tegen de afbraak van sociale zekerheid en de acties van ambtenaren. Het voordurende negeren van deze omvangrijke bewe-

gingen en de oppositie in het parlement, beschouwt de CPN-fractie als een van de ernstigste aspecten van de politiek van de regering-Lubbers. De weigering consequenties te trekken uit de op initiatief van de CPN-fractie ingestelde RSV-enquête, het besluit tot het bouwen van kerncentrales tegen de uitkomst van de Brede Maatschappelijke Discussie in, het doorzetten van de afbraak van de sociale zekerheid ondanks breed verzet, ook uit CDA-kring, en natuurlijk het kruisraketten-besluit ondanks een massaal en diep geworteld verzet onder de bevolking en een volkspetitionnement van bijna 4 miljoen handtekeningen; dat alles heeft een ernstig verlies aan vertrouwen in de parlementaire democratie veroorzaakt. Een verlies dat wel eens verstrekkende consequenties voor de komende periode kan hebben.

Zo leidde het tot de vraag naar het nut van oppositie, waarom, ook in het parlement, nog initiatieven nemen als de verhoudingen al van tevoren vastlagen? Het afwijzen van de oppositie gaf Lubbers de schijn van het succes en links het kenmerk van mislukking. Een beeldvorming, waarvan Lubbers in de verkiezingsstijd sterk gebruik zal maken.

Is er bij de buitenparlementaire beweging sprake van verlies in vertrouwen in het parlement, in het parlement lijkt bij de oppositie sprake van een verlies aan vertrouwen in zichzelf. Het sterkst uit zich dat bij de PvdA, die haar oppositie op sociaal-economisch beleid in de loop van deze regeerperiode afzwakte, zittende ministers prees voor hun vakmanschap, zichzelf de kwestie van de kruisraketten liet aanpraten als haar probleem in plaats van een forse bijdrage aan de kernbewapening van CDA en VVD, en vooral gewikkeld lijkt te zijn in opvolgerskwesties die maskeren dat het uiteindelijk gaat om het politieke antwoord van de PvdA op deze ernstige politieke crisis.

Hoewel met individuele leden van de PvdA-fractie soms intensief werd samen-

gewerkt, lijkt progressieve samenwerking voor de PvdA vooral een antwoord uit het verleden. Helaas moeten we constateren dat ook links van de PvdA geen beeld is ontstaan van een krachtig gezamenlijk optreden tegen rechts. Werd in deze periode tussen de fracties van CPN, PSP, PPR en EVP vaker en beter samengewerkt dan ooit tevoren, het beeld werd toch vooral bepaald door de mislukte verdergaande samenwerking tussen de partijen en door onderlinge meningsverschillen en afsplitsingen. Voeg daaraan toe de door botte machtspolitiek geminimaliseerde progressieve stroming in de CDA-fractie, een onduidelijk D'66 dat ten einde raad het districtenstelsel maar weer uit de kast haalt en het is duidelijk dat de regering Lubbers erin geslaagd is een slijtageslag toe te brengen aan de oppositie.

Resultaten, standpunten en initiatieven

De CPN-fractie heeft gekozen voor een strijdvaardige, taaië oppositie, waarin voortdurend op de mogelijkheden van een andere, een progressieve politiek wordt gewezen. Voor haar optreden nam zij de volgende vier uitgangspunten als richtsnoer:

- het opkomen voor de belangen van hen, die het slachtoffer worden van deze politiek;
- het naar voren brengen van de analyse, maatschappijvisie en alternatieven van de CPN, het stellen van maatschappelijke vernieuwing tegenover de (kapitalistische) restauratie;
- het hameren op de betekenis van democratie en massabeweging, de rechten van minderheden en de noodzaak van een ondubbelzinnig antiracistische en antifascistische politiek, het verdedigen van de rechten van het parlement, openbaarheid, controle, helder taalgebruik en de noodzaak tot politieke vernieuwing, onder meer door meer vrouwen in het parlement en een andere stijl van politiek

bedrijven, wars van mannetjesmakerij;
– een zo breed mogelijke samenwerking van oppositie en progressieve stroming in het CDA om toch resultaten te bereiken.

De resultaten van dit optreden waren er ondanks alle moeilijkheden wel degelijk, ook al kregen ze vaak veel te weinig aandacht en publiciteit. Een beknopte opsomming: Voorop de op initiatief van de CPN-fractie gehouden RSV-enquête; de bescherming van de positie van verzetsdeelnemers en oorlogsslachtoffers; het breed gedragen protest tegen de executies in Indonesië; een door vrijwel alle fracties ondertekend protest tegen Reagan wegens diens bezoek aan Bitburg; een boek over de positie van vrouwen in het parlement waaraan alle vrouwelijke leden van Eerste en Tweede Kamer meewerkten; het verhinderen van de aanwezigheid van Janmaat bij de Nationale 4 mei Herdenking in 1984. Ook als het niet leidde tot meerderheden zette de fractie zich in om het inhoudelijk gelijk van de oppositie naar voren te brengen. Zo kwamen de CPN- en PSP-fractie met een alternatief stelsel van studiefinanciering, organiseerden de CPN-, PSP-, PPR- en EVP-fracties een eigen hoorzitting over de plannen van de regering met betrekking tot de stelselherziening waarin ook plaatselijke groepen aan het woord kwamen, kwamen dezelfde fracties met een verklaring tegen een bezoek van het parlement aan de NAVO-generaals in Brussel, die eerder weigerden in een openbare hoorzitting over het raketverdrag te worden gehoord.

Vaak in samenwerking met werkgroepen van de partij bracht de fractie aanzetten voor een nieuwe politiek naar voren, onder andere op het gebied van technologie, individualisering in het belastingssysteem en

sociale zekerheid, een defensie-antwoordnota waarin verlaging van de defensieuitgaven en een echt vredes- en veiligheidsbeleid centraal staan. Centraal stond ook het opkomen voor mensenrechten waar ook ter wereld. In dat kader werkte de CPN vooral samen met PPR, PSP en EVP zowel waar het ging om het opkomen voor de belangen van individuele vluchtelingen en vreemdelingen als waar het ging om groepen bijvoorbeeld de Tamils. Ook tegen schending van mensenrechten in Oost-Europa trad de CPN-fractie ondubbelzinnig op waarbij zij tegelijkertijd stelling nam tegen pogingen van rechts om dat te plaatsen in een koude oorlogssfeer en het opvoeren van de kernbewapening. In het kader van de interntionale solidariteit werd vooral aandacht besteed aan de strijd tegen de apartheid in Zuid-Afrika, de toestand in Indonesië, Nicaragua en Chili.

Tenslotte heeft de huidige fractie kunnen werken aan de basis voor een verdergaande samenwerking voor de nieuw te kiezen CPN-fractie. Op 16 januari presenteerden voorzitters en fractievoorzitters van CPN, PPR en EVP een overeenkomst voor de periode 1986-1990 waarin afspraken zijn neergelegd voor een hechtere samenwerking van deze drie fracties. In de overeenkomst is duidelijk een opening gehouden voor een uitbreiding naar andere fracties, met name die van de PSP.

De CPN-fractie constateert wel dat veel van haar initiatieven *te weinig bekendheid* kregen en daardoor te weinig in en buiten de CPN konden worden uitgewerkt. In de komende periode zullen daar oplossingen voor moeten worden gezocht.

Ina Brouwer

INTERNATIONALISTISCHE POLITIEK

Inleiding van Elli Izeboud op CPN scholingsdag op 7 december 1985

I.

Uitgangspunt en centrale gedachte bij het internationale werk van de communistische partij is de verbondenheid van de strijd op nationale schaal met een internationalistische opstelling. Anders gezegd: machtsvorming in eigen land heeft een internationalistische dimensie nodig. In de strijd voor vrede, vrijheid en socialisme past geen bekrompenheid en is het nodig om over grenzen heen te kijken. Tegelijk kan internationale solidariteit alleen vorm krijgen als nationale onafhankelijkheid en zelfbeschikking als grondslag erkend worden. Het is niet mogelijk om 'elkaars strijd' te voeren. Dit uitgangspunt maakt solidariteit tot politieke machtsfactor. Om een voorbeeld te noemen: De solidariteit met het Vietnamese volk had ook sterke invloed op het denken en op de machtsverhoudingen in eigen land. Voor het eerst werd de Amerikaanse politiek op brede schaal ter discussie gesteld, hetgeen later ook in de ontwikkeling van de vredesbeweging een rol heeft gespeeld. In mijn inleiding - die deels zoekend van aard is - zijn wat eigen recente internationale ervaringen verwerkt.

II.

Kermerkend voor communistische politiek is dat je zowel je hoofd als je hart als je handen gebruikt. Enerzijds is er de afkeer van onrecht en onderdrukking en het verzet daartegen. Dat gebeurt vanuit idealen en emoties. Zonder eerst te gaan rekenen

'Wat levert het ons op' wordt partij gekozen en gedaan wat je gevoel je ingeeft: daadwerkelijke solidariteit. Anderzijds zijn communisten ook realisten, zijn ze erop gericht om maatschappelijke verhoudingen en ontwikkelingen te analyseren en de vraag te stellen: Hoe bereik je macht voor wat je wilt. Hoe doorbreek je bestaande machtsverhoudingen? Met wie doe je dat? Welke bondgenootschappen zijn daar nationaal en internationaal voor nodig. Je zou dat ook de wetenschappelijke kant van de zaak, de wetenschappelijke kant van de strijd voor het socialisme kunnen noemen. Dat houdt ook in: een aanpak die openstaat voor ervaringen, inzichten en analyses die elders bestaan.

III. Cultuurverschillen

Onze partij, de CPN, heeft een grote traditie in internationalisme. Denk aan de strijd tegen kolonialisme en fascisme en de solidariteit met de strijd van volkeren in Indonesië, Vietnam, Zuid-Afrika, Chili, Nicaragua. Voor dit optreden bestaat ook internationaal respect. Een aantal eigenaardigheden van communisten in Nederland worden daarbij op de koop toe genomen.

Want: eigenaardig zijn we. Net als iedereen trouwens. En het is goed om dat ook te beseffen. Ons optreden is nauw verbonden met de in ons land bestaande tradities, leefwijzen en cultuur: wars van discipline, eigennuttig, individualistisch. Leuk

dus. Maar soms ook: betweterig – het risico lopend om je wijsvinger uit te strekken op een moment dat er juist een vuist gemaakt moet worden.

Het bestaan van grote culturele verschillen is zeker iets waar je in internationale activiteiten met je neus bovenop wordt gedrukt. Het is zeker ook een van de dingen die me bij het bezoek aan de Sowjet-Unie in december '84 weer sterk opvielen. Een enorm groot land, een supermacht, waarin vele zaken uitgedrukt worden in kwantiteiten: voordurende informatie over lengte van straten, hoeveelheden kamers in de Ermitage, oppervlaktes, cijfers. Niet alle verschillen zijn politieke verschillen of tegenstellingen. Het is ook des te schadelijker als een specifiek werkklimaat van een communistische partij gepresenteerd of opgevat wordt als wezenskenmerk van communistische politiek in het algemeen. De rijke verscheidenheid van volkeren en culturen is een boeiend aspect van internationaal werk. Ik vond het een enorme ervaring om buiten Europa te zijn. Het levert een ander wereldbeeld op. Een simpel voorbeeld: in China bevindt Europa zich ergens linksboven op de wereldkaart en treffen we China en de Pacific in het midden aan. Ziet men mede daardoor Europa meer als een geheel? Kijkt men mede daardoor vreemd aan tegen onze opvattingen over de tegenstellingen in Europa?

IV. Communicatiemogelijkheden

Een van de positieve kanten van internationalisering van het kapitaal en van de daarmee verbonden ontwikkeling van technologie, wetenschap en politiek, lijkt me zonder meer de huidige enorm toegenomen mogelijkheden van internationale en interculturele uitwisseling. Gebeurtenissen in andere (verre) landen komen rechtstreeks per satelliet op onze radio- en TV-ontvangers. Er is sprake van een sterk toegenomen toeristisch verkeer, en internationaal verkeer op gebieden van handel,

wetenschap, kunst en cultuur en diverse politieke beleidsterreinen. Dat geeft aan internationale betrekkingen een zeker open karakter. Maatschappijen kunnen zich niet afsluiten, kunnen niet alle informatie van elders buitensluiten. Ook op de ontwikkeling van socialistische landen is dat van invloed.

V. Uitgangspunten in partijprogramma

In ons partijprogramma hebben we een en ander vastgesteld over de door ons voorgestane vorm en inhoud van internationale betrekkingen. Kort samengevat worden daarbij de volgende algemene uitgangspunten genoemd:

- voor vrede en veiligheid;
- voor nationale onafhankelijkheid en gelijkberechtiging van staten;
- strijd tegen armoede en onderdrukking;
- voor democratische rechten;
- voor internationale samenwerking en dialoog op grond van autonomie van partijen en bewegingen.

Als *doel* van internationale contacten wordt genoemd: het uitwisselen van ervaringen en inzichten. Verder werd besloten om te streven naar nieuwe vormen van internationale samenwerking ('nieuw socialistisch internationalisme') met als kenmerken:

- erkenning van autonomie van partijen;
- respect voor diversiteit in denken en handelen;
- open houding ten opzichte van autonome democratische bewegingen en een nauwe verbinding met de eisen, initiatieven en alternatieven die van daaruit gesteld worden;
- het overbruggen van versterde politieke scheidslijnen binnen de arbeidersbeweging en het leggen van relaties met nieuwe progressieve politieke krachten als onmisbare deelgenoot.

Deze benadering vormt mijns inziens geen breuk met onze tradities, maar biedt een oriëntatie om in de huidige tijd vorm te ge-

ven aan internationalistische politiek. Het is van betekenis dat de CPN in haar partijprogramma niet koos voor isolement, maar voor een actieve internationale opstelling. Oog in oog met de gigantische problemen van overbewapening en onderontwikkeling, is duidelijk dat internationale contacten broodnodig zijn, en bovendien dat ze meer dan formeel moeten zijn.

VI. Vredesstrijd hoofdzaak

Literaard vormt de strijd voor vrede, tegen atoombewapening, een hoofdpunt in onze internationale contacten. Het vormt er ook de belangrijkste reden van. Met de strijd tegen de productie en invoering van de neutronenbom is onze partij goed uit een zeker isolement gebroken dat met het begin van de 'autonomie-periode' verbonden was. Een herstel van betrekkingen en het leggen van nieuwe contacten (verbreding ervan) vond plaats op grond van een uiterst *concreet doel*, namelijk het verhinderen van productie en invoering van een nieuw weerzinwekkend wapen, de N-bom, als nieuwe etappe in de ontwikkeling van atoomwapens. Ook ging het om een vraagstuk dat voor de massa van de bevolking uiterst belangrijk en inzichtelijk is.

Met onze initiatieven op dit terrein is veel waardering voor onze partij ontstaan en geuit. De ontwikkeling van de strijd tegen de N-bom maakt duidelijk dat niet alleen de kwantiteit telt (de omvang van een partij en de oppervlakte van het grondgebied waarop zij werkt), maar ook de *kwaliteit*. Bovendien werden de mogelijkheden in zicht gebracht die er bestaan voor kleine partijen en vanuit kleine landen om internationaal invloed uit te oefenen. Over vredesvraagstukken bestaan bijzonder nuttige contacten en gedachtenwisselingen met andere partijen, waaruit ook wij veel ervaringen hebben opgedaan. Het doorbreken van de atoomwedloop, het terugdringen en uitbannen van massavernietigingswapens vereist vele concrete stappen van staten, parlementen, partijen, be-

wegingen. Daarover is op diverse plekken al het nodige bericht (ledenkrant, P en C, Waarheid) en ik ga daar nu niet verder inhoudelijk op in. Wel wil ik een conclusie trekken: het is van groot belang om onze visie, onze ervaringen elders in te brengen - hoe groot ook soms de meningsverschillen met anderen zijn. In andere landen en door andere vredeskrachten wordt een oordeel gevormd over de situatie in ons land. Onze visie mag daarbij niet ontbreken. Ons sterke punt is dat we onze ervaringen vanuit massabewegingen inbrengen en de internationale betrekkingen uit de sleer proberen te halen van louter diplomatie en staatspolitiek. De toenomen contacten tussen communistische partijen (uit met name socialistische landen) en sociaal-democratische partijen waarderen we positief, maar de elementen die wij inbrengen kunnen niet gemist worden.

VII. Eurocentrisme

Strijd tegen atoombewapening is een overheersend vraagstuk in de internationale politiek. In september '83 verscheen een notitie van het toenmalige dagelijks bestuur en de buitenlandcommissie waarin onze stellingname tegen atoombewapening werd uitgewerkt in een aantal concrete ideeën, voorstellen en gedachten. Die notitie werd gemaakt ter voorbereiding van een reeks gesprekken met andere partijen. De notitie werd goed ontvangen en kon prima gehanteerd worden als leidraad in gesprekken, ook om een beeld te krijgen van punten van overeenstemming en verschil.

Met Siem van der Helm bracht ik in dat kader een bezoek aan Hongarije en Joegoslavië. In Hongarije hadden we zinnige, interessante gesprekken met de Hongaarse partij en met diverse personen uit de vredesbeweging. Enigszins verrast waren we aanvankelijk door de reactie in Joegoslavië. Nogal nadrukkelijk werd kritiek geleverd op het 'eurocentristische' karakter

van de vredesbeweging. 'Er wordt gepraat over het voorkomen van een atoomoorlog, maar overal ter wereld zijn oorlogen aan de gang. In de derde wereld, waar Joegoslavië zich onder meer door deelname aan de beweging van niet-gebonden landen nauw mee verbonden voelt, is strijd tegen atoomwapens geen prioriteit', zo luidde ongeveer de redenering.

In eerste instantie reageer je dan: 'De strijd tegen atoombewapening is van wereldbelang, het is vooral in Europa een acuut vraagstuk, maar daarmee is een beweging nog niet eurocentristisch. Bovendien zien wij de vredesbeweging niet als totaaloplosser van alle wereldproblemen. Dat leverde aardig wat gesprekstof op. Opnieuw bleek het van belang om open te staan voor hun ideeën, voor andere hoofdpunten en prioriteiten elders en de relatie tussen een en ander.

Het bezoek aan Cuba en Nicaragua (najaar '84) bood een goede gelegenheid om op deze vraagstukken door te gaan. In Cuba konden we aansluiten bij een eerder communistisch (uit januari 1982 - bezoek door Henk Hoekstra en Jan de Boo) waarin de relatie tussen bewapening en onderontwikkeling nadrukkelijk werd gelegd. In Nicaragua hadden we een stevige gedachtenwisseling met de FSLN en anderen rondom hun ideeën over de vredesbewegingen in Europa. Er werd op tafel gelegd dat de vredesbewegingen hun doel zouden moeten verleggen en hun energie moesten gaan stoppen in solidariteit met strijd tegen imperialistische uitbuiting en onderdrukking, met name door actief op te treden tegen de agressie van de USA. We hebben veel verteld over de ontwikkelingen hier, over de relatie tussen strijd in eigen land (op nationale schaal) en actief internationalisme. Solidariteit is voor ons niet een soort 'liefdadigheid', maar is uiting van gemeenschappelijk belang. Ook de betekenis van solidariteit vanuit de derde wereld met de strijd van de arbeidersbeweging en van vredesbewegingen

in ontwikkelde kapitalistische landen is door ons als thema ingebracht.

Het lijkt soms absurd: hoe kun je in eigen land de loonstrijd steunen, terwijl het levenspeil oneindig veel hoger is dan in de derde wereld? Het is van belang om dat te verhelderen. Om duidelijk te maken hoe onze opstelling is tegenover ons 'eigen' kapitalistische land en 'ons' nationaal inkomen. Er is grote belangstelling voor ontwikkelingen in Europa, voor de perspectieven van progressieve ontwikkeling, voor analyses van verhoudingen en bewegingen, voor de verhouding Europa-USA. Wat stelt de massale vredesbeweging voor? Waar komt die vandaan? Wie heeft de leiding? Betekent de ontwikkeling van de vredesbeweging ook de ontwikkeling van een anti-kapitalistische beweging? Welke strategie is mogelijk om in hoogontwikkelde kapitalistische landen socialisme te bereiken? Dat zijn vragen waar we ook zelf belangstelling voor moeten wekken.

In de na-oorlogse situatie is er van communistische partijen in ontwikkelde kapitalistische landen solidariteit gevraagd met socialistische landen en met bevrijdingsstrijd in de derde wereld. Het vragen van solidariteit met onze strijd, met de strijd in de ontwikkelde kapitalistische landen wordt vaak wat vreemd bekeken. Een anecdote: In de Moncado-kazerne, nu museum in Cuba, zagen we een tentoonstelling over solidariteit. Bijna alles was aanwezig: Latijns- en Midden-Amerika; Afrika; Azië; socialistisch landen - maar de arbeidersbeweging in de kapitalistische landen ontbrak. Een en ander dwingt tot het duidelijk formuleren van zowel eigen als gemeenschappelijke doeleinden. Moderne analyses zijn nodig van machtsverhoudingen en maatschappelijke krachten die die doeleinden in de weg staan.

VIII. Internationale crisisbestrijding

De uitwerking van de machtsverhoudingen en van de economische crisis is voor de

volkeren van ieder land verschillend. Niet alleen zijn er uiteraard enorme verschillen tussen resp. kapitalistische en socialistische, hoogontwikkelde en ontwikkelingslanden, ook binnen deze categorieën vertonen zich ongelijkmatige ontwikkelingen en zeer uiteenlopende wegen die gegaan worden.

Tegelijk echter dringen zich internationaal een aantal concrete doelstellingen op die een gemeenschappelijke inzet nodig maken van volkeren in de derde wereld en vredelievende en anti-kapitalistische krachten elders, vooral in kapitalistische landen. Solidariteit en samenwerking en zeker ook het uitwisselen van kennis, studieresultaten en theorievorming is nodig om tot oplossingen te komen van de gigantische problemen. Het is denkbaar om in de toekomst een internationaal actieplan uit te werken voor vrede en nieuwe internationale economische verhoudingen. Wat dat precies moet inhouden, is nu niet en niet alleen door ons aan te geven. Wel is het mogelijk een aantal voorwaarden te noemen waaraan oplossing van de wereldproblemen moet voldoen.

a) Voorstellen tot oplossing moeten *aansluiten bij voorstellen die vanuit ontwikkelingslanden, zuid-zuid-samenwerkingverbanden en de beweging van niet-gebonden landen gedaan worden*. In dit kader zijn de ideeën en voorstellen interessant, zoals die naar voren zijn gebracht op een tweetal internationale bijeenkomsten in Cuba met delegaties uit voornamelijk Zuid- en Midden-Amerika. Vanuit Cuba zijn interessante voorstellen op tafel gelegd, inclusief ideeën over daarvoor noodzakelijke coalities en consequenties daarvan voor het eigen optreden.

b) Oplossingen moeten uitgaan van de dringende noodzaak tot drastische *verlaging van de bewapeningsuitgaven*, en gericht zijn op uitbanning van massavernietigingswapens (non-proliferatie atoomwapens, stopzetting kernproeven). Het is bekend: bewapening en onderontwikkeling gaan hand in hand,

- vanwege de bewapeningsuitgaven als zodanig (invloed op het begrotingstekort in de USA en daarmee verbonden hoge rentes);

- de invloed op industriële, economische en sociale ontwikkeling;

- veel 'ontwikkelingshulp' gebeurt in de vorm van wapens;

- de derde wereld is proeftuin voor allerlei wapentuig (vergelijk Falkland);

- vanwege de milieuvernietiging.

c) Oplossingen hebben een *breed draagvlak* nodig (geen oncontroleerbare topafspraken). Voor het bereiken van effectieve oplossingen en machtsvorming daarvoor, is het noodzakelijk om uit te gaan van een aantal gemeenschappelijke belangen van volksmassa's in ontwikkelde en ontwikkelingslanden. Het ontwikkelen van een nieuwe internationale economische orde moet zich daarop baseren. Wat dient zich aan?

- verlaging bewapeningsuitgaven; bevorderen conversie; uitbanning massavernietigingswapens;

- breken van de macht van de multinationals;

- vermindering schuldenlast;

- bescherming van het milieu.

d) Oplossingen moeten uitgaan van het bestaan van *zelfstandige, soevereine staten*, van vreedzame betrekkingen tussen staten en het zoeken van politieke oplossingen voor conflicten; van het terugdringen van de verstikkende invloed van oost-west tegenstellingen.

IX. Verdeeldheid doorbreken

Hierboven zijn een aantal belangrijke doelstellingen aangegeven, waarvan de realisering een beter bestaan en toekomst kan bieden aan miljoenen mensen. Brede bondgenootschappen zijn noodzakelijk, zo wel in afzonderlijke landen als internationaal, om deze doelstellingen dichterbij te brengen en een antwoord te kunnen geven op honger, armoede, oorlogen en

atoomdreiging. Er is een gemeenschap-pelijk actieplan denkbaar, niet als formele internationale constructie, maar als iets dat de internationale verbondenheid in doeleinden van acties en in diverse landen zichtbaar maakt en bevordert. In verschillende delen van de wereld ontwikkelen zich bewegingen met een internationale dimensie. Ook zijn er voorbeelden van regionale constructies terwille van oplossing van conflicten en voor ontwikkeling van bepaalde regio's (Midden-Amerika, Pacific). Hier in Europa is dat vooral het geval rondom het vraagstuk van atoombewapening. Deze bewegingen en ontwikkelingen op het gebied van internationale samenwerking kunnen nieuw elan geven aan communistische en socialistische partijen. Het is gebleken dat er in Europa over een reeks van concrete stappen brede overeenstemming bestaat en interessante initiatieven worden ontwikkeld. De akkoorden van Helsinki vormen daarbij vaak een uitgangspunt. Mede onder invloed van de vredesbewegingen in Europa wordt op diverse niveaus gewerkt aan ontwapenende en ontspannende stappen (atoomvrije zones, uitbanning chemische wapens, etc.). Om hiermee verder te komen is het onontbeerlijk dat de vredesbeweging een opstuwende rol heeft spelen.

Op sociaal-economisch gebied ligt de mogelijkheid tot samenwerking en krachtenbundeling veel ingewikkelder. De arbeidersbeweging in de kapitalistische landen is sterk beïnvloed door hetzij een defensief-nationalistische opstelling (protectionisme), hetzij quasi-internationalistische inleverredeneringen die de macht van grote kapitaalsbelangen niet doorbreken. Met het oog op de grote betekenis van doelstellingen zoals boven genoemd, acht de CPN het noodzakelijk dat de enorme verdeeldheid tussen diverse progressieve, anti-imperialistische krachten wordt overwonnen. Oude en nieuwe scheidslijnen moeten worden overbrugd, met erkenning van politieke en nationale pluriformiteit. In ons program wordt dat 'Nieuw

socialistisch internationalisme' genoemd.

X. Communisme internationaal

In vele communistische partijen hebben debatten plaats gericht op herorientatie en het ontwikkelen van actuele programma's. Vaak hoor je verzuchten: 'Ieder heeft z'n internationale - de socialisten, de christendemocraten, zelfs de liberalen - maar de communisten hebben niets'. Anderzijds wordt nog steeds vrij gemakkelijk geschreven en gepraat over 'de internationale communistische beweging', alsof die als zodanig zou bestaan. Hoe zit dat? Wat is onze reactie daarop?

a) De eensgezindheid van andere 'internationales' moet niet overschat worden. Denk bijvoorbeeld aan de verhouding tussen de sociaal-democraten in Frankrijk en die in Nieuw-Zeeland rondom Greenpeace. Een internationalistische opstelling staat niet gelijk met de beschikking over een internationale organisatiestructuur.

b) Wat zien we bij de communisten? Op de internationale conferentie van communistische en arbeiderspartijen in '76 in Berlijn werden de autonomie van partijen en het principe van niet-inmenging vastgelegd. Deze zijn nu algemeen erkend. Ook vindt her en der normalisering en verbreding van betrekkingen plaats. Maar ook de verschillen zijn gigantisch groot en de communistische beweging verkeert op vele plaatsen in een diepe crisis. Er bestaan gewapende conflicten tussen socialistische landen waarin communistische partijen aan de macht zijn. Er bestaan niet tussen alle communistische partijen normale betrekkingen; (conflict CPSU-CPCh werkt nog steeds diep door). Nog steeds bestaan problemen met het omgaan met verscheidenheid en meningsverschillen. Nog steeds is er de neiging om verscheidenheid als onwenselijkheid te zien, als afwijking van wat eigenlijk zou moeten. Er is sprake van talloze competentiekwesties. Het monoliete denken is diep geworteld. Er bestaan enorme verschillen in positie en

situaties: grote en kleine landen; grote en kleine partijen; al dan niet met staatsmacht. De consequenties daarvan zijn onvoldoende doordacht. Een 'centrum' wordt afgewezen, maar er zijn nog overgeleverde omgangsvormen.

c) Wat zien we verder?

- Ontwikkeling van massale vredesbewegingen met internationale dimensie;
- ontwikkeling van nieuwe (groene) partijen;
- sterke intensivering van betrekkingen tussen sociaal-democratische partijen en communistische partijen (vooral uit socialistische landen);
- brede solidariteitsbewegingen met bevrijdingsstrijd in Afrika, Azië en Midden-Amerika.

In die situatie is niet zozeer aan de orde om te betreuren *dat* er geen internationale coördinatie van communisten bestaat, veeleer gaat het erom de vraag te stellen: *op welke wijze* heeft communistische politiek toekomst? Welke omgangsvormen tussen communistische partijen passen daarbij? Daarbij is ons uitgangspunt dat die omgangsvormen niet iets exclusiefs kunnen hebben. Ze zijn wel bijzonder inzoverre communisten aanspreekbaar zijn op een gezamenlijke strijtraditie en (pre)tentieve doeleinden. Naar mijn mening is de toekomst van communistische politiek afhankelijk van een aantal zaken. Waarschijnlijk is er nog meer te noemen.

a) Erkenning van en respect voor verscheidenheid en autonomie; deze gedachte wordt vrij algemeen onderschreven. Het kan echter niet alleen een passief uitgangspunt zijn. Immers: niet-inmenging zegt nog niets over hoe je wel moet omgaan met elkaar. Het uitgangspunt veronderstelt een actief denkproces over reële mogelijkheden en beperkingen die voortvloeien uit de totaal ongelijke situaties. Het veronderstelt ook een open debat over actuele vraagstukken en doelstellingen.

b) Het ontwikkelen van een effectieve bondgenotenpolitiek, dat wil zeggen geen sectorische opstelling, maar ook geen

opportunistische.

c) De verbinding met de massa, dat wil zeggen met nieuwe, onafhankelijke massabewegingen die niet aan partijpolitieke twisten ten prooi mogen vallen.

d) Ontwikkeling van staatsmacht met ruimte voor vernieuwing en ontwikkeling van democratie. Dat vraagstuk is aan de orde bij het ontwikkelen van nieuwe programma's in kapitalistische landen en in de derde wereld, maar ook in socialistische landen is hierover debat en ontwikkeling gaande.

XI. Werkterreinen van de CPN

Het is gebleken dat gedachtenwisseling over dit soort vraagstukken met andere partijen interessant, nuttig en leerzaam is. Het is de moeite waard om er energie in te steken. Bovenstaande uitgangspunten stellen ons in staat om uit te voeren te kunnen in allerlei veelsoortige en veelzijdige contacten, bilateraal en multilateraal, en mee te zoeken naar effectieve contacten. De politiek van onze partij wordt gekenmerkt door een actieve internationalistische opstelling. Globaal omvat deze politiek drie werkterreinen:

a) Het ontwikkelen van solidariteit in eigen land met bevrijdingsstrijd elders. Nicaragua, Zuid-Afrika, Latijns-Amerika, Turkije. Als partij hebben we een aparte commissie om gestalte te geven aan onze solidariteit met de Indonesische bevolking, met name met Indonesische communisten.

b) Het ontwikkelen van samenwerking en uitwisseling van ervaringen tussen communistische, (links) socialistische en andere progressieve partijen in de kapitalistische landen van Europa. Doel: kennis coördineren en grondslag leggen voor concrete onderlinge solidariteit.

Ik noem dit als apart werkterrein – niet als exclusief blok – maar omdat de arbeidersbeweging en de progressieve krachten in deze landen te maken hebben met veel vergelijkbare problemen die gericht

overleg nuttig en nodig maken. Vergelijkbare strijdsvragen van de arbeidersbeweging:

- sociaal-economische strijd (werkgelegenheid, atv, koopkracht)
- industriepolitiek en technologische ontwikkeling mede in relatie tot de derde wereld.
- strijd tegen discriminatie, racisme en sexismen;
- milieuvraagstukken en kernenergie.

Overleg over deze vraagstukken is van groot belang om een defensieve, nationalistische opstelling binnen de arbeidersbeweging te doorbreken. Deze werkt namelijk als rem op het ontwikkelen van strijdbaar acties. Er zijn veel bilaterale contacten. Met een aantal partijen is vaak snel en informeel contact mogelijk. Ook heeft op dit terrein verbreding van contacten plaatsgevonden: met links-socialistische partijen in Scandinavische landen; met groene en radicale partijen; met sociaal-democratische partijen nog veel minder (postcontacten). Door de wijze van deelname aan de verkiezingen voor het Europese Parlement en onze deelname aan de regenboogfractie is er sprake van veel regelmatige contacten. Deze zijn zeker niet beperkt tot de partijen waarmee we in die fractie zitten. Ook met communistische partijen is er goed contact. Onze partij neemt daarmee nogal een bijzondere positie in.

Op grond van onze coalitiepolitiek in eigen land kunnen we ook in EG-verband optreden voor coalities. Dat geeft nieuwe mogelijkheden, en uiteraard ook nieuwe pro-

blemen. Er is de neiging tot exclusief-groene internationale bijeenkomsten, waar bij communisten niet direct gewenst zijn.

Er is ook de neiging tot exclusief-communistische internationale samenkomsten - met bovendien één communistische partij per land. Ons uitgangspunt:

- deelname steeds toetsen aan eigen doelstellingen en mogelijkheden;
- brede, open opzet bepleiten;
- verbinden met concrete strijd- of studievragen.

Nogmaals: we kunnen hier een rol spelen in het ontwikkelen van nieuwe vormen van internationale samenwerking. dat heeft niet alleen betrekking op een aantal internationaal erkende 'hoofdvraagstukken'. Zo organiseren we bijvoorbeeld zelf als partij een conferentie over homosexualiteit.

c) Ontwikkeling van samenwerking en dialoog met partijen elders. Dat zijn voornamelijk communistische partijen en coalitie-organisaties (ANC, FSLN) van bevrijdingsbewegingen. Hierbij gaat het vooral om verdieping van de contacten rondom de vraagstukken zoals die hierboven zijn aangegeven. Deze contacten zullen voornamelijk bilateraal zijn. Zij kunnen een belangrijke bijdrage leveren tot de broodnodige verdieping van inzichten in internationale ontwikkelingen. Het is van belang om deze contacten veelzijdig verder te ontwikkelen zodanig dat ook de betrokkenheid van de basis van partijen en bewegingen wordt vergroot.

Elli Izeboud

INTERNATIONALISTISCHE TRADITIE

Inleiding, gehouden op een studiebijeenkomst van de CPN op 7 december 1985

Om te tonen hoe het internationalisme van de communisten *niet* gezien moet worden, eerst iets over enkele gebeurtenissen uit de geschiedenis van de arbeidersbeweging.

In de jaren veertig van de vorige eeuw, toen de tegenstellingen die zich zouden ontladen in de revolutie van 1848 reeds voelbaar waren, begon de arbeidersbeweging zich te ontwikkelen. Het was een periode met veel debat, met scherpe meningsverschillen, maar ook van nieuw samengaan, van aaneensluiting. Eind 1846-begin 1847 kwam het tot een verandering in de houding van de toen bestaande 'Bund der Gerechte' (Bond van Rechtvaardigen), een socialistische vereniging van Duitse arbeiders in hoofdzakelijk Parijs en Londen. Zij benaderde de aanhangers van Marx en Engels, die in dezelfde tijd in Brussel een Communistisch Correspondentie Comité hadden gevormd. Deze besloten toen tot de Bond toe te treden, omdat zij zagen dat er een reële wil was om een strijdbaar, scherper formulerende revolutionaire organisatie te vormen. De toetreding leidde tot deelname van strijdmakers van Marx en Engels aan een congres van de Bond in juni 1847 te Londen. Daar werd de naam van de organisatie veranderd in 'Bond van Communisten'. Tevens viel het besluit om de leuze op de lidmaatschapskaarten te veranderen. Op de kaarten van de 'Bond der Rechtvaardigen' was gedrukt 'Alle mensen worden broeders', zoals Schiller had gedicht. De leuze werd nu 'Proletariërs aller landen, verenigt u', een jaar later de slotwoorden van het

Communistisch Manifest. Vage, utopische gedachten moesten het veld ruimen voor heldere, strijdbare opvattingen die tot praktisch handelen konden voeren.

Een ander voorval, dit maal in 1875. De twee in Duitsland bestaande socialistische partijen besloten op een congres in Gotha samen te gaan. In het program-ontwerp (ook in het uiteindelijke program) was geschreven, dat het resultaat van het streven van de arbeidersklasse in Duitsland zelf zou zijn 'de internationale verbroedering van de volken'. In zijn kanttekeningen bij het ontwerp geselt Marx deze woorden; ze betekenen volgens hem de reductie van het internationalisme tot een frase, waarmee elke burgerlijke voorstander van vrijhandel het eens kan zijn en tot het in feite loslaten van internationale gemeenschappelijke arbeidersstrijd. Ook hier dus het afwijzen van het internationalisme als vage droom, als een vorm van liefdadigheid, als lege woorden.

Uiteraard richt dit zich niet tegen de gevoelens van menselijke saamhorigheid en solidariteit, tegen humanistische ideeën - de arbeidersbeweging heeft deze sinds haar prille ontstaan in zich opgenomen en heeft daarmee van de aanvang af getuigd van een hoog beschavingsniveau, ongeacht de moeilijke en onrechtelijke positie waarin de arbeidersklasse zich bevond. Nodig en vereist is echter een duidelijk inzicht dat de socialistische doelstellingen alleen bereikt kunnen worden door de strijd van de arbeiders van alle landen tegen het kapitalistische stelsel, een strijd die hard en lang is en gemeenschappelijk optreden

Stellingen bij de inleiding

1. Het internationalisme van de arbeidersbeweging is de tegenhanger van de uit het kapitalisme zelf voortkomende tendens tot internationalisering van de kapitaalsverhouding. De verschillende kapitaalbezitters hebben echter specifieke belangen, terwijl de arbeiders van de verschillende landen geen belangen hebben die uiteenlopen, ze hebben allen dezelfde tegenstanders en voeren ook dezelfde strijd. Dit geldt evenzeer voor de werkers in de landen met een socialistische maatschappijvorm.
2. Het internationalisme van de arbeidersbeweging strekt zich, naarmate imperialisme en neo-kapitalisme zich uitbreiden, uit tot de voor nationale onafhankelijkheid en eigen bestaan strijdende volken van koloniaal of neokoloniaal onderdrukte landen. In Nederland uitte zich dit in het bijzonder in de solidariteit met de vrijheidsstrijd van de communisten en andere patriotten in Indonesië. Dit is een belangrijke verworvenheid, die behouden en uitgebreid dient te worden.

en onverzwakte solidariteit vereist.

Spanningsveld

In het Communistisch Manifest dat begin 1848 verscheen, is voor de eerste maal uiteengezet, waarop de idee van de gemeenschappelijke strijd van de arbeiders van alle landen is gebaseerd. Deze grondslag is de werking van het kapitalistische stelsel zelf. Het kapitalisme hief de versnippering binnen de Europese landen op, het overschreed ook de grenzen tussen deze lan-

3. In de huidige periode zijn er meer mogelijkheden voor het tot uiting brengen van internationale solidariteit en voor een gemeenschappelijk internationaal optreden, maar ook zijn er nieuwe moeilijkheden ontstaan, samenhangend met de grote macht van de multinationale concerns.

4. Er is geen tegenstrijdigheid tussen het internationalisme als bestanddeel van communistische politiek en het optreden voor nationale belangen. Wel is er natuurlijk sprake van een spanningsveld, waar weloverwogen moet worden gehandeld om concrete resultaten te bereiken.

5. Strijdbaar internationalisme heeft als voorwaarde dat een zorgvuldige houding ten aanzien van de afzonderlijke geledingen wordt ingenomen. Voor de verhouding tussen communistische partijen vereist dit de erkenning van de autonomie van elke partij die zelf het best in staat is de omstandigheden waaronder zij werkt te beoordelen. Meningsverschillen behoeven samenwerking, gemeenschappelijk optreden en onderlinge solidariteit niet te verhinderen.

den. De intredende kapitaalsverhouding (de produktiemiddelen zijn het eigendom van de kapitalisten; de arbeiders beschikken niet over produktiemiddelen en zijn gedwongen om hun arbeidskracht aan het kapitaal te verkopen) berustte overal op de uitbuiting van de arbeiders, de loonarbeid was de voorwaarde voor het bestaan van het kapitalisme. Met het uitbreiden van de kapitaalsverhouding gaat samen de uitbreiding en versterking van de arbeidersklasse, in aantal, in kracht, op een bepaald moment ook in haar bewustzijn. Het kapitalisme streeft naar een wereldmarkt en opheffing van de nationale afzondering.

Daarmee dwingt het als het ware ook de arbeidersbeweging tot internationalisme, tot het ook bij zichzelf overwinnen van de nationale beperktheden.

In het Communistisch Manifest is dit in zijn meest pregnante vorm geuit in de zinsnede, dat de arbeiders geen vaderland hebben. Onmiddellijk daarop volgt echter de opmerking dat de strijd in eerste instantie toch nationaal gevoerd wordt; in die zin is de arbeidersklasse dus wel nationaal en heeft ze ook een vaderland. Bedoeld wordt, dat ook al is de strijd nationaal in vorm deze toch internationaal van inhoud is als gevolg van de internationale verbreding van de kapitaalsverhouding. In de geschiedenis van de arbeidersbeweging is het aldus getoonde spanningsveld steeds aanwezig geweest; dat is ook nu nog het geval.

De kortaf geformuleerde stellingen in het Communistisch Manifest waren niet toevallig lange tijd onderwerp van voortdurend terugkerend debat.⁷

Bij Lenin is dat spanningsveld tussen nationale vorm en internationale inhoud terug te vinden in twee stellingen die eveneens bij elkaar horen:

- Internationalisme betekent het maximale verrichten wat in eigen land mogelijk is als bijdrage tot de internationale strijd;
- Internationale eenheid is dringender noodzakelijk dan de eenheid van de arbeidersklasse binnen eigen land.

Ook hier gaat het om twee zijden van eenzelfde vraagstuk. Moge het spanningsveld zo theoretisch gezien wel duidelijk zijn, het bleek in de praktijk toch steeds moeilijk op een gegeven moment tot de juiste positiebepaling te komen.

Het stellen van nationale en internationale taken is nog gecompliceerder, omdat de kapitaalsverhouding doordrong tot gebieden en volken die werden onderworpen en in afhankelijkheid werden gehouden. Zo

werden grote gebieden, zelfs hele continenten als kolonie of halfkolonie ondergeschikt gemaakt aan een aantal industrieel ontwikkelde landen in Europa en Noord-Amerika en in Azië later Japan.

Ook nu de meeste landen een nationaal bestaan hebben verworven en de vroegere koloniale afhankelijkheid is doorbroken, duurt deze macht nog voort als gevolg van het hanteren van neo-koloniale overheersingsvormen en door het optreden van de multinationale ondernemingen. Dit brengt evenwel met zich mee, dat de arbeidersklasse nog in volle groei is en zich in getal en in bewustzijnsniveau zal ontwikkelen. In de onderlinge relatie en vooral ook in de verhouding tot de arbeidersbeweging van de ontwikkelde kapitalistische industrielanden moeten voor het tot stand brengen van gemeenschappelijk gestelde taken nog vele problemen worden opgelost die in het hierboven genoemde spanningsveld liggen.

De drie Internationales

Nu een korte excursie door de geschiedenis. De Eerste Internationale (1864-1872) heeft door haar activiteiten bijgedragen tot de ontwikkeling van de arbeidersorganisaties in een reeks van landen, ook in Nederland. Zij heeft tevens belangrijk werk gedaan voor de verhoging van het ideologische peil van deze organisaties, met name in en door de strijd met het anarchisme dat afzondering en versplintering stelde tegenover de vereniging die de Internationale wilde.

De Tweede Internationale (1889-1914) droeg bij tot de snelle uitbreiding van de arbeiderspartijen in een reeks van landen en bevorderde in haar beste dagen dat de marxistische ideeën overheersend werden en het internationalisme in de activiteiten van de bij haar aangesloten partijen een grote plaats innam.

Later echter raakten de meeste sociaal-democratische partijen steeds meer in de

* Zie hiervoor J. Morriën, *Natie en nationale onafhankelijkheid* (Pegasus, 1978)

ban van de strijd voor de meest nabijliggende en direct te verwezenlijken eisen en verdween de gedachte aan maatschappijverandering en internationale solidariteit in de strijd tegen het kapitalisme achter de horizon. Zo werd de Tweede Internationale een willig slachtoffer van het chauvinisme dat aan alle zijden welig tierde en ging zij ten onder bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, toen vrijwel elke sociaal-democratische partij zich aan de zijde van de bourgeoisie van het eigen land opstelde.

De revolutionaire marxisten, die in enkele landen zich reeds tot een partij hadden geformeerd – Rusland, Bulgarije, Nederland – bleven echter op de been in deze baaierd en hetzelfde gold voor de revolutionaire marxisten in andere landen die zich in de loop van de oorlog zelfstandig gingen organiseren. Zij vormden de communistische partijen die na de Russische socialistische Oktoberrevolutie de Communistische Internationale vormden (1919-1943).

Ofschoon de Communistische Internationale ook slechts vrij kort heeft bestaan, heeft zij in deze periode bijgedragen tot de vorming van communistische partijen in een groot aantal landen, met name in de koloniaal onderdrukte landen, en van leidinggevende kaders. De revolutionaire opvattingen die zo verbreid werden, stelden in staat om in moeilijke en gecompliceerde omstandigheden uiteindelijk eigen wegen te vinden. Tezelfdertijd werden echter eveneens onjuiste opvattingen in omloop gebracht, met name in de tweede helft van de jaren twintig en het begin van de jaren dertig, die een schadelijke uitwerking hadden en die het uitwerken van nieuwe ideeën op grondslag van een analyse van een door de opkomst van het fascisme veranderde situatie belemmerden. Dit ging vergezeld van een centralisme, dat vaak schablonen en algemene formules in de plaats stelde van een concrete benadering van de problemen van afzonderlijke landen en partijen. En dit ofschoon de diverse partijen best in staat waren de problemen te

lijf te gaan op een reële wijze, op een eigen zelfstandige manier.

Het blijft een grote verdienste en is eigenlijk een hoogtepunt in haar politiek leven, dat de Communistische Internationale op haar congres van 1935 in staat was om ingrijpende vernieuwingen door te voeren. Zij werkte een omvattend en gedifferentieerd program uit voor de strijd tegen het fascisme, dat bezielend heeft gewerkt en dat, toen de tweede wereldoorlog toch was uitgebroken, het verzet tegen de fascistische overheersing heeft geïnspireerd. Temeer was dit zo, omdat op het congres van 1935 aandacht was besteed aan de betekenis van het nationale moment in het anti-fascistische optreden, dat voordien lang was onderschat.

De CPN en haar internationale taken

Hoe heeft de CPN in die periode het internationalisme in praktijk gebracht?

Reeds in de periode voordat de SDP, in 1909 afgescheiden van de SDAP, haar naam veranderde in Communistische Partij, hadden de Nederlandse revolutionaire marxisten een op krachtige solidariteit met het Indonesische volk gerichte anti-koloniale politiek ontwikkeld. Onwrikbaar heeft de CPN deze lijn voortgezet en ontwikkeld, vóór en na de tweede wereldoorlog. Deze internationalistische houding werd consequent ook in de moeilijkste omstandigheden ingenomen, al heeft dit de partij in de binnenlandse Nederlandse omstandigheden soms in een vrij geïsoleerde positie geplaatst.

Dit deel van de activiteiten van de CPN is – en ongetwijfeld terecht – algemeen bekend.* Minder bekend is dat de CPN in de jaren voor de tweede wereldoorlog zich inspande voor ondersteuning van de bevolking van Suriname. Dit kwam mede tot

* Zie hiervoor J. Morriën, *Indonesië los van Holland. De CPN en de PKI in hun strijd tegen het Nederlandse kolonialisme* (Pegasus, 1982)

uiting in de nauwe band die tot stand gebracht werd met Anton de Kom, Surinaams revolutionair die door de koloniale autoriteiten uit Suriname werd gezet en uiteindelijk als deelnemer aan het anti-fascistische verzet in een van Hitlers concentratiekampen om het leven kwam. Een grote plaats heeft steeds de solidariteit met de Oktober-revolutie ingenomen. De Russische revolutie werd verdedigd tegen de aanvallen die er ook vanuit Nederland op werden beraamd. Om een uitdrukking uit het heden te bezigen, werd reeds toen veel werk verricht om het vijandbeeld weg te nemen en om te tonen wat de socialistische revolutie in Rusland werkelijk betekende.

De anti-fascistische strijd van de CPN had eveneens een belangrijke internationale component. In dit verband kan geweest worden op de deelname van Nederlandse zijde aan de Internationale Brigade die de Spaanse republikeinse regering ter hulp kwam in de strijd tegen Franco en aan de solidariteit die in de vorm van geld en goederen bijeengebracht werd door de talrijke comités voor hulp aan Spanje.

Veel aandacht was er eveneens voor de daadwerkelijke solidariteit met het Chinese volk, dat door het Japanse fascisme was overvallen. Met het oog op de Japans-fascistische dreiging werd aangedrongen op een beveiliging van Indonesië in overeenstemming met de door de progressieve patriottische krachten in Indonesië gedane voorstellen. In hun verblindheid wezen de koloniale overheersers deze evenwel af.

In Nederland zelf werd verder veel gedaan voor steun aan emigranten uit het fascistische Duitsland. Vervolgde communisten en socialisten en joodse vluchtelingen werden heimelijk over de grens geholpen en bij gezinnen ondergebracht. Er werd gegaagd voor officiële steun aan de gevluchten en met protestacties werd gereageerd op – wat toen van regeringszijde wel gebeurde – het terugzenden naar de fascistische hel.

Alles te zamen genomen heeft dit het klimaat geschapen, dat de arbeidersklasse immuun maakte voor het fascisme en zijn demagogische beïnvloeding. Wat dit betekende bleek, toen in februari 1941 de werkers van Amsterdam en de omliggende gebieden massaal in staking gingen tegen de antisemitische wandaden van de bezetters. Zo is de grondslag voor de illegale anti-fascistische strijd reeds voor de oorlog gelegd.

De internationalistische houding van de CPN kan in haar geheel als uiterst positief worden beoordeeld. Dat betekent evenwel niet dat er geen kritische kanttekeningen kunnen worden geplaatst. Hoe juist de solidariteit met de Russische revolutie en de daarmee ingegezette opbouw van een socialistische maatschappij ook was, ze heeft wel eens geleid tot een zich volledig vereenzelvigen daarmee, waardoor ze als een absoluut voorbeeld werd gezien dat in alles diende te worden nagevolgd. In het begin van de jaren dertig nog bracht dit met zich mee, dat – weliswaar niet zozeer in officiële partijstukken als in liedjes en gedichten – gezegd werd 'Sowjet-Holland is de leus'...

Zo'n identificatie met de historische ontwikkelingsgang van een socialistisch land is – zoals de communisten leerden begrijpen – onjuist. Elk land heeft zijn eigen ontwikkeling en daar komen ook vergissingen en misslagen in voor en soms zelfs misdaden. Nodig is het zoeken en gaan van een eigen weg die past bij de geschiedenis van het eigen land. Omgekeerd betekent dat niet, dat er geen begrip zou kunnen bestaan voor de ontwikkeling elders. Een juist begrip en inzicht geven sympathie en solidariteit een betere basis en scheppen tevens de mogelijkheid om op een duidelijker wijze eigen posities te kunnen innemen.

Internationalisme en autonomie

In de jaren na de tweede wereldoorlog, in

het bijzonder toen de koude oorlog in zijn hevigste vormen woedde, is terecht de solidariteit in de strijd voor het behoud van de vrede tot grote hoogte opgevoerd. Ook toen leidde dat in het denken van vele communisten tot een volstrekt samenvallen van meningen en beoordelingen. Ideeën en standpunten die ontwikkeld werden door de Cominform (het Communistische Informatiebureau, bestaande uit de partijen van de Oosteuropese socialistische landen en de Franse en Italiaanse communistische partij, dat het weekblad 'Voor duurzame vrede, voor volksdemocratie' uitgaf), drongen voor een deel door in de partijpolitiek van die tijd. Zeker hebben zij het denken van vele mensen bepaald. Op zichzelf was dit toen een krachtbron om onder de uiterst moeilijke omstandigheden van die periode voort te gaan. Nooit mag dit smalend afgedaan worden, zelfs al zijn er ook foutieve stellingnamen uit voortgevloeid. In het praktisch omgaan met communisten die in deze jaren hun politieke vorming verkregen, moet daarmee rekening worden gehouden en is het nodig begrip te hebben voor wat in die dagen werd gedacht en gedaan.

Het internationalisme van de CPN is verder tot uiting gekomen in een nauwe kameradschappelijke band met andere communistische partijen. Zowel in de Cominternperiode als nadien is deze van groot belang gebleken. Zonder meer kan gezegd worden, dat daardoor de kijk verbreed werd en meer inzicht in de gecompliceerde verhoudingen ontstond. Ze gaf de mogelijkheid om vraagstukken in wijder verband te zien en de internationale betekenis van het eigen werk beter te beseffen. De tegenhanger daarvan was evenwel, dat er eerder geneigdheid ontstond om schablones te volgen en soms ook wel de eigen activiteit te onderschatten.

In de periode dat de Cominform bestond (1947-1953) hebben deze nadelen zich doen gevoelen in een gelijkmaking van standpunten, van een 'strijkijzeren' van posities, ook als deze beruisten op onjuis-

te beoordelingen, zoals bijvoorbeeld ten aanzien van Joegoslavië.

In wat wel de periode van de internationale communistische conferenties is genoemd (1957-1969) heeft zich dit eveneens doen gevoelen, vooral toen er scherpe botsingen ontstonden tussen de communistische partijen van de Sowjet-Unie en China, die op staatsniveau werden voortgezet.

In deze periode heeft de CPN – dit gebeurde in de jaren 1963-1964 – haar eigen autonome positie duidelijk onderstreept. Krachtig werd erop gewezen, dat de CPN in haar politiek moet uitgaan van de beoordeling van de concrete toestanden en mogelijkheden in Nederland. Niemand, geen enkele partij kan haar positie in deze innemen; het is duidelijk dat zij voor haar activiteit alleen verantwoordelijk is tegenover de Nederlandse werkers. Inmenging van andere partijen of bevoogding, pogingen tot het opwerpen van een politieke lijn werden afgewezen.

Deze houding werd scherp, soms zelfs grof, doorgevoerd en dit bracht wel een aantal overdrijvingen met zich. Dit veroorzaakte een stagnatie in de betrekkingen met een reeks communistische partijen, maar het gaf tevens de ruimte om op te treden in eigen land en zich niet te laten meeslepen in de geschillen en intriges in de internationale beweging. In deze tijd was de CPN in staat om haar band met de partijen in Aziatische landen te bewaren. Zij toonde haar solidariteit met de in 1965 zwaar getroffen Indonesische communisten en andere patriotten en werkte een strijdbare lijn uit voor solidariteit met de strijd van het Vietnamese volk tegen het Amerikaanse imperialisme.

Uiteindelijk trad ook internationaal een keer in. Op de Berlijnse conferentie van Europese communistische partijen (juni 1976), waar de CPN aan deelnam, werd in de slotverklaring een duidelijke passage opgenomen over de verhouding tussen de communistische partijen, die beantwoordde aan de mening van de CPN. In

de nieuwe redactie van het CPSU-programa is eveneens een passage van deze aard opgenomen.

Nieuwe inhoud

Met name na 1977 kwam het tot een brede hervatting van internationale contacten, zowel ten aanzien van Europa, Azië als Latijns-Amerika. De betrekkingen met de Chinese communistische partij werden gereactiveerd.

De betrekkingen werden vooral gericht op het alzijdig bezien van het vraagstuk van het behoud van de vrede, van het verzet tegen de kernwapenwedloop. De acties tegen het introduceren van de neutronenbom en tegen de plaatsing van nieuwe middellange atoomwapens in Europa stonden in het centrum van de aandacht. Wat in Nederland op dit gebied gebeurde, had internationaal grote betekenis en dit kwam in alle contacten aan de orde.

Daarnaast is in deze relaties veel aandacht besteed aan de vraagstukken van de Derde Wereldlanden en aan de bijdrage die de communistische partijen en andere progressieve krachten in de kapitalistische landen kunnen geven om de ontwikkeling te versnellen. Besprekingen in Cuba en Nicaragua gingen in deze richting. De solidariteit uitte en uit zich tevens in de strijd tegen het Chileense Pinochet-bewind, rondom Salvador en Granada en wat Afrika betreft in de acties tegen het apartheidsgeme in Zuid-Afrika, voor steun aan Angola en voor het tot stand brengen van de onafhankelijkheid van Namibië.

Niet alleen de betrekkingen met communistische partijen werden uitgebreid, ook kwamen er eerste contacten tot stand met socialistische en links-socialistische partijen, met partijen als de Groenen in de Duitse Bondsrepubliek en de ecologische partijen in België.

Naar mijn mening vloeit uit de geschiedenis van de CPN voort dat de betrekkingen met andere communistische partijen, zowel in de socialistische en communistische landen, in dit kader van het grootste belang zullen blijven. Gezamenlijk hebben wij met deze partijen vele beproevingen moeten doorstaan. De diep-gewortelde solidariteit met deze partijen mag niet losgelaten of doorbroken worden. Daarbij is discussie, onderlinge meningswisseling zonder diplomatieke humbug meer dan ooit mogelijk en dwingt trouwens de internationale situatie met al zijn ingewikkeldheden en moeilijkheden tot gemeenschappelijk optreden voor de vrede. Voor ons is dit internationalisme nauw verbonden met ons revolutionaire perspectief, het tot stand brengen van een nieuwe socialistische maatschappij die wij de trekken willen geven, die historisch uit onze eigen Nederlandse geschiedenis voortvloeien. Onze activiteiten op internationaal gebied in de laatste jaren hebben een nieuwe dimensie gegeven aan het internationalisme van de CPN. Dit neemt de banden uit het verleden niet weg, maar verrijkt ze met nieuwe ervaringen en geeft er een nieuwe, ververstte inhoud aan.

Jaap Wolff

Al weer enkele jaren wordt er druk geschreven, gesproken en onderhandeld over ATV. Met name in 1985 is in de particuliere en overheidssector een en ander gerealiseerd en zijn er afspraken gemaakt over toekomstige ATV. Hoewel het verheugend is dat eindelijk resultaten op tafel liggen gaat het proces van ATV ons veel te traag. In dit artikel worden een aantal knelpunten uit de ATV-praktijk beschreven, zoals herbezetting, deeltijdarbeid,

flexibilisering en bedrijfstijdverlenging. Tegengestelde belangen en verschillen in machtsposities zijn bepalend voor de ontwikkeling van de ATV. De posities van ondernemers, werknemers, vrouwenbeweging en overheid worden onder het licht gehouden. In het tweede deel van dit artikel zullen perspectieven en verdere mogelijkheden tot financiering en tempoversnelling toegelicht worden.

ENKELE KANTTEKENINGEN BIJ ATV

I. Doelstellingen, onbedoelde effecten en uiteenlopende belangen

In de strijd voor ATV komen verschillende doelstellingen samen:

1. Doorbreking van de maatschappelijke arbeidsdeling tussen betaald, onbetaald en huishoudelijk werk: iedere man en vrouw moet verschillende vormen van werk kunnen combineren;
2. Bestrijding van de werkloosheid en de zorg voor de 'verloren generatie';
3. Vermindering van de arbeidsbelasting en verbetering van de kwaliteit van de arbeid;
4. Bereiken van zelfstandigheid voor volwassen mannen en vrouwen.

De weg die leidt naar 'een drastische en maatschappelijk gecontroleerde ATV tot 25 uur per week' (Partijprogramma CPN, p. 40) blijkt niet alleen vol obstakels te zitten, maar is tevens geplaagd met onbedoelde effecten - 'onbedoeld' vanuit werknemerszijde en van de kant van de vrouwenbeweging. Dat valt te constateren uit de praktijk van ATV in het particuliere bedrijfsleven en bij de overheid.

De herbezetting van ATV in de afgelopen jaren is regelmatig beneden verwachting gebleven. Er wordt naar gestreefd de knelpunten te ondervangen door in overeenkomsten de herbezetting te regelen. Ook bij de overheid blijkt dat hard nodig. Het is voorgekomen dat financiële tekorten weggevoerd werden met ATV of dat herbezettingsgelden aan materiële zaken besteed werden;

ATV wordt bij deeltijdwerkers nogal eens op dezelfde wijze toegepast als bij voltijdswerkers. Veel deeltijders hebben echter geen belang bij ATV. Het deeltijdkarakter van hun functie hebben ze vaak gewoon moeten accepteren. De vermindering van het aantal te werken uren kan verzwakking betekenen voor hun positie (in een aantal gevallen hebben de deeltijdwerkers dan ook de keus gehad om hetzelfde aantal uren te behouden of ATV te verkrijgen. Doordat verkorting van de werkweek leidt tot een hoger uurloon leidt de eerste situatie tot een hoger salaris dan voorheen);

ATV blijkt soms gerealiseerd te kunnen worden tegen de prijs van flexibilisering.

Beide verschijnselen zijn in principe los te koppelen, maar een soepeler regeling van de arbeidsvoorwaarden in de vorm van flexibilisering (in arbeidscontracten, -tijden, -beloningen en -verhoudingen) wordt door werkgevers als wisselgeld voor ATV gebruikt. De wens tot flexibilisering wordt ingegeven door de wens van ondernemers het bedrijf snel aan wisselende marktomstandigheden aan te passen. Vaak betekent flexibilisering een verslechtering van de arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden van de werknemers, zoals bijvoorbeeld met de afroepcontracten, de uitzendarbeid, de thuisarbeid, de min-maxcontracten, het systeem van weekendploegen en minishifts (ploegen die vlak vóór en na de normale dagdienst werken);

De ontwikkeling van een groter flexibel personeelsbestand betekent verdere segmentering van de arbeidsmarkt. Deze segmentering valt ook waar te nemen in die gevallen waar slechts een deel van het personeel ATV krijgt (met name het lager gekwalificeerde productiepersoneel). De neiging om de onmogelijkheid van ATV voor hoger en leidinggevend personeel te benadrukken en te effectueren leidt tot een scherpere tweedeling tussen werknemers: meer uren, meer macht. Het lijkt ons verstandig om op zijn minst sceptisch te staan tegenover de nog al eens gehoorde geluiden bij hoger gekwalificeerde personeelsleden dat hun banen niet op te splitsen zouden zijn;

Vrouwen maken relatief meer dan mannen deel uit van het deeltijd- en flexibele bestand van het personeel. Zo wordt door diverse maatregelen hun positie in het betaalde circuit verslechterd;

Economische zelfstandigheid wordt beperkt door de huidige financiering van ATV, die volledig door de werknemers zelf wordt opgebracht. Veel werknemers komen op een bestaansminimum terecht en deeltijdwerkers zakken steeds meer door dat minimum heen;

ATV leidt in een aantal gevallen tot vergro-

ting van de arbeidsbelasting in plaats van verkleining. De arbeidsintensivering neemt vaak toe;

Als laatste 'onbedoeld effect' moet de *bedrijfstijdverlenging* genoemd worden. Deze wordt wel eens als belangrijke financieringsbron van ATV beschouwd. Bedrijfstijdverlenging levert het meest op in die bedrijven waar de kapitaalkosten een belangrijk deel zijn van de totale kosten. In dat geval is het zinvol om de machines zo optimaal mogelijk te benutten en daarvoor de extra loonkosten (zoals ploegentoeslag) op de koop toe te nemen. De bedrijven met de hoogste kapitaalkosten zijn om die reden vaak al lang geleden overgeschakeld op volcontinu-productie. Bedrijfstijdverlenging is daar dus onmogelijk en ATV kan daar dus gepaard gaan met een overgang naar ploegensystemen met meer ploegen dan voorheen. Wat overblijft zijn de bedrijven met relatief geringe kapitaalkosten, zoals bijvoorbeeld de dienstensector. Voor hen zijn de voordelen beperkt. Voor sommige bedrijven zal het zelfs eenvoudiger zijn de bedrijfstijd parallel aan de arbeidstijd te verkorten dan ingewikkelde ploegenschema's vast te stellen. Een combinatie van ATV met bedrijfstijdverlenging betekent dat vaker gewerkt moet worden op onaangename (en onregelmatige) tijdstippen en het betekent een toename van mensen die in ploegendiensten moeten werken. Hoewel het werken op zogenaamde inconveniente uren en in ploegen vaak financiële voordelen oplevert (die overigens zullen verdwijnen naarmate meer mensen in dit arbeidssysteem zijn opgenomen), zijn er ook nadelen aan verbonden. De nadelen zijn van fysieke aard (nachtdiensten en onregelmatige diensten zijn slecht voor de gezondheid) en sociale aard: Als je onregelmatig of 's avonds werkt kun je moeilijker aan het verenigingsleven deelnemen. Samenvattend: tegenover beperkte financiële voordelen voor ondernemers en werknemers staan nogal wat nadelen. Voorzichtigheid is dus op zijn plaats.

Ondernemersmacht

De 'onbedoelde effecten' van de ATV worden door een verscheidenheid aan factoren veroorzaakt. In de eerste plaats door een verschil in machtspositie van ondernemers en werknemers. In de ATV-operatie heeft veelal de nadruk op rendementsherstel gelegen. Ondernemersmacht, gesteund door rechts regeringsbeleid, maakt dit mogelijk. Ten tweede heeft de regering wel met de mond beleden dat ATV er moet komen, maar is zij als werkgever niet bepaald vooruitstrevend in de ATV-praktijk. Voor het overheidspersoneel is in het najaar 1984 door Rietkerk een 38-urige werkweek in het voorzicht gesteld. Deze operatie ging echter gepaard met enerzijds een forse inlevering van koopkracht in de afgelopen jaren en anderzijds een onvolledige herbezetting. Die varieerde van veertig procent voor het personeel bij de departementen tot vijftientig procent bij onder andere de politie en in het onderwijs. Uit de voorstellen die de minister van Onderwijs dit jaar gedaan heeft blijkt zijn voorkeur voor maatregelen voor oudere werknemers en opspaarregelingen in plaats van ATV (Deetman stelde zelfs voor om de werkers in het wetenschappelijk onderwijs 42 uur per week te laten werken teneinde er na zeven jaar één jaar uit te kunnen). De ATV lijkt er te komen maar meer ondanks dan dankzij het overheidsbeleid.

In de derde plaats spelen verschillen tussen en binnen werknemersorganisaties en 'toekomstige werknemers' een rol. Door de ene bond wordt meer nadruk gelegd op looneisen, door de andere meer op ATV. Op het punt van de drastische ATV en economische zelfstandigheid stelt de vrouwenbeweging de scherpste eisen. Ook Van Dam c.s. stellen een 25-urige werkweek als reëel perspectief op korte termijn voor, maar dan wel met een flinke financiële adering van werknemers. De verschillen in prioriteiten die gelegd worden met betrekking tot de vier eerder

genoemde doelstellingen leiden tot andere eisen wat betreft omvang, de vorm (per dag/week/jaar/levensstijl), de financiering en de weg waarlangs ATV bereikt kan worden (met name de rol die de overheid moet spelen). De ervaringen van de afgelopen jaren hebben geleerd dat ondernemers en overheid niet staan te juichen bij de invoering van ATV. Ondernemers geven te kennen liever meer loon te betalen dan ATV toe te staan. Bij de overheid worden voorstellen waarbij de arbeidsduur per week structureel wordt teruggebracht getorpedeerd. Wat kunnen de redenen zijn voor deze afwijzende houding?

Redenen

Voor ondernemers zijn er een aantal te noemen. In de eerste plaats verzetten ze zich tegen een algemene ATV geregeld in de CAO. Ze proberen de laatste jaren op grote schaal de huidige vorm van loononderhandelingen te veranderen: geen algemene CAO maar afspraken per bedrijfstak, onderhandelingen per bedrijf. Deze strategie past in het streven naar een flexibeler arbeidsorganisatie. Werktijden en lonen moeten niet meer centraal vastgesteld worden maar moeten kunnen variëren al naar gelang de bedrijfssituatie. In een aantal gevallen komt het een werkgever heel slecht uit een algemene ATV voor iedereen toe te kennen, als het bijvoorbeeld om leidinggevende functies gaat of als het functies betreft waar specialistische kennis voor nodig is die nu net schaars is.

In de tweede plaats denken ondernemers in de verbeterde conjunctuur vaak geen belang bij ATV te hebben, omdat ze vrezen nieuw personeel te moeten aantrekken. In de diepste crisisjaren 1982 en 1983 konden met behulp van ATV de ontstane interne arbeidsreserves worden weg-gewerkt. Nu is het productieapparaat echter weer volledig bezet. ATV leidt ertoe dat

nieuw personeel moet worden aangenomen, dit vereist wervingsacties en sollicitatieprocedures die geld kosten en onzekerheden met zich meebrengen. Een volgend aspect betreft de onomkeerbaarheid van ATV. Bij een onzekere economische ontwikkeling en onzekerheden over de ATV-ontwikkelingen in het buitenland zou ver doorgevoerde ATV (ten opzichte van het buitenland) wel eens nadelig kunnen werken op de concurrentiepositie. Loonsverhogingen zouden, volgens die redenering, te zijner tijd eventueel teruggedraaid kunnen worden, maar met ATV is een ander type arbeidsorganisatie nodig die je niet zomaar aan de kant kunt schuiven.

Naar de argumenten van de overheid om ATV vrij negatief te benaderen kan men raden. Een reden zou kunnen zijn dat het kabinet de werkgevers niet voor de voeten wil lopen bij hun CAO-onderhandelingen met de bonden. Andere redenen liggen in de bezuinigingen ten gunste van de particuliere bedrijven. Het kabinet wil het financieringstekort terugdringen en bezuinigt daarom op de collectieve sector. De uitkeringen moeten omlaag en ook de totale salarissom. Diverse inhoudingsrondes hebben de ambtenaren al over zich heen gehad. Slechts een deel van dit ingeleverde geld stelt het kabinet beschikbaar om de herbezetting te financieren. De rest is puur bezuiniging. De regering weigert rekening te houden met inverteffecten, zoals vermindering van het aantal uitkeringen, en dus moet de ATV-herbezettingsoperatie maar zo beperkt mogelijk blijven. Ook voor de toekomst zitten kortingen in de pen. Zo ziet het er naar uit dat ambtenaren in 1986 ook geen prijscompensatie krijgen. Dit beleid is mede schuldig aan het feit dat de ambtenarenbonden nu menen dat de strijd tegen het regeringsbeleid en voor verbetering van hun eigen arbeidsvoorwaarden het best gevoerd kan worden door ATV als prioriteit op te geven in ruil voor koopkrachtverbetering.

II. Financiering en tempo van ATV

Het uitgangspunt van ondernemers en kabinet in de discussie over ATV was veelal dat men akkoord ging met het idee maar dat ATV vanzelfsprekend slechts kan worden ingevoerd met evenredig inwisselen van loon. Hoe verhoudt dit standpunt zich tot de eisen van de CPN: ATV met behoud van koopkracht en ATV tot 25 uur per week met als tussenfase de 32-urige werkweek in 1990?

Als we uitgaan van de veronderstellingen dat de koopkracht niet mag dalen en dat de winsten gelijk moeten blijven, dan volgt daaruit dat ATV mogelijk is in het tempo van de stijging van de arbeidsproductiviteit (circa twee procent per jaar). Hierdoor is het mogelijk om, ondanks de grotere productiviteit, dezelfde productie te halen met een gelijk aantal werkers. Nieuwe banen komen erbij doordat de productie in de loop van de tijd groeit (nu ongeveer twee procent per jaar). Het is in dit verband opvallend hoe tegenstanders van ATV zichzelf vaak tegenspreken. Enerzijds zeggen ze dat ATV niet kan omdat het te duur is en anderzijds zeggen ze dat het toch geen banen oplevert omdat er geen herbezetting is. Van tweeën één: of het is te duur omdat het veel banen oplevert of het kost niets omdat ATV slechts een gemakkelijke manier is om van overtollige werkers af te komen. Alle twee tegelijk is onmogelijk. Als ATV kan zonder herbezetting dan is feitelijk de arbeidsproductiviteit per uur gestegen. Deze productiviteitsstijging kan dus opnieuw worden gebruikt om extra ATV te eisen.

Financieringsbronnen

Tot nu toe hebben we volledig geredeneerd binnen het kader van een bedrijf en binnen de veronderstelling dat het aandeel van de winsten in de opbrengst gelijk moet blijven. Er zijn echter ook andere financieringsbronnen.

1. *Inverdieneffecten*: vermindering van de kosten van de sociale verzekering als gevolg van ATV. Inverdieneffecten bestaan uit twee delen. In de discussie wordt de aandacht meestal gericht op het feit dat door ATV werklozen een baan vinden en daardoor geen uitkering meer nodig hebben. Daarnaast is er nog een tweede weg die leidt tot verlaging van de sociale premiedruk. Doordat meer mensen werk hebben kunnen de kosten van bestaande regelingen over meer mensen worden verdeeld. Per persoon daalt dus de premie-last. Bovendien zijn er nog effecten op de WAO en de ZW. Door de verminderde werkdruk als gevolg van ATV zullen waarschijnlijk het ziekteverzuim en de kans op arbeidsongeschiktheid afnemen. Ook dat zou op termijn tot vermindering van de premielast kunnen leiden. Tenslotte zullen de belastingopbrengsten worden beïnvloed. Het effect hiervan is onduidelijk. Aan de ene kant krijgen meer mensen een baan, maar aan de andere kant zijn de lonen minder hoog dan zonder ATV mogelijk zou zijn. Hogere lonen betekent een hogere belastingopbrengst. Ook verandert de belastingopbrengst als door ATV meer tweeverdienende gezinnen ontstaan. De kostwinnersvoordelen van de voormalige kostwinnende man of soms vrouw vervallen, zodat de belastingopbrengst stijgt. Wat het uiteindelijke effect van al deze veranderingen op de totale belastingopbrengst zal zijn is niet duidelijk. Het probleem bij inverdieneffecten is dat ze bij onderhandelingen op bedrijfsniveau moeilijk te gebruiken zijn (met uitzondering van de effecten op het ziekteverzuim als het bedrijf een eigen ZW-kas heeft). Immers, de lastenverlichting die door ATV wordt bereikt komt via de premieverlaging uiteindelijk terecht bij alle bedrijven. Vandaar dat ATV het best via een centraal akkoord kan worden afgedwongen. Belangrijk is het om de inverdieneffecten te blijven noemen: het gaat om grote bedragen en laat zien dat ATV economisch haalbaar is.

2. Een tweede financieringsbron die nog

niet genoemd is zijn de *winsten*. Deze zijn door de economische opleving flink gestegen. De arbeidsinkomensquote is in één jaar tijd gezakt van 90 naar 86%. Het regeeringsbeleid is gericht op een verdere verlaging tot 83%. Deze cijfers geven nog een vertekend beeld omdat de arbeidsinkomensquote gebaseerd is op brutobedragen. De verlaging van de vennootschapsbelasting heeft de beschikbare winsten nog verder vergroot. Vakbonden zouden de lastenverlichting die het kabinet de ondernemers toeschrijft kunnen opeisen voor ATV. Het afgelopen jaar zijn bijvoorbeeld de werkgeverspremies verlaagd. Deze premieverlaging moet worden betrokken in de loononderhandeling.

3. Parallel met het winstherstel probeert de regering de prijzen van de Nederlandse export laag te houden. Sinds 1978 zijn de prijzen van Nederlandse producten bijna onafgebroken minder gestegen dan in het buitenland. Het afgelopen jaar zijn de loonkosten zelfs dertien procent minder gestegen dan in de concurrerende landen. Het resultaat van dit beleid is dat Nederland nu een gigantisch *overschot op de betalingsbalans* heeft. Voor de strijd voor ATV betekent dit dat er voor ondernemers ruimte is om gestegen loonkosten door te berekenen aan het buitenland. Het overschot op de betalingsbalans maakt dat dit economisch gezien geen ramp is. Een deel van de ATV kan dus indirect met het betalingsbalansoverschot worden gefinancierd.

4. De overheid geeft in allerlei vormen *subsidies aan bedrijven* (bijvoorbeeld de WIR). Dit geld kan worden gebruikt om de extra salarissen bij de overheid mee te betalen die ontstaan door herbezetting bij ATV. Op die manier kan ATV bij de overheid worden doorgevoerd zonder dat het financieringstekort verder oploopt. Op dezelfde manier kunnen defensie-uitgaven en onbelaste aardgaswinsten worden gebruikt.

5. *Hogere inkomens* zouden kunnen inleveren voor ATV zodat ATV in een hoger tempo kan worden doorgevoerd. Als we

uitgaan van een inkomen boven modaal zou dit echter om relatief kleine bedragen gaan. Voor de financiering van ATV levert het niet veel op. Samenvattend kan gezegd worden dat verschillende financieringsbronnen voor ATV voorhanden zijn. De laatste tijd hebben linkse economen laten zien (onder andere in het Tijdschrift voor Politieke Economie) dat door gebruik te maken van de

inverdieneffecten en produktiviteitsstijging, door het loonmatigingsbeleid van de afgelopen jaren te laten vallen en door het overschot op de betalingsbelans te gebruiken, radicale ATV mogelijk is: 25 uur in de jaren negentig en op korte termijn: 32 uur in 1990.

Mirjam Nijhof

PTT EN PRIVATISERING

Eind 1985 maakt de PTT zijn winstcijfers bekend. Het totale bedrijfsresultaat bedroeg f 965 miljoen, een stijging van f 100 miljoen ten opzichte van 1984. En daar moet dan nog de winst van de Rijks Post Spaarbank van circa f 450 miljoen worden bijgeteld. Met name de telecommunicatieafdeling van de PTT (telefoon, telex, beeld- en dataverzending) droeg tot de winst bij. Daartegenover stonden relatief geringe verliezen bij de Postgiro en de Postbezorging. Dat laatste betekent dat de posttarieven in 1986 omhoog gaan. Door uitbreiding, ATV en herbezetting kwamen er bij de totale PTT in 1985 circa 3.000 arbeidsplaatsen bij.

Privatisering

Uit het voorgaande zal duidelijk zijn dat de PTT wat je noemt een 'vette kluif' is. Dat is ook de grote concerns in de telecommunicatie- en electronicabranche niet ontgaan en men aast er dus al jaren op delen van die 'vette kluif' te bemachtigen. Waren er bij voorgaande kabinetten nog voldoende aarzelingen om aan de wensen van de grote, particuliere concerns tegemoet te komen, het ondernemerskabinet-Lubbers – met voor de PTT aan het roer: Smit-Kroes van Verkeer en Waterstaat – heeft alle remmen los gegooid. Het liet de commissie Steenbergen (en haar voorgangster: de commissie Swartouw) rapport uitbrengen en verklaarde deze adviezen grotendeels tot regeringsbeleid. Al eerder was het besluit genomen tot de start van de Postbank, het samenvoegen van Postgiro en Rijkspost-spaarbank in één NV per 1 januari. De privatisering van de PTT betekent de omvorming ervan tot een NV (met de

aandelen *voorlopig* in handen van de Staat), waaronder drie BV's komen te ressorteren: één voor de Post, één voor de Telecommunicatie-nutsfunctie en één voor Telecommunicatie-commerciële functie. Bij 'nutsfunctie' moet men denken aan de verzorging van het normale telefoon- en telegraafverkeer, bij 'commerciële functie' aan de verkoop van randapparatuur en nieuwe dienstverlening.

De PTT gaat op 'armslengte van de overheid' functioneren, zoals dat in Lubberstaal heet. Voor deze rechtse regering is het een onderdeel van één van haar belangrijkste doelstellingen: privatisering dat wil zeggen ontmanteling van overheidsbedrijven en -diensten en omvorming ervan tot particuliere bedrijven. Het ligt in het verlengde van andere doelstellingen als 'marktconform opereren', doen herleven van het 'particuliere ondernemerschap', enz. Kortom: het kapitalisme in een jaren tachtig-jasje. Het gaat niet alleen om een geleidelijke terugkeer naar het vrije ondernemerschap. Erkend moet worden dat vele overheidsdiensten in de loop der tijd bureaucratisch zijn gaan functioneren, wat niet alleen de dienstverlening aan de mensen geschaad heeft maar ook tot onnodig hoge kosten (en daarmee hogere belastingen) leidde. Daar komt dan nog bij dat overheidsdiensten/bedrijven moeten voldoen aan een veelheid van politieke wensen. Of, zoals C. de Wit (directeur-generaal PTT) het bij zijn aantreden in 1983 uitdrukte: 'Wij kunnen niet tegelijkertijd grote sommen geld afdragen aan de overheid, randapparatuur ontwikkelen voor gehandicapten, de regiopolitiek dienen met verhuizing naar het noorden en dan ook nog eens instrument van industriepolitiek zijn'. De PTT-directie ziet dan ook wel wat

in de nieuwe NV-vorm. Terecht wordt echter in 'Eenheid' (CPN-blad voor bedrijfskader en uitkeringsgerechtigden) in een extra nummer over de PTT in november 1985 gesteld dat het kiezen voor de NV-vorm andere mogelijkheden terzijde schuift. En de commissie Steenbergen deed dat ook onbeargumenteerde en zonder nader onderzoek. 'Eenheid': 'Behoud van de huidige status van het bedrijf in aangepaste, verbeterde en slagvaardiger vorm komt zelfs niet aan de orde'. En vervolgens wijst men erop dat de Staat *voorlopig* alle aandelen in handen heeft wat de vraag oproept: Voor hoelang? En wat daarna? 'Eenheid': 'Het ziet er nu naar uit dat delen van het bedrijf rijp worden gemaakt voor privatisering en dat de Staat op termijn aandelen gaat verkopen waardoor particuliere kapitaalgroepen een greep op de PTT kunnen krijgen. Daarbij gaat het om de winstgevendende onderdelen van het bedrijf en daarmee om een overheveling van rendementen (PTT-gelden) naar de grote concerns... Uit onderzoeken van de vakbeweging en anderen blijkt dat privatisering inhoudt dat de meest winstgevendende bedrijfsonderdelen worden toegevoegd aan de grote particuliere ondernemingen en de banken, terwijl de gemeenschap blijft zitten met de verliesgevendende posten... De kwaliteit van de dienstverlening keldert, de diensten worden duurder (hogere tarieven), de arbeidsvoorwaarden en de rechtspositie verslechteren, de werkgelegenheid wordt afgebroken...' En dat terwijl de post en telefoon in Nederland, volgens de commissie Steenbergen, internationaal gezien een hoge service en lage tarieven hebben. Wat dreigt is de uitlevering van de PTT aan de multinationale kapitaalgiganten op het gebied van telecommunicatie en computerisering. De informatievoorziening dreigt dan volledig ondergeschikt gemaakt te worden aan hun winstbelang. Het gaat daarbij om enorme bedragen. Volgens cijfers van de Nederlandse regering zullen investeringen in infra-structurele werken

op het terrein van telecommunicatie (digitale telefooncentrales, enz.) tot het jaar 2000 wereldwijd circa f 2.000 miljard bedragen. Hoge winsten zullen vooral behaald worden in de branches van randapparatuur, kantoorcomputers, tekstverwerkingsapparatuur, enz.

Een kwestie van principe

Zoals al aangestipt is de privatisering van overheidsinstellingen/bedrijven onderdeel van een ideologisch offensief van rechts (Lubbers, Thatcher, Kohl, enz.). Het mag dan ook verbazingwekkend heten dat dit ideologische offensief vanuit linkse hoek nog nauwelijks beantwoord is. Natuurlijk is het zo dat rechts in de huidige conjunctuur (stijgende winsten, economische groei, lage inflatie, enz.) de wind mee heeft, maar dat mag niet inhouden dat we ze op dit belangrijke ideologische terrein vrij spel laten. Eén van de problemen voor links hierbij is dat het socialistische ideaal van nationalisatie en socialisatie van produktiemiddelen toch minstens genuanceerd zal moeten worden. Nationalisatie van bedrijven blijkt niet alleen moeilijk (denk bijvoorbeeld maar aan multinationals) maar ook van beperkte betekenis indien het niet gepaard gaat met het vergroten van democratische zeggenschap van de betrokken werknemers. En dan spreken we nog maar niet over de zogenaamde externe democratisering, dat wil zeggen de zeggenschap over een bedrijf voor alle mensen die met dat bedrijf te maken hebben (werknemers van andere bedrijven, consumenten, enz.). Toch moet in alle duidelijkheid gesteld worden dat een genationaliseerd bedrijf vanuit een principieel democratisch standpunt beter is dan een particulier bedrijf. Tenslotte is op een staatsbedrijf altijd parlementaire controle mogelijk die onder meer een ongebreidelde winstzucht ten koste van personeel en klanten kan intomen. De-nationalisatie betekent verlies van

een stukje zeggenschap over een bedrijf voor de gemeenschap. Terecht wordt in 'Eenheid' ten aanzien van de PTT dan ook gesteld: 'Wie juist nu de kranten leest en ziet hoe de organisaties van de grote ondernemers zich met hand en tand verzetten tegen zelfs maar het kleinste beetje invloed van werknemers en vakbonden op de ontwikkeling van de technologie kan beseffen van welk enorm belang deze zaken zijn. Een democratisch belang is in het geding'.

Ongebreidelde winstzucht

Het staat wel vast dat de dienstverlening door overheidsinstellingen en -bedrijven op den duur ernstig zal worden aangetast. Particuliere ondernemingen hechten voornamelijk aan de 'meest winstgevende activiteiten' en zijn geneigd onrendabele activiteiten te laten liggen of af te stoten. Moet u zich eens voorstellen wat dat bijvoorbeeld voor de postbezorging kan betekenen? Op moeilijk te bereiken plaatsen (in de taal van de particuliere onderneming 'onrendabele activiteit') wordt de post misschien gewoon niet meer bezorgd en er zal niemand zijn die dat tegenhoudt. En dat kan ook met andere overheidsdiensten gebeuren. Een schrikbeeld. Trouwens er zijn nu reeds genoeg nadelen van particuliere eigendom te noemen. Neem bijvoorbeeld de woningsector. Hoeveel mensen zullen het niet betreuren een woning te moeten huren van een particuliere huiseigenaar in plaats van een gemeente of woningcorporatie? Als je in zo'n woning woont kun je het onderhoud ervan meestal wel vergeten. Pas na het opkopen door gemeente of corporatie wordt er wat aan gedaan en daar komen dan ook de verliezen terecht. En zo zijn er veel meer voorbeelden. Wat de PTT betreft, verwacht 'Eenheid' dat de kwaliteit van de dienstverlening zal kelderen en dat de diensten duurder zullen worden. Gevreesd moet worden dat dat

voor de Postbank in 1986 al het geval zal zijn. Immers: de particuliere banken dringen al tijden aan om de administratieve rompslomp rond het betalingsverkeer (uw en mijn bankafschriften enzo) aan de klant in rekening te brengen. Onder andere door parlementaire druk weerstonden de PTT-gelddiensten dit streven. Maar die parlementaire druk valt bijna geheel weg en dus moet het ergste gevreesd worden. En dan te bedenken dat we toentertijd min of meer gedwongen werden om ons loon, enz. via banken en dergelijke te laten uitbetalen (salarisrekeningen).

Ondanks het feit dat ambtenaren en trendvolgers sinds 1980 reëel vijftien tot twintig procent aan koopkracht hebben moeten inleveren zitten ze er niet op te wachten om hun ambtenarenstatus – via privatisering – kwijt te raken. Want op termijn leidt dat tot 'een verslechtering van de rechtspositie van het PTT-personeel', aldus 'Eenheid'. Deelname aan het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds zal niet meer te handhaven zijn, wat onder meer zal leiden tot premieverhogingen voor ambtenaren en aantasting van pensioenrechten. Waar het naar toe gaat laten de plannen met de Postbank al zien. Voor het zittend personeel werd een garantieregeling afgekondigd om achteruitgang in de nieuwe arbeidsvoorwaarden (Postbank) vergeleken met de oude (PTT-gelddiensten) te overbruggen. Deze garantieregeling is echter aan een termijn gebonden en wat daarna gebeurt is in nevelen gehuld. En nieuw aan te trekken personeel bij de Postbank wordt van het begin af aan geconfronteerd met lagere inschalingen. 'Eenheid' stelt dan ook dat niet de ambtenarenstatus moet worden opgeofferd maar dat de loonkortingen en de afbraak van werkgelegenheid van de baan moeten. De commissie Steenberghe daarentegen bepleit flexibilisering van arbeidsvoorwaarden bij de PTT en als ondernemers en rechtse politici het woord 'flexibilisering' in hun mond nemen is het oppassen geboden. Dat betekent namelijk

meestal tijdelijke en flexibele arbeidscontracten, uitbesteden van werk, verlies aan arbeidsplaatsen en problemen met ATV-herbezetting. En weer: particuliere bedrijven hebben ook hierin in principe meer vrijheid dan staatsbedrijven.

Conclusie

Principieel en uit een oogpunt van dienstverlening aan klanten en vanuit de belangen van het personeel is privatisering van de PTT (en welk staatsbedrijf of over-

heidsinstelling dan ook) onjuist. De discussie over het efficiënter en hulpvaardiger opereren van overheidsinstellingen mag niet tot een discussie over al of niet privatiseren òf al of niet marktconform opereren gereduceerd worden. Zeker wij, als communisten, met onze idealen over de produktiemiddelen die in handen van de bevolking moeten liggen en over controle op investeringsbeslissingen mogen deze kwestie niet rechts laten liggen. De PTT kan het begin zijn.

Pim Juffermans

LINKS EN DE BOEREN

De meeste boeren in Nederland zijn niet links en erg verwonderlijk is dat niet want links heeft de boeren vooralsnog weinig te bieden. Als voorbeeld bij deze stelling kan het programma dienen dat gebruikt is door het Groen Progressief Akkoord bij de Europese verkiezingen. Het bevatte voornamelijk maatregelen die de kosten van de boeren verhogen of hun opbrengst verlagen: de bedrijven moeten kleiner, het verbruik van kunstmest en krachtvoer moet minder, de veehouderij moet teruggedrongen etc. Van de boeren zelf trekt radicaal links zich nauwelijks iets aan en een visie over hoe de gevolgen van al deze eisen voor de boeren-inkomens kan worden opgevangen ontbreekt.

Deze politiek ligt in het verlengde van een linkse traditie want ook in het verleden heeft de socialistische arbeidersbeweging de boeren maar in beperkte mate gesteund. Zolang het tegen de grondbezitters ging of tegen de agribusiness steunde links de boeren, maar zo gauw het gevecht ging om hogere landbouwprijzen trok links zich terug op de eis van "goedkoop brood". Behalve deze belangstelling die zich uitte in de praktische politiek, koesterde links een aantal veronderstellingen die de toenadering tussen links en de boeren en hun organisaties in de weg heeft gestaan. Allereerst is dat de schematische voorstelling uit de vorige eeuw waarbij het boerenbedrijf gezien wordt als een overblijfsel uit een voorkapitalistische periode. Om met Friedrich Engels in 1892 te spreken: "Onze kleine boer, zoals ieder overblijfsel uit een voorbijgegangene productiewijze, is onherroepelijk tot de ondergang gedoemd".

Een andere kronkel in het linkse denken over boeren is de zienswijze waarbij de

boer uitsluitend als bezitter van produktiemiddelen en als ondernemer wordt voorgesteld, een opvatting die overigens niet beperkt blijft tot links. Zowel deze laatste opvatting als de inmiddels geromantiseerde opvatting, waarbij het agrarische gezinsbedrijf een overblijfsel is uit een voorkapitalistisch verleden met een grotere economische democratie en een evenwichtigere verhouding tot de natuurlijke omgeving, verhullen de uitbuitingsrelaties waarin de boer zich bevindt. De genoemde opvattingen verwijzen naar een aantal sociale en culturele factoren die zeker een belangrijke rol vervullen bij het denken over landbouw maar weinig licht werpen op de specifieke plaats van de landbouw in de economische verhoudingen op dit moment. Een deugdelijke analyse van deze verhoudingen is nodig nu de standpunten van radicaal links op diverse terreinen (de derde wereld, het milieu e.d.) gevolgen blijken te hebben voor de standpunten over landbouw zoals dit bleek bij het programma voor de Europese verkiezingen.

Agrarische gezinsbedrijven en industrieel kapitalisme

De eerder genoemde opvatting van Engels is achteraf gezien onjuist gebleken maar in de tijd geplaatst niet onlogisch. In het begin van de industrieel kapitalistische ontwikkeling ontstond er ook in de landbouw een klasedifferentiatie. Grote delen van de plattelandsbevolking verloren hun traditionele bestaansmogelijkheden. De bevolking groeide sneller dan voorheen en kleine landbouwbedrijven werden steeds verder opgesplitst terwijl de huishouderheid die vroeger plaats vond op het boerenbedrijf

werd weggeconcurrereerd door de opkomende industrie. Het gevolg was dat de onderlaag van de agrarische bevolking een proletarisering doormaakte. Daartegenover ontwikkelden grote boeren en grootgrondbezitters zich tot kapitalistische landbouwondernemers die de arbeid van deze onderlaag exploiteerden. Kapitalistische landbouwbedrijven wonnen terrein, d.w.z. dat naast de arbeid van de boer en zijn gezinsleden een aanzienlijk deel van het werk werd uitgevoerd door loonarbeiders. *Deze ontwikkeling heeft zich niet doorgezet.* Aan het einde van de vorige eeuw, op het moment dus dat Engels zijn stelling over de kleine boer neerschreef, bleek het kapitalistische boerenbedrijf op zijn retour te zijn. De achtergrond hiervan was dat de prijsontwikkeling in de landbouw achter bleef bij die in andere sectoren van de economie. De rendementen daalden en het kapitaal trok zich terug om elders het gewin te zoeken. Twee factoren zijn hiervoor met name verantwoordelijk.

In de eerste plaats expandeerde het wereldaanbod van landbouwproducten enorm. Hieraan droegen de miljoenen Europese plattelandsarmen bij, die gebruik maakten van het verbeterde internationale vervoer, en in de overzeese gebieden het boerenbedrijf gingen uitoefenen. Miljoenen anderen die achtergebleven in Europa wisten met behulp van kunstmest op hun kleine stukjes grond de productie drastisch op te voeren. Als gevolg van de enorme uitbreiding van het aanbod kwamen de landbouw prijzen onder druk te staan.

Een tweede factor die de rendementsdaling in de landbouw bewerkstelligde werd gevormd door de concentratie in de industrie. Door deze concentratie kregen de concerns macht over hun prijzen, waardoor de eisen van de vakbonden doorberekend konden worden. Hiermee kwam de zogenaamde loon en prijsspiraal op gang die de landbouw in een relatief ongunstige situatie bracht. Deze kreeg te maken met prijsstij-

gingen van industrieproducten maar was op zijn beurt niet in staat deze prijsstijgingen door te berekenen in de landbouw prijzen. Pogingen om in die tijd het rendement in de landbouw op te schroeven leden schipbreuk. Aan de ene kant maakte het versnipperde grondbezit een snelle concentratie onmogelijk en aan de andere kant wierp de mechanisatie minder vruchten af dan in de industrie. Het dalen van de rendementen zette door, het kapitaal trok weg en liet de boeren met hun gezinnen achter. Deze laatsten hielden met elkaar de grondprijs hoog door tegen elkaar op te bieden wanneer het er om ging een stukje land te verwerven. Daarbij waren zij bereid zeer hard te werken tegen een lage beloning. Zij deden dit bij gebrek aan alternatieven en om aan de andere kant het lot van de proletarisering te ontlopen. Zo ontstond er een boerenstand die nauwelijks boven het bestaansminimum leefde en zich geen risico's kon permitteren. Men was voorzichtig met investeren, meestal ontbraken de middelen natuurlijk. Op dit moment in de ontwikkeling komt de overheid naar voren als bestrijder van het traditionalisme onder boeren.

De overheid

Dit overheidsingrijpen betrof het landbouwonderzoek, -onderwijs, -voorlichting, terwijl ook de ruilverkaveling en financieringsfaciliteiten het traditionalisme onder de boeren trachtte te doorbreken. Dit alles ging gepaard aan een beschermend landbouwinkomensbeleid dat desondanks niet bleek te leiden tot een rechtvaardiger beloning in de landbouw. Het harde werken en de lage beloning werden net voldoende verzacht om een stagnatie door gebrek aan investeringen te voorkomen. Een ander gevolg van dit overheidsoptreden is geweest dat boeren een steeds geringere greep kregen op hun eigen bedrijfsontwikkeling. Op deze wijze is de landbouwgeschiedenis van de twintigste eeuw een verhaal over uitbuiting van

zelfstandige boeren en hun gezinnen met toenemende vervreemding en steeds verdergaande sturing vanuit de overheid en de agribusines.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam hier nog de vermindering van het aantal landbouwbedrijven bij, in samenhang met het binnen de EEG gevoerde landbouwbeleid. Om aan een koude sanering van boerenbedrijven te ontkomen is een systeem van interventieprijzen ingevoerd. Dit systeem werkte als een zeef, de kleintjes vielen er door en de groten bleven hangen. Met dit prijssysteem wilde men ook productieoverschotten tegengaan door de gaten in de zeef wat te vergroten: de prijs werd laag gehouden om de produktie af te remmen. Dit dwong veel boeren op te houden met het uitoefenen van hun bedrijf, maar de productieoverschotten, de Brusselse bergen en plassen, bleven groeien omdat diegenen die overbleven steeds meer moesten produceren om hun oude inkomen te halen. In het EEG systeem werkt het marktmechanisme andersom; prijsverlaging vormt een stimulans voor het intensiveren van de produktie. De meeste boeren zijn hierdoor meegesleurd in een ontwikkelingsproces waar zij zelf steeds minder greep op hebben. Afgezien van enkele sectoren zoals de glastuinbouw en de pluimveehouderij waarin zich echt kapitalistische bedrijven voordoen, en een kleine toplaag van boeren die er in slaagt de ontwikkelingen voor te blijven, worden grote groepen boeren onderbetaald.

De politiek

Voor boeren is het de vraag hoe deze inkomensachterstand en onderbetaling tegen is te gaan. Wanneer we naar het verleden kijken dan zien we dat het verzet van boeren gebruik heeft gemaakt van verschillende middelen. Via de weg van produktiestakingen of cooperatieve kartelvorming is geprobeerd tot lonende prijzen te komen. Er zijn

echter te veel boeren om de onderlinge concurrentie effectief te kunnen uitsluiten.

Slechts op beperkte schaal is het af en toe mogelijk gebleken, en dan alleen maar tijdelijk, om prijsverhogingen af te dwingen.

Het streven naar inkomensverbetering voor boeren zal voornamelijk via de overheid moeten lopen. Dit zal zeker het geval zijn wanneer men de positie van de lage inkomensgroepen wil verbeteren maar daarbij geen verhoging van de consumentenprijzen wil. Het gevolg van deze wens is dat de onderbetaling in de landbouw slechts opgeheven kan worden door een grotere inkomensoverdracht door de staat. Links kan dus niet de boeren willen steunen, de consumentenprijzen beperkt houden en tegelijkertijd ook besnoeien op de uitgaven voor het landbouwbeleid. Linkse steun aan de boerenbevolking kan niet gratis, en er zijn geen mogelijkheden om op een "slimme manier" in het kader van de landbouw zelf een oplossing te zoeken voor de onderbetaling van boeren. In de radicaal linkse politiek zijn onderwerpen als Derde Wereld en milieu van groot belang. Vanuit het nadenken over deze zaken zijn er in het verleden tal van standpunten geformuleerd die eisen stelden aan de landbouw zonder al te veel rekening te houden met de belangen van boeren zelf, hun inkomenspositie en de onderbetaling in de landbouw. Wanneer dit het geval blijft komen alle prachtige standpunten over Derde Wereld en milieu in de lucht te hangen. Dat zou jammer zijn want er staat veel op het spel.

Derde wereld en milieu

De westerse landbouw werkt op verschillende manieren de onderontwikkeling van de Derde Wereld in de hand. In de eerste plaats worden de in het westen geproduceerde overschotten daar gedumpt. Hierbij gaat het niet om de noodhulp bij calamiteiten maar om de zwaar gesubsidieerde commerciële exporten naar de Derde We-

reld. De kritiek op deze transacties is niet alleen dat zij vaak gebruikt worden in een reactionaire buitenlandse politiek maar ook dat zij een ruineuze invloed hebben op de landbouw in de Derde Wereld. Een ander schadelijk gevolg van de westerse landbouw is de import van agrarische grondstoffen die plaats vindt in de Derde Wereld. Daar betekent dit het stimuleren van exportgewassen. Het is een bekend en inmiddels al oud verhaal dat in veel – maar niet in alle – gevallen deze exportgewassen de uitstoot van arbeid bewerkstelligen, de voedselproductie verdringen zonder hier iets voor in de plaats te stellen en nadelig zijn voor het milieu. Ook ten aanzien van het milieu staat er heel wat op het spel. De huidige ontwikkeling van de landbouw heeft zeer nadelige gevolgen voor natuur en milieu. Op een aantal punten gaat dit zelfs ten koste van het produktieve vermogen van de landbouw zelf. Verslemping en verdichting van de bodem, verarming van soorten, kunstmestgiften e.d. Daarnaast zijn er de gevolgen voor natuur en milieu die andere belangen schaden. Waarschijnlijk behoort de landbouw tot één van de belangrijkste oorzakers van zure regen. Men moet bij het

denken over dit soort problemen oppassen voor romantisering. Het is bijvoorbeeld beslist niet zo dat de traditionele en kleinschalige landbouw zo milieuvriendelijk is. Ook is het niet zo dat de "alternatieve landbouw" een globale oplossing voor de gehele landbouw zou bieden. Het gaat veel meer om een experimenteel veld voor produktie en organisatie methodes die vriendelijker zijn voor mens, dier en milieu. Grotere toepassing van de alternatieve landbouw zou de prijs van het voedselpakket onaanvaardbaar doen stijgen terwijl een rechtvaardiger beloning van de arbeid in de landbouwsector nog verder verwijderd zou blijken. En juist dit laatste, het streven naar een rechtvaardiger beloning, kan een opening zijn in de discussie met mensen in de agrarische sector. In die discussie kunnen de standpunten van links over de Derde Wereld en het milieu getoetst worden. Een min of meer uitgewerkte radicaal linkse visie op de landbouw die rekening houdt met de inkomenspositie van boeren zal hierbij onontbeerlijk blijken.

Peter Posthumus

TWEEDE RIJ FRONTBALCON MOEDER!

Vroeger, toen ik nog 'klein' was, zei mijn moeder, toen ik haar vroeg wat er toch in dat grote Concertgebouw gebeurde, dat 'daar' niet voor ons mensen was. Heimelijk stond ik, hangend over mijn fiets alsof ik op iemand wachtte, de dames en heren die dat gebouw uitkwamen te begluren. Wat waren dat dan voor andere mensen dat zij wel 'daar' naar binnen mochten? Het antwoord kwam enkele jaren later toen mijn baas, een professor van een laboratorium waar ik jongste bediende was, mij en een collegaatje twee kaartjes gaf van zijn abonnementserie: op het frontbalcon tweede rij.!

Nu, nu ik 'groot' ben zegt mijn minister van Cultuur, in verhullende woorden: 'Kunst is voor een bepaald soort mensen' en dan ben ik daardoor niet meer onder de indruk; ik word boos en spreek hem tegen. 'Het maken en het genieten van kunst is iets algemeen menselijks, daarop heeft 'ons' en ook mijn (oude) moeder recht.'

De notitie

De minister van WVC, lees goed: Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur in één vangnetje bijeen, schreef een 'Notitie-cultuurbeleid', waarin hij zich toont als een nationalist van de elitaire soort. Daarnaast schreef hij ook nog 'notities' over culturele betrekkingen en sponsoring! De maatschappelijke relevantie, zei de minister in de Tweede Kamer, is door mij niet heime-lijk, maar openlijk vervangen door eco-

nomische relevantie. Tijdens diezelfde behandeling in de Tweede Kamer sjoemelde de minister met de status van het stuk. 'Notitie' zou het beleid van de minister betekenen, 'nota' het beleid van het gehele kabinet. Toen de minister daarop door een kamerlid werd gewezen, - hij stuurde het in als 'notitie' en noemde het vervolgens zelf 'nota' - zei hij narrig: 'Ik geloof overigens niet dat dit van groot belang is. We hebben het in ieder geval over hetzelfde stuk'. De minister legde uit dat - hoe het ook zij - uitgangspunt van het 'stuk' is geweest een beschrijving te geven van het cultuurbeleid en niet van de cultuur. Dat beleid heeft dan bewust betrekking op een naar betekenis weliswaar belangrijk, maar naar omvang slechts beperkt gedeelte van de cultuur. Als willekeurige voorbeelden noemde de minister, waar hij zich bewust dus niet mee bemoeit: jeugdcultuur of de culturele betekenis van het verschijnsel werkloosheid (!) Cultuurbeleid moet volgens de minister voorwaardenscheppend zijn en niet meer en niet minder.

De notitie pleit ervoor dat we (de natie) ons in het buitenland moeten profileren, dat we niet kinderachtig moeten doen over onze culturele identiteit. 'We moeten onze cultuur gebruiken als "glijmiddel" voor de Nederlandse handelsbelangen' zei Brinkman in een toespraak tot de Nederlandse ambassadeurs die in augustus 1985 in Den Haag bijeen waren. Hij meende dat echt, want wat hij toen ook zei was: 'Graag bied ik de cultuur als wer- vend reclamemateriaal aan voor de BV Nederland, mede ten behoeve van de mar- keting van Nederlandse producten en

diensten in het buitenland.' Het Nederlands Blazers Ensemble als de kaasmeisjes; het Concertgebouw Orkest als de grootste tube glijmiddel ooit in de animeer-industrie aangeboden. Brinkman was zo enthousiast van zijn plannetje dat hij in Athene zijn neusje voorbij sprak toen hij babbelde met zijn kunstzuster Mercouri (waarom nooit met de Parijse confrater Lang?). Er moesten culturele Europese steden komen als hoogtepunten van de export. Mercouri riep enthousiast: 'Dat is een idee zeg. Athene als culturele hoofdstad van Europa'. Beteuterd probeerde Brinkman nog wat goed te breien, want hij had Amsterdam als permanent op het oog gehad, en kreeg na praten als Brugmans voor elkaar dat er nu steeds wisselende culturele Europese steden zullen zijn. Amsterdam is als derde in 1988 aan de beurt. Gode en Mercouri zij dank, zou je haast zeggen, zij voorkwam dat we onze cultuurpenningen jaar in jaar uit in die prestigieslag hadden moeten steken. Kijk, niet alle kunst is geschikt als 'glijmiddel', de handelspartner moet gestreeld worden, vermaakt worden, anders loopt hij weg (ik denk dat het inderdaad over 'Hij's' gaat, anders had je toch geen glijmiddel nodig? Brinkman, hoe kom je op zo'n woord?) Statuskunst alléén kan zich profileren voor BV-Nederland. Daarbij zal er veel aandacht gegeven worden aan de media en de uitvoerende kunsten die via die media hun 'waar' moeten kunnen slijten. *Ach, ach moeder, is het er voor ons soort mensen dan nooit? Je gezellige oratorium-koor blijft noodlijdend, dat is geen top-kunst, geen medium is voor jullie te interesseren.*

Vraag en aanbod

Opmerkelijk is ook dat de cultuurnotitie van het kunst-consumentenbelang uitgaat. De kunstenaars zelf komen niet tot nauwelijks voor in de 'notitie'. De consument als kwaliteit. Veel publiek, dan is het

goede kunst; weinig publiek, dan was de 'waar' die geboden werd niet oké. Zo eenvoudig is het zegt de minister. Alleen, bij de tellingen van dat publiek worden nooit naar de 'subcircuits' gekeken. Popconcerten bijvoorbeeld worden niet gesubsidieerd, terwijl het publieksaantal hier toch verre uitstijgt boven dat van de statusconcerten. A propos, minister: in de popmuziek kijken de platenmaatschappijen alléén naar de vraag. En weet u wat het resultaat is? Verschraling van het aanbod. Let u dus maar op met uw vraag en aanbod cultuur-politiek.

Musea hadden veel bezoekers: dan subsidie zegt de minister. Het oneerlijke daaraan alleen is dat de opening van het paleis Het Loo en de tentoonstelling de Thraciërs in Rotterdam (waar de media wijd en zijd reclame voor maakten) eenmalige uitschieters waren. De minister liet ze als veel voorkomend tellen. Dat zijn de trucjes om de gevestigde kunst te conserveren en de vernieuwende kunst te kunnen afknippen, op louter cijfers en vragen-aanbod-criteria willekeurig te gebruiken. Het kunst-begrip van deze minister is een oubollige en weinig begeesterde. Het moet allemaal in harmonie, degelijk georganiseerd, te berekenen en te overzien zijn. Maar past juist niet in de sfeer van kunsten meer het verrassende, het uitzonderlijke?

En het moet kwaliteit zijn! Toen de CPN-fractie in de Tweede Kamer aan de minister vroeg welke criteria hij daarbij hanteerde werd zij hautain verwezen naar een methodologisch boek van de heer A. D. de Groot uit de jaren zestig. 'Wanneer is iets wetenschappelijk?' vraagt deze oude heer, 'Nou, als het wetenschappelijk forum het goedkeurt'. En wat is dat wetenschappelijk forum? Dat is een gezelschap dat zichzelf en elkaar na stevige ballotage toelaat. Heeft hier de minister bedoeld dat we voor wetenschappelijk 'cultureel' invulden?

Ja, moeder, dat zijn conserverende heren die niets nieuws, vreemds of engs toela-

ten. Wat de boer niet kent, dat vreet hij niet, zei je me dan, maar dat vinden die heren juist zo dom van die boeren.

Vrouwen en ethnische minderheden hebben hun eigen (culturele) kwaliteit, maar de minister bedoelt: hebben niet de burgermans kwaliteit. Geen vrouw, geen 'zwarte' schijnt deskundig te zijn om over kwaliteit te kunnen oordelen. Cultuurkwaliteit van 'zwarte' mensen moet naar het buurthuis, die van vrouwen naar iets waar ze aan 'emancipatie' doen.

De minister is niet van ons mensen moeder! Meneer Gramsci, nee niet die De Groot, zei het al: Hegemonie van de cultuur. Hegemonie = heerschappij van de een op de ander, met erger nog moeder, daaraan verbonden de leiding die de een dan aan de ander denkt te moeten geven. Zo ongeveer als jij vroeger deed met mij, met dit verschil dat je het niet bleef doen, dat je wist, zo intelligent en beschaafd ben je, dat ik ook zelf kon denken en voelen en weten welke kwaliteit ik aan mijn kunsten wilde geven. Dat plezier gunde je me, daar genoot jij ook nog eens van.

Nogmaals de markt

De notitie van de minister van Cultuur die ook nog Volksgezondheid en Welzijn doet is van een ordinar kapitalistisch marktdenken. De minister zelf, omdat hij nog geen juiste definitie heeft kunnen vinden voor de relatie tussen overheid en cultuur, noemt het met een verlegenheidsterm een LAT-relatie. De 'markt' is natuurlijk, de kunst moet aan de man (ach lieve mevrouw) gebracht worden, de kunstenaar staat achter de kraam spullen te verkopen. Koopt men niet meer op die markt, om wat voor reden zal dan eerst onderzocht moeten worden, dan werkt de overheid marktaanvullend. Er is een 'maar' aan: niet iedereen mag op die markt staan,

wel diegene met kwaliteit, beoordeeld door dat cultuurforum, en de klanten selecteren zich dan wel vanzelf.

Te duur, hun smaak niet, altijd maar dezelfde markt met dezelfde produkten en dezelfde kooplui, nooit eens iets verrassends, iets uitzonderlijks. Die klanten houden van veranderende kunst, kunst die in beweging is, die zichzelf probeert te overstijgen. Soms blijft het bij een experiment, soms blijkt het een 'blijvertje'. Mensen met durf blijven weg van die conserverende markt; de conservatieve ons-kent-ons mensen blijven op die markt komen, eeuwen en eeuwenlang komen ze er al, altijd te laat als het al geen experiment meer is, maar goedgekeurd is tot 'kunst' door de vereniging van kunstmannen. Daarom gaan die zelfbewuste onafhankelijke marktgangers niet naar de Brinkmansmarkt, ze proberen die omver te krijgen al is het een gevestigde markt. Ze proberen het gemeenschappelijke kunstgeld voor alle mensen aan te wenden. Ieder naar eigen smaak, lust en temperament. *Kunst, moeder, het staat in het CPN-partijprogram, is een recht van een ieder. 'Het maken van kunst is een zeer wezenlijke menselijke activiteit.' Jouw oratoriumkoor, de popgroep van je kleindochter, het politieke cabaret-groepje van je zoon, het amateurtoneelgezelschap van je schoondochter, de mime- en dansgroep van je vriendin, de fototentoonstelling van je echtgenoot, de grafische kunstuitingen van je kleinzoon, moeder dat hoort allemaal onder cultuurbeleid. En soms, moeder, soms gaan we samen op de tweede rij van het frontbalcon in het Concertgebouw zitten!*

Coco Snoek

Met dank aan de leden van de CPN-cultuurgroep 'La grande barricade'

Erst het gespannen bladeren in de Vrouwenboekenweekkrant: waar is het programma, wat gebeurt er allemaal in het land? Dan aanstrepen wat je eigenlijk wel heel graag wilt zien, in Utrecht, Amsterdam, in Groningen. Plannen maken: als ik nu zondag naar Utrecht ga, maandag naar Amsterdam en dan terug naar Groningen en dan... Onhaal-

baar natuurlijk, in eerste instantie wordt het gewoon in Groningen blijven.

(Nu ik met dit verslag bezig ben realiseer ik me, dat ik wel heel erg gericht ben geweest op theater, zodat er in mijn geval bijna meer sprake is van een 'vrouwentheaterweek'.)

VROUWENBOEKENWEEK

maandagavond. Een inspirerende vrouw.

'Wat zijn hier toch veel mooie vrouwen', verzucht Josepha Mendels, nadat ze op de eerste avond van de vrouwenboekenweek in Groningen heeft voorgelezen uit eigen werk, 'Heel wat anders dan lelijkerds als Anna Blaman en ik.' Ik vind haar zeker niet lelijk, deze 83-jarige schrijfster. Ze is klein, fragiel en heel levendig en nieuwsgierig. Josepha Mendels is uitgenodigd om in Groningen over haar leven en haar werk te vertellen, omdat ze in 1902 in deze stad is geboren – in een joods gezin – en er een groot deel van haar jeugd heeft doorgebracht. Sinds 1936 woont ze in Parijs. In de oorlog is ze via de Pyreneeën en Spanje (ze heeft een tijdje in de vrouwengevangenis in Barcelona moeten doorbrengen) naar Engeland gevlucht, waar ze in Londen voor Radio Oranje heeft gewerkt. Na de oorlog keerde ze terug naar Parijs, waar ze nu nog steeds woont, met een vriendin, Berthe, die er in Groningen ook is en die haar moet helpen als haar geheugen haar wat in de steek laat.

Josepha Mendels heeft veel journalistiek werk verricht en een aantal boeken geschreven waarvan haar eerste 'Rolien en Ralien' vlak na de oorlog uitkwam. Een recentent noemde het een boek dat het morele welzijn in gevaar brengt. Andere ti-

tels 'Als wind en Rook', 'Welkom in dit Leven', 'Je wist het toch...'. Pas de laatste jaren is er wat meer aandacht voor haar werk dat toch zeker de moeite waard is. Haar boeken zijn zeer levendig en met een bijna onnederlandse flair geschreven. Het gebrek aan belangstelling voor haar werk wordt wel eens geweten aan alle aandacht voor Anna Blaman, waardoor Josepha Mendels wat op de achtergrond verdween. Mendels was bevriend met Blaman, er hebben zelfs plannen bestaan om samen een boek te schrijven, maar de samenwerking werd om onduidelijke redenen door Blaman verbroken. Josepha Mendels neemt de gelegenheid te baat om voor eens en altijd een einde te maken aan de geruchten als zou zij een verhouding met Anna Blaman hebben gehad. Ze lacht: 'Ik met haar tussen de witte lakens...Ze was vreselijk aardig, maar lelijk als de nacht'. Het is wel zo dat ze samen voor de eeuwigheid naast elkaar liggen in de vitrines van het Letterkundig Museum.

De boeken van Mendels zijn alle autobiografisch te noemen, of beter gezegd, ze gebruikt veel autobiografisch materiaal, maar hergroepeert het, speelt er mee. Zo gaat het 'Je wist het toch...' over een *man* die via de Pyreneeën en Spanje naar Engeland vlucht.

Ik ben met m'n zusje naar de lezing en met spanning zitten we te wachten tot ze

voor gaat lezen uit dat boek, wat ons betreft het allermooiste, maar het gebeurt niet. Als er na het voorlezen gelegenheid is om vragen te stellen, *moet* m'n zusje, een grote fan van Josepha, de vraag stellen die haar al jaren dwars zit: hoe autobiografisch is 'Je wist het toch...'?

Het boek is namelijk het relaas van een hele mooie liefde die de gevluichte man beleeft met een vrouw in Engeland. Een liefde die vaak heel ontroerend is door de tenderheid tussen beide mensen. Het boek eindigt als de man na de oorlog weer teruggaat naar zijn echtgenote, terwijl de verhouding met de vrouw in Engeland nog niet voorbij is. Het is een einde wat je heel opstandig maakt: zo'n liefde die zomaar abrupt afgebroken wordt, onuitstaanbaar! 'Josepha, heb jij ook zo'n mooie liefde beleefd in Engeland (en oh, wat ben ik dan jaloeers) en is die echt zo definitief geëindigd?' Ja, ze had dan ook een geliefde in Engeland, maar ze had de relatie beëindigd omdat hij zo deftig was geworden en ze kon niet zo goed tegen deftige mensen. Overigens belden ze nog steeds wel met elkaar en... hij is de vader van haar zoon. Zijn we opgelucht, teleurgesteld? Eerlijk gezegd het laatste: het absolute van de roman was toch mooier.

Over haar zoon. Toen ze 45 was wilde ze een kind, een kind dat haar naam en die van haar vader zou dragen. Ze wilde een kind zonder aan een man gebonden te raken. Als aan haar gevraagd wordt of ze dan als een BOM-moeder, en feministe *avant-la-lettre* kan worden beschouwd haalt ze haar schouders op. Ze is gewoon iemand die altijd haar eigen gang is gegaan, geboren met een feministische inslag. De eigenzinnigheid is er nog steeds, ze zegt het vreselijk te vinden als mensen haar vragen of ze *nog steeds* schrijft. Waarom zou ze niet meer schrijven, ze schrijft gewoon, punt uit, leeftijd is niet belangrijk.

Nieuwsgierig is ze ook, na de lezing vraagt ze honderduit aan de vrouwen met wie ze aan de praat raakt. En gastvrij: 'Als je in

Parijs bent kun je wel langskomen, we hebben nog wel een kamertje over.'

dinsdagmiddag. Een zwijgende piano

Schrijfworkshop. In het programmablaadje staat: 'Met de taal spelen en experimenteren kan een hulpmiddel zijn bij het schrijven van eigen poëzie en prozateksten.' Schrijfworkshops voor vrouwen is iets wat nog niet zo lang bestaat, maar wat veel enthousiasme oproept. Het blijkt dat de schrijfdrempel voor vrouwen erg hoog is, mannen hebben al een hele lange traditie in de literatuur en de angst om niet goed te zijn is groter bij vrouwen. In de schrijfworkshops wordt die schrijfangst overwonnen door te tonen dat je ook kunt gaan schrijven zonder een speciaal idee te hebben. Gewoon beginnen en kijken wat er van komt.

In de workshop die ik volg wordt ons gevraagd vijf woorden op te schrijven die je ontleent aan de ruimte om je heen. Dan moet je de drie mooiste uitzoeken en daar een tekstje mee schrijven. Je schuift met de woorden, staart naar buiten, schrappt een woord, schuift nog een, voegt iets toe en voordat je het weet heb je iets wat op poëzie lijkt. Als iedereen klaar is worden de teksten voorgelezen en wordt erover gepraat: wat mooi is, wat eigenlijk clichématig is. Zo heb ik onder andere opgeschreven 'de zwijgende piano', maar dat beeld is niet origineel genoeg. Er worden wat suggesties gedaan. Het is vreselijk leuk om zo met woorden te spelen, om eens wat bewuster met taal om te gaan en niet alleen op betekenissen te letten maar ook op klanken. De tweede opdracht luidt om een kleur in gedachten te nemen en een tekstje te schrijven over die kleur zonder die zelf te noemen. M'n goede voornemen om mezelf regelmatig opdrachten in deze trant te blijven geven, blijft er na enkele keren bij. Maar gewoon eens een echte cursus volgen in plaats van deze twee schamele, hoewel vruchtbare uurtjes.

In de meeste steden zijn er wel mogelijkheden schrijfworkshops te volgen, gemengd of ongemengd.

woensdagavond. Ferdaoes

Theatergroep Baobap uit Utrecht speelt 'Ferdaoes: Een vrouw op het keerpunt van haar leven', een bewerking van de gelijknamige roman van de Egyptische schrijfster Nawal El Saadawi. Baobab is een groep die zich speciaal wil bezighouden met thema's uit de derde wereld. Uit hun folder: 'Ons credo blijft dat we theater willen maken dat zich bezighoudt met wezenlijke vragen over mens en samenleving, over de corrumperende werking van macht, over concessies en integriteit bijvoorbeeld. Met nadruk op de positie van vrouwen. Over thema's die betrekking hebben op zowel het westen als de derde wereld.' 'Ferdaoes' vertelt het verhaal van een Egyptisch meisje dat vernederd wordt door mannen, geslagen, dat uiteindelijk door prostituee te worden haar eigenwaarde vindt. (Laat mannen maar betalen voor alles wat ze met je doen, ook als je een zogenaamde fatsoenlijke vrouw bent.) Als een pooier haar wil dwingen voor hem te werken, vermoordt ze hem en wordt ter dood veroordeeld. De mogelijkheid om gratie te krijgen wijst ze af, ze weet dat ze in dezelfde patronen terecht zal komen omdat de maatschappij haar geen andere ruimte biedt. De folder: 'Zij begroet tenslotte haar dood, de prijs die de maatschappij verlangt voor haar uiteindelijke rebellie, als de enige vrijheid die voor haar mogelijk is.'

Als actrice Jaqueline Valk het verhaal van Ferdaoes gespeeld heeft, blijft het even stil voordat het applaus klinkt, het heeft indruk gemaakt. Het bijzondere aan 'Ferdaoes' is dat het beeld dat wij hebben van vrouwen in Arabische landen, niet overeenkomt met deze vrouw, zij is geen gesluierde volgzaam vrouw, zij is een vrouw die kiest voor vrijheid en eigenwaarde, zelfs al moet ze

dat met de dood bekopen. Nawal El Saadawi zegt zelf het niet eens te zijn met vrouwen in Europa en Amerika die een scherpe scheiding trekken tussen hun eigen situatie en die van Arabische vrouwen. Aan beide kanten is er de illusie van vrijheid hoewel de vrijheid verloren is. Dat is een somber beeld, mij te somber. Nawal El Sadawi kan dan wel zeggen: 'Deze vrouw riep, ondanks haar ellende en wanhoop, bij al diegenen die zoals ik getuige waren van de laatste ogenblikken van leven, een behoefte op om die krachten uit te dagen en te overwinnen die mensen beroven van hun recht op leven, liefde en echte vrijheid' (ze heeft haar roman gebaseerd op gesprekken die ze met een vrouw in de Quantir-gevangenis heeft gevoerd). Persoonlijk is een ontmoeting met iemand als Josepha Mendels meer een stimulans voor mij dan het verhaal van Ferdaoes. Baobap is van plan om komend voorjaar uit te komen met een stuk van de Zuidafrikaanse schrijfster Miriam Tlali. Nawal El Sadawi is bekend van 'De gesluierde Eva: Vrouwen in de Arabische wereld'.

vrijdagavond. Het Verlangen.

In de Balie in Amsterdam is iets georganiseerd met de veelbelovende titel 'Het Verlangen'. De hal is bestrooid met grote hopen fraai getinte herfstbladeren, in een hoek liggen stapels damesromannetjes en andere flutboekjes en er ligt zelfs een matras waar je je kunt uitstrekken met lectuur. Ik ben speciaal gekomen om theatergroep Lava te zien met hun programma 'Lava leest' en in m'n angst hen te missen ben ik veel te vroeg. Ik drentel wat rond, luister naar enkele dames die een lied van Gert en Hermien ten gehore brengen, heb bewondering voor een meisje met prachtig lang haar dat met pianobegeleiding zelfgecomponeerde melodieën op de saxofoon speelt.

Uit de stapel flutboekjes vis ik er één waar Romy Schneider, een actrice waar ik een

zwak voor heb, op de omslag staat en lees er wat in. Er staan enkele prachtige foto's in, maar verder is het een vreselijk boekje geschreven door.. Henk van der Meyden, die pretendeert een erg goede vriend van Romy te zijn. Toch lees ik erin, ondanks het gevoel van: laat die vent toch van 'mijn' Romy afblijven.

Lava zal in de kleine zaal van de Balie optreden na een ensemble (viool, accordeon, zang) dat wat liederen voor ons zal spelen. De muziek is wel aardig, maar de twee zangeressen, die overigens goede stemmen hebben, zijn zo bleu als wat. Ze blijven achter op het podium, zingen niet voluit en grijpen elkaar steeds bij de handen omdat ze met zichzelf geen raad weten. Even is dat wel vertederend, dan denk je: hup dames, een beetje lef is onontbeerlijk op het podium. Maar ik heb tenminste mijn plekkie voor als Lava komt. Denk ik, want in de korte pauze blijkt dat de zaal leeg moet, zodat Lava haar spullen neer kan zetten en zich rustig kan voorbereiden. Morrend gaan de vrouwen die dezelfde strategie als ik volgden de zaal uit. Wat verergert als duidelijk wordt dat er buiten nog een enorme groep vrouwen staat te wachten die ook naar binnen wil. Er wordt besloten dat zij eerst naar binnen mogen, wij hebben immers al wat gezien. Voordat de jongens van de Balie die alles moeten regelen gelyncht worden, horen we dat Lava nog een keer zal optreden. Wijs geworden blijf ik vlak voor de deur zitten wachten, de tijd verdrijvend met het lezen van een Viva die iedereen daarna van me wil lenen (je moet toch wat). Om wat orde in de chaos te brengen, er hebben zich alweer teveel vrouwen voor de deur verzameld, worden er foldertjes met stempeltjes uitgedeeld. Wie zo'n papiertje heeft bemachtigd mag er straks in. Er wordt weer gemopperd op de organisatie en de Balie-mannen hebben zichtbaar moeite met zoveel fanatieke vrouwen. Ik vermaak me wel en iets krijgt meer waarde als je er ontberingen voor heb moeten doorstaan, nietwaar?

'Is Lava dan zo bijzonder, zult u zich afvragen, ik heb er nog nooit van gehoord'. Sommige dingen krijgen roem en faam door mond-op-mond reclame, door interne publiciteit en dat is met Lava ook het geval. Oorspronkelijk bestond Lava uit twee vrouwen, Netty Droog en Ilse Roelofsen die eens op de Amsterdamse Uitmarkt, op verzoek van de feministische stichting Amazone, zijn begonnen met een fools-achtig programma voor twee dames dat 'Miep en Jans' heette. Het werd zo'n doorslaand succes, dat ze besloten ermee door te gaan. Na 'Miep en Jans' hebben ze 'Op leven en dood' gespeeld, geschreven door regisseuse Ineke Verberk, over een moeder en een dochter, die onder druk - de moeder weet dat ze snel zal sterven - de balans van hun relatie proberen op te maken. Na dit stuk enkele keren gespeeld te hebben besluiten ze toch liever door te gaan op de 'Miep en Jans'-manier en komen met 'Vriendin', over hoe er tegen lesbische vrouwen wordt aangekeken, over hun jeugd, over vriendinnen. Allemaal in de vorm van korte dialogen. 'Lava leest' heeft ook de vorm van korte scènes, maar heeft meer requisieten dan 'Vriendin', onder andere een tas vol boeken. Netty Droog speelt in dit stuk samen met Ilja Ramaker. Het gaat over het genot van lezen, het gebrek aan tijd dat je soms hebt om lekker weg te kruipen met een boek, over het vrouwenboekenbal waar je al je geliefde schrijfsters kunt bewonderen. Het leuke van Lava is het duidelijke plezier dat ze in hun spel hebben, de humor, vermengd met ernst, met zo nu en dan een moment dat je diep geraakt wordt (vooral met 'Vriendin'). In hun folder staat hun motto, een gedichtje van Remco Campert:

*Verzet niet met grote woorden
maar met kleine daden*

.....

*jezelf een vraag stellen
daarmee begint verzet*

en dan die vraag aan een ander stellen

zaterdagavond. Soppen op de klip

In het vrouwenhuis in Wageningen treedt een theatergroep op met de prachtige naam 'Interlokaal Zuurstoktheater'. Het stuk dat ze brengen draagt de minder smakelijke titel 'Soppen op de klip' en het stuk, bewegingstheater, was voor mij zo onbegrijpelijk dat ik er verder geen zinnig woord over kan zeggen. Het is heel mooi om naar te kijken en ik denk dat er wel

een diepere inhoud bedoeld was, maar in de symboliek voelde ik me niet zo thuis. Dus genoeg daarover.

Terugkijkend: heerlijk zo'n week vol vrouwen die toneelspelen, muziek maken, zingen, voorlezen, schrijven, luisteren etc. etc. Dat mag vaker.

Willy Hilverda

In april van 1985 werd het congres 'Mannen, Geweld, Seksualiteit' gehouden. We hebben iemand die actief is in Mannen Tegen Seksueel Geweld gevraagd iets over het onderwerp te schrijven naar aanleiding van het boek van Bert van der Herk 'Waarom mannen verkrachten'.

MANNEN EN SEKSUEEL GEWELD

Tot nu toe is seksueel geweld voornamelijk gezien als iets wat alleen vrouwen aangaat. Mannen dachten niet of nauwelijks na over waarom mannen seksueel geweld gebruiken. Dit werd (en wordt) mogelijk gemaakt door allerlei heersende voordelen en hypothesen over daders van seksueel geweld; verkrachters zijn geestelijk gestoord, hebben een moeilijke jeugd gehad, een zwak normbesef of een dominante moeder; ze werden door hun vader mishandeld, komen uit de lagere klassen en/of ethnische minderheidsgroepen, zijn vroeger zelf seksueel misbruikt, zijn verlegen of kunnen moeilijk contacten met vrouwen leggen. Door het gebruik van seksueel geweld toe te schrijven aan een bepaalde, te isoleren groep mannen is het geen zaak die alle mannen aangaat.

In het eerste deel van zijn boek 'Waarom mannen verkrachten' ontzenuwt Bert van Herk al deze vooroordelen, of zet ze op zijn minst op losse schroeven, om vervolgens tot de conclusie te komen dat het enige wat over daders van seksueel geweld gezegd kan worden is, dat het mannen zijn. In deel twee gaat hij in op de maatschappelijke positie van mannen, zowel in relatie met vrouwen als met elkaar; de machtspositie waarin mannen zitten, legitimeert het recht op geweld. Macht en mannelijke identiteit hangen nauw met elkaar samen. Dit wordt mannen geleerd door de heersende ideologieën en het beeld van de

ideale man, zoals dat geschetst wordt in de media, literatuur, films en dergelijke. Het gaat er, volgens deze ideologieën, voor mannen dus om dat ze macht hebben, macht over vrouwen, maar ook over elkaar. Dit heeft tot gevolg dat mannen met elkaar moeten concurreren en elkaar hun zwakke gevoelens van onmacht niet mogen laten zien. Voor hun gevoelens zijn mannen afhankelijk van vrouwen. Ook tegenover hen worden gevoelens vaak niet rechtstreeks geuit, maar via seksualiteit. Gevoelens van seksualiteit zijn met die van agressiviteit voor mannen 'geoorloofde' gevoelens. Seks geeft mannen status en daarmee macht. Het daaraan verbonden recht op geweld maakt het voor mannen mogelijk om ook in hun seksuele veroveringen (let op het gewelddadige van deze term) geweld te gebruiken.

Seksueel geweld, luidt de conclusie, is niet iets wat uitgeoefend wordt door mannen met de een of ander bijzondere eigenschap, maar is een gevolg van de maatschappelijke (machts)positie die mannen innemen ten opzichte van elkaar en van vrouwen. Doordat vrouwen met dit geweld geconfronteerd worden, kunnen mannen zich opwerpen als beschermheer, waardoor de ongelijke positie gehandhaafd blijft en zelfs versterkt wordt – en dan heb ik het nog niet eens over de economische afhankelijkheid van vrouwen.

Om seksueel geweld te bestrijden moet,

aldus Van Herk, aangegrepen worden bij het denken en gedrag van mannen. Met zijn boek heeft hij getracht om enkele redenen waarom mannen seksueel geweld gebruiken, in beeld te brengen. Hij is hier naar mijn mening goed in geslaagd. Het boek is logisch opgebouwd en helder geschreven in een prettige stijl. De zwakkere kant van het boek zit hem dan ook niet in wat er wel wordt geschreven, maar in wat er niet staat; met het vaststellen van allerlei (maatschappelijke) oorzaken van seksueel geweld ben je er nog niet. De vraag die daarna gesteld dient te worden is: hoe te komen tot een ander gedrag van mannen. Van Herk zoekt de oplossing voornamelijk in de richting van het veranderen van de beelden die mannen aanmoedigen tot het gebruik van seksueel geweld, beelden die tot ons komen via opvoeding, onderwijs, films, reclames enzovoorts.

Ik ben het met hem eens als hij stelt dat er vanuit de maatschappij allerlei signalen worden gegeven die mannen aanzetten tot het gebruik van seksueel geweld en dat die signalen gestopt moeten worden. Dan komen we voor de situatie te staan, dat mannen, simpel gezegd, hun pornoboekjes worden afgenomen, terwijl het bestraffende en beschuldigende vingertje geheven wordt. Ik betwijfel het effect en maak bezwaar tegen de methode. Het is niet alleen nodig om de invloed die op mannen uitgeoefend wordt te veranderen, maar die mannen moeten zelf bij hun verandering betrokken worden. Alleen maar beslissen wat wel of niet goed voor hen is, is wel erg patriarchaal – een typisch 'mannelijke' methode, die niet getuigt van enig vertrouwen in de wil en mogelijkheden van mannen om te veranderen en die hen bovendien hun eigen verantwoordelijkheid ontnemt. Een nieuwe hypothese wordt geboren: mannen blijven maar seksueel geweld gebruiken omdat ze onder zulke slechte invloeden staan. Natuurlijk is het zo, dat allerlei signalen uit de maatschappij bevestigend werken voor het beeld wat mannen

van zichzelf dienen te hebben en hoe zij tegen vrouwen aan horen te kijken, maar het is wel de individuele man die ervoor kiest om op zijn manier die invloeden om te gaan. Tenminste, als hij de mogelijkheid van een keuze leert zien. Naar mijn mening ligt daar, naast het bestrijden van seksisme-bevorderende signalen, een tweede aandachtspunt: wat moet er met mannen zelf gebeuren...

Uiteraard moet voorop staan dat seksueel geweld uit den boze is. Daarnaast moeten mannen de gelegenheid hebben om te vertellen hoe ze hebben kunnen komen tot het gebruik van seksueel geweld, kortom: aandacht voor de gevoelens van onmacht en angst van mannen. Door de machtsstrijd die mannen vaak met elkaar aangaan is daar geen gelegenheid voor. Mannen moeten elkaar steunen vanuit het besef dat verkrachters geen afwijkende mannen zijn, maar net als elke man 'mannelijke' dingen geleerd hebben. Door met mannen onder elkaar over eigen ervaringen met seksueel geweld te praten, leren ze hun gevoelens te onderkennen. Dat betekent dat ze er greep op kunnen krijgen, waardoor het mogelijk wordt een keuze te maken hoe ze met hun gevoelens willen omgaan. Mannen leren verantwoordelijkheid te dragen voor hun eigen gedrag en gevoelens. Daardoor kunnen ze zich ook bewust worden van de invloeden waaraan zij blootstaan. Ze zijn hier dan niet meer willoos aan overgeleverd, maar kunnen zelf kiezen welk gedrag zij hier tegenover zetten. Een mogelijke keus is het bestrijden van die invloeden, ingegeven door het besef dat het heersende ideaalbeeld van mannelijkheid niet alleen onderdrukkend is voor vrouwen, maar ook voor mannen zelf nadelig is: het houdt mannen van elkaar weg door hen ertoe te bewegen met elkaar te concurreren in plaats van solidair te zijn. In oktober 1984 heeft de landelijke initiatiefgroep Mannen Tegen Seksueel Geweld een dag georganiseerd voor mannen, die zich met het onderwerp seksueel geweld

willen bezighouden. Dit heeft geresulteerd in het opzetten van plaatselijke en regionale groepen Mannen Tegen Seksueel Geweld in het hele land. MTSG stelt zich ten doel om onder mannen een bewustwordingsproces op gang te brengen ten aanzien van seksueel gewelddadig gedrag. Verder wordt er een kwartaalblad uitgegeven.

Voor meer informatie over dit blad of een groep bij jou in de buurt, kun je schrijven naar: Mannen Tegen Seksueel Geweld, Postbus 11597, 1001 GN Amsterdam.

Ronald Schilperoort

Bert van Herk, *Waarom Mannen Verkrachten*. Boom, Meppel 1985. f 26,-

Een nieuwe herdruk

Jaroslav Hašek

De lotgevallen van de brave soldaat Švejk

Het wereldberoemde, inmiddels klassieke verhaal van soldaat Švejk, die op universele wijze het autoritaire gezag en het militarisme te kijk zet.

Bewonderd door velen.

Bijvoorbeeld door Maarten 't Hart:

... 'Verrukkelijke, oerkomstische moderne schelmenroman'

... 'Het boek kan worden beschouwd als een hedendaagse versie van de geschiedenis van Don Quichot, met de min of meer anoniem geworden superieuren als de Don Quichotten die Švejk de één na de ander "verslijt", terwijl hoofdpersoon Švejk de geëmancipeerde Sancho Panza is – de verpersoonlijking van de lepe, gewiekste argeloosheid.'

Deel 1, In het achterland f 27,—

Deel 2, Aan het front f 27,—

Deel 3/4, In krijgsgevangenschap f 32,25

In iedere boekhandel

Pegasus Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

Hansje Galesloot, Susan Legêne:

Partij in het verzet

De CPN in de tweede
wereldoorlog

Een Pegasus-uitgave

f 35,-

De eerste omvattende geschiedschrijving, op basis van langdurig, intensief onderzoek, over de Communistische Partij van Nederland gedurende de tweede wereldoorlog.

In 384 pagina's beschrijven de auteurs het werk voor de illegale Waarheid, de militaire sabotage, het solidariteitswerk voor onderduikers en nabestaanden van vervolgd, de strijd in de bedrijven, de Februaristaking, voedselacties en andere activiteiten, en tevens de verhouding tot andere verzetsgroeperingen.

Bovendien zijn unieke foto's en nog niet eerder gepubliceerde documenten uit het archief van de CPN opgenomen. Met uitvoerig notenapparaat en register.

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

In iedere boekhandel

 Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

Periodiek van de
Communistische Partij
van Nederland

Tussen Raad en Kamer

*al record
van aantal*
DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEK
PARTIJEN

IN DIT NUMMER

De raads-
verkiezingen

MAX V/D BERG

Zure regen en
milieubeleid

WILLEM DE BRUIN

Is de CPN een
partij van de
arbeidersklasse?

EVELIEN ESHUIS
KEES DE JONG
JAN BERGHUIS

Star Wars

NICO SCHOUTEN

Verschuivingen in
het woningvraagstuk

SAN VERSCHUUREN

Boekbesprekingen

De verkiezingscampagne voor nieuwe gemeenteraden is merkwaardig verlopen. Ze vond plaats in het winterse klimaat van een no-nonsensepolitiek gericht tegen de brede arbeidersbeweging en de kleine zelfstandigen. Bovendien werd de Pentagonokoers tot plaatsing van atoomraketten doorgedreven; de vredesbeweging werd geschoffeerd.

Over de campagne lag de schaduw van de Tweede-Kamerverkiezingen die plaatselijke initiatieven tot linkse samenwerking verduisterde, lokale verhoudingen onderschoffelde. Het stoepje van het stadhuis werd een eerste trede van het parlement. Het drie-stromenland opereerde vanaf januari in de grote media met landelijke thema's. Dag in dag uit en in toenemende mate exclusief. Elk klokje rond werd de mening van Den Uyl, Lubbers en Nijpels aan ons opgedrongen. Nu is het ondemocratisch manipuleren via radio en TV niets nieuws, maar mijns inziens heeft het wegwerken van plaatselijke kandidaten, plaatselijke thema's bij gemeenteverkiezingen op een dergelijke schaal nooit plaatsgevonden. Het enige wat tegenover het landelijke drie-stromengeweld werd vertoond, was een filmpje van de regerings-voorlichtingsdienst met een oproep om vooral te gaan stemmen. En waarom? Precies, omdat de lantaarnpaal niet brandde en de stoep nog niet was betegeld. Een echte stimulans voor de burger om zich eens in de plaatselijke politiek te verdiepen!

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 2
april 1986

Redactie

Marcus Bakker (hoofdredacteur)
Ingrid Blekman
Pim Juffermans
Wouter Warmerdam
(red.-secretaris)
020-923084

Lay out

Bram IJzerman

Verschijnt zes maal per jaar
bij uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam
tel. 020-231138

Ons gironummer is: 447416
De abonnementsprijs is
f 32,50 per jaar
Studentenabonnement
f 30,- per jaar
Een los nummer kost f 3,75 en is
te bestellen door f 6,25
(incl. porto) over te maken
op postgiro 447416
t.n.v. uitgeverij
Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.
Correspondentie over betaling en
verkoop s.v.p. zenden aan de
administratie van P en C,
p/a uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.
Alle correspondentie over de
inhoud richten aan
Redactie P en C,
Hoogte Kadijk 145,
1018 BH Amsterdam.

ISSN 0032-3349

INHOUD

Tussen Raad en Kamer	
Max van den Berg	49
Zure regen en milieubeleid	
Willem de Bruin	52
De CPN een partij van de arbeidersklasse	
Evelien Eshuis	62
Zijn ambtenaren arbeiders?	
Kees de Jong	70
CPN, vakbond en 'nieuwe werknemers'	
Jan Berghuis	73
Stil heldendom te boek gesteld	
Marcus Bakker	76
Star Wars	
Nico Schouten	79
Verschuiven in het woningvraagstuk	
San Verschuuren	85
Over de partij in het verzet	
Gerard Maas	93
De volgende duizend daden	
Dirk Veenstra	96

In de avond voor de raadsverkiezingen deed de PvdA een oproep in de brievenbus om vooral te gaan stemmen. Ondertekend door Den Uyl en Kok. De naam van plaatselijke lijstvoerders werd niet eens vermeld. Weg spreiding van kennis en macht.

Deze gang van zaken is schadelijk geweest voor de CPN. Waarom? De CPN is in de meeste Nederlandse gemeenten waar ze uitkwam (waaronder de drie grote steden) een links akkoord aangegaan met de PSP, PPR en soms ook de EVP en migrantengroepen. Eén verkiezingslijst was daarvan het resultaat. Het samenstellen van een dergelijke lijst, maar ook het samenstellen van een gezamenlijk verkiezingsprogramma gaat gepaard met spanning, kost veel energie en vereist de inzet van veel kennis, zeker als het voor de eerste keer plaatsvindt. Een reeks op zichzelf uitstekende gemeenteraadsprogramma's zijn gepubliceerd. Een goed inzicht in lokale problemen kwam naar boven.

Maar terwijl het landelijke strijkijzer met hoofdthema's van sociale zekerheid, werkgelegenheid en kernbepaling over de kiezers heenging, bleven de linkse akkoord-partijen sterk aan de lokale problematiek hangen. Natuurlijk kunnen progressieve gemeenten van groot belang zijn als plaatselijke bolwerken tegen verslechteringen, als vormen van lokale democratie. Maar als het over ATV, lonen, sociale uitkeringen en huursubsidies gaat, dan doe je niet zo erg veel met gemeentelijke politiek. De diepe ontevredenheid over het regeringsbeleid werd op die manier vrij omvangrijk door de PvdA opgevangen. De linkse partijen, al of niet in combinaties optredend, werden op het zijtoneel van de politiek geplaatst.

Vrij ernstig is dit dilemma in de hoofdstad uitgedrukt. Het Links Akkoord heeft hier zeker nog geen wortel geschoten. De splinters van rode en groene kleur vertroebelden het beeld, kaapten duizenden stemmen weg en deden vele kiezers thuisblijven of in barre armoede de PvdA stemmen. Terwijl het links akkoord in de binnenstad enigszins stand hield is in de moderne arbeidersbuurten met honderdduizend inwoners rond twee derde van onze aanhang verloren gegaan. Het zijn juist die gebieden waar de echte verschraling van het leven een grote rol speelt. Een probleem om nog verder diep over na te denken.

De VVD heeft fors verloren. De reactionaire doordrijvers van sociale afbraak en atombewapening zijn door de kiezers teruggevoerd. Terwijl het CDA stand houdt wint de PvdA, in het zuiden zelfs vrij veel. Dat is op zichzelf positief te noemen. Het gaat erom de VVD-CDA politiek in de minderheid te drukken. Maar als de PvdA winst ten koste van links, ten koste van de CPN gaat, dan moet dat

negatief worden beoordeeld. Het is een verzwakking van een strijdbare opstelling tegen rechts. Bij de kabinetsformatie van 1981 bleek de PvdA, ondanks forse winst, bereid om diep voor Van Agt te bukken. Een sterke positie van de CPN helpt ook mee de ruggegraat van de PvdA te versterken.

De toetreding van de Centrum Partij in enkele belangrijke gemeenteraden is ernstig en mag niet worden onderschat. In bovengenoemde aaneen gesloten arbeidersbuurten van Amsterdam-West en -Noord kan naast het verlies van de CPN, de winst van de PvdA en ook een zekere invloed van de CP geconstateerd worden. Het is duidelijk dat racisme en fascistoïde tendensen een verwerpelijk, gevaarlijk en inhumain gedachtengoed vormen dat ideologisch moet worden bestreden. Altijd, permanent en overal. Maar als de CPN niet tegelijkertijd in gebieden met grote sociale onzekerheid en groeiende versobering de materiële belangenbeharting weet te ontwikkelen, dan zal haar antiracisme op velen elitair overkomen en langs hoofden en harten heenglijden. Mocht in het verleden de CPN weleens te veel de sociale component van het racisme hebben geaccentueerd, nu lijkt het wel of deze component eenvoudigweg niet meer bestaat. Noch het een, noch het ander is juist.

Als dit P en C nummer uitkomt zijn we nog vijf weken van de Tweede-Kamerverkiezingen af. Voor iedere zetel moeten 60.000 stemmen worden verworven. Dat kan onder de thuisblijvers van maart gebeuren. Onder hen die inzien dat een parlement zonder communisten een voor-rechts-buigende-dood-in-de-pot wordt. Onder de kiezers op rood-groene splinters die bij de raadsverkiezingen in een doodlopende steeg terecht zijn gekomen. Tegenover de mediamaacht van drie-stromenland staat de mobilisatie van CPN-leden die beschikken over drukpersen, over een eigen dagblad en een (helaas) kleine kas.

Onze campagne is kansrijk. In de eerste plaats wordt de ernst van de situatie door het CPN-kader ingezien. Dat bleek op de partijbestuursvergadering van 23 maart, die uitgroeide tot een landelijke werkersbijeenkomst. De wil om zich in te zetten, om de ploeg van Ina Brouwer weer in de Kamer te krijgen, was in alle districten aanwezig.

In de tweede plaats komt er energie en kiezersaanhang vrij van mensen die de beeldvorming van linkse akkoorden nog niet zo zagen zitten. Maar wat is het belangrijkste?

Wij kunnen de CPN nu volop in het centrum van de politieke hoofdstukken plaatsen: De schaamteloze verrijking, via legale en corrupte wegen verkregen, aan de ene kant en de verdere verarming van omvangrijke bevolkingsgroepen aan de andere kant, de wijzigingen van het stelsel van sociale zekerheid, het gerommel met vakbondsrechten, ATV en gasprijzen, de afbraak van sociaal-culturele en onderwijsvoorzieningen, het voortduren van de massawerkloosheid. Het zijn allemaal vraagstukken waar onze kamerfractie met goede en financieel onderbouwde voorstellen sterk in staat.

Een in duidelijk Nederlands opgezette overtuigingscampagne in woord en geschrift, geconcentreerd in de belangrijkste gebieden die kamerzetels moeten opleveren, kan onze invloed onder de kiezers snel doen stijgen.

Wij hebben veel in eigen hand.

Max van den Berg

Zure regen en stervende bossen hebben de laatste paar jaar een belangrijke plaats ingenomen in het nieuws. De aanpak van dit grensoverschrijdende milieuprobleem komt zowel nationaal als internationaal moeizaam van de grond. De vervuilers vormen evenzovele economische belangengroepen die zich achter hun concurrentiepositie verschuilen om maatregelen tegen te houden. Zure regen is het symbool bij uitstek van de milieuvervuiling die met de kapitalistische produktiewijze gepaard gaat. Een oplossing vergt echter meer dan alleen een verandering van de produktieverhoudingen. Een linkse milieupolitiek zal zich ook moeten richten op een omvorming van de produktiekrachten.

Zure regen en milieubeleid

Ruim 15 procent van het Nederlandse bos verkeert in zo'n slechte conditie dat het definitief verloren dreigt te gaan. Nog eens 35 procent vertoont duidelijke tekenen van achteruitgang.¹ Hoewel vermoedelijk een complex van oorzaken in het spel is, wordt door vrijwel geen deskundige meer ontkend dat er een relatie is met de luchtverontreiniging. De smog van de jaren zestig heeft plaatsgemaakt voor de zure regen. Door de bouw van hogere schoorstenen werd het probleem van de luchtvervuiling ogenschijnlijk opgelost, maar in werkelijkheid slechts verplaatst. De "hoge-schoorstenenpolitiek" heeft ertoe geleid dat de verontreinigende stoffen over een veel groter gebied worden verspreid en onze industriële activiteiten tot in het Noorden van Scandinavië merkbaar zijn geworden aan de verzuring van het milieu. Dat tegelijk het volume van uitstoot van schadelijke stoffen is afgenomen, danken we voor een niet onbelangrijk deel aan de economische recessie die begin jaren zeventig doorzette. Minder productie betekent ook minder luchtvervuiling.

Hoewel in de wandeling steeds gesproken wordt over "zure regen" is "zure neerslag" een betere term. Zwaveldioxide (SO_2) en stikstofoxyden (NO_x) worden in contact met water omgezet in zwavelzuur en salpeterzuur en komen dan als "zure regen" naar beneden. De genoemde stoffen slaan echter ook in droge vorm op de bodem neer en worden daar in zuur omgezet. In Nederland speelt voorts de ammoniak (NH_3) uit dierlijke mest een belangrijke rol in de verzuring van het milieu. Dit speelt vooral in streken met veel intensieve veehouderij.

1. Vitaliteitsonderzoek Staatsbosbeheer, Utrecht, 1985

Zure regen tast niet alleen de vegetatie aan. Door de verzuring van het oppervlaktewater worden ook dierlijke organismen bedreigd. Ook de drinkwatervoorziening loopt gevaar door vervuiling van het grondwater. Daarnaast wordt schade toegebracht aan gebouwen en voorwerpen. Grotendeels onbekend zijn nog de gevolgen voor de volksgezondheid.

De aantasting gaat sluipend en lang niet altijd kan direct bewezen worden dat zure regen de oorzaak is. Zure regen maakt bomen bijvoorbeeld extra kwetsbaar voor ziekten en droogte. Verder wordt vermoedelijk ook schade veroorzaakt door de zogenaamde fotochemische luchtverontreiniging, die ontstaat door chemische reacties onder invloed van zonlicht. Een belangrijke rol daarbij spelen stikstofoxyden en koolwaterstoffen. Koolwaterstoffen komen net als de genoemde verzurende stoffen, vrij bij verbrandingsprocessen. Hoewel verder onderzoek zeker noodzakelijk is, mag dit geen argument zijn maatregelen op basis van de thans aanwezige kennis uit te stellen.

Economische belangen

Dat een effectieve aanpak van de zure regen moeizaam van de grond komt, heeft niet alleen te maken met het complexe karakter van het probleem, maar ook met de aanzienlijke economische belangen die ermee gemoeid zijn. Zure regen is het symbool bij uitstek van de milieuvervuiling die met de huidige wijze van produceren en consumeren gepaard gaat. Zure regen is het resultaat van verschillende vormen van milieuvervuiling waaraan door verschillende economische sectoren wordt bijgedragen. In de tabel hieronder staan de voornaamste bronnen van luchtvervuiling aangegeven, met daarachter het aandeel in de totale uitstoot.

zwaveldioxyde: electriciteitscentrales (30 procent)

raffinaderijen (30 procent)

industrie (20 procent)

overige bronnen (20 procent)

stikstofoxyden: verkeer (55 procent)

electriciteitscentrales (15 procent)

industrie (15 procent)

overige bronnen (15 procent)

ammoniak: landbouw (90 procent)

koolwaterstoffen: verkeer (40 procent)

bron: IMP-Milieubeheer, 1986-1990

De schade wordt door de vervuilers veelal afgewenteld op andere sectoren: landbouw, bosbouw, natuurbeheer, monumentenzorg, drinkwatervoorziening, gezondheidszorg. De financiële schade door verzuring wordt door het ministerie van VROM geschat op 665-825 miljoen per jaar, oplopend tot 865-1.450 per jaar.² De milieuorganisaties, verenigd in het Landelijk Milieu Overleg, ramen de schade nu reeds op 1,5 miljard per jaar, bij ongewijzigd beleid oplopend tot 2 miljard per jaar.³ Daarbij moet in aanmerking worden ge-

2. Indicatief Meerjaren Programma Milieubeheer 1986-1990, ministerie VROM, 1985

3. Werk maken van zure regen, Economische gevolgen van een investeringsplan voor het milieu, Landelijk Milieu Overleg Utrecht, 1985

nomen dat veel schade (aan gezondheid, verlies aan natuur en cultuurgoederen) niet of nauwelijks in geld is uit te drukken.

De voorlopige lange termijn-doelstelling van het overheidsbeleid is een depositie van 1.400 zuur-equivalenten per hectare per jaar.⁴ Deze norm is gebaseerd op "het voorkomen van de meest ernstige gevolgen van de verzuring, zoals aantasting van vitale vegetatie".⁵ De milieuorganisaties stellen zich op het standpunt dat de verzurende emissies zover moeten worden teruggedrongen dat de ecologische functie van de bodem niet verder achteruit gaat en dat op langere termijn herstel van de bossen mogelijk is. Dit komt overeen met een depositieniveau van 1000 zuur-equivalenten per hectare per jaar. De uitstoot van verzurende stoffen zou om de doelstelling van de regering te bereiken in de periode 1986-2000 met 50 procent moeten verminderen. De milieuorganisaties zijn van mening dat een beperking van de emissies met 50 procent al binnen vijf jaar moet zijn bereikt en in de daarop volgende vijf jaar nogmaals een reductie met 50 procent moet plaatsvinden. Een doelstelling die wordt ondersteund door de Centrale Raad voor de Milieuhygiëne (CRMH).

Depolitisering

Het zicht op de oorzaken van het probleem wordt in belangrijke mate belemmerd door het apolitieke en technocratische karakter van het milieubeleid en de daarmee gepaard gaande depolitisering van het milieuvraagstuk. Wie is er immers niet voor de bescherming van het milieu? Illustratief in dit verband was de campagne die het ministerie van VROM in 1985 startte onder de leuze "zure regen, onze schuld, onze zorg".

Het technische karakter van het milieubeleid hangt samen met de impliciete keuze voor de vrije markteconomie. Het gekozen instrumentarium is erop gericht het gedrag van producenten en consumenten te beïnvloeden, zonder in te grijpen in de economische machtsverhoudingen. Door een stelsel van normen en vergunningen wordt slechts geprobeerd de negatieve effecten van het productieproces te beperken en daarmee ook de maatschappelijke kosten die de milieuvervuiling tot gevolg heeft. De organisatie van de productie en het maatschappelijk nut van economische activiteiten staan daarbij niet ter discussie.

Tot op zekere hoogte is een milieubeleid ook in het belang van het kapitalisme. De logica van het systeem dwingt de ondernemer steeds de produktiekosten zo laag mogelijk te houden wat automatisch leidt tot het zoveel mogelijk afwentelen van de milieuschade op de maatschappij. De milieuvervuiling die dit tot gevolg heeft, bedreigt niet alleen het milieu als leefomgeving van de mens, maar ook het milieu als natuurlijke hulpbron en produktiemiddel. Een volledig vrije concurrentie zou uiteindelijk de materiële basis van het systeem vernietigen. Het "algemeen belang" vereist daarom dat de overheid beperkingen oplegt aan de individuele ondernemer.

Het resultaat is een voortdurende strijd tussen het privébelang van de particuliere ondernemer op korte termijn en het belang van de

4. De zure neerslag (depositie) wordt uitgedrukt in zuur-equivalenten per jaar. Deze maat is gebaseerd op de totale hoeveelheid zuurvormende stoffen die via natte en droge neerslag op de bodem terecht komt.

5. IMP-Milieubeheer 1986-1990.

leefbaarheid en instandhouding van de produktievoorwaarden op langere termijn. Deze tegengesteld werkende krachten hebben tot gevolg dat het milieubeleid steeds een compromis is tussen wat uit milieuoogpunt wenselijk is en wat economisch haalbaar wordt geacht. De uitkomst wordt daarbij uiteindelijk bepaald door de krachtsverhoudingen op dat moment en de economische situatie. Onder invloed van de huidige recessie is een duidelijke verschuiving merkbaar in de richting van het economisch belang (deregulering).

Beleidsuitgangspunten

De uitgangspunten van het milieubeleid worden duidelijk verwoord in het Indicatief Meerjaren Programma Milieubeheer (IMP-M) 1986-1990, dat met de begroting voor 1986 is gepubliceerd. Minister Winsemius, een typische technocraat, heeft van zowel rechts als links lof ontvangen voor zijn milieubeleid. Dit geldt in het bijzonder voor de aangekondigde nieuwe aanpak, uitgaande van een integrale benadering van de milieuproblematiek. De verontreiniging van water, bodem en lucht wordt daarbij niet geïsoleerd bekeken, maar in hun onderlinge samenhang beschouwd en in relatie tot andere beleidsterreinen. Een aanzet daartoe werd reeds gegeven in het eerste IMP-M (1985-1989) en is nader uitgewerkt in het IMP-M 1986-1990. De bewindsman verloochent zijn afkomst (het Amerikaanse organisatiebureau McKinsey) niet en het IMP is dan ook vooral te beschouwen als een poging een ideaaltypisch beleidsmodel te ontwerpen, waarbij de milieuproblematiek in overzichtelijke schema's wordt vertaald. Vergeleken met de verbrokkelde, sectorale en op het enge terrein van de milieuhygiëne gefixeerde beleid tot nu toe verdient de benadering van Winsemius zeker lof. Dat geldt niet als gekeken wordt naar de invulling van zijn model met concrete maatregelen en nog minder voor zijn analyse van de oorzaak van het probleem.

De integratie van het milieubeleid van de ministeries van verkeer en waterstaat en landbouw is zeker een stap vooruit.⁶ Van een integratie met de economische doelstellingen van het totale overheidsbeleid is echter noch op papier, noch in de praktijk sprake. De richting van het economisch beleid staat niet ter discussie. In feite wordt de milieuproblematiek teruggebracht tot onvolkomenheden in het marktmechanisme. Het probleem zou vooral zitten in de toerekening van de kosten. De kosten die de samenleving moet maken voor het herstel van de milieuschade, zijn voor de vervuiler "externe" kosten die niet direct van invloed zijn op winst of inkomen. Dat betekent, zo wordt gesteld, "dat macro-economisch gezien er sprake is van een inefficiënte aanwending van productie- en consumptiemiddelen". Deze inefficiëntie moet ongedaan worden gemaakt door producenten en consumenten te dwingen c.q. te stimuleren in hun besluitvorming rekening te houden met de milieu-effecten van hun handelen en zo schade te vermijden.

Naast wettelijke instrumenten is in het beleid, geheel in de geest van de deregulering, een belangrijke rol weggelegd voor de "eigen verantwoordelijkheid" van de vervuiler. Maatregelen zouden daarom ook zoveel mogelijk moeten aansluiten bij de "belevingswereld" van de doelgroep. Met de be-

6. Het IMP-Milieubeheer is mede ondertekend door de ministers van landbouw en visserij en van verkeer en waterstaat

levingswereld van de chemische industrie hebben we inmiddels aardig kennis kunnen maken.

Belangrijker is verder dat gekozen wordt voor een effectgericht beleid boven een brongericht beleid. Niet de bestrijding van de vervuiling aan de bron, maar het onder controle brengen van de vervuiling door middel van "risicobeheersing" staat centraal. Het gaat erom vast te stellen wat de belasting is die het milieu maximaal kan verdragen. Hiertegenover staat in het in de milieubeweging gehanteerde uitgangspunt dat milieuvervuiling in principe moet worden vermeden door toepassing van de best beschikbare technieken.

Doel van het overheidsbeleid op langere termijn moet zijn, zo wordt in het IMP gesteld, het bereiken en handhaven van een zodanige milieukwaliteit dat voor mens, dier en plant "geen nadelige effecten" optreden. Tot dat moment is bereikt, gaat het erom "de risico's tot een aanvaardbaar niveau te beperken" door het opstellen van "milieukwaliteitseisen". Daarbij gaat het enerzijds om het vaststellen van het niveau waarop het risico verwaarloosbaar is, anderzijds om het maximaal aanvaardbare niveau. Daarbinnen vindt een afweging plaats "tussen wat vanuit milieu-oogpunt wenselijk is". Elders in het IMP wordt daar betekenisvol aan toegevoegd dat wanneer het terugdringen van het risico tot tenminste het maximaal toelaatbare niveau, voor een bedrijf "belangrijke consequenties" heeft, "het nodig kan zijn een groter risico te aanvaarden".

Hoewel het bovenstaande niet wezenlijk afwijkt van de bestaande praktijk, wordt met de introductie van het begrip milieukwaliteit al bij voorbaat een zekere vervuilingruimte gecreëerd, die gemakkelijk kan gaan fungeren als een "recht op vervuiling". Het gevaar dreigt dan dat in situaties waar het niveau van de vervuiling beneden de kwaliteitseis ligt een "opvulling" van de norm plaatsvindt, ook al zou bij de stand van de techniek een lager vervuilingniveau bereikt kunnen worden. Formeel wordt vastgehouden aan het standstillbeginsel (de vervuiling mag niet toenemen), maar tegelijkertijd wordt niet uitgesloten dat in bepaalde gevallen "ruimte kan worden geboden tot enige achteruitgang (van de milieukwaliteit) ten gunste van nieuwe activiteiten".

Een ander gevaar dat aan deze benadering is verbonden is dat de suggestie wordt gewekt dat met wetenschappelijke zekerheid zou kunnen worden vastgesteld waar de risicogrens ligt. Als die niet wordt overschreden zou er niets aan de hand zijn. In werkelijkheid is de kennis over het ecosysteem nog zeer beperkt, met name als het gaat om de lange-termijneffecten en de gevolgen van het op elkaar inwerken van verschillende vormen van vervuiling.

Aanpak zure regen

Hoe werkt het hiervoor geschetste milieubeleid uit in de aanpak van de zure regen? Het overheidsbeleid richt zich tot nu toe vooral op die sectoren waar maatregelen relatief gemakkelijk kunnen worden doorgevoerd, zoals de landbouw, de verkeerssector en de openbare elektriciteitsvoorziening (centrales). De raffinaderijen daarentegen genieten nadrukkelijk een uitzonderingspositie die tekenend is voor de economische macht die zij vormen. De olieconcerns opereren op een internationale markt en voor hen zijn dan ook vooral de gevolgen van milieumaatregelen voor de internationale concurrentieverhoudingen van belang. Het dreigement investeringen en activiteiten naar andere landen over te hevelen, is voor de bewindsman een belangrijke reden zich te verzetten tegen voor Shell c.s. te vergaande eisen.

“Voor het niveau van de emissie-eisen is rekening gehouden met de specifieke omstandigheden van de Nederlandse export-raffinaderijen. Normen die in vergelijking met de maatregelen in de ons omringende landen een te zware druk op de raffinaderijen leggen, beïnvloeden de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse raffinagesector in negatieve zin”, aldus Winsemius in een notitie aan de Tweede Kamer,⁷ naar aanleiding van kritiek op zijn beleid.

“In een situatie van overcapaciteit en van toenemende importen uit derde landen, waaronder winstmarges bij raffinaderijen voortdurend sterk onder druk staan, zal zo'n onderscheid ertoe leiden dat investeringen in nieuwe installaties niet aan de gestelde rendementscriteria kunnen voldoen, zodat deze investeringen achterwege zullen blijven (...)”

Een tweede kenmerk van het zure-regenbeleid is de nadruk op technische maatregelen (rookgasontzwalling in de industrie, katalysatoren en loodvrije benzine voor auto's). Het tot dusverre gevoerde beleid op deze terreinen en mogelijke alternatieven (verandering van industriële structuur, decentrale elektriciteitsopwekking, openbaar vervoer, geïntegreerde landbouw) worden niet of nauwelijks ter discussie gesteld.

De enige sector waar sprake is van een direct ingrijpen van de overheid in de produktie, is de intensieve veehouderij. Deze sector vormt een treffend voorbeeld van hoe door het overschrijden van de draagkracht van het milieu (in dit geval de bodem) de produktie zelf in gevaar komt. De bodem is immers het produktiemiddel van de boer. Naast de milieuschade door de uitstoot van ammoniak en de verontreiniging van grond- en oppervlaktewater, vormt de overproduktie van mest een ernstige bedreiging voor de bodemvruchtbaarheid en daarmee voor de gewasopbrengsten. De produktiedwang waaronder de boeren leven maakt het hen onmogelijk vrijwillig de produktie te beperken. De regering zag zich daarom in december 1984 genoodzaakt een tijdelijke groeistop af te kondigen voor varkens- en pluimveehouderijen in bepaalde gebieden. Inmiddels zijn normen van kracht geworden voor de hoeveelheid mest die op het land mag worden gebracht. Normen die zo soepel zijn dat, afhankelijk van het grondgebruik, straks nog altijd anderhalf tot driemaal zoveel mest op het land mag worden gebracht als uit milieuoogpunt wenselijk is. Hierdoor dreigt het gevaar dat in gebieden waar zich nu nog geen problemen voordoen, een “opvulling van de norm” plaatsvindt en de groei van de intensieve veehouderij met de daarbij behorende problemen zich eenvoudig daarheen verplaatst.

Hoewel de landbouwlobby het hier duidelijk gewonnen heeft van het milieubelang, is het nog maar de vraag of de boeren hiermee geholpen zijn. Terecht maken de boeren bezwaar tegen het feit dat zij voor het grootste deel van de kosten moeten opdraaien, terwijl de overheid de groei van de intensieve veehouderij jarenlang heeft gestimuleerd. Hoewel zij het probleem reeds jaren geleden zag aankomen, werden maatregelen steeds uitgesteld. Van zelfstandige ondernemers is bovendien in veel gevallen nauwelijks nog sprake. Vele boeren zijn door leningen en contracten met handen en voeten gebonden aan de banken, veevoeder- en vleesverwerkende industrie. Het is dan ook veeleer de agro-industrie die aan het langste eind trekt.

Strengere normen zullen het voor de boeren nog moeilij-

7. Notitie zwaveldioxyde-uitstoot door raffinaderijen, min. VROM, 1985

ker maken hun mest kwijt te raken en hen voor nog hogere kosten plaatsen. Dat leidt tot de onvermijdelijke conclusie dat alleen een afname van de mestproductie en dus een inkrimping van de veestapel op langere termijn een oplossing biedt. Een doelstelling die alleen gerealiseerd kan worden, wanneer de vicieuze cirkel doorbroken wordt die boeren dwingt steeds meer te produceren om in de concurrentieslag het hoofd boven water te houden.

Geen structurele maatregelen

Het verkeer vormt de belangrijkste bron van stikstofoxyden. Daarnaast dragen auto's in aanzienlijke mate bij aan de luchtverontreiniging met koolwaterstoffen en worden grote hoeveelheden lood in het milieu gebracht. Door auto's met katalysatoren uit te rusten kunnen twee vliegen in één klap worden geslagen. Katalysatoren zuiveren de uitlaatgassen (gedeeltelijk) van stikstofoxyden en koolwaterstoffen en dwingen auto's bovendien op loodvrije benzine te rijden. De afwezigheid van een eigen autoindustrie stelde Nederland in staat in EG-verband in deze zaak een vooruitstrevend standpunt in te nemen. De EG-richtlijn die uiteindelijk van kracht is geworden, is niettemin geheel afgestemd op de belangen van de Franse en Britse autoindustrie.

Van een structurele aanpak, door een vermindering van het autogebruik ten gunste van het openbaar vervoer is evenwel geen sprake. Integendeel zelfs. Door het huidige kabinet wordt een zeer consequent milieuonvriendelijk verkeersbeleid gevoerd, waarbij geen moeite teveel lijkt het de autolobby naar de zin te maken. Forse tariefsverhogingen hebben de groei van het aantal gebruikers van het openbaar vervoer doen omslaan in een soms dramatische daling. Om de neerwaartse spiraal te doorbreken werd door de NS in 1985 op eigen risico een - beperkte - tariefsverlaging doorgevoerd. De hoeveelheid geld voor de aanleg en het onderhoud van autowegen staat in geen enkele verhouding tot het bedrag voor uitbreiding en verbetering van het spoorwegnet. De opheffing van belangrijke knelpunten in het NS-net wordt vertraagd, terwijl met grote voortvarendheid gewerkt wordt aan de aanleg van nieuwe wegen.

Deze ontwikkeling heeft minister Winsemius ertoe gedwongen te erkennen dat de maatregelen tegen de luchtverontreiniging door auto's, geheel teniet dreigen te worden gedaan door de groei van het autoverkeer.⁸ Aan de integratie met het beleid van zijn collega-minister en partijgenote Smit-Kroes mankeert dus nogal wat.

Voor wat betreft de energiesector geldt ongeveer hetzelfde. Besloten is tot verplichte rookgasontzwaveling voor kolencentrales. Tegelijkertijd blijft de nadruk in het energiebeleid liggen op de grootschalige stroomproductie met hetzij energetisch zeer onrendabele conventionele centrales, hetzij met kerncentrales, waarbij het ene milieuprobleem (zure regen) slechts vervangen wordt door het andere (radioactiviteit). Energiebesparende technieken (warmte/krachtkoppeling, windenergie), mogen vooralsnog niet meer dan de gaten vullen die de grootschalige productie openlaat. De krachtige lobby van elektriciteitsproducenten (SEP), bevreesd voor aantasting van zijn positie, speelt daarbij een belangrijke rol. Aan de vraagkant wordt het energiebeleid vrijwel geheel bepaald door de belangen van de industriële grootverbruikers, waarbij

8. Toespraak minister Winsemius tot Vereniging voor bitumeuze werken, Utrecht, 22-1-1986

energie-intensieve bedrijven in feite wordt gestimuleerd.

Ook voor deze bedrijven is de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland het voornaamste argument om lagere stroomtarieven te eisen. Een van de belangrijkste redenen voor de in gang gezette reorganisatie van de elektriciteitsvoorziening, is dan ook om zo tegemoet te kunnen komen aan de verlangens van de industriële grootverbruikers. Ook de bouw van nieuwe kerncentrales past in deze energiepolitiek.

Grensoverschrijdend

Een complicerende factor in de bestrijding van de zure regen vormt het grensoverschrijdende karakter van het probleem. Van de zure neerslag in Nederland is ongeveer 50 procent afkomstig uit het buitenland, terwijl Nederland 60 procent van de uitstoot van verzurende stoffen exporteert. Het onderstreept de noodzaak van internationale samenwerking als het gaat om de bestrijding van grensoverschrijdende milieuvervuiling. Die samenwerking dient in het geval van de zure regen niet beperkt te blijven tot de Europese Gemeenschap, maar heel Europa te omvatten omdat ook een aantal Oosteuropese landen (met name de DDR, CSSR, Polen en de Sowjet-Unie) een belangrijke bijdrage leveren aan de luchtvervuiling.⁹ Met het akkoord van een groot aantal West- en Oosteuropese landen om de zwaveldioxyde-uitstoot met 30 procent te verminderen, is een eerste stap in deze richting gezet. Van deze overeenkomst moeten we op korte termijn echter niet teveel verwachten.

Van direct belang voor het Nederlandse milieubeleid is de EG. Het probleem hierbij is dat de EG enerzijds het enige internationale lichaam is dat (milieu)maatregelen dwingend aan de lidstaten kan opleggen, maar dat anderzijds het EG-milieubeleid in de eerste plaats de doelstellingen van de gemeenschappelijke markt dient. Het milieubeleid mag het vrije handelsverkeer niet belemmeren, noch de concurrentieverhoudingen binnen de EG verstoren. Het zijn in de praktijk dan ook de nationale economische belangen die de marges van het milieubeleid bepalen. De aanpak van de zure regen is hierop geen uitzondering.¹⁰

Investeringsplan milieuorganisaties

Is Nederland voor het verminderen van de zure neerslag (immissie) mede afhankelijk van het buitenland, de bestrijding van de uitstoot (emissie) door Nederlandse bronnen kan natuurlijk wel nationaal ter hand worden genomen. Om de doelstelling te bereiken, zoals die is geformuleerd door het LMO en de CRMH, zijn heel wat ingrijpendere maatregelen nodig dan waar het overheidsbeleid nu in voorziet.

In de genoemde LMO-nota is berekend dat een extra investering nodig is van 10,3 miljard gulden. Het totale investeringsprogramma, inclusief de investeringen bij ongewijzigd overheidsbeleid, zou daarmee komen op 20,1 miljard gulden. Daarvan zou 14,7 miljard besteed moeten worden aan ener-

9. Zie "Milieudefensie" 1985, no. 6

10. Zie "Milieudefensie" 1985, no. 6, 1986 no.1

giebesparing (minder energieverbruik betekent ook minder luchtvervuiling) en 5,4 miljard aan emissiebestrijding (luchtzuiveringstechnieken).

De investeringen in emissiebestrijding kunnen, zo stelt het LMO door de overheid worden afgedwongen door de normen te verscherpen. De investeringen in energiebesparing moeten vooral worden bevorderd door middel van gerichte subsidies, waarvoor over de hele planperiode 5,7 miljard zou moeten worden uitgetrokken.

Het belang van de LMO-nota ligt vooral in de berekening, met behulp van het CPB, van de macro-economische effecten. Deze zijn, wanneer tenminste aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan, over het algemeen positief. Per saldo zal de werkgelegenheid in de eerste vijf jaar (in het rapport de periode 1986-1990) met 23.900 arbeidsplaatsen per jaar toenemen en de tweede vijf jaar (1991-1996) met 8.900. Productie en consumptie nemen nog iets toe, het uitvoersaldo blijft ongeveer gelijk en het financieringstekort stijgt met 0,1 procent. Een belangrijke - en omstreden - voorwaarde hierbij is dat het bespaarde aardgas wordt geëxporteerd, omdat anders met name het financieringstekort aanzienlijk zou toenemen.

Verder is de toename van de werkgelegenheid het saldo van een stijging van het aantal arbeidsplaatsen in die sectoren die van het investeringsprogramma profiteren (leveranciers energie- en milieutechnologie) en een verlies aan arbeidsplaatsen in sectoren die met de lasten worden geconfronteerd. Het gaat hierbij vooral om energie-intensieve bedrijfstakken als de olieraffinage en de chemische industrie. Zij zullen de lasten proberen af te wentelen of te ontlopen door uitstoot van arbeidskrachten, inkrimping of verplaatsing van activiteiten naar andere landen.

Zoals gezegd, proberen de olieconcerns in de Rijnmond vooral door hiermee te dreigen, de in hun ogen te vergaande milieumaatregelen tegen te houden. Gezien de reeds gedane investeringen zal Shell niet zo gauw alleen vanwege strengere milieu-eisen de grootste raffinaderij ter wereld sluiten. Milieueisen vormen slechts één van de vele vestigingsplaatsfactoren. Los daarvan tonen zich hier duidelijk beperkingen van een milieubeleid in een vrije markteconomie.

Economisch structuurbeleid

In feite wordt hier, gebruikmakend van het marktmechanisme, via technische maatregelen een verandering in de produktiestructuur bewerkstelligd. De vraag is of met dit instrument alleen het gewenste resultaat kan worden bereikt. De overheid kan weliswaar stimulerend dan wel remmend optreden, de uiteindelijke effecten daarvan op de investeringen blijven afhankelijk van particuliere beslissingen.

Het onderstreept de noodzaak van een economisch structuurbeleid dat mede gericht is op de realisatie van milieudoelstellingen. Dat wil zeggen een beleid dat door een verandering van de produktiestructuur en het consumptiepatroon tot een vermindering van de milieubelasting, het grondstoffen- en energieverbruik probeert te komen.

Dat betekent dus niet alleen katalysatoren en loodvrije benzine, maar ook een ander verkeers- en vervoersbeleid; niet alleen verplichte rookgasontzwaveling, maar ook een andere energie- en industriebeleid. Daarbij kan ook de vraag aan de orde komen of op langere termijn niet gestreefd zou moe-

ten worden naar een minder grote afhankelijkheid van milieubelastende en energie-intensieve (en arbeidsexstensieve) sectoren als de olieraffinage en petrochemische industrie. Daarbij komt dat naarmate de Nederlandse economie meer afhankelijk wordt van de export, de internationale concurrentieverhoudingen een steeds grotere invloed zullen gaan uitoefenen op het milieubeleid.

Een andere reden voor een structuurbeleid is, zoals ook in de LMO-nota wordt aangegeven, dat er een grens is aan wat met technische maatregelen bereikt kan worden zonder dat de kosten buiten verhouding toenemen. De milieuorganisaties wijzen verder op het gevaar dat het probleem uiteindelijk slechts verschoven wordt van luchtvervuiling naar bodemvervuiling ("de wet van behoud van ellende"). Ontzwavelingsinstallaties zuiveren de rookgassen weliswaar van zwavel, maar daarvoor in de plaats houdt men vast afval over. Het is in dit verband ook van belang dat bij technische maatregelen meer aandacht wordt besteedt aan zogenaamde proces-geïntegreerde oplossingen. Dat wil zeggen dat het hele productieproces wordt afgestemd op een zo zuinig mogelijk gebruik van energie- en grondstoffen. Schone technologie is meer dan alleen een filter op de schoorsteen, zonder dat aan het vervuilende productieproces zelf iets verandert.

Smalle marges

Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat de marges voor een milieubeleid binnen de bestaande economische machtsverhoudingen smal zijn. De conclusie moet dan ook luiden dat de gewenste structuurverandering van de economie niet mogelijk is zonder in te grijpen in de vrije markteconomie. Dit laat onverlet dat op korte termijn de mogelijkheden om de milieubelasting door technische maatregelen terug te dringen, ten volle benut moeten worden. Uitgangspunt daarbij dient te zijn dat milieuvervuiling in principe moet worden voorkomen. Het beleid dient zich daarom niet in de eerste plaats op de effecten maar op de aanpak van de bron te richten, waarbij de vervuiling door toepassing van de meest geavanceerde technieken tot het laagst mogelijke niveau moet worden teruggedrongen.

Wat betekent dit voor links? Zo min als technische maatregelen alleen het milieuprobleem kunnen oplossen, zo min maakt een verandering van de productieverhoudingen alleen een einde aan de milieuvervuiling. Er is ook een omvorming nodig van de produktiekrachten. Dat betekent dat links haar milieustandpunten, meer dan tot dusverre, ook tot uitdrukking zal moeten laten komen in haar keuzes op economisch gebied. Onder druk van de werkloosheid dreigt economische groei als doel op zich snel belangrijker te worden dan de richting van de groei. Verschillende studies van de milieubeweging tonen aan dat een selectieve ontwikkeling van de economie niet minder werkgelegenheid hoeft op te leveren. Het zal wel in veel gevallen andere werkgelegenheid zijn. Wanneer dit erkend wordt hoeven milieubescherming en werkgelegenheid inderdaad niet strijdig met elkaar te zijn.

Willem de Bruin

“De CPN is een partij van de arbeidersklasse” was het thema op een onlangs gehouden scholingsdag. Evelien Eshuis, Jan Berghuis en Kees de Jong hielden inleidingen, welke we hier afdrucken.

De CPN een partij van de arbeidersklasse

Enige tijd geleden belde een lid van de scholingsgroep mij op of ik mee wilde werken aan een scholing over de vraag of de CPN nog een partij van de arbeidersklasse is. Enthousiast zei ik ja. En ik weet niet of het daarvoor komt, maar toen ik de eerste aankondiging onder ogen kreeg, was het geen vraagteken meer, maar een uitroepteken: de CPN is een partij van de arbeidersklasse! Me dunkt dat de scholingsgroep zijn klassieke niet goed kent. Immers, het is niet de bovenbouw maar de economische onderbouw die bepalend is – anders gezegd niet de scholingsgroep, maar de betalende leden en kiezers bepalen of de CPN een partij van de arbeidersklasse is.

Maar als we naar het verleden van de CPN kijken, en als ik kijk hoe ik de toekomst van de CPN wens, dan ben ik het volledig met de scholingsgroep eens: de CPN is een partij van de arbeidersklasse. Dat is haar historische taak in de samenleving, haar plaats in de politiek. Bovendien verliest de CPN haar bestaansgrond als zelfstandige partij, als bondgenoot en samenwerkingspartner als ze geen partij van de arbeidersklasse zou zijn.

Zulke uitspraken vragen wel een nadere toelichting. Hiermee is niet gezegd dat de CPN zich eenzijdig op bedrijfsarbeiders moet richten, maar wel dat gewone vrouwen en mannen, loon- en uitkeringsafhankelijken een plaats hebben in de partij en dat de partij vorm geeft aan onze opvattingen, een instrument is in onze handen, ons machtswapen is. Niet door uitsluiting van anderen, niet vanuit een eenzijdige analyse waarin alleen de kapitaal-arbeid tegenstelling een rol speelt. Wel vanuit de overweging dat geen groep macht krijgt die niet zelf veroverd is, dat daarvoor een partij een geëigend middel is en dat zo'n partij alleen effectief kan zijn als het een partij van die groep is, waar die groep zelf de dienst uitmaakt.

Dit roept wel de vraag op wat verstaan wordt onder arbeidersklasse, en hoe die er anno 1986 uitziet. Voorop wil ik stellen dat ik het woord arbeider verder geslachtsneutraal zal gebruiken, dus zowel mannen als vrouwen aanduidend. (Ten tijde van Marx waren trouwens veel meer vrouwen in het arbeidsproces opgenomen dan nu, maar Marx heeft geen woord vuil gemaakt aan de positie van vrouwen.) Bovendien gaat het over mensen die in het betaalde arbeidsproces zijn opgenomen en zij die dat niet zijn, hetzij door huwelijk, hetzij vanwege van werkloosheid.

Ontwikkelingen in de beroepsbevolking

Wat was de arbeidersklasse waar Marx het over had, en die zo bepalend is geweest voor het denken van alle progressieve generaties na hem, als het ging over de bevrijding, de emancipatie van wie onderdrukt en uitgebuit werden? In het Europa van Marx waren de loonafhankelijken overwegend in de primaire en secundaire sector te vinden. Dat wil zeggen in de landbouw, in de mijnen, in de textiel- en metaalnijverheid. Naast de arbeidersklasse zijn er andere klassen: de bezittende klasse die kapitaal, land, fabrieken en machines bezitten, en de kleine en wat grotere burgerij, zelfstandige handwerkslieden en kooplui. Crisis in de landbouw dreef duizenden mensen naar de stad waar de industrie werk moest bieden. Mannen, vrouwen en kinderen werkten. Ze maakten extreem lange werktijden, leefden dicht bij fabriek of mijn, waren miserabel gehuisvest, slecht gevoed en gekleed en volstrekt afhankelijk van de willekeur van bazen en vooral van de eigenaar van de produktiemiddelen. Het werk was meestal fysiek zwaar, smerig, lawaaiig, massaal en laaggeschoold.

Hoe ziet de arbeidersklasse anno 1986 eruit? Er heeft een enorme verschuiving plaatsgevonden tussen de sectoren waarin we werkzaam zijn. Er heeft een gestage daling plaatsgevonden van de werkgelegenheid in land- en tuinbouw, die pas recent tot stilstand is gekomen. De nijverheid groeide even gestaag tot de jaren zeventig. Binnen die nijverheid vinden periodiek verschuivingen plaats. Zo zien we in de loop van de jaren vijftig en zestig traditionele Nederlandse (en Europese) industrieën verdwijnen (textiel, leer, aardewerk, voedingsmiddelen) terwijl de grafische, de chemie, de metaal, de machinebouw, de elektrotechniek de groeisectoren zijn. En de overheid gaat groeien. In de jaren zeventig gaan de metaal en de scheepsbouw stagneren en wordt de dienstverlening belangrijk. Eerst in gezondheidszorg en welzijnswerk, daarna in de commerciële dienstverlening (banken, horeca, vrije-tijdsindustrie). Deze laatste sector groeit nog steeds.

In de laatste tien jaar hebben transport en communicatie zich een prominente plaats veroverd. Veel scheepsbouw en metaalindustrie is verdwenen. Mijnbouw vindt nog slechts op zee plaats, op zoek naar gas en olie. De gewone bouw stagneert. De overheid is geen groeisector meer, maar desalniettemin nog steeds de grootste werkgever. In de crisis van de jaren dertig hebben veel bedrijfjes het loodje gelegd. Sinds de Tweede Wereldoorlog was de ontwikkeling ook dat steeds meer kleine zelfstandigen verdwenen: winkels gingen op in ketens, kleine ambachtelijke bedrijven werden overgenomen door grote. En hoewel sinds RSV het "big is beautiful" wel is verstomd en er meer propaganda voor "je eigen bedrijf" wordt gemaakt, gaat de tendens van schaalvergroting, met internationale dimensies, nog steeds door. De kleine zelfstandige verdwijnt steeds meer uit de samenleving. Weliswaar is er een andere groep die enigszins die plaats overneemt, namelijk de zogenaamde vrij gevestigde beroepen. Steeds meer artsen, accountants, advocaten, notarissen gaan zichzelf als ondernemers zien en richten BV's op. Maar als geheel loopt hun aandeel in de beroepsbevolking terug.

Beroepsbevolking Nederland, gegevens per 1.1.1985 (Statistisch Zakboek).

Aantallen per duizend, werkenden en werkzoekenden, volle- en deeltijdbanen.

	1980	%	1985	%	verschil
mannen					
zelfstandig	451		389		- 83
afhankelijk	3265		3515		+250
totaal	3716	68,6	3904	64,5	+188
vrouwen					
zelfstandig	173		202		+ 29
afhankelijk	1526		1949		+423
totaal	1699	31,4	2151	35,5	+452
		100,0		100,0	
mannen en vrouwen					
zelfstandig	624	11,5	591	9,8	- 33
afhankelijk	4792	88,5	5464	90,2	+672
totaal	5415	100,0	6055	+639	

Uit dit overzicht blijkt dat de beroepsbevolking nog steeds groeit, en dat het aandeel van de vrouwen daarin ook nog steeds toeneemt, alle vrouwenvriendelijke maatregelen ten spijt. (Wel hebben vrouwen absoluut en relatief veel vaker deeltijdbanen). En ondanks de "word je eigen werkgever"-propaganda neemt het aandeel van de zelfstandigen af. Opvallend is dat het aantal vrouwen in de categorie zelfstandige echter nog toeneemt. Het zou interessant zijn te onderzoeken wat de oorzaak hiervan is, of het gaat om inhalen van achterstand, of dat vrouwen door omstandigheden vaker voor een eigen bedrijfje kiezen. Dat de totale afhankelijke beroepsbevolking (werkende en werkzoekende) groeit, is ten dele het gevolg van de bevolkingstoename, deels een gevolg van het feit dat steeds meer vrouwen zich op de arbeidsmarkt melden.

Helaas heb ik zulke mooie statistieken niet uit Marx' tijd tot mijn beschikking. Maar twee dingen kunnen we wel concluderen. Het relatieve aandeel van de loonafhankelijke bevolking is veel groter geworden. En het zwaartepunt van de sectoren waarin die loonafhankelijken werkzaam zijn, is verschoven van de primaire naar de tertiaire sector. De landbouw en visserij zijn ondergeschikt, de dienstverlening is belangrijk geworden als bron van werkgelegenheid. Tot zover de cijfers en de samenstelling van de arbeidersklasse. Nu naar werkomstandigheden en bestaan van de mensen.

Het klassieke beeld van de proletariër die niets dan zijn ketenen te verliezen heeft, voldoet niet meer. Een eeuw van arbeidersorganisatie, vakbondswerk, sociale strijd is niet zonder gevolgen gebleven. Tante Truus heeft immers kleuren-tv en een auto? Ongetwijfeld zijn er een aantal voorwaarden veranderd die de positie en de samenhang van de arbeidersklasse ingrijpend veranderd hebben.

- De werkweek is aanzienlijk korter, waardoor het aantal uren dat op het bedrijf wordt doorgebracht veel minder is. Het "gezinsleven", de vrijetijdsbesteding neemt een groter plaats in het persoonlijk leven in, de arbeid overheerst het bestaan minder, het is niet meer het enige dat telt in het leven. (Terzijde: dit is ook een van de redenen waarom werkgevers tegen drastische ATV zijn, het maakt de werkgevers minder afhankelijk van, minder betrokken bij het bedrijf).

- De welvaart is toegenomen, de materiële voorzieningen zijn beter, arbeiders hebben bezit (hun huis, een caravan enz.). Jan-met-de-pet en Tante Truus gaan

buitenshuis eten. Hun kinderen gaan naar middelbare scholen en studeren verder. En bij de maaltijd staan Franse kaas, Spaanse olijven en Italiaanse pizza op tafel. Daarna kijken ze naar een Amerikaanse serie. De dagelijkse wereld is veel ruimer geworden.

- Veel werkgelegenheid is gelukkig niet langer gekenmerkt doordat het massaal, vuil, en fysiek zwaar is. Het traditionele beeld van honderden arbeiders die onder oorverdovend lawaai in een reusachtige hal voor helse vuren of daverende getouwen staan, wordt meer uitzondering dan regel. Steeds vaker zal de arbeider van nu in smetteloze kleding met een enkele collega in een saaie ruimte toetsenborden en lichtjes controleren van zachtzomende apparaten. Of ze zitten achter een bureau met een computerterminal. Of verrichten als een menselijke robot eenvoudige handelingen aan een band.

Ik wil hiermee niet suggereren dat er geen gevaarlijk, zwaar, smerig werk meer is. Integendeel. Veel werkzaamheden in de bouw, tankers schoonmaken, landbouwgif spuiten, stratenmaken of vuil ophalen, zijn nog steeds fysiek (te) belastend en ongezond werk. Veel mensen werken dagelijks met gevaarlijke en schadelijke stoffen. En mensen die in volledig geautomatiseerde productieprocessen en aan computers werken staan onder grote psychische belasting. Een steeds groter deel van de arbeid vereist scholing, en steeds meer werk wordt door apparaten overgenomen.

Ik heb onlangs de kans gehad om met een delegatie van kamerleden kennis te nemen van de economische en technologische ontwikkelingen in Japan. In Japan wordt al veel met robots gewerkt, en er zijn diverse bedrijven die robots produceren. Sinds kort is er een bedrijf dat met robots robots maakt - er komt bijna geen werknemer meer te pas aan die gerobotiseerde productie. Tel uit je toegevoegde waarde, tel uit je arbeidsproductiviteit.

Een ander voorbeeld dat een indicatie kan geven van de toekomstige ontwikkeling van de industrie zag ik bij Matsushita, de Philips van Japan. We bezochten een batterijfabriek. Oorverdovende herrie in de produktiehal. De bezoekers krijgen een koptelefoon met ontvangertje op, voorman en tolk communiceren zo met ons terwijl we langs de produktielijn schuifelen. In twee produktiehallen, ter grootte van de drukkerij worden 0,5 miljoen batterijen per dag geproduceerd, volautomatisch. Er lopen misschien zes of acht mensen in elke hal. Toch werken volgens een prachtig gekleurde folder wel een paar duizend mensen bij dit bedrijf. Na afloop van de rondleiding vraag ik aan de directie waar die werknemers zijn. "Mijn streven is", zegt de directeur, "om een verhouding tussen directen en indirecten te bereiken van 30 procent tegenover 70 procent. Daar ben ik nog niet, het is nog maar 35 op de 65." In mijn verbazing (en arrogantie) denk ik even: die man haalt in zijn Engels direct en indirect door elkaar. Tot op heden is in de scheepsbouw immers het gevecht om tegenover 65 directen niet meer dan 35 indirecten aan te stellen. Maar het beleid hier is echt omgekeerd. De 70 procent indirecten zijn nodig voor voortdurend onderzoek naar nieuwe produkten, nieuwe markten, nieuwe produktiewijzen, tot en met het ontwerpen van de machines om de nieuwe produkten te maken.

Dit geeft een scherp inzicht in hoe volgens deze lijnen van (superkapitalistische) ontwikkeling de toekomstige industriële werkgelegenheid eruit ziet. Enerzijds een groep werknemers die relatief weinig geschoold produktiewerk verricht, gemakkelijk inzetbaar op verschillende plaatsen en dikwijls in ploegdienst: de flexibele werknemer die, als de ondernemers hun zin krijgen ook een flexibel contract krijgt. Anderzijds de hoogopgeleide werknemer die gekwalificeerde arbeid verricht in onderzoek en ontwikkelingswerk, voor de onder-

neming van meer vitale betekenis is en dus een veel gunstiger contract heeft. Echter, doordat ze geen enkelingen meer zijn, en doordat als gevolg van de snelle technologische ontwikkelingen hun kennis snel veroudert, zal deze groep werknemers niet die positie hebben die hoger kader in bedrijven tot voor kort had.

Tenslotte is er nog een derde groep: de groep voor wie in het reguliere arbeidsproces geen plaats meer is, ook al zal de dienstverlenende sector nog meer groeien. Voor wie er een uitkering, de sociale werkplaats of een klein baantje in het grijze circuit is, maar die het grootste deel van haar of zijn leven buiten het officiële arbeidsproces zal staan en op de rand van het bestaansminimum moet balanceren.

In sommige opzichten ziet de arbeidersklasse van nu er heel anders uit dan wat we bij Marx en de klassieken vinden. De hooggeschoolde computerprogrammeurs in de telecommunicatie vallen er evenzeer onder als de zwarte werkster die 's morgens hun kantoren komt schoonmaken. Thuiswerksters evenzeer als bankpersoneel, de illegale buitenlander in de kassen, de Turkse familie in het naaiatelier, de ambtenaar op het stadhuis, de onderzoeker op het laboratorium en de jurist die de octrooien behandelt.

Enerzijds is er het objectieve gegeven dat al deze mensen loonafhankelijk of uitkeringsafhankelijk zijn. Uiteindelijk hebben ze allemaal nog steeds niets anders dan hun arbeidskracht te verkopen, al dan niet bezegeld met een mooi diploma en een hoop kennis. En daarvoor ontvangen ze loon, waarvan ze naar maatstaven van West-Europa in 1986 kunnen leven - sommigen royaal, velen krap. Objectief horen allen tot de arbeidersklasse. In dat opzicht is er niets nieuws onder de zon.

Wie wil er nog arbeider wezen?

Subjectief zullen velen zich niet als arbeiders benoemen. En dat hoeven niet allereerst de hoogstbetaalden te zijn. Want wie noemt zich nog "arbeider" in 1986? Zie je ooit reclame in de trant van "een arbeider draait Drum" of "een arbeidersvrouw gebruikt Drefit" (laat staan het omgekeerde). Nederland is immers een land van harmonie, van klassenvrede. Klassen bestaan nauwelijks meer - dat vertellen rechtse regeringen, ondernemers en zelfs delen van de vakbeweging ons. De arbeidersklasse wordt door hen opgedeeld in een aantal zieligheidscategorieën zoals bijstandsvrouwen, eenjarige en meerjarige echte minima, en voor de rest zijn we voordeurdelers, tweeverdieners of gezinshoofden. Maar arbeiders, nee. Misschien production worker of process operator of medewerker op afdelingsniveau, maar een voorman wordt er nog zelden gevraagd! En verder staan "we met z'n allen" voor enorme problemen, we moeten "gezamenlijk" de economie uit het dal trekken en daarvoor moeten we "met z'n allen" bereid zijn om solidariteit op te brengen en nog een stapje terug te doen.

Een grote onderlinge verscheidenheid, en de voordurende boodschap dat tegenstellingen nu niet aan de orde zijn, dat er hogere belangen aan de orde zijn - het is niet vreemd dat weinigen het subjectieve gevoel hebben van bij "de arbeidersklasse" te horen. Een symptoom hiervan is bijvoorbeeld de lage organisatiegraad, het teruglopen van de ledentallen van de vakbonden (nog 39 procent in 1980, tegen 30 procent in 1984). Dat is niet aan stijgende werkloosheid en dalende koopkracht te wijten. Het heeft ook te maken met een crisis in ideologie, in opvattingen, in ideeën. Het teruglopen van de ledentallen van (linkse) politieke partijen gaat hier immers gelijk mee op. Het ontbreken van lok-

kende perspectieven, van zicht op een ander beleid maakt dat de linkse politieke partijen aan wervingskracht inboeten. Suggesties van een midden-klassemaatschappij gaan hand in hand met aanvallen op ondernemingsraden en vakbonden. De geruisloze manier waarop arbeidsbureaus zijn omgebouwd van een bemiddelingsbureau voor de werkzoekende naar een bemiddelingsbureau voor de opdrachtgever uit het bedrijfsleven is een teken aan de wand.

De kloof tussen "objectief behoren tot de arbeidersklasse" en het subjectief bewustzijn daarvan, is een probleem zo oud als het marxisme. Dat betekent helaas niet dat er even oude oplossingen zijn. De CPN zal dat probleem meer dan ooit onder ogen moeten zien. Je kunt je afvragen wat de betekenis van de CPN is. Enerzijds voelen veel mensen zich niet aangesproken als arbeider en door wat ze veronderstellen dat een arbeiderspartij is, anderzijds is juist de CPN zelf de discussie aangegaan dat de klassenstrijd niet de enige strijd is die gestreden moet worden.

Heeft een feministische arbeiderspartij bestaansrecht?

Zaker. Allereerst zijn we weer eigenwijs. We zijn overtuigd van de juistheid van onze standpunten, en daar willen we voor knokken ook. Tegelijk moeten we onder ogen zien dat de problemen van de CPN vandaag allerminst van vandaag of gisteren zijn. We moeten onder ogen zien dat grote delen van de arbeidersklasse zich niet oriënteren op de CPN, en dat dat proces al jaren gaande is. Een realistische analyse van de situatie nu kan ons misschien helpen geen onrealistische doelen te stellen.

In mijn lange inleiding heb ik aangegeven dat de arbeidersklasse zich in een continu veranderingsproces bevindt, van ver voor Marx tot ver na ons. De samenstelling wijzigt zich, naar beroepssectoren, naar omvang ten opzichte van andere klassen, naar opleidings- en scholingsgraad, naar deelname van vrouwen, naar duur van de werkzame periode – en de samenleving waarvan die arbeidersklasse deel uitmaakt, verandert. Dat betekent dat een partij van de arbeidersklasse continu moet veranderen. Dat veranderingsproces is in de CPN te laat ingezet. De partij is er wel in geslaagd aanhang en steun te verwerven onder studenten en deze in de organisatie op te nemen. Dat geldt ook voor bijvoorbeeld mensen die werken in het onderwijs, in de medische en sociale dienstverlening, het club- en buurthuiswerk. De partij is er niet in geslaagd in nieuwe sectoren van de industrie, van de commerciële dienstverlening binnen te dringen. Tegelijk slagen we er amper in onze invloed in de meer traditionele sectoren vast te houden, en daar op grote schaal nieuwe leden te winnen. Dat is geen probleem van de laatste jaren, dat is een tijdbom die al jaren onder de CPN ligt, en die onschadelijk gemaakt moet worden. Dat is een strategievraag, een kwestie van prioriteitstelling.

Ten tweede is daar het vraagstuk van hoe een arbeiderspartij politiek bedrijft, aanhang verwerft in een tijd dat arbeiderscultuur geen duidelijk herkenbaar iets is, en arbeider zijn niet voorop staat als iets waar mensen hun identiteit aan ontlenuen. (De werkkledingzaak "De Werkman" op de Nieuwendijk is lang geleden overgegaan op spijkergoed, verkoopt sindsdien voornamelijk aan studenten en heet sinds de jaren zeventig dan ook "Boetiek de Werkman".)

Een antwoord daarop heeft alles te maken met de vraag of de CPN zelf een partij van de arbeidersklasse is, herkenbaar als zodanig en ook met de partijcultuur die daarbij hoort. Ik ben mijn verhaal begonnen met de bewering dat er naast de CPN geen partij van de arbeidersklasse is. De PvdA komt vóór de arbeiders op, PvdA-politici praten veel over werknemers, over hun positie, hun rechten, hun belangen – maar welke rol mogen en kunnen die werknemers in de PvdA spelen, maken ze deel uit van de organisatie. Is er meer dan eens in de zoveel jaar in het stemhokje een rondje rood maken?

De CPN heeft historisch altijd een andere opvatting gehad. De partij als organisatie is een uitdrukking van arbeidersbelangen, een politiek instrument in handen van werknemers, maar is zelf ook het tehuis van die arbeiders. De plek waar gediscussieerd en geschoold wordt, waar standpunten ontwikkeld en acties voorbereid worden. De partij als leerschool, als broedplaats van actie, als scholing, de plaats waar je leert discussiëren, je opvattingen onder woorden brengen, waar je ook een blik op de wereld krijgt. Het Communistisch Manifest noemt de bevrijding van de arbeidersklasse een zaak van de arbeiders zelf. Feministen zeggen: macht krijg je niet, die moet je veroveren. Dat betekent dat je organisatie daar een middel in is, en tevens de plek waar je dat leert. En niet een orgaan dat je eenmaal in de vier jaar kiest.

In de bevrijding van de meest onderdrukten, de laagst geplaatsten kan de CPN als partij van de arbeidersklasse vooral een rol spelen als ze erin slaagt verschillende segmenten van de loonafhankelijken, van de onderdrukten te organiseren, zwarte mensen en witte, vrouwen en mannen, werkenden in allerlei sectoren, en uitkeringsgerechtigden. En als de CPN nu slechts door een heel bepaald segment bevolkt wordt, dan zal dat moeten veranderen, als we als partij tenminste nog een rol willen spelen. Dan zal niet alleen ons program maar ook de praktijk in de partij een uitnodigend perspectief moeten zijn voor een brede groep mensen in Nederland.

Er was een tijd dat de arbeiders in de zware kapitaalsgoederenindustrie een sleutelrol werd toebedacht. Wellicht dat in de toekomst werkers in de informatica of telecommunicatie op knooppunten van macht en invloed zitten. Maar dat geeft ze geen voorhoederol. De drijvende kracht in de CPN is de kracht van mensen die zichzelf willen bevrijden, die macht willen veroveren omdat ze een betere maatschappij voor ogen hebben.

Een verdeelde maatschappij hoeft niet

Een van de belangrijke politieke vraagstukken waar progressief Nederland voor staat, is hoe te voorkomen dat de samenleving in tweeën of drieën gedeeld wordt. Enerzijds een groep goedbetaalde hogeschoolden, anderzijds laagbetaalde laaggeschoolden voor wie steeds minder werk komt en een groep die geleidelijk aan definitief buiten het arbeidsproces komt te staan. Onder die laatste categorie zullen zeker de meeste vrouwen, buitenlanders en gehandicapten vallen. Een belangrijke eis van de arbeidersbeweging zal moeten zijn dat maximale scholing voor iedereen beschikbaar komt – niet alleen in de vorm van dagonderwijs, ook in bedrijven en in deeltijdonderwijs (om- en bijscholingsmogelijkheden). Alleen een goedgeschoolde beroepsbevolking kan de slag met de technologie aan, en kan niet zomaar “wegens gebrek aan deskundigheid” buiten spel gezet worden.

Algemene versterking van de zeggenschap, van de positie van ondernemingsraad en vakbond is een tweede centrale eis. In de hooggeautomatiseerde produktie zal steeds minder massale arbeid voorkomen. Werknemers zullen dikwijls alleen of met enkele collega's in een ruimte werken. Ook zal het aantal werknemers per bedrijf of produktie-eenheid veel geringer worden. Dat maakt het organisatievraagstuk ingewikkelder – hoe haal je mensen bij elkaar, hoe komt discussie op gang. Maar de CPN als partij kan een belangrijke rol spelen als we erin slagen de hooggeschoolde specialist en de uitvoerende werker aan te spreken en in de partij te houden. Als kunstenaars, intellectuelen, mensen in de dienstverlening en in de traditonele industrietakken erin slagen onderling het debat te voeren. Als we ons realiseren dat – ook al is het begrip “arbeider” geen erewoord voor velen – we allemaal loonafhankelijk zijn.

Structureel is de arbeidersklasse niet veranderd doordat we werknemers heten, er aanvallen op onze positie gedaan worden. We zijn nog steeds afhankelijk van de eigenaren van de produktiemiddelen die onze handen en hersenen gebruiken. In de kapitalistische maatschappij zijn zij het die het ook politiek en maatschappelijk voor het zeggen hebben. Zij hebben er belang bij ons de mond te snoeren, ons te vervreemden van ons arbeider zijn. Vrijheid van meningsuiting, vrijheid van drukpers zijn nog steeds een garantie dat iederen haar of zijn stem kan laten horen en kan deelhebben aan de macht. Een groep die geen eigen media heeft, geen eigen politieke uitdrukkingskanalen heeft, verliest identiteit, verliest zelfrespect en zelfvertrouwen. Dat proces is gaande in Nederland. Dat is levensgevaarlijk voor de democratie, voor ons allen.

Feminisme, antiracisme

Ik heb het in dit betoog gehad over de CPN en haar opdracht een partij van de arbeidersklasse te zijn. Dat was ook de vraag waar het mee begon. Dat wil niet zeggen dat de CPN geen feministische partij meer is. Integendeel. Maar de onderdrukking van vrouwen is van een andere orde. De strijd daartegen zal soms een integraal onderdeel van werknemersstrijd zijn, en soms daar los van staan. Dat geldt ook voor de strijd tegen racisme. Op korte termijn kunnen belangen van vrouwen tegenover die van mannen staan, die van zwarten tegenover witte belangen. Aan die specifieke posities en belangen ben ik bewust voorbij gegaan, niet omdat ik ze onbelangrijk vind, maar omdat ik nu andere ontwikkelingen centraal wilde stellen. Want naast feministische en antiracistische strijd is er nog steeds de strijd van de CPN als partij van de arbeidersklasse.

In Japan wordt met veel motto's en leuzen gewerkt, als een soort opdracht voor het jaar. Wat mij betreft zou het motto voor de CPN in 1986 moeten zijn: we doen het samen, we doen het zelf.

Evelien Eshuis

Zijn ambtenaren arbeiders?

Begrippen als arbeider, proletariërs, arbeidersklasse hebben in calvinistisch Nederland altijd een verdachte klank gehad en zijn in de laatste decennia in de praktische strijd van arbeiders bijna verdwenen. Dit heeft zijn oorzaak in het feit dat nieuwe groepen op de arbeidsmarkt zich niet als producerende arbeiders beschouwen en dat anderen, ook uit subjectieve overwegingen onder invloed van de heersende ideologie, niet tot een categorie van arbeiders willen behoren. Was arbeid in het verre verleden immers geen straf voor loonslaven? De georganiseerde arbeidersbeweging heeft deze begrippen ten dele gebruikt tot de jaren zestig, daarna kwam er onder druk van het ideologisch geweld ook de klad in. De partij heeft ook afhankelijk van haar oriëntatie van het moment de begrippen geruild voor die van werkers, werkende massa, uitkerings-trekkers, loonafhankelijken, niet-bezitters en uitkeringsgerechtigden, of werden in het algemeen de beroepsgroepen aangesproken.

In de theoretische benadering van de vraagstukken zijn de oorspronkelijke begrippen een langer leven beschoren gebleven, al kregen ze als gevolg van nieuwe bewegingen die zich niet baseerden op klassenstrijd en klassenverhoudingen en van de invloed van de sociale wetenschappen in de jaren zeventig een gevoelige knauw. De klassieke denkers definiëerden klassen vanuit de produktieverhoudingen, vanuit de verhouding waarin mensen staan tot de produktiewijze en de produktiemiddelen, vanuit wie zich het produkt van arbeid toeëigent, dus de rol van de mensen in de warenproduktie en de daaruitvolgende opeenhoping van kapitaal en macht bij één klasse. Op grond van deze analyse was de conclusie dat de tegenstellingen tussen beide klassen onverzoenlijk zijn en een permanente bron van strijd, "klassenstrijd" oplevert, die uiteindelijk leidt tot een revolutionaire omwenteling waarin de arbeidersklasse de macht in handen neemt.

Dat daarnaast nog andere, oudere produktieverhoudingen bleven bestaan met kleine zelfstandigen, boeren en tuinders werd erkend en leidde tot de definitie van de middenklasse die in veel gevallen als de bondgenoot van de arbeidersklasse moest optreden. Problemen ontstaan zowel theoretisch als in de praktische strijd van de arbeidersbeweging als de kapitalistische klasse vrijwel ongeschonden uit haar eigen crises te voorschijn komt. Dit vooral als het kapitaal in staat blijkt belangrijke verworvenheden van de arbeidersbeweging te gedogen of zelfs in haar belang aan te wenden en in tijden van crisis terug te draaien.

Het blijkt een groot leger van hulpkrachten te kunnen huren en in stand te houden om de toeëigening van kapitaal te regelen of voor-

waarden daarvoor te scheppen. Ik bedoel hiermee politici, beambten, management, vakbondsbestuurders, beleidsmedewerkers en personeelschefs met behulp van een heel repressief instrumentarium aan sancties. Het probleem ontstaat dat directies van kleine en middelgrote bedrijven als gevolg van het feit dat ze met handen en voeten gebonden zijn aan het financierskapitaal en bovendien loonafhankelijken zijn, beschouwd kunnen worden te behoren tot de arbeidersklasse terwijl ze in de klassenstrijd meestal als tegenstander optreden omdat zij het kapitaalsbelang van het bedrijf, de staat of de organisatie verdedigen.

De sociale wetenschappen hebben in aansluiting op de marxistische klassenindeling van de maatschappij ook een conceptie ontwikkeld die daar ongeveer mee overeenkomt. Produktieverhoudingen zijn echter niet het uitgangspunt maar de inkomensverschillen, het consumptiepatroon, culturele verbandingen of het opleidingsniveau. Het lijkt erop dat deze wetenschap de maatschappij beter verklaart en het bovenstaande probleem ondervangt, ze zijn echter niet in staat gebleken de veranderingen die als gevolg van de strijd van de arbeidersklasse optreden te verklaren, iets wat wél bij de klassieken uiterst waardevol is gebleken. Waardevol voor een beoordeling *wat* de arbeidersklasse is, hoe groot haar omvang is en hoe mensen zich verhouden tot produktie en produktiemiddelen en wie de winst van de produktiewijze opstrijkt.

Ambtenaren en klassenverhoudingen

De ontwikkeling van overheidsbedrijven en -instellingen hangt samen met de ontwikkeling van de staat in kapitalistische verhoudingen. Klassieke denkers kwamen al tot de conclusie dat het staatsapparaat als gevolg van o.a. concurrentieverhoudingen en klassenverhoudingen in omvang zou toenemen. Traden deze apparaten eerst regelend op in de maatschappelijke verhoudingen (orde, veiligheid), nu, in samenhang met de ontwikkeling van het kapitalisme produceren, regelen en controleren deze apparaten de economische verhoudingen.

Ambtenaren behoren niet tot produktieapparaten die gericht zijn op winst is een veelgehoorde opvatting. Ambtenaren zouden werken voor de bevolking en overheidsdiensten en bedrijven worden met sociale bedrijven vergeleken. Kortom, ambtenaren behoren niet tot de arbeidersklasse, eigenlijk bij geen een klasse; zij zijn neutraal in de strijd tussen kapitaal en arbeid. Vooral sociaal-democraten bedienen zich nogal eens van deze opvatting. Zij hebben zich in het grijze verleden ingespannen om produktiebedrijven bij de overheid te ontwikkelen.

Een aantal jaren terug waren de klasseverschillen binnen het Amsterdamse overheidsapparaat vrij duidelijk. De ambtenaren in de produktiesfeer hadden een weekloon en daarnaast had je ambtenaren op jaarsalaris. Deze scherpe scheiding had invloed op het bewustzijn en nog blijkt dat de mensen met een voormalig weekloon zich altijd strijdbaar opstellen. Dit bewustzijn werd nog versterkt door de oude opvatting dat de kapitalistische staat, dus ook het stadsbestuur, niet de onze was en vonden opvattingen over werken voor de bevolking weinig weerklank, men werkte voor loon. Ambtenaren op jaarsalaris waren uiterst gevoelig voor opvattingen als dienstbaarheid, neutraliteit, en ontkenning van de klassenverhoudingen in de maatschappij.

Overheden, ook lokale, scheppen in de eerste plaat voorwaarden om het kapitaal zo snel mogelijk winst te laten maken. Voorwaarden

voor arbeiders om in een leefbare buurt met betaalbare huren en dergelijke te wonen komt altijd op de tweede plaats. In Amsterdam zijn hier voorbeelden van te over.

Maken overheidsbedrijven winst? Bij bepaalde bedrijven is dat het geval en lopen ze de kans overgenomen te worden door het kapitaal. Anderzijds als ze de concurrentieslag verliezen met het particuliere bedrijfsleven worden deze bedrijven afgestoten of geherstructureerd.

Is de positie van ambtenaren beter dan die van arbeiders in particuliere bedrijven? Met betrekking tot arbeidsvoorwaarden en inkomen zeker niet. Vers in het geheugen liggen nog de aanslagen van dit kabinet op de inkomens. Alleen de rechtspositie is meestal beter geregeld.

De betekenis van de CPN als partij van de arbeiderklasse voor het overheidspersoneel in Amsterdam is gecompliceerder dan het ogenschijnlijk lijkt. Door bestuurlijke verantwoordelijkheid te aanvaarden treden wethouders ook op als "werkgevers" en ontstaan afwegingen tussen de bestuurlijke verantwoordelijkheid of het algemeen belang en het klassebelang dat zij vertegenwoordigen. In dit geval dat van de bevolking of de brandweer. Ook ontstaan er bij de partij en de fractie afwegingen tussen de mogelijk te sluiten parlementaire coalities en de acties van ambtenaren. De situaties rond de brandweeracties zijn daarvoor illustratief: de wethouders gaan akkoord met een kort geding tegen de ABVA en de fractie keert zich daartegen. Tegelijkertijd is de partij niet in staat de gezamenlijke fracties van zogenaamd klein links in het verband van de acties op te laten treden. Incidenten natuurlijk, maar in het kader van de algemene aanval op de arbeidersklasse, op hun inkomens en op hun sociale zekerheden zien ambtenaren hierdoor weinig verschil tussen het optreden van sociaal-democraten en communisten bij dit soort gebeurtenissen.

Door simpel te stellen dat de zogeheten tweehonderd van Mertens het kapitaal vertegenwoordigen kom je snel tot de conclusie dat de arbeidersklasse door vele partijen ter linkerzijde vertegenwoordigd zou worden. Te simpel mijns inziens maar diegenen die dit zo zien moeten beseffen dat onze partij zich van alle andere onderscheidt door haar revolutionaire karakter in zowel theoretische als praktische benadering van vraagstukken. De communistische partij zal zich in alle gevallen moeten richten op het verdedigen van de belangen en behoeften van de klasse die zij vertegenwoordigt. Om de weg naar en voorwaarden voor een socialistische maatschappij te ontwikkelen is echter een nadere definiëring van het klassebegrip nodig.

Arbeiders toetsen de partij op een aantal punten. Is bijvoorbeeld het denken en het op schrift stellen van een aantal zaken wel in overeenstemming met hun belang? Handelt de partij, handelen haar leden daarnaar? Is de partij een voorbeeld van wat zij nastreeft ten aanzien van de sociale verhoudingen op weg naar een socialistische maatschappij? Op dit laatste punt scoort de partij gezien de ontwikkelingen van de laatste jaren laag en hebben vooral arbeiders uit de traditionele beroepsgroepen moeite om zich bij de partij aan te sluiten. Als we spreken van een partij met een eigen identiteit is het op dit terrein waar we nog een en ander hebben te ontwikkelen.

Kees de Jong

CPN, vakbond en 'nieuwe werknemers'

Mijn bijdrage zal zich richten op de vraag of, wat tegenwoordig in de media genoemd wordt 'de nieuwe werknemer' iets heeft aan de CPN - en omgekeerd. Dat doe ik vooral naar aanleiding van ontwikkelingen en discussies in de Industriebond FNV en op het bedrijf waar ik werk, de Hoogovens.

Die, volgens de meeste media-sprekers en -schrijvers vooral vakbondsvijandige 'nieuwe werknemer', is op zichzelf niets nieuws onder de zon. Zulke werknemers hebben altijd bestaan. Of anders gezegd, het kapitalisme heeft altijd gepoogd om via verdeel- en heerstactieken de eenheid in de arbeidersklasse te ondermijnen. Een van de middelen daartoe is, om groepen van arbeiders tot 'bevoorrecht' te verklaren. Vroeger waren dat de beambten, nu zijn het de proces-operators. Het functieclassificatiesysteem, zoals dat na de oorlog werd ontwikkeld, had als belangrijkste achtergrond-filosofie dat de schijn gewekt moest worden, als zouden er wezenlijke belangenverschillen bestaan tussen groepen arbeiders.

Het kapitalisme heeft altijd getracht die groep van arbeiders in een uitzonderingspositie te plaatsen, die voor de toekomst van het systeem van bijzonder belang zijn. Daarmee wil ik niet suggereren dat de ontwikkelingen binnen de arbeidersklasse, die zich feitelijk voordoen, oude koek zouden zijn en dat we simpelweg onze antwoorden uit het verleden van toepassing moeten laten zijn op de ontwikkelingen van het heden. Nee, dat niet. Maar ik wil er wel mee zeggen dat de ontwikkelingen zoals die zich voordoen, beoordeeld moeten worden vanuit de zich steeds meer verscherpende klassentegenstellingen. Deze komen tot uiting in:

- acceptatie van massawerkloosheid;
- een steeds grotere groep die we er te maken krijgt met armoede;
- het zich ontdoen van de rechten van de arbeidersklasse.

Logisch?

De multinationale ondernemingen en hun regering proberen dit als een volstrekt logische ontwikkeling door onze strotten te duwen. Zij geven de bevolking een perspectief van perspectiefloosheid en proberen zo een sfeer te scheppen van aanvaarding. Aanvaarding van achteruitgang in koopkracht en van afbraak. Daartoe moeten de klassentegenstellingen verbloemd worden en moet vooral de arbeidersklasse verdeeld zijn.

Het antwoord van de CPN moet zijn een offensieve klas-

sestrijd, waarbinnen we het perspectief centraal stellen. Daarbinnen kunnen we niet accoord gaan, zoals de PvdA doet, met de 'marges' zoals ze bepaald worden door de multinationals en de regering Lubbers. We moeten een strijd voeren die als speerpunt heeft dat ze macht ontnemt aan die multinationals.

Wat mij betreft is drastische ATV met behoud van loon en volledige en gecontroleerde herbezetting een eis die letterlijk van grote klasse is. Een eis ook die als fundament moet gelden voor ons optreden in de komende jaren. In deze zin heeft de arbeidersklasse belang bij de CPN. En zeker die 'nieuwe werknemer' kan niet getypeerd worden als egoïst en mens met gebrek aan solidariteit. Hij maakt juist deel uit van een groep, waarbinnen een toenemende radicalisering plaats vindt. Die radicalisering vindt nog onvoldoende weg, ook niet naar de CPN. De sociaal-democratie en vooral de vakbondstop probeert dat radicalisme te kanaliseren. Piet Vos, beleidsmedewerker van de Industriebond FNV, doet daar in het jubileumboek 'Arbeidsmarkt op drift' een poging toe. Ik kom daar nog op terug. Maar dat radicalisme, met name in de groep van 20- tot 35- jarigen, is er. Het komt niet alleen tot uiting in opinieonderzoeken, waaruit blijkt dat de grote meerderheid van hen links stemt. Het blijkt vooral uit hun politieke activiteiten. Krakkers-, vredes- en vrouwenbewegingen laten dat zien. Maar ook in de vakbeweging neemt die groep een steeds belangrijker plaats in. Dat weet de hiërarchie van de vakbeweging nogal verborgen te houden. De groep manifesteert zich vooral aan de basis van de vakbeweging.

Bij Hoogovens is dat de afgelopen jaren sterk tot uiting gekomen. In de bedrijfsledengroep van de Industriebond FNV was sprake van daling van het ledental. Daar werden conclusies uit getrokken als 'vroeger waren de arbeiders nog solidair' of 'het zijn tegenwoordig allemaal VVD-ers'. Dat soort redeneringen werd nogal onhoudbaar, toen in het voorjaar van 1985 acties losbarstten rond de Hoogoven-CAO. Acties, ook bij moderne, geavanceerde productie-installaties.

Wat zag je daar? Dat vooral de jongeren zich keihard maakten voor de eis van ATV met behoud van loon en optimale herbezetting. Zij waren en zijn bereid om heel ver te gaan in hun actievormen daarvoor. Maar ook duidelijk was dat met het eisen stellen aan de directie, eveneens eisen gesteld werden aan de vakbeweging. Vooral in de zin dat als de personeelsvergadering besluit in strijd te gaan, en diezelfde personeelsvergadering later besluit om weer aan het werk te gaan, ze niet getroffen mag worden door een veto van de vakbondsbestuurders.

Het omzeilen

Het was en is vaak genant om te zien hoe de bestuurders proberen die kritiek op de vakbond te omzeilen - en dus geen antwoord (kunnen of mogen) geven op de oproep om meer democratische verhoudingen. Dat te constateren is nogal triest. Maar ook dat is niet nieuw. Want zeker de vakbondstop in Nederland is nooit een podium geweest waar vandaan politiek radicale initiatieven werden genomen. De CPN wel. Daarom is het interessant en belangrijk om te constateren, dat onder radicale en jonge arbeiders en arbeidsters bij Hoogovens een toenemende belangstelling voor de CPN bestaat. En dat onder hen de laatste tijd ook verschillende lid zijn geworden. Het aardige van de partijgroep bij Hoogovens is nu dat zij bestaat uit arbeiders en arbeidsters tussen de 20 en 35 jaar.

Een soort fractie in de CPN dus, van 'nieuwe werknemers'...

De discussie in de partijgroep gaat vooral over drastische arbeidstijdverkorting, zeggenschapsverhoudingen en de positie en politiek van de vakbeweging. Onder radicale vakbondskaders en (nog) buiten de partijgroep is drastische ATV de rode draad in de discussie. Ze vormt dan ook het belangrijkste antwoord op de technologische vernieuwing bij Hoogovens. Die technologische vernieuwing betekent een gigantische productiviteitsstijging. Hoogovens rekent die productiviteitsstijging om in een verlies van 3 à 4000 arbeidsplaatsen in de komende jaren. Een ontwikkeling als deze lijkt overigens de komende jaren bij vele, zo niet alle multinationals plaats te zullen vinden. Het is dus zeer belangrijk om de strijd voor het binnenhalen van de revenuen van de technologische ontwikkeling door de arbeidersklasse, op de voorgrond te plaatsen. Bij Hoogovens formuleren we het als volgt: 20% productiviteitsstijging = 20% ATV met behoud van loon en herbezetting!

'Overleg'

Tenslotte nog een aantal opmerkingen naar aanleiding van het symposium '100 jaar Industriebond FNV' en het bij die gelegenheid gepresenteerde boek 'Arbeidsmarkt op drift'. Dick Visser, voorzitter van de bond, opende en sloot het symposium met o.a. de opmerking dat vakbondsleden belang hebben bij economische groei. Op zichzelf is dat een mededeling, waarop niet veel valt af te dingen. Maar hij ging verder en stelde dat daarom werkgevers en werknemers de komende jaren gedwongen zouden zijn tot samenwerken. De vakbeweging, zei hij, heeft daar belang bij omdat het de enige manier is om voor de werknemers hun deel van de sociaal-economische koek te waarborgen.

Hoe zo'n vakbeweging, die zulke grote gemeenschappelijke belangen met de ondernemers heeft, er uit moet zien schetst met name Piet Vos in het genoemde jubileumboek. Hij beschrijft een vakbeweging die af en toe prikacties organiseert – d.w.z. stoom afblaast – en kaderleden laat functioneren als oplossers van individuele problemen van 'gewone' leden. Het raam waarbinnen zo'n vakbeweging werkt wordt bepaald door tri-partite overleg van vakbeweging, ondernemers en overheid. Van de toppen, wel te verstaan. Daartoe moet, volgens Vos, de vakbeweging nog meer dan in het verleden bereid zijn compromissen te sluiten.

En wat je je nu moet voorstellen bij zo'n tripartite overleg maakt Loudon, president-directeur van AKZO, in het zelfde boekje duidelijk. Hij schetst een toekomstbeeld dat opgebouwd is uit de volgende elementen:

- collectieve ATV is onwenselijk;
- verdere daling van uitkeringen is nodig;
- het minimumloon moet verlaagd worden;
- verworven rechten moeten worden aangetast;
- er moeten grotere inkomensverschillen komen.

Met dit soort opvattingen wil de top van de Industriebond compromissen sluiten? De schrik slaat je om het hart als je bedenkt wat voor compromis daar uit zal komen.

Wat opvalt is, dat ook de top van de Industriebond de 'nieuwe werknemer' neerzet als een in beginsel onsolidair en egoïstisch type arbeider.

der, die hooguit belang heeft bij een vakbeweging als zijn persoonlijke belang daarmee gediend is. Piet Vos overgiet zijn voorstellen tot verandering van de vakbeweging met een democratisch sausje. Hij speelt in op de kritiek die velen in de Industriebond hebben, met name t.a.v. de onvoldoende invloed van bedrijfsledengroepen op het bondsbeleid. Wat dat betreft stelt hij een heroriëntatie voor, waarbij bijvoorbeeld bezoldigde bestuurders meer gebonden zijn aan bedrijfsledengroepen. Maar die bedrijfsledengroepen moeten dan wel klassenvrede en klassensamenwerking als uitgangspunt erkennen. Of zoals Piet Vos het zelf zegt: Een minder politiek emotionele band met werkgevers en overheid. Want dat leidt alleen maar tot conflicten.

Het is duidelijk dat voor de CPN er alles aan gelegen moet zijn om opvattingen, zoals die bij de Industriebondtop leven, te bestrijden. Wij doen dat uit overtuiging, uitgaand van ons partijprogram. Ik citeer: 'Voor een verantwoorde uitoefening van uitvoerende en controlerende bevoegdheden is een zelfstandige vakbeweging die beschikt over volledige onderhandelingsvrijheid en gegarandeerd grondwettelijk stakingsrecht van wezenlijk belang'.

Daar gaat het in deze discussie om. Het is meer dan alleen een vakbondsdiscussie. Het is een discussie, die van wezenlijk belang is voor de arbeidersklasse.

Jan Berghuis

Stil heldendom te boek gesteld

Er verschijnen steeds opnieuw boeken en andere publicaties over de tweede wereldoorlog en over de nazitijd. Dat gaat maar door. Bijna altijd weet iemand nog wel iets nieuws toe te voegen aan het vele dat al bekend was, of anders wordt van het reeds bekende wel een nieuwe interpretatie gegeven. Ook voor de vakmensen, zij die de geschiedenis van de laatste tijd bestuderen, is het al niet meer bij te houden. Onlangs deelde een van hen mee dat er alleen al rond 5 mei 1985, toen voor de veertigste maal de bevrijding herdacht werd, zo'n 500 zelfstandige publikaties, meest boeken, over het onderwerp verschenen waren.

Ga er maar voor zitten.

Ondertussen is het voor de leek, diegene die gewoon geïnteresseerd is in geschiedenis of in dit stuk geschiedenis speciaal, bijna onmogelijk om nog te kiezen uit die zee van titels. Als de profs het al niet meer aankunnen! Men gaat dan maar op min of meer vertrouwde namen af, op echte of als zo danig opgepoetste deskundigen, op plotselinge journalistieke belangstelling - of men laat zich leiden door de agressieve aanprijzingen van een uitgever. Mèt de kans, dat men iets heel moois mist natuurlijk.

Voor zover het aan ons ligt, willen we die kans zo gering mogelijk laten zijn bij een boek dat dezer dagen verschijnt. Het heet "Rode Hulp, de opvang van Duitse vluchtelingen in Groningerland (1933-1940)". Het is een product van de IPSO-geschiedenis-groep Groningen, die mensen van totaal uiteenlopende achtergrond omvat, historici zowel als arbeiders die aan het verzet hebben deelgenomen. En het gaat over datgene wat de titel noemt de hulp aan Duitse nazi-slachtoffers en gevluchte verzetsmensen om over de grens te komen en om ook over de grens te blijven. Het is een bijna onderkoeld relaas (geen wonder zou je zeggen, er zijn steeds Groningers aan het woord) dat de lezer onder spanning zet en dat die dan ook beslist tot aan het einde toe wil volgen. Zo verging het mij tenminste.

Het boek gaat over twee draden die op een heel speciaal punt vervlochten raakten. Daar was de, al sedert de eerste jaren van de Communistische Internationale bestaande "Rode Hulp"-organisatie, die zich in de landen waar een communistische partij was bezig hield met solidariteitsacties voor strijders in andere landen. En daar was, vanaf 1933, nazi-Duitsland waar anti-fascisten en anderen werden vervolgd, gemarteld en in kampen werden opgesloten.

De Rode Hulp werd in Nederland vanaf 1933 vooral hulp aan die vervolgd in het buurland. Wat de Groningers hebben nagespeurd is, hoe dat ging in hun provincie.

En hoe ging dat?

Vlak over de grens, men kon ze zien liggen, waren concentratiekampen. Af en toe wisten daar mensen uit te ontsnappen. Sommige vluchtelingen werden meteen neergeschoten, sommige werden gepakt – met maar een geringe kans op overleven –, sommige slaagden in hun vlucht poging en kwamen de grens over. Er ontstond een organisatie om ze verder op te vangen en verder te helpen. Diezelfde, of bijna diezelfde organisatie, kreeg nog een andere taak. Er was contact met de illegaal werkende Duitse communistische partij, die ook mensen in veiligheid moest brengen. Zij moesten de grens worden overgeloodst, over water of door het veen.

Die mensen naar Nederland brengen was één ding. Maar ze beschermen tegen wegsturen was een ander. Want de Nederlandse grensbewaking werd steeds straffer, de angst (soms vermengd met nauwelijks verholen sympathie) voor het fascistische regime aan de oostgrens werd bij de Haagse autoriteiten steeds groter en na een paar jaar werden aanwijzingen opgesteld (ze zijn in het boek afgedrukt) dat er niemand, maar dan ook helemaal niemand meer het land binnengelaten mocht worden. Anti-fascisten die hier al een poosje zaten werden door de politie opgespoord, soms maanden lang gevangen gehouden en tenslotte teruggestuurd in de handen van de SS, die onze autoriteiten had meegedeeld dat de betrokkenen "staatsgevaarlijk" dus misdadigers waren.

Er staat in het boek een uit kranteknipfels samengesteld, gruwelijk verhaal over joodse vluchtelingen die op last van de regering het land niet in mochten en terug moesten, naar hun beulen. En er wordt het onthutsende feit gemeld dat vluchtelingen in een kamp op Vlieland geïnterneerd werden en daar in de oorlogsdagen van 1940 gevangen *bleven*, om na de capitulatie aan de nazi's te worden overgeleverd.

De helpers

Maar het meest aangrijpende en hartverwarmende in dit boek is het relaas van en over die arme, slecht behuisde, zelf ontberingen lijdende mensen, arbeiders en vrouwen vooral, die het de natuurlijkste zaak van de wereld vonden om hun Duitse kameraden te helpen die er nu eenmaal nog veel slechter aan toe waren. Hun verhalen, zorgvuldig bijeengebracht, maken het boek. Het is hun monument – dat ze nooit gezocht hebben.

Het samenstellen van een werk als dit is een aanzienlijke prestatie, om de eenvoudige reden dat er nauwelijks bronnenmateriaal bestond. De schrijvers moesten het hebben van enkele geschriften van Duitse vluchtelingen, van speuren in oude krantearchieven maar vooral van de mededelingen van mensen die bij dit werk betrokken waren geweest. En daarvan zijn er niet veel meer in leven. Bekende antifascisten als zij waren, vielen zij in de bezettingstijd bijna allen in Duitse handen. Slechts een enkeling overleefde het concentratiekamp en het tuchthuis.

Er zijn, zoals gezegd, vrijwel geen bronnen over het werk van de “Rode Hulp”, om de eenvoudige reden dat het illegaal werk was, toen al. En als er al centrale archieven bestaan, die (nog) niet toegankelijk zijn, dan nog zal daarin over dat kleine stukje Nederland wel weinig te vinden zijn. Hier moest geschiedschrijving worden beoefend, regelrecht bij “de mensen die het deden” vandaan. En dat heeft tot een prachtig resultaat geleid.

Het is er de samenstellers van het boek ook niet om te doen geweest, nu eens na te speuren welke politieke problemen met dit werk verbonden zijn geweest. Die waren er wel degelijk. Het bestaan, in en naast een partij, van zo'n deels illegale organisatie moest die wel oproepen. Soms vinden we er een aanuiding van, als de Nederlandse communisten protesteerden tegen de betweterigheid van Duitse geestverwanten. Ook zijn er tegenstellingen geweest, mede bij dit belangrijke internationale werk, die tot lang na de Tweede Wereldoorlog in en rond de CPN hebben doorgewerkt.

Maar de schrijvers van het boek hebben zich zeer nadrukkelijk niet willen stellen op het nogal in de mode zijnde standpunt dat vooral die tegenstellingen interessant zijn voor de geschiedenis. Wat hen gegrepen heeft, is de moed, het doorzettingsvermogen en de opofferingsgezindheid van diegenen die zich met de vluchtelingenhulp hebben beziggehouden, het idealistische realisme dat bij deze vrouwen, arbeiders, onderwijzers of winkeliers op de voorgrond stond. En steeds voelen we met hen de haat en afschuw mee tegen het onmenselijke fascistische regime van Hitler, de woede tegen de aan het misdadige grenzende lafheid of nalatigheid van wie in Nederland de toon aangaven.

Marcus Bakker

“Rode Hulp, De opvang van Duitse vluchtelingen in Groningerland (1933-1940)”, is te verkrijgen door f 26,50 over te maken op girorekening 2505311 ten name van de Geert Sterringa Stichting in Groningen.

De onderstaande tekst is gebaseerd op een inleiding die Nico Schouten, lid van het partijbestuur van de CPN, onlangs heeft gehouden op een bijeenkomst van de 'Stichting Scholing en Vorming' van de CPN.

Star Wars

Wanneer we spreken over Star Wars dan denken we al gauw aan wapensystemen die door de ruimte vliegen. Dat moeten we natuurlijk ook omdat dit het meest opvallende onderdeel van het Strategisch Defensie Initiatief (SDI) is. Maar het onderzoeksprogramma dat met SDI of Star Wars wordt aangeduid heeft een nog omvattender betekenis. Het gaat om onderzoek naar technologieën die zowel op aarde als in de ruimte militaire toepassingen kunnen vinden.

SDI is gelanceerd als een programma dat kernwapens impotent en verouderd moet maken, dat de rol van aanvalswapens moet terugdringen ten gunste van verdedigingswapens. De internationale discussie – althans in het Westen – is daardoor in hoge mate gericht geworden op de vraag of het technisch mogelijk is een ruimteschild te maken en of dat wenselijk is.

Over de technische mogelijkheden zijn grote twijfels gezezen, met name onder wetenschapsmensen in de Verenigde Staten zelf. Ik zal dat hier niet toelichten. Kortheidshalve gaat het om problemen als: verzadiging van waarnemingsinstrumenten (sensoren), de kwetsbaarheid van in de ruimte gestationeerde systemen, de complexiteit van de software voor computers en vooral het gebrek aan mogelijkheden om de systemen te testen.

Een aanvalswapen

In elk geval moet duidelijk zijn dat de onzekerheden zo groot zijn, en de kosten zo hoog (biljoenen guldens!), dat de defensieve effectiviteit een betrekkelijk onbelangrijke zaak is. Daarentegen is de offensieve kant van de zaak des te belangrijker, want bij aanvalswapens heeft men zelf het initiatief en is men dus minder afhankelijk van de reactietijd – de tijd om te reageren op de tegenstander. Een beperkt ruimteschild kan wel van betekenis zijn om na een eigen eerste klap een tegenaanval van raketten op te vangen.

We moeten bedenken dat het merendeel van het militair-technische onderzoek bruikbaar is voor zowel defensieve als offensieve wapens. Dat is overigens altijd al zo in de geschiedenis geweest. Bij het SDI is bijvoorbeeld 35% van de onderzoeksgelden bestemd voor de ontwikkeling van apparatuur voor opsporing, volgen en richten op doelen, en 20% voor supersnelle computersystemen. De onderzoeksresultaten zijn bruikbaar voor alle militaire terreinen (land, zee, lucht en ruimte).

SDI is verder een onderdeel van een omvangrijker wapenprogramma. Het Pentagon is in feite bezig de aanvalsmacht te vervolmaken: Op zee wordt geprobeerd Russische onderzeeërs met intercontinentale raketten uit te kunnen schakelen. (Zie Vrij Nederland van 1 feb. '86) Voor wat betreft de

ruimte wordt volop gewerkt aan anti-satellietwapens. In zijn State of the Union van dit jaar kondigde president Reagan de ontwikkeling van een ruimtevliegtuig aan. Zogenaamd om in twee uur tijd van New York naar Tokio te kunnen vliegen. Maar luchtvaartmaatschappijen zijn er nauwelijks in geïnteresseerd. 80% van de ontwikkelingskosten komt voor rekening van het Pentagon, de rest voor de NASA (aldus Nieuwsblad van het Noorden op 19 feb. 1986). Op aarde zijn de waarnemings- en computertechnologieën bruikbaar om gegevens van het slagveld te kunnen verwerken in een onmiddelijk beeld van wat er gebeurt.

De Westerse technologische voorsprong is onbetwist. In het algemeen gaat het om opvoering van de trefzekerheid en van de operationele snelheid. Met name in de ontwikkeling van lasers kan deze tendens zijn maximale omvang krijgen, namelijk die van de snelheid van het licht.

Het grote gevaar hiervan is dat de reactietijd bij aanvallen steeds korter wordt en dus politieke besluiten moeten worden geautomatiseerd. Dat maakt de wereld afhankelijk van technische fouten en storingen. Het is in de toekomst zelfs denkbaar dat zonder gebruik van nucleaire middelen een eerste klap mogelijk wordt. Dan hoeven oorlogsstokers niet meer te vrezen voor de gevolgen van de nucleaire winter, want dat is het grote trauma van de wapenmaniakken: de machtigste vernietigingswapens zijn niet goed bruikbaar door het zelfmoord-effect. Het is daarom van groot belang dat de militaire research aan banden wordt gelegd. Dat kan alleen met politieke middelen omdat nu eenmaal een groot deel van de natuurwetenschap en de technologie zowel voor civiele als voor militaire doeleinden benut kan worden. Het hart van het vraagstuk zit dus in de maatschappelijke verhoudingen. De ontwikkeling van de productiekrachten dwingt iedereen met gezond verstand de klemmende vraag te stellen hoe deze krachten te beheersen.

Door de ontwikkeling van de massavernietigingsmiddelen en door de ontwikkeling van de automatisering kan met niet meer zeggen dat alleen de mens of de maatschappij achter de bewapening een probleem is. Voortaan is ook de bewapening zelf een probleem. Natuurkundigen hebben daarom voorop gestaan in de strijd tegen de kernbewapening. Nu, bij het dreigende gevaar van de ruimtebewapening, ziet men ook steeds meer technologen in beweging komen.

De ontwikkeling van de moderne technologie onder de hegemonie van het militair-industrieel-complex roept dus tendentieel een polariseringsproces op in de maatschappij. De vraag is of wij door een verstandige manier van vredesstrijd voeren de breuklijn zo dicht mogelijk bij het militair-industrieel-complex kunnen leggen. Dat wil zeggen: we moeten een zo breed mogelijk front opbouwen van mensen met verschillende visies op leven en maatschappij.

Het grote struikelblok ligt in de belangen die aan de bewapeningpolitiek verbonden zijn. Deze belangen kan men op drie niveaus localiseren: Ten eerste het algemene klassebelang van de bourgeoisie tegenover het socialisme. Ook wel Oost-West-tegenstelling genoemd. Ten tweede het belang van heersende kringen in de vorm van machtsambities van grote staten. Ten derde het belang van de direct betrokkenen in de bewapeningsindustrie.

Deze belangen liggen niet zonder meer in elkaars verlengde en kunnen zelfs in tegenspraak geraken. Bij het SDI-programma is dat goed te zien. Ik zal ze achtereenvolgens langslopen.

Stellingen

1) Het debat over SDI wordt teveel beheerst door propaganda over de defensieve oogmerken waarmee de ruimtebewapening wordt geïntroduceerd.

De SDI-research is echter veel geschikter voor de ontwikkeling van nieuwe offensieve wapensystemen. In feite wordt daar aan gewerkt. Daarom lokt SDI een bewapeningswedloop uit op alle terreinen (land, zee, lucht, ruimte).

2) De invloed op de Oost-West verhouding wordt mede bepaald door de tegenkrachten die de ruimtebewapening oproept. Ten eerste door de afwijzing van de zaak zelf in brede kringen van de bevolking. Ten tweede door de druk op de economie.

3) De ruimtebewapening veronderstelt een verdergaande verstrengeling van economie en defensie. Defensie wordt nog meer het terrein van concurrentie tussen en binnen staten. De Oost-West tegenstelling kan daardoor overschaduwd raken door tegenstellingen binnen de kapitalistische wereld.

4) Deze tegenstellingen zullen zich ten dele bewegen langs de lijnen van economische blokken (Noord-Amerika, West-Europa, Zuid-Oost-Azië), maar ten dele daar ook dwars door heen gaan. Redenen: a) De militarisering van de economie wordt gedragen door concerns c.q. belangengroepen die in meerdere landen filialen c.q. machtsposities hebben.

b) De militarisering van de economie leidt tot verscherping van de tegenstellingen binnen de bourgeoisie (de één verdient er aan, de ander leidt verlies door belastingen en dalende koopkracht).

5) De vredesbeweging moet daarom zelf niet op de koers zitten van politieke blokvorming van staten, maar op de koers van wisselende coalities tussen en binnen staten op basis van eigen doelstellingen en gemeenschappelijke belangen met allen die niet tot het militair-industrieel complex behoren.

Oost-West

Wat betreft de Oost-West-tegenstelling beginnen in steeds meer kringen twijfels te rijzen of de verhalen over de Russische dreiging wel kloppen en of niet het Westen de zwaarste verantwoordelijkheid heeft voor de wapenwedloop. De dekolonisatie in de 60-er jaren, de onderkenning van de kwalijke rol van het Westen in de 3e wereld en de economische malaise van de laatste jaren hebben vele mensen in het Westen een realistischer wereldbeeld bijgebracht. Ook de tegenstellingen in het Oosten (Sovjet-Unie - China) hebben daartoe ironisch genoeg bijgedragen. Daarentegen dringen de gevaren van de wapenwedloop zich steeds sterker in het bewustzijn op. De ideologische rechtvaardiging wordt een probleem. Niet voor niets wordt de ruimtebewapening uitgespeeld tegen de kernbewapening. Dat is een zwakgebod omdat het bewustzijn van de gevaren van de technologie op alle levensterreinen zal toenemen.

Daarboven op komt de Sovjet-Unie met de nieuwe aanpak onder Gorbatsjov steeds gunstiger in het beeld. Als de Sovjet-Unie voortgaat op deze lijn zal blijken dat in het nucleaire tijdperk een militaire achterstand een politiek voordeel is. De politiek van Brezjnev na 1975 faalde omdat het primaat van de politiek werd vervangen door het primaat van de militaire gelijkwaardigheid. In een aantal opzichten ging het zelfs niet alleen om gelijkwaardigheid met de Verenigde Staten, maar met de hele NAVO en zelfs China er bij. In deze benadering was geen oog voor de tegenstellingen in het Westen. De Sovjet-Unie doet

er daarom verstandig aan op de ruimtewapenplannen van de Verenigde Staten niet op gelijke wijze te reageren. Beslissend zal zijn wat het Westen zelf aan tegenkrachten kunnen groeien.

Verder is het duidelijk dat een programma dat werkelijk uitgaat van militarisering van de ruimte zo verschrikkelijk kostbaar is dat de sociale tegenstellingen binnen de kapitalistische landen zich reeds hierdoor gaan verscherpen. Niemand minder dan de voorzitter van de Westduitse werkgemersbond waarschuwde ruim een jaar geleden voor deze sociale gevolgen van het ruimtewapenprogramma. In de Verenigde Staten zelf is het verband tussen bewapening en sociale uitgaven direct zichtbaar. Daarom groeit ook de oppositie tegen Reagan's opdrijven van de defensiebegroting. In deze oppositie zitten ook vele mensen uit ondernemingskringen en economen.

Waarschijnlijk zal daarom in de Verenigde Staten gezocht worden naar wegen om de essentie van het SDI-programma overeind te houden door vermindering van aanschaf van wapens die nu reeds in ontwikkeling zijn en door rationalisatie van het Pentagon. Dus op langere termijn blijft het gevaar van de ruimtebewapening manifest, terwijl op korte termijn wellicht doorbraken komen in de onderhandelingen over beperking en vermindering van wapensystemen.

Westerse Nationale tegenstellingen

Wat betreft de machtsaspiraties van grote staten ziet men duidelijk tegenstellingen in het Westen groeien. De ruimtebewapening biedt in beginsel meer voordelen voor de Verenigde Staten dan voor West Europa door de geopolitieke situatie. Amerika wordt immers door oceanen omringd. West Europa heeft ook meer belang bij de ontwikkeling van goede relaties met de landen van het Warschaupact. Frankrijk en Groot-Brittannië zien de betekenis van hun kernwapenarsenalen verminderen. Maar het is de vraag of deze kanten van de zaak veel gewicht in de schaal zullen leggen.

Sinds enige tijd is een krachtige lobby aan de gang om een vergelijkbaar Europees initiatief te nemen voor verdediging tegen kortere afstands-raketten, al of niet in samenwerking met de Verenigde Staten. Er wordt daarbij gedacht aan op de grond gestationeerde laser-wapens en elektromagnetische kanonnen. Misschien wordt daarom ook zo lauw gereageerd op de voorstellen van Gorbatsjov van 15 januari en het daarop aansluitende nieuws dat ontmanteling van middellange afstands-raketten ook gevolgen heeft voor de atoomraketten in de DDR en Tsjechoslowakije. Er zijn kennelijk machtige kringen die vrezen een alibi kwijt te raken voor een Europees Defensie Initiatief (ook wel Tactisch Defensie Initiatief of Anti-Tactical Ballistic Missile defence genoemd).

Daar het SDI vooralsnog alleen een onderzoeksprogramma is frachten opportunistische kringen zichzelf en anderen wijs te maken dat de toekomst nog alle ruimte biedt om op de introductie van ruimtewapens terug te komen. Gezwegen wordt daarom over de offensieve potenties van het onderzoek en gebagatelliseerd wordt dat een dergelijk programma eenmaal op gang gebracht zijn zijn momentum krijgt door de belangen van kringen die er mee bezig zijn. Het debat gaat zich dan ook toe op de economische kanten van de zaak.

Bewapeningsindustrie

Het SDI vormt in de Verenigde Staten een prachtig middel om speerpunttechnologieën met overheidssteun vooruit te helpen. In die zin wordt dus de concurrentie tussen bedrijven binnen de VS en nog meer de concurrentie tussen Amerikaanse en niet-Amerikaanse bedrijven met behulp van lucratieve defensie-opdrachten uitgevochten. Buiten de VS klaagt men daarom over de mogelijke brain drain, de valse concurrentie, de geheimhouding op wetenschappelijke conferenties, het wegkijken van kennis, de belemmeringen die opgeworpen worden vanuit de VS tegen export naar het Oostblok enzovoort.

Deze wrijvingen moet men bezien tegen de achtergrond van de verscherping van de concurrentie in de kapitalistische wereld in het algemeen. De Verenigde Staten proberen duidelijk hun vroegere economische hegemonie te herstellen. Maar de vraag is of het werkt. De groei van het defensiebudget en de aanzuiging van onderzoekers in de militaire research gaan beide ten koste van de economische ontwikkeling in haar breedte. Buiten de VS worden de concurrerende initiatieven genomen die meer op de civiele markt zijn georiënteerd. Dat schept een bredere economische basis en de route van onderzoek naar civiel product is korter.

Grote, met name multi-nationale concerns, die maar voor een deel van de productie voor de militaire sector leven, zullen daarom in principe geneigd zijn een meersporenbeleid te volgen. Zij zullen overal een graantje mee willen pikken en in de internationale politiek een opportunistische kracht zijn. Ondernemingen die voornamelijk van consumptiegoederen leven en zeker van de handel, ondervinden schade van hogere defensiebudgetten.

Wat betreft de bewapeningsindustrie kan natuurlijk de militaire lol niet op. Zij kampt met het probleem dat de wapenhandel naar de 3e wereld terugloopt vanwege de enorme schuldenlast. Ook is de internationale concurrentie op dit terrein toegenomen. SDI en EDI zijn dus uiterst welkome initiatieven voor diepte-investeringen. Desnoods worden er samenwerkingsverbanden opgericht tussen Amerikaanse en Europese bedrijven als daarmee politieke steun gekocht kan worden. Gelet op de aard van haar markt heeft de Westerse bewapeningsindustrie belang bij internationale politieke steun, terwijl tegelijkertijd voldaan moet worden aan nationale machtsambities en onderlinge concurrentie. Deze innerlijke tegenstrijdigheden kunnen alleen beheerst worden in een uitdijende markt. Dus in een klimaat van een nieuwe Koude Oorlog. Of, als dat niet meer kan, in militair-politieke tegenstellingen tussen economische blokken in het Westen. In dat geval gaat het om taakverdeling wat betreft controle over aanvoerlijnen en wereldzeeën e.d. Maar ook dat is riskant want dat speelt het socialisme in de kaart. Dus de bewapening van de ruimte vormt voor de Verenigde Staten een prachtige uitweg. En om de weerstanden tegen een Koude Oorlog te omzeilen wordt de ruimtebewapening afgezet tegen de kernbewapening. Zo blijven alle opties open.

Vredesstrijd tegen SDI?

Wat betreft de vredesbeweging hoef ik hier de gevaren van de ruimtebewapening niet uit te leggen. Enkele opmerkingen hierover heb ik aan het begin al gemaakt. De afwijzing van SDI en de Europese variant ervan berust op de militaire potenties, de onmenselijkheid en de sociale kosten. Waar ik het

hier nog over wil hebben is de plaats van de anti-Star Wars campagne in de vredesstrijd in Nederland en in de internationale politiek.

Wat betreft de vredesstrijd in Nederland heb ik de afgelopen tijd bemerkt dat er twee remmingen zijn om veel aandacht aan de ruimtebewapening te geven (afgezien dan van de onvermijdelijke noodzaak om door te gaan met de strijd tegen de kruisraket). Ten eerste wordt wel gezegd dat het niet zinvol is de vredesstrijd op wapens te concentreren. Het gaat om achterliggende maatschappelijke tegenstellingen. Dit geluid kom ik in meerdere landen tegen.

Op zichzelf gaat het inderdaad om meer dan alleen strijd tegen nieuwe wapensystemen. Het probleem is echter dat er enerzijds veel moeilijk te overwinnen meningsverschillen zijn over de vraag hoe dan die maatschappelijke tegenstellingen moeten worden overwonnen, terwijl anderzijds de introductie van nieuwe wapensystemen een zelfstandige betekenis heeft. Dat is inherent aan de moderne technologie en de enorme kosten.

Ten tweede wordt wel gezegd dat we in Nederland niet zo veel met SDI te maken hebben. De Nederlandse regering heeft immers op 4 oktober vorig jaar afwijzend gereageerd op een verzoek om steun vanuit de VS. Ook zit de Nederlandse industrie niet erg te springen om orders. In het Financieel Dagblad van 22 februari wordt dit gebrek aan interesse toegelicht. De Amerikanen zijn namelijk uiterst terughoudend in het aanbieden van opdrachten.

Bij deze remming wordt veronachtzaamd dat het SDI meer is dan alleen een futuristisch bedenkfel in de VS. Het gaat om een onderzoeksprogramma dat de bewapening op alle fronten kwalitatief opjaagt. Aan gezien ook nog een Europese variant in aantocht is zijn we direct verantwoordelijk voor de richting die het defensiebeleid dreigt in te slaan.

Wat betreft de internationale politiek komt voortdurend de vraag op tafel of de landen van West Europa niet steeds meer op militair-politiek terrein moeten samenwerken. Voorzover het hier gaat om wapenreducties of om rationalisatie van de bewapeningsindustrie in het kader van de verlaging van defensie-uitgaven is dat geen probleem. Maar de drijfkracht achter dit idee is de zorg om de economische concurrentie gelet op militaire zwakte van West Europa in geopolitieke zin. André Gunder Frank raadde daarom op een IKV-konferentie over Europa op 15 december 1984 de vredesbeweging aan een tactische alliantie aan te gaan met die delen van de bourgeoisie die ijverden voor een geïntegreerd economisch, politiek en militair Europa. Deze denktrent vindt men ook wel in sommige kringen van de sociaal-democratie.

Mijns inziens is dat een grote fout. Omdat namelijk deze denktrant de polarisering van de kapitalistische wereld in blokken met bijbehorende geopolitieke sentimenten en militaire machtsambities zal versterken. De vredesbeweging moet de polarisering in blokken juist tegenwerken. Ze kan daarbij gebruik maken van de omstandigheid dat de internationale vervlechting van het kapitaal ook een kracht vormt die polarisering in blokken tegenwerkt. Weliswaar blijft er dan een relatieve militaire zwakte bestaan van West Europa waar het gaat om controle over handelsroutes en grondstoffengebieden. Maar daartegenover staan de mogelijkheden van handel over land met de socialistische wereld en de mogelijke kracht van de vredesbeweging in de Verenigde Staten. Dat vereist natuurlijk wel een politiek van ideologische ontspanning. Want anders zal het militair-industrieel complex de breuklijn in het maatschappelijk polariseringsproces in haar voordeel kunnen verleggen.

De laatste jaren heeft de aandacht van de linkse politiek zich vooral gericht op de woonlasten. Terecht, gezien de over het algemeen gedaalde koopkracht en de huurpolitiek van Brokx. De strijd voor betaalbaar wonen zal dan ook ongetwijfeld doorgaan. Het is een taak voor progressieve partijen om perspectief daarop te blijven bieden. Daartoe dient men zicht te hebben op hetgeen de toekomst in zich bergt. Op het terrein van de volkshuisvesting tekenen zich belangrijke veranderingen af. Die hebben niet zozeer betrekking op de prijs van het wonen, alswel op de omvang en kwaliteit van het woningbestand in ons land. In dit artikel wordt een aantal verschuivingen daarin verkend. Een blik op de toekomst.

Verschuivingen in het woningvraagstuk

Actie en debat op het gebied van de volkshuisvesting hebben zich de laatste jaren toegespitst op de woonlasten. Niet zo verwonderlijk, gezien de gedaalde koopkracht van velen en het alsmar groter beslag van de woonlasten op het huishoudbudget. Het "recht op wonen" vereist niet alleen voldoende woningen (er is nog steeds een flink tekort), maar ook de betaalbaarheid ervan. Toch mag daarbij niet uit het oog worden verloren dat het woningvraagstuk veel breder van aard is. Niet alleen de prijs is daarbij in het geding, maar ook de omvang, kwaliteit en levensduur van het woningbestand, of oude woningen moeten worden vervangen of verbeterd en welke soorten woningen waar gebouwd moeten worden.

De toekomstige omvang van het woningbestand hangt mede af van demografische ontwikkelingen (bevolkingsgroei, huishoudensvorming, leeftijdsopbouw) en uiteraard van politiek-economische ontwikkelingen (koopkracht, bouwproductie, investeringen en subsidies). Het soort woningen en de plaats ervan worden hier mede door bepaald, maar ook door huishoudentype, woonvoorkeur en afstand tot werk en voorzieningen. Juist op deze terreinen zijn belangrijke veranderingen te verwachten.

Dat betreft allereerst demografische ontwikkelingen.

Geen bevolkingsgroei, meer huishoudens

Demografische gebeurtenissen trekken 75 jaar lang hun

sporen door het onderwijs, de arbeidsmarkt, de gezondheidszorg en ook de volkshuisvesting. Zo zorgt de naoorlogse geboortegolf nu voor een groot aantal huishoudens van dertig- tot veertigjarigen en in het begin van de volgende eeuw voor een aanzienlijke stijging van het aantal ouderen. En zo zal de scherpe daling sinds 1970 van het aantal geboorten twintig tot vijfentwintig jaar nadien leiden tot een flinke vermindering van het aantal nieuwkomers op de woningmarkt.

De bevolking die rond de eeuwwisseling zelfstandig moet kunnen wonen is nu al in ons land woonachtig, afgezien uiteraard van migratie. Degenen die in de komende jaren geboren worden, zijn pas daarna (over tenminste achttien jaar) woningbehoevend. Ofwel, de geboortenontwikkeling in de komende tijd is niet van betekenis voor de woningbehoefte in de komende vijftien à twintig jaar.

De verwachtingen daaromtrent zijn overigens dat het geboortenniveau nog verder zal dalen. Daarmee wordt het steeds waarschijnlijker dat de totale Nederlandse bevolking weinig meer zal groeien en niet of nauwelijks boven de 15 miljoen (nu 14,5) zal uitkomen. Bij voortzetting van het huidige geboortenniveau zal de bevolkingsomvang op den duur zelfs gaan afnemen, omdat gegeven de relatieve veroudering van de bevolking het aantal sterften dat van de geboorten gaat overtreffen. Het alsmaar bouwen van woningen om een groeiende bevolking te huisvesten loopt dus teneinde.

Is daarmee ook het einde van de woningnood in zicht? Zeker niet! Bepalend voor het benodigde aantal woningen is niet zozeer de totale bevolkingsomvang, alswel het aantal huishoudens. En dat neemt nog sterk toe.

Dat is allereerst toe te schrijven aan een forse verschuiving in de leeftijdsopbouw van de totale bevolking, welke al in de jaren zeventig is ingezet. Vormden in 1975 de 0- tot 20-jarigen nog een derde deel van de bevolking, dit aandeel is nu 28 procent en daalt naar het zich laat aanzien tot onder de 20 procent na de eeuwwisseling. Het aantal (thuiswonende) kinderen neemt dus af, de gemiddelde huishoudensgrootte wordt kleiner.

Daartegenover neemt het aandeel 65-plussers toe. In 1975 zo'n 10 procent van de bevolking, over 25 jaar ongeveer 17 procent. Effect hiervan zal zijn dat het aantal kleine huishoudens – en dan vooral één-persoons-huishoudens vanwege de langere levensverwachting van vrouwen – toeneemt. De tussenliggende leeftijdsgroep, de 20-65-jarigen neemt tot de eeuwwisseling nog toe (van 55 procent in 1975 tot 64 procent in 2000), om daarna weer af te gaan nemen.

Huishoudens (een-, twee- of meerpersoons) worden gevormd vanaf 18 jaar. Het deel van de bevolking dat ouder is dan 18 jaar neemt nog fors toe: van bijna 70 procent in 1975 tot naar verwachting zo'n 80 procent in het jaar 2000. Dit alleen al betekent, ondanks een nauwelijks groeiende bevolkingsomvang, dat het aantal huishoudens nog aanzienlijk groter zal worden. Dit demografische effect vereist zeker zo'n 500.000 woningen extra. Aan de trend naar kleinere huishoudens zal in Nederland voorlopig geen einde komen. Dit niet alleen als gevolg van het dalende geboortenniveau en het groeiende aantal oudere huishoudens. Ook het aantal één-persoonshuishoudens neemt snel toe, zowel bij jongeren als bij oudere vrouwen. Het groeiend aantal echtscheidingen draagt daaraan bij. Elke drie scheidingen levert na enkele jaren één huishouden extra op, zodat alleen daarvoor per jaar al 15.000 woningen extra nodig zijn.

De verwachting is dat er tot het jaar 2000 nog zeker zo'n 1,2 miljoen huishoudens bij zullen komen. Brokx' recente "optimisme" over het einde van de woningnood is dan ook misplaatst. Hij beroept zich daarvoor op een ander verschijnsel, namelijk dat van de toenemende leegstand, hetgeen op verzadiging van de woningvraag zou wijzen.

Verzadiging of tekort

Ondanks een nog immer groot aantal woningzoekenden, neemt paradoxaal de leegstand toe. Hoe kan dat?

Voor de vrije-markteconoom is dat het signaal om te stellen dat er geen "vraag" meer is naar meer woningen. De woningmarkt raakt verzadigd heet het dan. Het tegendeel is echter het geval, zoals hiervoor is aangegeven. Het verschil zit 'm er in of men uitgaat van de woningbehoefte of van de koopkrachtige vraag. In het kapitalisme wil dat laatste nogal eens de doorslag geven.

Voor de zogenaamde vraaguitval is vooral de lage koopkracht verantwoordelijk. In tegenstelling tot wat ogenschijnlijk het geval is, is in zo'n situatie de woningnood geenszins opgelost. Dat valt op verschillende manieren aan te tonen. Allereerst aan de hand van de aard van de optredende leegstand.

Inderdaad is de leegstand in Nederland toegenomen, van nog geen 1,2 procent van de totale woningvoorraad in 1970 tot 2,4 procent in 1985. Enige leegstand is onvermijdelijk om verhuizingen mogelijk te maken. Deze leegstand is meestal van korte duur. Het is daarom van belang de leegstand te onderscheiden in kort- en langdurende. Dan blijkt dat de kortdurende leegstand (minder dan vier maanden) zich al jaren bevindt op het tamelijk lage niveau van 1 procent van het totale woningbestand, hetgeen juist duidt op tekorten op de woningmarkt.

De stijging komt vrijwel geheel voor rekening van langdurige leegstand in specifieke delen van het woningbestand. Zoals verderop zal worden beschreven, is de prijs daarbij in veel gevallen van beslissende betekenis, naast vaak ook de kwaliteit. Dit wijst eerder op vraaguitval dan op een aanbodoverschot.

Vergelijkingen met de ons omringende landen tonen ook het ongelijk van Brokx aan. Slechts in Nederland overtreft het aantal huishoudens nog het aantal woningen. In de Bondsrepubliek is het woningbestand 2,9 procent groter dan het aantal huishoudens, in Denemarken 6,2 procent en in België zelfs 8,3 procent. In Nederland is het omgekeerde het geval: 4 procent minder woningen dan huishoudens.

Een andere aanwijzing vormt de gemiddelde woningbezetting (aantal personen per woning). In de afgelopen twintig jaar daalde die van 3,85 naar 2,80. De laatste jaren is het tempo van die daling echter uiterst gering, ondanks de eerder genoemde demografische processen. Ook in de crisisperiode van de jaren dertig stagneerde de daling van de gemiddelde woningbezetting gelijk met het oplopen van de leegstand. De gemiddelde woningbezetting is in Nederland relatief hoog vergeleken met de ons omringende landen. Zo bedroeg die in Denemarken in 1981 zo'n 2,36, in België 2,50 en in de BRD 2,39, tegen 2,88 in Nederland.

Dit alles duidt op een groot tekort aan woningen in ons land, nu en ook nog in de nabije toekomst. Er zal dus nog veel bijgebouwd moeten worden. Een uitbreiding van het woningbestand met nog zeker 20 procent in de komende vijftien jaar, ofwel ruim 1,1 miljoen woningen, is nodig.

Leegstand is kwestie van geld

Het voorgaande neemt natuurlijk niet weg dat de actuele leegstand snel verminderd moet worden. Het is niet alleen maatschappelijk onaanvaardbaar gezien het woningtekort, maar het brengt door de huurderwing ook talloze woningcorporaties financieel in de problemen. Bij tal van sociale woningbeheerders stijgt de feitelijke leegstand al ver uit boven de door het rijk toegestane huurdervingnorm van 1,7 procent. Aangezien zij hun algemene reserves niet hiervoor mogen aanspreken gaat dit meestal ten koste van het onderhoud. Het gevolg laat zich raden: woningen raken verder in verval en worden steeds minder gewild. Vooral bij flat-leegstand is dit aan de gang.

Langdurige leegstand (in totaal zo'n 60.000 woningen!) doet zich nauwelijks voor in de nieuwbouw, maar voornamelijk in de bestaande woningvoorraad (woningen die al bewoond zijn geweest). Het gaat daarbij om zeer specifieke delen van het woningbestand:

- kwalitatief zeer slechte huurwoningen (vooral in stadsvernieuwingsgebieden)
- dure grote flatgebouwen met een ongunstige ligging
- verouderde vierverdiepingenflats uit de jaren vijftig en zestig (kleine kamers en zonder lift)
- dure eengezinswoningen uit de jaren 1979 tot 1982 (hoge rentestand)

Uit een onderzoek in Apeldoorn blijkt overigens dat een flink deel van de administratief leegstaande woningen toch bewoond wordt.

Naast het soort woningen blijkt ook de ligging van invloed. In ver van de stad gelegen groeikernen doet de leegstand zich vooral voor in huurwoningen uit de periode 1978-1982 (hoge bouwkosten en dito aanvangshuren) met huren boven de grens van de individuele huursubsidie. In dichterbijgelegen groeikernen zijn het vooral de galerij-flats die leegstaan. En in de steden zelf vooral de duurder huurflats en oudere slechte delen van het woningbestand.

Zo bedraagt de langdurige leegstand in Lelystad 6,7 procent, vooral als gevolg van 16 procent leegstand in de dure etagebouw. Er is vooral veel leegstand in complexen die al een aantal rondes huurharmonisatie achter de rug hebben.

Afgezien van de echt slechte delen van het woningbestand, hangt de langdurige leegstand vooral samen met de prijs van de woning en is er dus sprake van vraaguitval. Vermindering van dergelijke leegstand vereist dan ook hetzij verhoging van de koopkracht, hetzij verlaging van de huur. Zo simpel is dat. In een aantal gevallen zal dit gepaard moeten gaan met kwaliteitsverbetering gezien de lage waardering die bewoners toekennen aan sommige woningtypen.

Voor het op een dergelijke wijze terugdringen van de leegstand is extra geld van het rijk een vereiste. Maar dat druist in tegen de heersende ideologie in Den Haag: Bezuinigen..., de overheid moet terugtreden..., laat het maar aan de markt over... Met als resultaat het voortbestaan van de woningnood vooral onder lagere inkomens aan de ene kant en van langdurige leegstand en verval aan de andere kant.

De voordelen van het terugdringen van de leegstand zijn echter evident: Er is per saldo minder nieuwbouw nodig als leegstaande woningen weer bewoond raken en het verval van hele complexen wordt een halt toegeroepen waardoor ze voor de toekomst behouden blijven. Het nu investeren in opknappbeurten en huurverlagingen om complexen bewoonbaar te maken en te houden, zal weleens goedkoper blijken te zijn dan op den duur onontkoombare ingrijpende vernieuwing of zelfs sloop indien leegstand en verval aanhouden.

En het geld ervoor is voorhanden.

Ten eerste in de vorm van vaak niet onaanzienlijke reserves bij woningcorporaties, juist opgebouwd voor moeilijke tijden. Brokx blokkeert de aanwending daarvan echter, omdat dat de werking van "de markt" zou "verstoren".

En in de tweede plaats bij het rijk. De inkomsten van rente en aflossingen van woningwetleningen overtreffen de uitgaven daarvoor steeds meer. In 1985 al met bijna 900 miljoen en voor 1986 wordt zelfs gerekend op een positief saldo van meer dan 2 miljard! De totale uitgaven van het ministerie blijven vrijwel gelijk (hetgeen in feite bezuinigingen inhoudt), terwijl de inkomsten in één jaar tijds stijgen met bijna 1,5 miljard. Hier moet Ruding ongetwijfeld van wvertanden. De huurders betalen echter het gelag en de woningzoekenden hebben het nakijken.

Minder uitbreiden, meer vernieuwen

Om terug te keren bij de conclusie dat er nog veel woningen bijgebouwd moeten worden, wil dit dan zeggen dat de woningvoorraad maar tot in lengte van jaren moet worden uitgebreid?

Eerder is ingegaan op de verwachte demografische verschuivingen. Daaruit volgde voor de komende tien à vijftien jaar nog een forse uitbreidingsbehoefte. Deze behoefte lijkt echter tegen het eind van de eeuw drastisch te zullen gaan verminderen. Het aantal potentiële nieuwkomers op de woningmarkt, de 18-24-jarigen, neemt tot 1990 nog enigszins toe, om in de tien jaar daarna met meer dan een kwart te verminderen. De realisering van de woningvraag van deze nieuwkomers is uiteraard afhankelijk van het inkomen in relatie tot de prijs van het woningaanbod. Afgezien daarvan, het aantal nieuwkomers gaat over enige jaren naar beneden. Dat staat buiten kijf.

Voor het aantal huishoudens geldt iets dergelijks, zij het op wat langere termijn. Een groei nog tot rondom het jaar 2000, daarna een stabilisatie of wellicht een afname. Dan is het moment aangebroken om de woningvoorraad niet meer uit te breiden, ervan uitgaande uiteraard dat het woningtekort is ingelopen.

De optredende gemiddelde veroudering van de Nederlandse bevolking onder gelijktijdige stabilisatie van de totale omvang, gaat dus betekenen:

- een vermindering van het aantal "startende" huishoudens
- een toename van het aantal "oudere" huishoudens.

Op grond van dit vooruitzicht is het onvermijdelijk dat de woningproductie die is gericht op uitbreiding van de voorraad in de loop van de jaren negentig gaat kelderen. En al vanaf nu zal de nieuwbouw, gezien de levensduur ervan, zich meer moeten gaan richten naar de woonwensen van ouderen.

Betekent dit dat de bouwnijverheid over enige tijd het loodje moet leggen en dat de woningnood binnenkort voorbij is? Geenszins.

Weliswaar hoeft de woningvoorraad niet meer zo snel toe te nemen, daar staat de veroudering van het reeds bestaande woningbestand tegenover. Ofwel, de kwantitatieve woningnood zal worden afgelost door een kwalitatieve. Dat is reeds ingezet met de noodzaak tot kwaliteitsverhoging van verouderde stadsdelen vanaf het midden van de jaren zeventig. Dat stadsvernieuwingsproces, zowel vervanging als verbetering van woningen, levert geen woning meer op (eerder minder), maar wel een algehele niveauverbetering van het woningbestand. En uiteraard volop (arbeidsintensief) werk in de bouwsector.

In de afgelopen veertig jaar lag de nadruk op het uitbreiden van de woningvoorraad. Die is in die periode verdrievoudigd tot een totaal van meer dan 5 miljoen woningen. De toevoeging neemt echter relatief af. Nam in de jaren zeventig het bestand nog jaarlijks toe met zo'n 3 procent, thans is dat ongeveer 2 procent en in de jaren negentig daalt het naar 1 procent.

Momenteel is 58 procent van de woningvoorraad ouder dan twintig jaar, over vijftien jaar zal dat aandeel gestegen zijn tot 70 procent. Niet voor niets dringt het besef door dat een goed beheer van de bestaande voorraad voor de toekomst van de volkshuisvesting eigenlijk belangrijker is dan de nieuwbouw.

Hoe staat het met de kwaliteit van die bestaande woningvoorraad? Uiteraard hangt dat af van het bouwjaar, maar meer nog van de periode waarin de woningen zijn gebouwd. En de veroudering schrijdt van jaar tot jaar voort. De voorraad ouder dan twintig jaar wordt elk jaar 100.000 groter.

Van de woningen die dateren van vóór 1900 wordt 30 procent aangemerkt als matig tot slecht. Dat concentreert zich vooral in stadswijken die tussen 1880 en 1900 tot stand kwamen, de zogenoemde speculatiebouw. Het percentage is relatief laag, omdat de slechtste woningen al zijn afgebroken of gerestaureerd en een deel van dat bestand al in het kader van de stadsvernieuwing is aangepakt.

Van de woningen die tussen 1900 en 1920 zijn gebouwd is een groter deel matig tot slecht van kwaliteit. In die periode is er vrijwel uitsluitend voor de speculatie gebouwd. Ook hier is de stadsvernieuwing op gang gekomen. Toch resteert in het bestand van vóór 1920 het aanzienlijke aantal van 300.000 woningen, die hetzij aan vervanging (= sloop + nieuwbouw) hetzij aan ingrijpende verbetering toe zijn.

De tussen 1920 en 1940 gebouwde woningen onderscheiden zich, door de bank genomen, gunstig hiervan door het grote aandeel volkswoningbouw als gevolg van de doorwerking van de Woningwet (uit 1901). De bouwtechnische staat is meestal nog goed, zo ook de stedebouwkundige opzet. Alleen het wooncomfort laat te wensen over. Geschat wordt dat hiervan zo'n 25 procent in aanmerking komt voor ingrijpende verbetering. Bij de rest kan volstaan worden met woontechnische aanpassingen. De woningcorporaties zijn hiermee volop bezig.

Samengevat: van de vooroorlogse voorraad dient nog zo'n 30 procent vervangen of ingrijpend verbeterd te worden. Een zelfde percentage is toe aan minder ingrijpende verbetering. In totaal betreft het bijna 1 miljoen woningen.

Wie denkt dat het daarmee voorlopig wel bekeken is, komt bedrogen uit. Ook in het veel omvangrijkere naoorlogse woningbestand doen verschijnselen van verval al hun intrede, voornamelijk onder de 1,5 miljoen woningen die vóór 1965 zijn gerealiseerd. Deze woningen zijn nu twintig tot veertig jaar oud. De matige kwaliteit van grote delen van dit bestand heeft alles te maken met de bouwopgave van die tijd: het zo snel en goedkoop (lage lonen-, lage hurenpolitiek) mogelijk onder dak brengen van 1 miljoen woningzoekenden, met aanvankelijk een tekort aan goede bouwmaterialen en een nog niet hierop afgestemde bouwtechniek.

Herstructurering van de bouwnijverheid en rationalisatie van de bouwtechniek dreef de produktie in de jaren zestig tot ongekeerde hoogte, waarbij niet veel acht werd geslagen op kwaliteit en toekomstwaarde. Als er maar snel veel woningen ter beschikking kwamen, de woningnood was toen immers "volksvijand nummer één". Pas in de loop van de jaren zestig kwam er een kentering naar betere kwaliteit. De laatste jaren dreigt een terugkeer naar een lagere kwaliteit onder druk van de bezuinigingspolitiek. Hoe kortzichtig dit is, blijkt uit de problemen die nu ondervonden worden met de woningen uit de jaren vijftig en zestig.

De noodzaak van groot onderhoud en verbetering van deze niet eens zo oude voorraad blijkt veel groter dan tot voor kort nog werd aangenomen. De corporaties ramen dat er 12 miljard nodig is om deze naoorlogse woningen te herstellen. Het onderhoudsbudget van de corporaties is hiervoor verre van toereikend.

Een voorbeeld. In Den Haag blijkt 40 procent van het woningbestand uit de periode 1945-1965 er belabberd bij te staan. Er is een acute achterstand in onderhoud bij 7.000 woningen. Het louter herstellen van gebreken vergt gemiddeld 23.000 gulden per woning; het in goede staat brengen zal 40.000 gulden gaan kosten.

Gemeenten en corporaties dringen aan op een snelle aanpak hiervan, omdat anders in de jaren negentig problemen gaan ontstaan die de vergelijking met de tijd van de Grote Woningnood kunnen doorstaan. Het is ook in het belang van de werkgelegenheid in de bouw, waar al geruime tijd sprake is van een werkloosheid van tussen de 25 en 30 procent. De vakbeweging dringt aan op vergroting van de overheidsinvesteringen in verbetering en onderhoud van de bestaande woningvoorraad ter compensatie van de verminderde nieuwbouwactiviteiten. Maar hier komen we Brokx weer tegen. Hij roeit in de tegenovergestelde richting.

Rijk trekt zich terug

Het rijk, privatiserend en deregulerend, is bezig zich terug te trekken uit de collectieve zorg voor de volkshuisvesting. Nog even, en de markt heeft het rijk alleen. Het totaal aan bezuinigingen op de begroting vanaf 1986 tot 1989 is bepaald op 30 procent. Problemen worden vooruitgeschoven of op het bord van anderen gelegd.

Zo trekt Brokx uit de leegstand de conclusie dat de woningnood is opgelost en verlaagt het nieuwbouwaantal van sociale huurwoningen met 6.000. De relatief groeiende vraag naar goedkope woonruimte vanwege de afgenomen koopkracht, beantwoordt hij met huurverhogingen en verslechtering van de individuele huursubsidie. Maar ook met een verschuiving van huur- naar

koopwoningen, exploitatie en onderhoud zijn daarbij geen zorg meer van de overheid. De verbetering van naoorlogse woningen moet het stellen met maximaal 10.000 gulden per woning en daarmee basta. Tegelijkertijd voert hij de zogenaamde premie D-woning (vrije sector in de stadsvernieuwing) in, waar nu net niemand op zit te wachten.

Het verzet hiertegen zwelt evenwel aan. De regering vindt niet alleen de progressieve partijen en de vakbeweging tegenover zich, maar ook steeds meer gemeenten en organisaties van woningbeheerders. De Nationale Woningraad wil dat het nieuwbouwprogramma niet omlaag gaat, vanwege de nog grote woningbehoefte. Zij wil ook dat er meer gedaan wordt aan vervangende nieuwbouw, omdat nog veel huishoudens in ronduit slechte woningen wonen. De NWR voorziet een ramp als niet snel wordt bijgesprongen om het naoorlogse woningbestand te herstellen, onder meer door verbetering van de subsidieregelingen. De investeringen ten behoeve van de zorg voor de bestaande voorraad moeten drastisch omhoog. Blijft dit achterwege dan zullen ingrijpende verbeteringen de woonkosten veel te hoog maken. En dit staat haaks op de noodzaak om de voorraad goedkope woningen juist op peil te houden.

Het roer moet om

Bij het aan het roer blijven van Brokx en Ruding c.s. dreigt er – naast de massawerkloosheid – een tweede “volksvijand” bij te komen: De verpaupering van grote delen van de woningvoorraad, een oplopend woningtekort tegelijk met een toenemende leegstand. Om maar te zwijgen over de hoge woonlasten. Het nu onvoldoende investeren in het uitbreiden en op peil houden van de woningvoorraad (nieuwbouw, vervangingsbouw, verbetering en onderhoud) legt een zware hypotheek op de toekomst.

Het roer moet daarom om. De krachten voor een andere volkshuisvestingspolitiek dienen zich aan. De overeenstemming daarover is groeiende tussen de progressieve partijen, vakbeweging, woningcorporaties, huurdersorganisaties en ook de bouwwereld. Het verkiezingsprogramma van de CPN bevat daarvoor een duidelijke inzet:

“Instandhouding van de bestaande woningvoorraad en verbetering van de kwaliteit daarvan levert de belangrijkste bijdrage aan het voorzien in de huidige en toekomstige woningbehoefte. Het bestaande woningtekort eist daarnaast een nieuwbouwprogramma in de komende jaren van zeker zo'n 120.000 woningen jaarlijks, hoofdzakelijk in de sociale sector. Het aandeel woningwetwoningen dient daarbinnen drastisch verhoogd te worden. Er zal een steeds grotere inzet nodig zijn van overheidsmiddelen voor de verbetering, vernieuwing en verbouw van het omvangrijke bestand aan oude woningen en panden, mede uit oogpunt van continuïteit in de bouwnijverheid.”

San Verschuuren

Over de partij in het verzet

Hansje Galesloot en Susan Legêne hebben het aangedurfd een boekwerk te schrijven over de activiteiten van de CPN in de Tweede Wereldoorlog onder de naam "Partij in het verzet". Het is een omvangrijke studie geworden waarin een heleboel overhoop is gehaald wat tot nu toe voor niet zo ingewijden vaag of onbekend moet zijn.

Wat dit betreft zijn beide historici mijns inziens diep gaan graven in de literatuur over Tweede Wereldoorlog en in het bijzonder over de bezettingsperiode van Nederland. Zij hebben hun kennis aangevuld met nog levende getuigen, die zo'n veertig jaar na de oorlog hun belevenissen en zienswijzen hebben verteld. Een moeilijke opgave die de schrijfsters mijns inziens op een voortreffelijke wijze hebben volbracht. Evenwel is het mij in deze studie opgevallen dat de auteurs zijn gekomen tot stellingnamen en standpunten ten aanzien van de politieke verwickelingen waarin de illegale CPN in die oorlogsjaren terecht kwam. In de inleiding verklaren de schrijfsters dat zij discussie over het boek en ook kritiek "van harte toejuichen. Het laatste woord is nog lang niet gezegd", voegen zij daaraan toe. Dat lijkt mij een juist uitgangspunt. Ik wil mij dan ook beperken tot enkele kritische opmerkingen.

In de eerste plaats over de uitvoerige beschrijving van de uitwerking van het zogenaamde "Pact" oftewel het niet-aanvalsverdrag dat in 1939 tussen de Sowjet-Unie en Hitler-Duitsland werd gesloten. Zodra men mijns inziens dit Pact en zijn invloed op de politiek van de CPN bespreekt kan men niet voorbij gaan aan de periode die daaraan voorafging, met name aan de overeenkomst van München die Hitler, Chamberlain en Daladier in 1938 sloten. In deze overeenkomst werd Hitler de vrije hand gegeven naar het Oosten op te marcheren, hetgeen resulteerde in de bezetting van Sudentenland en daarna van Tsjecho-Slowakije. Deze overeenkomst werd door het Westen en daarbij ook door de sociaal-democratie toegejuicht als zijnde de redding van de vrede in Europa. De Sowjet-Unie en daarmee ook de communistische partijen in West-Europa verklaarden zich fel tegen deze overeenkomst. Het was voor hen een uitgemaakte zaak dat Hitler-Duitsland verder wilde gaan dan het Sudentenland en de Sowjet-Unie rechtstreeks bedreigde. In deze situatie ging een jaar later de Sowjet-Unie in op het aanbod van Hitler-Duitsland om een niet-aanvalsverdrag te sluiten. Dit gebeurde in 1939. De communisten beschouwden dit Pact als een handige zet van de Sowjet-Unie om, zoals later is gebleken, een uitstel van een oorlog met Hitler-Duitsland te bereiken. Voor de communisten was dan ook de oorlog die in 1939 uitbrak tussen Duitsland en Engeland-Frankrijk een imperialistische oorlog. Een voortzetting eigenlijk van de eerste wereldoorlog van 1914-1918. Het was immers Hitler die schreeuwde om "lebensraum" en daarmee ook het oog had op de landen waarmee hij in oorlog kwam.

Het is juist wat in "de CPN in de Tweede Wereldoorlog" staat dat er verwarring ontstond in de leiding van de CPN toen Nederland door nazi-Duitsland werd overrompeld. Het is echter ook juist (en dat staat niet in het

boek) dat er bij de gewone leden geen sprake was van verwarring. In de zomermaanden van 1940 werden deze leden benaderd om illegale cellen te vormen. De eerste opdracht was om bij relaties geld in te zamelen voor de partijleden en kaders die door de Duitse bezetting in moeilijkheden waren gekomen. Voor de gewone leden was Hitler-Duitsland de vijand en werden landen als Engeland en Frankrijk kritisch beschouwd als imperialistische landen waarvan niet veel te verwachten was als het ging om onder het juk van het fascisme vandaan te komen. De communisten waren en bleven antifascisten in hart en nieren.

Bovendien waren zij er rotsvast van overtuigd dat de Sowjet-Unie een juiste vredespolitiek voerde. Een communistische partij was toen nauw verbonden met de Russische communistische partij. Vanaf zijn oprichting in 1919 stond de CPN pal achter de ontwikkeling in de Sowjet-Unie. Er was ook geen enkele kritiek te verwachten op de politiek van de Sowjet-Unie.

Het was dan de CPN die als enige politieke partij van betekenis overschakelde naar de illegaliteit om het fascisme onder deze omstandigheden te bestrijden. Dit in tegenstelling tot de machtige SDAP die in het fascistisch geweld ten onder ging en waarvan sommige kaders hand- en spandiensten aan de fascistische overweldiger verleenden met de oprichting van hun Socialistische Werkgemeenschap (SWG). De klassenstrijd bleef ook bestaan, want waren het niet de vele Nederlandse ondernemers die zich omschakelden op de Duitse bezetting om een graantje mee te pikken uit de Duitse oorlogvoering?

Een ander punt waarover ik met de samenstellers van het boek wil discussieren is de februaristaking van 1941. Het is mij namelijk opgevallen dat de auteurs nogal uitvoerig zijn blijven stilstaan bij de oproep die de illegale CPN deed om op 6 maart 1941 opnieuw en dan wel landelijk tot een staking te komen. Het is gebleken dat deze oproep een slag in de lucht was en niet realiseerbaar. Terecht stellen de auteurs vast dat het "een blinde gok" was. Maar waarom dan daar zo uitvoerig op in te gaan...? De officiële geschiedschrijver van de februaristaking van 1941, B. A. Sijes, waaraan de auteurs veel ontlenen bij hun beschrijving van de februaristaking, behandelde ook die oproep van 6 maart en ontleende daaraan zijn eigen conclusies.

Nadat Sijes in zijn boek uitvoerig beschreven heeft dat het de illegale CPN was die tot de staking opriep en hoe de partijleden bij diverse en beslissende bedrijven de staking doordrukten komt hij aan het slot van zijn boek tot een andere opvatting. Ik citeer: "De CPN nam het initiatief tot de staking, gaf een parool voor de duur hiervan uit en riep de stakers op, dinsdagmiddag op de Noordermarkt te demonstreren. Verder reikten de krachten van de partij niet; noch op het karakter, noch op de omvang van de staking oefende zij invloed uit. De uitbreiding van de staking voltrok zich buiten haar om. In de plaatsen buiten Amsterdam brak de staking immers spontaan uit."

En verder: "In de kringen van de CPN heeft men de betekenis van de partij-activiteiten in verband met het uitbreken van de februaristaking overschat. Dit blijkt uit het feit, dat men voor 6 maart een tweede staking, maar nu over het gehele land, trachtte te ontketenen." En dan tenslotte: "Het (de februaristaking GM) was een protest, dat door zijn spontaan en massaal karakter niet willekeurig was op te roepen, noch te herhalen. De communistische oproep om op de 6e maart in staking te gaan - uitvloeisel van de politiek die de CPN sinds november 1940 volgde - werd dan ook door de arbeidersbevolking genegeerd."

Dus, volgens Sijes, een spontane actie die februaristaking. Een conclusie die dan ook jarenlang na de oorlog door rechtse en met hen

meelopende partijen werd gepropageerd. De feiten hebben echter duidelijk aangetoond dat, als er geen illegale CPN was geweest er ook geen februaristaking 1941 had kunnen plaatsvinden.

Terecht wordt in de studie van Hansje Galesloot en Susan Legène uitvoerig ingegaan op de vorming van de Raad van Verzet (RVV) en de Binnenlandse Strijdkrachten (BS). Zij brengen daarover interessante gegevens. Een kanttekening wil ik echter daarbij nog maken.

De oprichting van de RVV gebeurde in de zomer van 1943 toen Jan Postma de leiding had over de illegale CPN. Ik heb dat ook nog meegemaakt. Ineens kregen wij (het leidende driemanschap in de Zaanstreek) de opdracht het commando over onze gewapende verzetsgroep (de sabotage-groep geheten) los te laten. Deze sabotage-groep kwam onder rechtstreeks bevel te staan van de RVV en wij hadden er dus niets meer mee te maken.

Deze RVV werd ons dan ook voorgesteld als een verbreding van het algemene verzet. Of dat nu zo was wil ik in het midden laten. In het boek wordt duidelijk aangetoond dat in andere verzetskringen de RVV gewantrouwd werd als een aanhangsel van de illegale CPN, ondanks dat in deze Raad slechts één vertegenwoordiger van de CPN was opgenomen. Een andere belangrijke man in deze Raad was de omstreden figuur van Richard v.d. Gaag, die enige keren naar Londen ging om instructies te halen en ook met Seyss-Inquart besprekingen voerde (!). Het is gebleken en in het boek wordt dat duidelijk aangetoond dat de RVV tot samenwerking kwam met andere groepen van het gewapend verzet in opdracht van de regering in Londen. Dat werd helemaal duidelijk toen in september 1944 de Binnenlandse Strijdkrachten werden opgericht die onder bevel van Prins Bernhard kwamen te staan.

Het boek vermeldt dat de voornaamste initiatiefnemer van de RVV, Jan Thijssen, zich daartegen heeft verzet en er voorstander van was dat de RVV autonoom bleef opereren. Dit verzet werd terzijde geschoven. (Jan Thijssen werd in november 1944 gefusilleerd).

In de Binnenlandse Strijdkrachten kwamen echter de communistische verzetsstrijders op enkele uitzonderingen na op ondergeschikte posities terecht, waarbij geconcludeerd kan worden dat de Londense regering het communistisch verzet doelbewust heeft weten in te kapselen. Een streven dat na de oorlog duidelijk zichtbaar werd omdat toen het oude gezag van voor de oorlog de touwtjes weer in handen wist te nemen en de vernieuwingsdrang van het maatschappelijk leven, die in de oorlog was geroeid, kon worden teruggedrongen.

Een enkele opmerking wil ik nog maken over dat gedeelte in het boek dat gaat over het leven van communisten in de illegaliteit. Dat was een hard leven, waarvoor een diepe overtuiging en een instelling om de dood onder ogen te zien aanwezig moest zijn. Ook een ijzeren discipline was nodig om de fascistische bezetter te bestrijden. De auteurs hebben zich mijns inziens goed verdiept in dit illegale leven van communisten, die zoals beschreven wordt grote offers hebben gebracht voor de bevrijding van Nederland. Al met al is met "De partij in het verzet" een zeer waardevolle studie volbracht die naar ik verwacht door veel mensen gelezen zal worden.

De volgende duizend daden

AAnleiding tot deze bijdrage is het verschijnen van het boek "De duizend daden, een geschiedenis van het Algemeen Nederlands Jeugd Verbond 1945-1985", (ANJV, Spuistraat 47a, Amsterdam) en een recent artikel van Evert Buys in Politiek en Cultuur. Terwijl Evert Buys in zijn stuk de nadruk legt op activiteit van de CPN onder jongeren, spreek uit het Duizend Daden-boek naast enthousiasme, creativiteit en volharding, vooral de noodzaak van zelfstandigheid. En dat, tegen alle schijn van CPN-gebondenheid in. Zo wilde het toeval (?) dat ik me het boek aanschafte op de bijeenkomst ter gelegenheid van het 45-jarig bestaan van De Waarheid...

Wat ik wil proberen duidelijk te maken is, dat je CPN-jongeren kunt proberen te sturen in de richting die je wilt, maar dat alleen een zelfstandige jeugdbeweging duurzame resultaten kan bereiken. De 84 pagina's van de "Duizend daden" leveren daar het bewijs van.

Hoe ziet de jongerenbeweging er momenteel uit? In de eerste plaats is er een grote groep die zich bezig houdt met wat ik het "randgebeuren" zou willen noemen. Het gaat hier om jonge mensen waarvoor de kapitalistische wereld geen plek heeft, of jongeren die balen van kapitalistische betutteling, verkwisting en vooral vervreemding van het "menselijk zijn". Zij zoeken hun toevlucht in alternatieve circuits, in subculturen, bij randgroepen. Ondanks de bij hen ruimschoots aanwezige onvrede, is het met die groepen moeilijk actievoeren.

Niet in de schaduw, maar in de zon staan grote groepen andere jongeren. Die keren zich niet tegen "het systeem", maar zijn zich wel bewust van hun verbondenheid, ook over de grenzen heen, met de strijd tegen het racisme, tegen kernbewapening en tegen honger. Deze bewegingen manifesteren zich vaak massaal en doeltreffend: "Het handje", "Blijf van mijn makker", "Live Aid for Africa", de scholierentstaking op 1 november tegen de kruisraketten. Wie kent die bewegingen niet?

In de "Duizend Daden" wordt ook aandacht besteed aan internationale solidariteit. Nog steeds blijkt dat jongeren op hun eigen, creatieve manier tot ver over de grenzen andere jongeren bereiken. Indonesië, Nicaragua, Zuid-Afrika, Chili, Vietnam - het zijn begrippen voor internationale solidariteit. Daar komen nu ook steeds duidelijker de Oosteuropese landen bij waar men, voor weliswaar heel verschillende problemen, op onze solidariteit rekent, zoals wij op de hunne. Tegen honger, maar ook tegen de kernbewapening. Daarvoor zou van de Wereld Jeugd Festivals nog meer kracht uit moeten gaan.

Er is voor jongeren ook veel mogelijk, mede omdat ze noch gebonden, noch belast zijn met een "verleden", omdat ze wars zijn van knechting, maar ook van betutteling. Daarvoor hebben het ANJV en vele andere

groepen (studenten, progressieve muziek, cultuur) in de jaren zestig de basis gelegd.

Inmiddels wordt geprobeerd, met alle mogelijke middelen de jonge mensen weer in het gareel te schoppen. De ME treedt op en via een bureaucratische vloedgolf probeert de overheid je voor te schrijven hoe en met wie je samenleeft (voordeurdelers). Het gezin wordt weer geïdealiseerd. "Gewoon jezelf zijn", door de VVD zo aanbevolen, blijkt onmogelijk te zijn. Jeugdlonen zijn volkomen ontoereikend om ook maar de schijn van "gewoon jezelf zijn" overeind te houden. In de TL-disco-glamour-gel-kauwgom-wereld was soms een bungalowpark een geschikte uitwijkmogelijkheid. Maar de bungalowparkbeheerders vonden dat toch te veel overlast geven. Zijn dat niet dezelfde die beweren dat je niet meer veilig over straat kan...?

Zoiets geldt ook voor de allerjongste jeugd. Maar al te vaak zijn buurt-en clubhuizen in de vakanties gesloten en daarbuiten staan de activiteiten ook al onder zware druk van de bezuinigingen.

Het ANJV was geen alternatief voor het buurt- en verenigingsleven, maar toch waren we in de afdelingen vaak met veel jongeren in de weer. Was er geen actie, dan waren we wel op een andere manier politiek-cultureel bezig. Waarbij we trouwens de disco niet schuwden.

In het ANJV werd veel centraal-landelijk geregeld, maar zonder de basis, de afdelingen, kwam het niet van de grond. Volgens mij had er in de afdelingen veel eerder ingehaakt kunnen en moeten worden op de zogenaamde autonome groepen. Niet om ze alsnog landelijk in te kapselen, maar wel voor het organiseren van effectieve druk. Voor het ANJV, dat nog steeds jongeren wil verenigen voor een betere maatschappij, liggen er ruimschoots mogelijkheden om weer landelijk dat pakhuis van kennis, creativiteit en strijd lust te zijn dat het eerder ook was. Daarbij kunnen jongerengroepen in politieke partijen uitstekend van dienst zijn, evenals natuurlijk de vakbeweging. Coalities van jongeren, gebaseerd op jongeren-eisen zijn nu van het allergrootste belang.

Er zijn veel zaken waar een zelfbewust optreden van jongeren hard nodig is. In het onderwijs bijvoorbeeld ligt mijns inziens een van de oorzaken van de werkloosheid onder jongeren. Het onderwijs sluit in vele opzichten niet aan op het niveau dat informatica en automatisering in bedrijven hebben bereikt. Bovendien worden onderwijsmogelijkheden stelselmatig onderuit gehaald. Ondernemers die bedrijfsopleidingen gingen afstoten toen jongeren een beloning gingen opeisen. Een volkomen ontoereikende studiefinanciering. Uiteindelijk wilden de studenten-acties van het eind der jaren zestig de basis leggen voor een voor ieder toegankelijk gedemocratiseerd en sociaal onderwijsstelsel. Wat daarbij aan eerste resultaten werd geboekt moeten we ons bijna twintig jaar later niet laten ontnemen.

In deze kapitalistische jungle, waar de rijken zich legaal en illegaal steeds meer verrijken, wordt de werkgelegenheid voor jongeren en vrouwen in toenemende mate weg-gereorganiseerd. Om kapitaal efficiënter te investeren worden grote delen van het arbeidslegioen afgeschreven. Een en andermaal kunnen we lezen, zij het soms tussen de regels door, dat de winsten wel degelijk tot in de hemel groeien.

Er komen te veel mensen niet aan de bak. En dan mag er over werken weliswaar anders gedacht worden dan voorheen, volgens mij blijft het van belang dat er voor iedereen werk is – en om vat op te krijgen op kapitalistische produktie en op het systeem, en vanwege samenhang en solidariteit van de mensen. Zij die geen baan hebben missen veelal sociaal contact. Ook al is dat op het werk tegenwoordig eveneens niet makkelijk, de voorwaarden zijn er wel.

Allerlei tewerkstellingsplannen voor jongeren, zoals die eerst door Van der Louw en later door De Koning werden gelanceerd, zijn terecht afgewezen. Werk hoort een recht te zijn, maar dan wel volwaardig werk, tegen een volwaardig loon. Perspectief heeft dat vooral bij het gaan naar een 25-urige werkweek. In het ANJV-boek “Duizend Daden” staan belangrijke voorbeelden, hoe in de periode die achter ons ligt resultaten werden bereikt. Men herinnert zich de acties “Voor poen en werk”. Misschien zal demonstreren alleen voor zulke doelen niet meer voldoende zijn. Machtsvorming zal vooral op bedrijven en in kantoren moeten plaatsvinden.

De problemen voor jongeren zijn legio. Om maar een belangrijk punt te noemen, het wonen. Dat is een recht. Onder Marcel van Dam kwam er iets van jongerenhuisvesting tot stand. Maar zoveel jaren later blijkt dat er nog steeds voor geknokt moet worden. Met name de kraakbeweging is zich dat bewust en treedt er dan ook daadwerkelijk voor op. Huren en woonlasten zijn veel te hoog, in het bijzonder ook voor jongeren. De woningtoewijzing is vaak een onduidelijk gebeuren, alternatieve woonvormen worden op vaak ondoorzichtige wijze aan sommige groepen wel, aan andere groepen niet toegestaan. De nieuwe trutterigheid in de bouw maakt het voor jongeren niet aantrekkelijk om in Almere 1 T/M cm x 11 te gaan wonen. Vaak geeft men de voorkeur aan kleine, oude buurtjes.

Terwijl op scholen gymnastiek en zwemuren tot een minimum zijn teruggebracht of verdwenen zijn, duiken de commerciële Aerobic-fitness-saunaclubs op met bodybuilding en vechtsportachtige uitwassen.

En zo is er meer. Het ANJV heeft zich altijd ingezet voor het bewustmaken van jongeren. Dus ook voor bewuster meisjes. Op zichzelf was het daarmee geen voorloper. Toch lijkt me de strijdbare houding van meisjes in en rond het ANJV van belang voor een frisse wind in het feminisme – waarbij ze ongetwijfeld meer jongens aan hun zijde zullen vinden dan voorheen het geval was. Jongens laten zich ook niet meer zo gemakkelijk in een mannen-patroon drukken. Dat moge blijken uit het feit dat “roldoorbrekend” onderwijs bij jongens op maar weinig weerstand stuit. Trouwens, ook de dienstplicht wordt door jongens niet meer algemeen als vanzelfsprekend beschouwd.

En wat dat leger betreft, het ANJV heeft (ook dat laat “Duizend Daden zien) heel wat acties gevoerd tegen militarisering en de hoge oorlogsuitgaven, tegen nog meer kazernes en voor meer scholen.

Er zijn meer dan genoeg punten waarop de tijd rijp is voor actie door jongeren. Maar dan concrete actie, voor concrete doelen. De discollamour-apathie kan voor heel concrete zaken doorbroken worden – mits je dat aan de jongeren zelf overlaat! Mogelijk valt er dan binnenkort weer eens wat te beleven.

Een nieuwe herdruk

Jaroslav Hašek

De lotgevallen van de brave soldaat Švejk

Het wereldberoemde, inmiddels klas-
sieke verhaal van soldaat Švejk, die op
universele wijze het autoritaire gezag
en het militarisme te kijk zet.

Bewonderd door velen.
Bijvoorbeeld door Maarten 't Hart:
*... 'Verrukkelijke, oerkomische
moderne schelmenroman'
... 'Het boek kan worden beschouwd
als een hedendaagse versie van de
geschiedenis van Don Quichot, met de
min of meer anoniem geworden supe-
rieuren als de Don Quichotten die
Švejk de één na de ander "verslijt",
terwijl hoofdpersoon Švejk de geëman-
cipeerde Sancho Panza is – de verper-
soonlijking van de lepe, gewiekste ar-
geloosheid.'*

Deel 1, In het achterland f 27,—

Deel 2, Aan het front f 27,—

Deel 3/4, In krijgsgevangenschap f 32,25

In iedere boekhandel

Pegasus Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

Hansje Galesloot, Susan Legêne:

Partij in het verzet

De CPN in de tweede
wereldoorlog

Een Pegasus-uitgave

f 35,-

De eerste omvattende geschiedschrijving, op basis van langdurig, intensief onderzoek, over de Communistische Partij van Nederland gedurende de tweede wereldoorlog.

In 384 pagina's beschrijven de auteurs het werk voor de illegale Waarheid, de militaire sabotage, het solidariteitswerk voor onderduikers en nabestaanden van vervolgd, de strijd in de bedrijven, de Februaristaking, voedselacties en andere activiteiten, en tevens de verhouding tot andere verzetsgroeperingen.

Bovendien zijn unieke foto's en nog niet eerder gepubliceerde documenten uit het archief van de CPN opgenomen. Met uitvoerig notenapparaat en register.

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 3
juli 1986

LOSSE NUMMERS 3.75

Periodiek van de
Communistische Partij
van Nederland

IN DIT NUMMER

De CPN na de
verkiezingen

MARCUS BAKKER

24 uur in
ploegen

ANTON VAN DAALEN

Sociale
zekerheid

INA BROUWER

Vernieuwing in
de Sowjet-Unie

JAAP WOLFF

Positieve
discriminatie

ROEL WALRAVEN

Privatisering

HENK COX
PIM JUFFERMANS

PCNC

Communistische politiek

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 21 mei is aan de CPN een zware slag toegebracht. Doordat de partij de kiesdeler niet haalde, kwam er van haar fractie van drie Kamerleden niet één in het parlement terug. Voor het eerst sedert de invoering van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging is er nu een Tweede Kamer zonder een communistische vertegenwoordiging.

Voor mensen met vooruitstrevende denkbepelden was de verkiezingsuitslag helemaal niet om te juichen. Aan de linkerzijde van de PvdA verloor de PSP twee van haar drie zetels en verdween de EVP uit het parlement. Alleen de PPR handhaafde zich. De PvdA ging van 47 naar 52 zetels, maar die winst was kleiner dan het verlies van CPN, PSP en EVP samen. De gedroomde massale stemmenstroom naar de PvdA bleef uit voor zover het voormalige VVD-of CDA-kiezers betrof. Alleen in het Zuiden van het land was daar enigszins sprake van. Binnen de regeringscombinatie van CDA en VVD had een grote verschuiving plaats. Het CDA, dat bij de vorige verkiezingen 45 zetels kreeg (en tussentijds nog twee fractieleden kwijtraakte) ging naar 54, de VVD van 36 naar 27. D'66 groeide van 6 naar 9 zetels. Rechts van het CDA raakte de RPF één van haar twee zetels kwijt.

De Centruumpartij tenslotte verdween uit de Kamer en dat was dan een zonnig aspect van deze verkiezingsuitslag.

Op het moment dat dit commentaar wordt geschreven is een kabinetsformatie in gang gezet, waarbij voornamelijk gekoerst wordt op een voortzetting van de CDA-VVD-combinatie. Beide partijen hadden al voor de verkiezingen laten weten, dat ze daar de voorkeur aan

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 3
juli 1986

Redactie

Marcus Bakker (Hoofdredacteur)
Ingrid Blekman
Pim Juffermans
Wouter Warmerdam
(red. secretaris)
020-923084

Lay out

Bram IJzerman

Verschijnt zes maal per jaar
bij uitgeverij Pegasus,
1017 NT Amsterdam
020-231138

Ons gironummer is: 447416
De abonnementsprijs is
f 30,- per jaar
Een los nummer kost f 3,75 en is
te bestellen door f 6,25
(incl. porto) over te maken
op postgiro 447416
t.n.v. uitgeverij
Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.
Correspondentie over betaling en
verkoop s.v.p. zenden aan de
administratie van P en C,
p/a uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.
Alle correspondentie over de
inhoud richten aan
Redactie P en C,
Hoogte Kadijk 145,
1018 BH Amsterdam.

ISSN 0032-3349

INHOUD

Communistische politiek	
Marcus Bakker	99
De 25-urige werk- week	
Anton van Daalen	101
Sociale zekerheid	
Ina Brouwer	109
Indrukken van het CPSU-congres	
Jaap Wolff	123
Kiezen voor Minderheden	
Roel Walraven	131
Privatisering	
Henk Cox/ Pim Juffermans	135

gaven. Of de voorspelling van VVD-lijstaanvoerder Nijpels, dat zo'n kabinet in vijf weken tot stand kan komen, bewaarheid wordt is nu nog verborgen in de schoot der goden.

Er zijn boeken te schrijven over deze verkiezingen, en dat zullen sommigen dan ook al wel aan het doen zijn. Over de invloed van de driepersoons-tvdebatten, over het falen van de opiniepeilers, over het feit dat bij de PvdA Wim Kok een half miljoen voorkeurstemmen kreeg en bij de VVD Theo Joekes een kwart miljoen. Wij willen ons in dit commentaar beperken tot datgene waar de CPN regelrecht mee te maken heeft. Dat is dan in de eerste plaats het algemene politieke eindresultaat: een ongeveer even grote rechtse meerderheid als tijdens de nu afgelopen kabinetsperiode. Daardoor zijn de hoofdlijnen van het te verwachten beleid ook in grote lijnen bekend. De stelselherziening van de sociale zekerheid, waarvoor de wetten vlak voor de verkiezingen zijn behandeld, zal worden doorgezet. Over de betekenis daarvan staat in dit nummer van P en C een beschouwing van Ina Brouwer. Winstvergroting voor ondernemingen, terugschroeven van sociale en culturele overheidsfuncties zullen vooraan op het program staan. BTW-verhoging zal er zo goed als zeker komen. De kans lijkt groot dat Van den Broek Buitenlandse Zaken blijft beheren, en dat betekent, zoals de afgelopen jaren geleerd hebben, een zo dicht mogelijk volgen van de Amerikaanse koers in internationale zaken. De politiek die geleid heeft tot het beruchte kruisrakettenbesluit zal, als het afhangt van degenen die nu de hoogste ogen gooien voor plaatsen in het nieuwe kabinet, niet gewijzigd worden. Uiteraard zijn de sociaal-economische effecten van de te verwachten regeringspolitiek sterk afhankelijk van de economische conjunctuur. Een verder aantrekken daarvan kan voorlopig nog versluierend werken. En evenzeer is de internationale politiek die Nederland zal voeren sterk gevoelig voor wat er zich in de wereld zal voordoen aan spanning en ontspanning.

De verkiezingsuitslag maakt het niet mogelijk de toekomst te voorspellen. Ze maakt het wel mogelijk vast te stellen dat de kansen op hardhandigheid tegenover de niet-bezitters en onderdanigheid aan de Reagan-politiek het grootst zijn.

VERVOLG PAGINA 144

De 25-urige werkweek

De titel van dit artikel is dubbelzinnig. De inhoud ervan niet. Het is bedoeld als een van de vele bijdragen van de afgelopen jaren om een drastische ATV naderbij te brengen. 'Weg met de utopie' moet dus gelezen worden als 'op weg naar de utopie'.

Weg met de utopie!

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

In dit artikel worden een aantal resultaten gepresenteerd van een onderzoek naar de organisatorische en financiële consequenties van de invoering van een 36- respectievelijk 25-urige werkweek bij de gemeentelijke overheid. Om dat onderzoek is gevraagd door het FNV-vrouwenplatform, een overleg van vrouwen die in verschillende FNV-bonden actief zijn. De Nijmeegse wetenschapswinkel heeft bij het onderzoek bemiddeld en het te zamen met het Economisch Instituut gefinancierd. Het onderzoek is uitgevoerd binnen de gemeente Nijmegen. Onderzocht is:

- hoe de vormgeving van het beleid met betrekking tot bezuinigingen, reorganisaties, automatisering, emancipatie, ATV, deeltijdarbeid e.d. de omvang en aard van de werkgelegenheid bij de gemeente de afgelopen jaren heeft beïnvloed en de komende jaren zal beïnvloeden;

- welke organisatorische problemen er te verwachten zijn als in een bepaalde gemeentelijke dienst een 36- of 25-urige werkweek wordt ingevoerd en hoe deze problemen op te lossen zijn;

- welke financiële consequenties de invoering van een 25-urige werkweek voor de gemeentelijke organisatie zou hebben.¹

Hiermee wilden we inspelen op actuele thema's in de maatschappelijke strijd rond ATV. We wilden onderzoeken of ATV werkelijk zo onbetaalbaar en organisatorisch ondoenlijk is als de werkgeversorganisaties beweren en wilden voorkomen dat in de discussie over ATV de herverdeling van

1. De eventuele gevolgen van de ATV voor de loon- c.q. koopkrachtontwikkeling zijn in dit onderzoek niet nader bestudeerd.

de betaalde en onbetaalde arbeid over de seksen ondergesneeuwd zou worden.² In dit artikel zullen we echter alleen ingaan op een aantal vragen met betrekking tot de haalbaarheid van ATV.

Veelvuldig wordt door de werkgeversorganisaties gesteld dat de ATV voor hen 'kostenneutraal' zou moeten zijn. De bedrijfseconomische kosten en baten van ATV zouden elkaar in evenwicht moeten houden, omdat de rendementspositie van veel bedrijven niet verder aangetast zou mogen worden. Bij deze kosten van ATV wordt dan niet alleen gedacht aan de loonkosten, maar ook aan allerlei andere kosten die direct of indirect uit de ATV voortvloeien. Aan dit laatste nu is dit artikel gewijd.

Van dag- naar ploegendienst

De omvang van deze uit de ATV voortvloeiende kosten zijn onder meer afhankelijk van de vormgeving van de organisatie. Deze kan bij een 25-urige werkweek totaal anders zijn dan op dit moment. Momenteel werkt vrijwel het gehele gemeentepersoneel - exclusief het brandweerpersoneel, de chauffeurs in het stadsvervoer en een beperkt aantal anderen - in dagdienst. De werkweek is 38 uur bij een werkdag van 8 uur. De bedrijfstijd - dat is de tijd die de gemeentelijke diensten en bedrijven aan hun dienstverlening besteden - is langer, namelijk 10 uur per dag (van 7.30 uur tot 17.30 uur) of 50 uur per week. Dat komt doordat het gemeentepersoneel vrij of op een vast tijdstip tussen 7.30 uur en 9.00 uur met werken kan beginnen. Bij een dagelijkse lunchpauze van minstens een half uur, zijn de bloktijden - dat wil zeggen de tijden waarop iedereen aanwezig is - 's ochtends van 9.00 uur tot 12.00 uur en 's middags van 14.00 uur tot 16.00 uur.

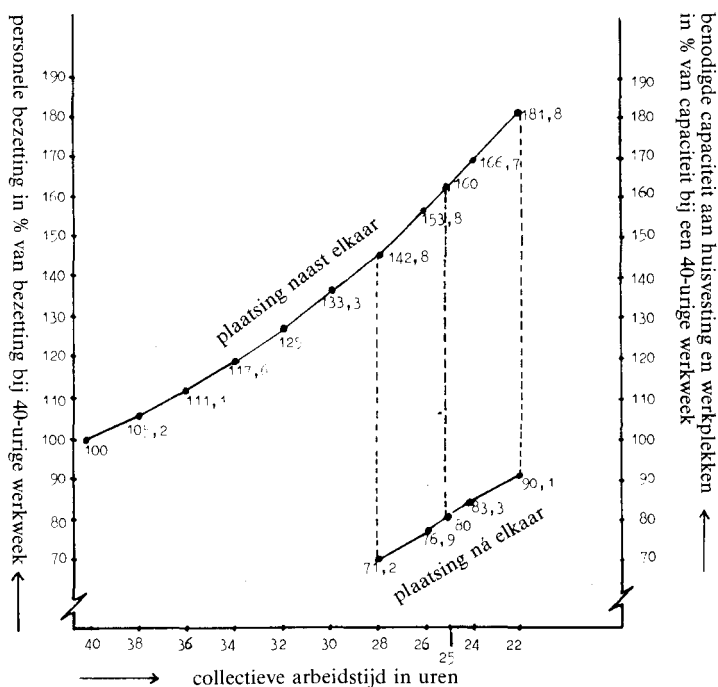
Als de arbeidstijd een aantal uren korter wordt, is het voor het management van een organisatie of bedrijf het eenvoudigst om ook de bedrijfstijd met een even groot aantal uren te verminderen. Maar dit zal al spoedig tot een vermindering van de productie en/of dienstverlening leiden. Om dat te voorkomen zal de bedrijfstijd dus eerder gehandhaafd of verlengd moeten worden. Doordat de individuele arbeidstijden en de bedrijfstijd dan (verder) uiteen gaan lopen, zal meer dan nu het geval is de inzet van personeel in de tijd door middel van het opstellen van werkroosters gepland moeten worden. Werkroosters zijn doorgaans zo opgesteld, dat het ingezette aantal personeelsleden in de tijd zo gelijkmatig mogelijk over de bedrijfstijd is verspreid. Toch zullen er zelfs bij een drastische ATV en bij een gelijkblijvende bedrijfstijd nog zeer lang bloktijden, dat wil zeggen overlappende werktijden, blijven bestaan. De herbezetting kan dan problematisch worden. Vergelijk daartoe het volgende voorbeeld:

Veronderstel een bepaalde gemeentelijke dienst, die afzonderlijk is gehuisvest, die een bepaald aantal arbeidsplaatsen van 40 uur per week heeft en die een bedrijfstijd van eveneens 40 uur per week kent. Deze dienst gaat over tot ATV met een herbezettingspercentage van 100 procent. Als dan de arbeidstijd met 10 procent wordt verkort van 40 naar 36 uur per week, neemt het aantal arbeidsplaatsen met 11,1 procent toe. Een 32-urige werkweek levert

2. Inmiddels heeft de Nijmeegse gemeenteraad, mede naar aanleiding van dit onderzoek, besloten om de mogelijkheid te onderzoeken van een experiment met een 25-urige werkweek bij een van de gemeentelijke diensten. Zeer recentelijk is ook positieve actie een onderdeel van het gemeentelijk personeelsbeleid geworden.

zodoende 25 procent meer arbeidsplaatsen op en een 25-urige werkweek 60 procent. Zolang de werktijden van het personeel elkaar blijven overlappen, zal voor al deze extra personeelsleden ruimte gereserveerd moeten worden en een afzonderlijke werkplek moet worden ingericht. Het is echter de vraag of deze dienst wel 60 procent meer personeel kan onderbrengen. Kan zij dat niet, en wordt er tussentijds geïnvesteerd in een uitbreiding van de huisvesting en van het aantal ingerichte werkplekken, dan ontstaat er een gigantische overcapaciteit als het personeel ná elkaar in plaats van náást elkaar gaat werken. In figuur 1) is aangegeven dat de benodigde capaciteit aan huisvesting en ingerichte werkplekken bij een 25-urige werkweek en een bedrijfstijd van minder dan 50 uur per week 60 procent hoger is dan bij een 40-urige werkweek. Bij een bedrijfstijd van minimaal 50 uur en de invoering van een ploegendienst wordt de benodigde capaciteit echter 20 procent lager dan bij een 40-urige werkweek het geval was. Dit leidt tot de conclusie, dat de invoering van een ploegensysteem is te overwegen wanneer door de toename van het aantal personeelsleden de aanwezige huisvestingscapaciteit kleiner wordt dan de minimaal benodigde. Naarmate dit evenwicht bij een langere collectieve arbeidstijd wordt bereikt, is het bedrijfseconomisch gunstiger de volgende stap in het ATV-proces groter te doen zijn!

Figuur 1: Ontwikkeling van de benodigde capaciteit aan huisvesting en werkplekken bij een ATV met en zonder bedrijfstijdverlenging.

Het idee van een ploegendienst zou bijvoorbeeld als volgt uitgewerkt kunnen worden. In ieder geval krijgen de gemeentelijke diensten en bedrijven waar nu in dagdienst wordt gewerkt, bij een 25-urige werkweek een ochtend- en een middagploeg. De taken van het personeel in deze ploegen

behoeven niet identiek te zijn; het is mogelijk en soms zelfs gewenst om bepaalde taken in een van beide ploegen te concentreren. De ochtendploeg zou tussen 7.00 uur en 13.15 uur en de middagploeg tussen 13.15 uur en 19.30 uur kunnen werken. Bij een ATV tot vijf uur per dag kan dan vrij of op een vast tijdstip tussen 7.00 uur en 8.15 uur dan wel tussen 13.15 uur en 14.40 uur met het werk begonnen worden. De 'bedrijfstijd' van 6¼ uur per ploeg maakt tevens een vierdaagse werkweek en een beperkte mate van overwerk mogelijk zonder dat de werktijden van de beide ploegen elkaar behoeven te overlappen. Een driedaagse werkweek of langer dan 1¼ uur overwerken per dag is dan echter slechts mogelijk bij een doorbreking van het ploegensysteem.³ De totale bedrijfstijd van deze gemeentelijke diensten en bedrijven wordt dan verlengd van 50 uur nu naar 62,5 uur bij een 25-urige werkweek. Bij de gemeente met haar zeer grote verscheidenheid aan diensten en bedrijven is nog een derde ploeg nodig, waarvan de werktijd die van de ochtend- en middagploeg overlapt, bijvoorbeeld van 10.45 uur tot 15.45 uur. De algehele coördinatie van de werkzaamheden van een dienst- of bedrijfs onderdeel, het overleg tussen en de coördinatie van de dienst- en bedrijfs onderdelen onderling vergen een afzonderlijke ploeg van beperkte omvang.

Dit drie-ploegensysteem bleek ook na een gedetailleerdere analyse vanuit een organisatie-optiek geen grote nadelen met zich mee te brengen.

Herbezetting

Kennen we de vormgeving van de organisatie bij een 25-urige werkweek, dan betreft de volgende vraag de omvang van de daarbij behorende werkgelegenheid.

Bij de ATV tot nu toe hebben de werkgevers eventuele overcapaciteiten weggewerkt en is de arbeid geïntensiveerd. Op dit moment is voor hen belangrijker dat de productie en of dienstverlening in ieder geval niet achteruit gaat ten gevolge van ATV. Voor de werknemers is onder meer belangrijk dat de arbeidsbelasting niet noemenswaardig verandert. Daarom zijn wij in onze berekeningen van de veronderstelling uitgegaan dat de ATV neutraal ten opzichte van de gemeentelijke dienstverlening en neutraal ten opzichte van de arbeidsbelasting van het gemeentepersoneel zal worden doorgevoerd. Dit betekent dat het herbezettingspercentage afhankelijk is gesteld van de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. Wordt de arbeidsproductiviteit door de ATV verlaagd, dan moet het herbezettingspercentage tot boven de 100 procent worden verhoogd om de gemeentelijke dienstverlening en de arbeidsbelasting van het personeel gelijk te doen blijven en omgekeerd. Hoewel niet volledig voorspelbaar, zijn de volgende ontwikkelingen met betrekking tot de arbeidsproductiviteit te verwachten als de 25-urige werkweek zal zijn ingevoerd.

- de produktiviteit zal met circa 3 procent toenemen doordat het ziekteverzuim met zo'n 3 procent zal afnemen;
- de produktiviteit neemt toe doordat de werkdag korter wordt: het arbeidstempo wordt hoger en het verschil tussen de nominale (= officiële) en de effectieve arbeidstijd wordt kleiner, o.a. doordat de werknemers

3. Op deze wijze worden die vormen van ATV voor een bedrijf of organisatie duurder en dus onaantrekkelijk gemaakt, die de werknemers zwaarder belasten en of ongunstiger zijn gezien vanuit het perspectief van een herverdeling van de betaalde en onbetaalde arbeid over de seksen.

minder rustperiodes in hun werkdag behoeven in te bouwen. Bij de gemeente Nijmegen zal de produktiviteit hierdoor met circa 2 procent stijgen. In de gemiddeld minder arbeidsintensieve particuliere sector zal de stijging groter zijn, namelijk 4,5 procent;

- de produktiviteit neemt af doordat een groter deel van de werktijd van de werknemers aan niet direct-produktieve werkzaamheden wordt besteed. Een vergadering gaat niet korter duren omdat de werktijden van de deelnemers aan die vergadering korter zijn geworden! Een groter deel van de werktijd zal besteed worden aan intern overleg, opleiding en training, het overdragen van werkzaamheden en dergelijke. Te verwachten is dat de produktiviteit hierdoor met 5 à 6 procent zal afnemen;

- de produktiviteit neemt met minder dan 1 procent af doordat er meer tijd zal moeten worden besteed aan personele aangelegenheden. Meer personeelsleden ten gevolge van ATV betekent meer tijd te besteden aan selectie, werving, aanname, inwerken, begeleiding, coördinatie, personeels- en salarisadministratie enzovoorts.

Als de 25-urige werkweek op dit moment zou worden ingevoerd, zou de arbeidsproduktiviteit bij de gemeente dus al met al circa 2 procent dalen. Bij een herbezettingspercentage van iets boven de 100 procent zou de 25-urige werkweek dan geen gevolgen voor de gemeentelijke dienstverlening en de arbeidsbelasting van het gemeentepersoneel behoeven te hebben. In de marktsector zal de produktiviteit gemiddeld zelfs met 1 procent stijgen, zodat de herbezetting daar iets onder de 100 procent kan blijven. De komende jaren zal de produktiviteit echter ook sterk toenemen door het voortgaande proces van automatisering. Bij de gemeente zal de produktiviteit hierdoor jaarlijks met zo'n 1 procent toenemen. Als hiermee rekening wordt gehouden, is bij de gemeente reeds over enkele jaren een herbezettingspercentage van 100 procent voldoende om aan de twee hier gehanteerde uitgangspunten te voldoen. Bij onze verdere berekeningen zijn we dan ook van een herbezettingspercentage van 100 procent uitgegaan. In dat geval neemt het aantal arbeidsplaatsen in de diensten en bedrijven die momenteel in dagdienst werken en volledig ten laste van de gemeente vallen, met ruim 1100 toe tot bijna 3300. In minder arbeidsintensieve sectoren zal het herbezettingspercentage doorgaans lager kunnen zijn, omdat de gemiddelde jaarlijkse produktiviteitsgroei daar veel hoger is: in de particuliere sector wordt verwacht dat door de automatisering de produktiviteit jaarlijks gemiddeld met circa 2,5 procent zal stijgen. Dit betekent overigens ook dat kapitaalintensieve bedrijven bij de financiering van ATV in het voordeel zijn, maar dit terzijde.

Kosten en baten

Daarna is voor de gemeente becijferd welke kosten en baten de invoering van een 25-urige werkweek voor haar als organisatie zou hebben. Uiteraard is daarbij uitgegaan van het hierboven geschetste organisatie-model en van een herbezettingspercentage van 100 procent. De ATV leidt voor de gemeente tot *structureel lagere kosten* wat betreft de huisvesting, de inrichting van werkplekken en wat betreft de bijstand.

- Bij een 25-urige werkweek is de door de gemeente benodigde huisvestingscapaciteit ruim 22 procent lager dan bij een 40-urige werkweek het geval was. Is tijdens het proces van ATV voorafgaand aan de invoering van de 25-urige werkweek geïnvesteerd in een uitbreiding van de huisvesting, dan

is de overcapaciteit nog groter als de 25-urige werkweek wordt ingevoerd. De feitelijke besparing op de huisvestingskosten zal doorgaans geringer zijn. De omvang van de besparing is namelijk sterk afhankelijk van de mogelijkheid en wenselijkheid van de verdeling van de verschillende diensten en bedrijven over de gemeentelijke gebouwen zodanig te wijzigen dat huisvesting vrijkomt die voor andere doeleinden kan worden benut;

- Wat voor de benodigde capaciteit aan huisvesting geldt, geldt evenzeer voor de benodigde capaciteit aan ingerichte werkplekken. Beide zijn namelijk afhankelijk van het aantal werknemers dat tegelijk op het werk aanwezig kan zijn. Na de invoering van de 25-urige werkweek heeft de gemeente ruim 22 procent minder ingerichte werkplekken nodig dan bij een 40-urige werkweek het geval was;

- Als de door de ATV vrijkomende arbeidsplaatsen door voormalige bijstandsccliënten van de Gemeentelijke Sociale Dienst (GSD) worden herbezet, hoeft de gemeente niet meer bij te dragen aan de bijstandsuitkering van die voormalige cliënten. De gemeentelijke bijdrage aan deze uitkeringen wordt dan 'inverdiend'. In te verdienen is er genoeg: in 1984 heeft de gemeente Nijmegen bijna 30 miljoen op de GSD en op de via de GSD verstrekte uitkeringen toegelegd.

- Door de ATV zouden er bij de gemeente zo'n 1100 arbeidsplaatsen bijkomen. De aangenomen personeelsleden zullen niet allemaal in Nijmegen wonen en uitkeringsgerechtigd zijn geweest. Maar als bijvoorbeeld 10 procent van de aan te stellen personeelsleden voorheen een uitkering krachtens de Algemene Bijstandswet (ABW) voor thuiswonenden kreeg en $33\frac{1}{3}$ procent een uitkering krachtens de Rijksgroepregeling Werkloze Werknemers (RWW), wordt de gemeentelijke bijdrage in de bijstandskosten structureel met - tenminste - 630.000 gulden verlaagd.

Structurele kostenverhogingen treden op door de bedrijfstijdverlenging en in de sfeer van de secundaire arbeidsvoorwaarden:

- Door de bedrijfstijdverlenging is er een toename van het gebruik van gas, elektriciteit en water met name ten behoeve van verwarming, verlichting en ventilatie. Voor de gemeente zijn de extra kosten hiervan op f 500.000,- per jaar geraamd. Uiteraard zijn deze complementaire huisvestingskosten lager als en voor zover er door de ATV huisvestingcapaciteit kan worden afgegoten (zie boven);

- Als er geen veranderingen worden aangebracht in de huidige secundaire arbeidsvoorwaarden, nemen de kosten van de verschillende vergoedings- en verstrekingsregelingen na de ATV toe, doordat er dan meer personeelsleden zullen zijn die er gebruik van maken. De extra kosten die onder andere de autokosten-, bromfiets-, rijwiel- en telefoonvergoeding, de studiefaciliteiten-, dienst- en werkkleding en verplaatsingskostenverordening met zich mee zullen brengen, zijn op f 1.750.000,- per jaar geschat.

Daarnaast zullen er in het proces van ATV dat aan de invoering van de 25-urige werkweek voorafgaat, *eenmalige* kostenverlagingen en -verhogingen optreden.

- De kosten van ATV worden eenmalig verlaagd, als de herbezetting na elke volgende stap in het proces van ATV met enige tijdsvertraging plaatsvindt. Dit kostenverlagende effect van een vertraagde herbezetting is vergelijkbaar met het bezuiningseffect dat van het aanhouden van een vacature-

ruimte uitgaat. Doorgaans zal men er naar streven om te herbezetten op het moment dat de ATV ingaat: het primaire doel van ATV is immers een herverdeling van arbeid en niet een intensivering ervan. Maar ook als men de herbezettingsprocedure – inclusief de selectie, werving en aanname van nieuwe arbeidskrachten – ruim voor de ingangsdatum van een bepaalde ATV-stap aanvangt, zal het niet altijd te vermijden zijn dat bepaalde wervingsprocedures niet tijdig kunnen worden afgerond. Als er gemiddeld een halve maand verstrijkt voordat een door ATV ontstane vacature wordt opgevuld, bespaart de gemeente eenmalig een bedrag van f 2.750.000,- op de personeelskosten.

Ook treden er eenmalige kostenverhogingen op in het proces van ATV voor de invoering van de 25-urige werkweek.

– Elke ATV-stap kan gezien worden als een reorganisatie, omdat telkens opnieuw arbeidstaken, -middelen en -uren over mensen herverdeeld worden. Als reorganisatieproces legt het doorvoeren van ATV een aanzienlijk beslag op de in de organisatie aanwezige capaciteit aan mensen en middelen. Maar de marginale reorganisatiekosten ten gevolge van ATV zullen gering zijn. Hoogstens zal door de steeds veranderende arbeidsverdeling de functie(her)waardering een knelpunt kunnen gaan vormen. Bij de gemeente is te verwachten dat een aantal functiewaarderingsmedewerk(st)ers zal moeten worden aangetrokken om de achterstand in werkzaamheden niet te sterk te laten oplopen;

– De overcapaciteit aan volledig ingerichte werkplekken, die ontstaat als tot een ploegensysteem wordt overgegaan, is als een eenmalig optredende desinvestering te beschouwen. Als de werkweek bij de gemeente in één keer van 32 uur naar 25 uur wordt verkort, zal deze overcapaciteit de gemeente circa f 930.000,- kosten. Als de werkweek korter dan 32 uur zou worden zonder invoering van het ploegensysteem, is dit eenmalige desinvesteringseffect nog groter.

Conclusies

Een luchtballon van de werkgeversorganisaties kan doorgeprikt worden. De indirecte kosten die ATV met zich meebrengt, hebben zij sterk overtrokken. Bij de gemeente Nijmegen blijken de structurele veranderingen in het kostenpatroon van het gemeentelijk apparaat in een negatief saldo van beperkte omvang te resulteren, als de collectieve arbeidstijd tot 25 uur per week zou worden verkort. Van een groot deel van de bedrijfseconomische voordelen van ATV zou de gemeente echter pas profijt kunnen trekken als de arbeidstijd drastisch wordt verkort en een meerploegensysteem wordt ingevoerd. Toch zijn de indirecte kosten die elke afzonderlijke ATV-stap met zich brengt, van geringe omvang. Betrekken we ook de eenmalige kosten en baten van het proces van ATV in onze overwegingen, dan wordt het beeld nog positiever, omdat deze een batig saldo opleveren.

Deze conclusie zal onder meer ook op andere gemeentelijke overheden van toepassing zijn. Bij andere (semi-)overheidsinstellingen is geen wezenlijk ander kostenplaatje te verwachten, al zullen deze het structurele invandieneffect op de bijstandsuitkeringen niet kennen. Wat de bedriijvensector betreft is een nog 'positiever' beeld te verwachten; zij zullen meer profijt kunnen trekken van de bedrijfstijdverlenging en wel meer naarmate hun produktie kapitaalintensiever is. Er is dus geen reden om voor de bijkomende kosten van ATV loon of koopkracht in te leveren. Inleveren van koopkracht voor ATV is trouwens toch

dubieuzer geworden. Binnen de vakbeweging - en niet alleen binnen de AbvaKabo - is de weerstand hiertegen aanzienlijk toegenomen. Bovendien is de onderhandelingsruimte van de vakbeweging de afgelopen jaren groter geworden: er is weer economische groei, de arbeidsproductiviteit wordt door de automatisering opgestuwd en de rendementen van een aanzienlijk deel van de bedrijven zijn met sprongen vooruitgegaan, mede door de gematigdheid van de eisen van de vakbeweging in de afgelopen jaren. ATV zal de komende jaren samen moeten gaan met minimaal een behoud van koopkracht. Maar ook een ATV met een herbezettingpercentage van ver onder de 100 procent zal de vakbeweging niet meer kunnen en mogen accepteren. Zou ze dat wel doen, dan verdwijnt het perspectief van een 25-urige werkweek voorlopig achter de horizon. Een steeds verdergaande arbeidsintensivering zal voor de werknemers - inclusief de achterban van de vakbeweging - steeds onacceptabeler worden. En omdat de ATV dan tot werkelijke organisatorische problemen in de bedrijven en organisaties zal leiden, zal het verzet van de werkgevers tegen een verdergaande ATV ook toenemen.

ATV zal dus moeten worden doorgevoerd met behoud van koopkracht en met een vrijwel volledige herbezetting van de door de ATV vrijkomende arbeidsplaatsen. Het is onvermijdelijk, dat het tempo van de ATV hierdoor lager wordt. Dat is wrang voor diegenen die nu van betaalde arbeid zijn uitgesloten. Maar anders zal het proces van ATV stagneren zelfs voordat de 32-urige werkweek wordt bereikt.

Anton van Daalen

In april hebben regering en regeringspartijen eendrachtig geprobeerd om vlak voor de verkiezingen de voorstellen tot wijziging van het stelsel van sociale zekerheid door de Kamer te drukken. In het debat daarover is door Ina Brouwer een zeer fundamentele en heldere inbreng geleverd. Gezien het belang van het onderwerp en gezien de vele discussies die er nog over de sociale zekerheid zullen worden gevoerd, leek het de redactie van P en C van belang om grote delen van haar bijdrage te publiceren. Ondanks enig knip-en-plakwerk kon dat niet echt een kort stuk worden. Anders zou er te veel afbreuk moeten worden gedaan aan de inhoud van haar verhaal. De materie is ook niet eenvoudig. Maar juist ook omdat die ingewikkeldheid gebruikt wordt om mensen monddood te maken leek het ons van belang om de CPN-kritiek en mogelijke alternatieven in P en C te publiceren. Iedereen kan daar dan in discussies en acties zijn voordeel mee doen.

Sociale zekerheid

Het stelsel van sociale zekerheid is één van de belangrijkste sociale verworvenheden van deze eeuw. Het stelsel is voor grote groepen van de bevolking voorwaarde voor een menswaardig bestaan. Ik begin met een citaat uit het rapport 'Into the 21st century, the development of labor security' van the International Labour Office. Daarin staat een belangrijke passage, die luidt als volgt:

'Een gevoel van zekerheid tegenover sociale risico's was lange tijd het voorrecht van een kleine minderheid van de bevolking. Het mechanisme van sociale zekerheid heeft het echter voor de hele bevolking, of in ieder geval voor een grote meerderheid, mogelijk gemaakt om in toenemende mate te profiteren van garanties voor handhaving van hun levensstandaard en levenswijze, ongeacht toevallige, maatschappelijke omstandigheden'.

Het is een ieder bekend dat het stelsel van sociale zekerheid niet zo maar is ontstaan. Het werd geboren uit het verzet van de arbeidersbeweging tegen armoede en uitbuiting, tegen onrecht en vernedering. Het was het resultaat van het gevecht om recht te stellen in de plaats van karige en vernede-

rende bedeling of armenzorg, waar men eind vorige en begin deze eeuw in verviel als men invalide, werkloos of oud werd. Er is voor gestreden in goede en in slechte tijden.

Er is voor betaald en gewerkt, opdat deze en toekomstige generaties de armoede uit het verleden niet meer zouden kennen. Dat taaie gevecht werd niet alleen geleverd door de arbeidersbeweging. Ondanks alle meningsverschillen kan gezegd worden, zoals in de verklaring van de zogenaamde prominenten valt te lezen, dat de Nederlandse sociale wetgeving de resultante is van de strijd van de arbeidersbeweging en van een rijke christelijk-sociale en humanistische traditie van het opkomen voor de zwakkeren. Het is dan ook wrang om te zien hoe in de afgelopen jaren het uitgerekend christen-democratische politici waren die zorgden voor een afbraak die ongekend is in de naoorlogse geschiedenis.

En dat terwijl de geschiedenis leert – niet het minst die van de jaren dertig – welke ingrijpende gevolgen sociale afbraak in maatschappelijk en democratisch opzicht met zich kunnen brengen. Bij velen die nu zo heftig waarschuwen tegen deze afbraak, tegen deze ongekende bezuinigingen op sociale uitgaven, staat natuurlijk de geschiedenis van de jaren dertig in het geheugen gegrift. Niet meer terug naar de bedeling. Niet meer terug naar de armoede. Niet meer terug naar de controlemaatschappij. Die les hebben wij geleerd.

Voor de naoorlogse sociale zekerheid in Nederland is in die gedachtengang de basis gelegd door het rapport van de commissie-Van Rhijn, die in dit debat verschillende malen is genoemd. De commissie werd ingesteld door de Nederlandse regering in Londen in 1943. Zij ging aan het werk aan de hand van de Beveridge-ideeën, met als leidend principe, uitkeringen niet als een geschenk van de staat, maar als een recht, waarop verzekerde personen aanspraak kunnen maken. Eindelijk werd daarmee ook de juistheid van de vooroorlogse strijd voor sociale zekerheid erkend. Het is duidelijk dat de ideeën van Beveridge na de oorlog grote internationale invloed hadden en een geloofwaardig antwoord vormden op de vooroorlogse problemen, namelijk de omvangrijke armoede, de massale werkloosheid en ook een antwoord op de conservatieve politiek die de elende had vergroot.

De zogenaamde 'post-war settlements', de naoorlogse regelingen met betrekking tot sociale zekerheid, kwamen tot stand in alle Westeuropese landen. De hoogte en de omvang was vooral afhankelijk van de kracht van de arbeidersbeweging en de christelijk-sociale tradities.

Wij kennen de Nederlandse geschiedenis: in 1949 de noodwet ouderdomsvoorzieningen, in 1955 gevolgd door de AOW, 1952 de werkloosheidsverzekering, 1959 de Weduwen- en Wezenwet, 1958 de ongevallenuitkering 80 procent van het laatst verdiende loon, gevolgd door de WAO in 1967 en de AAW in 1976. Over al deze afzonderlijke wetten en wetswijzigingen werd in dit parlement vaak jarenlang gedebatteerd. Het stelsel berustte dan ook uiteindelijk op een brede maatschappelijke en politieke consensus, al behielden diverse politieke richtingen waaronder de CPN, op onderdelen daarvan kritiek.

Hoe breekbaar die consensus bleek te zijn, bleek aan het einde van de economische groei, halverwege de jaren zeventig. Het einde van de economische groei, zo kunnen wij nu vaststellen, bracht het begin van de kritiek op het sociale stelsel met zich. Juist in een tijd, waarin steeds meer mensen op een uitkering aangewezen raakten, werd die onder druk gezet. Het is duidelijk dat deze regering met haar politiek van afbraak de consensus in Nederland definitief heeft doorbroken.

Steeds duidelijker wordt, dat in Nederland het einde van de consensus vooral het einde van de consensus binnen de christen-democratie betekent. Zijn de voormannen van de afbraak christen-democratische ministers en staatssecretarissen, het verzet tegen dezelfde plannen berust in niet-onbelangrijke mate bij de kerken en bij vooraanstaande christen-democratische politici. Ook in de rapporten van het CDA vind je die twee lijnen terug.

Door twee factoren is de sociale zekerheid op fundamentele wijze ter discussie gekomen. Ik heb al genoemd het stoppen van de groei vanaf het midden van de jaren zeventig, hetgeen leidde tot opleving van de conservatieve denkwijze over sociale zekerheid. Een tweede factor is de aanhoudend grote werkloosheid en arbeidsongeschiktheid, maar ook de toenemende vergrijzing en de veranderde verhouding tussen mannen en vrouwen.

Was het stelsel van sociale zekerheid er juist voor de opvang van groepen die tijdelijk buiten het arbeidsproces vielen, nu kun je zeggen dat er permanent meer groepen buiten dan binnen het arbeidsproces vallen. Dat is één van de ingrijpendste maatschappelijke veranderingen van deze tijd. De oorzaak is niet alleen de economische crisis, maar ook de maatschappelijke crisis, automatisering, versnelling van het arbeidstempo, de veranderde functie van het gezin en het simpele feit dat mensen ouder worden. Dat stelt opnieuw de vraag naar de sociale inrichting van de maatschappij en de functie van het stelsel van sociale zekerheid daarin.

Ook wij zeggen dat een heroriëntatie van de sociale zekerheid nodig is. Vanwege de complexiteit van het vraagstuk, het belang van de vele mensen die ervan afhankelijk zijn en het belang voor de toekomst, moet dit echter zijn tijd hebben. Hiervoor moet je fundamentele debatten kunnen voeren, die niet onder druk worden gezet van financiële omstandigheden. De veranderingen tot nu toe gaan in vrijwel alle landen met conservatieve regeringen uit van conservatief monetair denken.

Die wijze van denken heeft ook dit kabinet ten toon gespreid. In die gedachtengang worden de oplopende sociale uitgaven vooral gezien als een last voor de economie en een rem op de ontwikkeling. De groei van de kosten wordt namelijk geweten aan het ontbreken van prikkels en aan een ingedommelde arbeidersklasse. Hoe snel is vergeten dat de sociale zekerheid niet alleen betaald is uit de economische groei, maar ook voorwaarde was voor het ongekende tempo van industrialisatie, dat wij na de oorlog hebben gekend. De snelle vernieuwing van arbeidskrachten, de opvang van de sociale gevolgen van grote volksverhuizingen naar industriecentra, de opvang van bejaarden in verband met het wegvallen van familieverbanden, dat alles was niet mogelijk geweest zonder een sociaal systeem, zonder de moraal die daarbij hoort.

Ook nu zijn de sociale uitgaven, waarvan nu gezegd wordt dat ze te veel en te omvangrijk zijn, een buffer tegen een diepergaande crisis in sociaal-economisch en vooral ook democratisch opzicht. Heeft iemand zich afgevraagd, ook de regering, hoe diep de crisis nu al zou zijn zonder deze omvangrijke sociale zekerheid? Het lijkt alsof conservatieve stromingen daarmee geen rekening willen houden. Sociale uitgaven worden gekapt. Er wordt met gemak gesproken over de luiheid van uitkeringsgerechtigden. Het gaat om de jongen met pit. Er is in feite weinig nieuws onder de zon.

Wat zijn dan de centrale gedachten van het stelsel dat wij nu bespreken? Ik haal er twee uit. De hoofdgedachte is de bezuinigingsgedachte, de collectieve uitgaven moeten omlaag. De gedachte daarnaast is die van controle, centralisatie en disciplineren van de uitkeringsgerechtigden. Er mag sprake zijn

van lichte verbeteringen, maar deze twee hoofdgedachten overschaduwden die lichte verbeteringen verre. Het is overigens niet raar dat dit de twee centrale gedachten uit het stelsel zijn.

Ze vloeien voort uit het adagium van deze regering dat er economisch herstel komt door het drukken van arbeidskosten en collectieve uitgaven, dat er werkgelegenheid komt onder andere door het minder geriefelijk maken van werkloosheid, lees verlagings van de uitkeringen en dat de arbeidsongeschikte beter zijn best zal doen als de uitkering wat wordt verlaagd. Deze gedachten vindt men in verschillende opmerkingen terug in de schriftelijke stukken over de stelselherziening.

Ik stel vast, dat zelfs als er economisch herstel zal optreden en zelfs als de werkgelegenheid ondanks automatisering zal aantrekken, de gevolgen van de afbraak van de sociale zekerheid niet te overzien zijn. Wat gebeurt er, bij voorbeeld, met 250000 langdurig werklozen, met de gescheiden vrouwen, met de arbeidsongeschikten? Wat gebeurt er met hun kinderen? Welke sociale schade wordt in de tussentijd aangericht?

Waarom kiezen voor zo'n stelselherziening als men met de neus op deze feiten wordt gedrukt? De regering heeft daarvoor een aantal argumenten, waarop ik even in wil gaan. In feite heeft zij vier hoofdargumenten: a. het terugdringen van de collectieve uitgaven is nodig voor het economische herstel;

b. de prikkel is eruit, werkende mensen willen niet meer opbrengen;

c. de maatschappelijke gevolgen worden te veel afgewenteld op de staat en de mensen moeten leren weer voor elkaar te zorgen. Deze opmerking vind ik overigens terug in de stukken uit de jaren dertig. Ook toen werd gezegd dat het beter zou zijn als de mensen voor elkaar leerden zorgen;

d. Nederland heeft het beste stelsel van sociale zekerheid ter wereld, daar kan best een beetje van af.

Laat ik beginnen met de collectieve uitgaven. Ook daarbij past een passage uit het rapport van de ILO dat ik al citeerde, over de sociale zekerheid voor de 21ste eeuw. Daarin staat: "In tegenstelling tot wat te vaak gezegd is, namelijk dat het een obstakel zou zijn voor economische vooruitgang, zal de sociale zekerheid, georganiseerd op een sterke en gezonde basis, die vooruitgang juist bevorderen. Als mannen en vrouwen profiteren van een toegenomen zekerheid en vrij zijn van de angst voor morgen zullen zij uit de aard der zaak productiever kunnen worden".

Ik heb reeds gezegd: de collectieve uitgaven vormen een buffer tegen een te zware economische terugval. Wat is bij voorbeeld - kan de staatssecretaris daar eens op ingaan - in Amsterdam met een werkloosheidspercentage van 24, de sociale basis voor economische groei? En wat is er door een dergelijke omvangrijke werkloosheid reeds aan economische groei verloren gegaan, waarbij wij dan nog niet eens over de menselijke tragedie praten, die dit cijfer weerspiegelt?

Wanneer ik over de arbeidsongeschiktheid praat, moet ik inderdaad vaststellen dat de omvang van arbeidsongeschiktheid in Nederland groot is, namelijk omstreeks 690000 mensen. Maar sinds wanneer is dit zo gegroeid? Wel, in de jaren 1958 tot 1978 is er een enorme toename van de arbeidsongeschiktheid geweest. Dit waren ook de jaren van naoorlogse industrialisatie. Het percentage verloren arbeidsjaren tussen 1973 en 1978 bedraagt 25. Dat is niet te wijten aan individuele arbeidsongeschikten. Het heeft alles te maken met de industrialisatie en het hoge arbeidstempo, dat wij in Nederland kennen. Niet

iedereen wordt daar gezonder van; hierdoor zijn nogal wat slachtoffers gevallen.

Dat het niet komt door de goede arbeidsongeschiktheidsregeling, blijkt ook uit onderzoek. De sterftetekans onder blijvend-arbeidsongeschikten is nog altijd drie keer zo hoog als onder een vergelijkbaar deel van de bevolking. Je kunt dus niet spreken van de mogelijkheid dat de regeling zo goed was, dat daardoor de omvang ook zo is toegenomen. Dat kan bij dergelijke aantallen niet het geval zijn.

Het argument dat de collectieve uitgaven te hoog zijn en dat werkende mensen deze uitgaven niet meer willen opbrengen, wordt nogal eens opgevoerd. De regering en de regeringpartijen strooien daar in de media ruim mee, daarmee op het gevoel van de werkenden inspelend, in de trant van: Ik werk nu wel, ik heb wel een aardig loon, maar kijk eens wat daarvan afgaat door alle premies die ik moet betalen. Dat is toch niet goed.

Voorzitter! Het is natuurlijk een groot misverstand, dat alleen werkende mensen premies opbrengen. Ook uitkeringsgerechtigden doen dit. Bovendien is het een groot misverstand te denken dat één deel van de bevolking premies betaalt voor een ander deel van de bevolking. Het gaat om een collectief stelsel. Ieder mens kan werkloos worden, arbeidsongeschikt of ziek. Ieder mens hoopt oud te worden. Het gaat om een collectief stelsel, waaraan iedereen meebetaalt en waaraan de laatste jaren zelfs vooral betaald is door werknemers en uitkeringsgerechtigden en steeds minder door werkgever en regering. Waarschijnlijk is nagelaten – dit is ook een kritiek van het ILO – om mensen te laten zien, wat de betekenis is voor de langere termijn.

Premiebetaling is natuurlijk een abstracte vorm van solidariteit. Je weet niet precies, waarvoor je betaalt. De regering zou dan ook vooral de functie moeten hebben om de solidariteitsbasis aan te geven en tevens aan te geven, waarom een collectief stelsel van sociale zekerheid zo ontzettend belangrijk is voor de gehele maatschappij.

Ik kom thans te spreken over het derde argument. De maatschappelijke gevolgen zijn te veel afgewenteld op de staat. Ik heb het al gezegd: het is niet zo, dat de maatschappelijke gevolgen afgewenteld zijn door de mensen op de staat, neen, er is sprake geweest van een industrialisatieproces, dat inderdaad een omvangrijke arbeidsongeschiktheid en een omvangrijke werkloosheid heeft opgeleverd. Die gevolgen zijn afgewenteld op de sociale fondsen. Dat dreigt nu weer te gebeuren.

Het toejuichen van het economisch herstel, zoals de regering nu doet, is daarom ook kortzichtig, als je het niet hebt over de vraag, over welk economisch herstel het gaat, wie ervan profiteert en welke sociale schade er op dit moment al wordt aangebracht door het opvoeren van het arbeidstempo. Hoe staat het met de arbeidsomstandigheden en wat gebeurt er met toekomstige arbeidsongeschiktheid, die nu al wordt gecreëerd? Indertijd is daarover bewust niet nagedacht. Er is niets gedaan aan de arbeidsomstandigheden, noch aan het voorkomen van massale omvangrijke werkloosheid.

Die is afgekocht met sociale zekerheid. Met een uitkering mochten de mensen achter de geraniums gaan zitten. Nu mogen ze er weer achter vandaan komen om gekort en gecontroleerd te worden.

Als het gaat om maatschappelijke oorzaken – daar hebben wij het nu over – dan zijn juist de uitkeringsgerechtigden het verkeerde adres. Dan moeten er lessen getrokken worden ten aanzien van het productieproces en de oorzaken die leiden tot omvangrijke werkloosheid en arbeidsongeschiktheid.

Dan moeten die worden aangepakt, en niet de slachtoffers ervan.

Ik wil nog iets zeggen over wat ook vaak wordt gezegd: wij hebben te weinig zorg voor elkaar. De mensen wentelen alles maar of op de staat. Ik heb er al op gewezen dat er nogal wat is gebeurd in de veertig jaar van industrialisatie die ons land na de oorlog heeft gekend. Ik heb gewezen op het uiteenrukken van sociale verbanden dat daar het gevolg van is geweest. Maar laat ik nog één ding zeggen over het begrip emancipatie.

Er wordt namelijk steeds gezegd dat het gebrek aan zorg onder andere te wijten zou zijn aan de emancipatie van vrouwen. Ik stel vast dat als er één groep is waaraan nauwelijks maatschappelijke zorg is besteed, dat de vrouwen zijn. Het objectieve bewijs dat dit zo is, is dat echtscheiding of werkloosheid voor veel vrouwen armoede betekent. Denk aan het begrip 'feminisering van de armoede'! Denk aan de zeer slechte positie van de éénoudergezinnen! Het is dan ook uit den boze, dit argument gemakkelijk rond te strooien.

Het vierde en laatste argument is, dat Nederland zo'n goed sociaal zekerheidssysteem heeft. Daar is dan ook voor gevochten en daar is dan voor betaald! Er wordt wel gezegd, dat je je niet zo erg moet storen aan armoede, omdat armoede een relatief begrip is. Wel, dat is rijkdom natuurlijk ook. Waar praten wij hier dan over? Als ik het heb over rijkdom, praat ik ook maar even over de werkgevers die de laatste jaren veel en veel minder zijn gaan betalen aan sociale zekerheid. Ik sluit mij aan bij de vragen van naar ik meen de fractie van het CDA, of de werkgevers in Nederland in verhouding tot die in de omringende landen inderdaad sinds deze maatregelen van deze regering, of misschien al langere tijd, veel minder betalen in verhouding tot werkgevers in omringende landen.

Armoede, zegt men, is een relatief begrip. Het minimum is hoger dan in de ons omringende landen. Als dat al waar zou zijn, wat zegt dat dan? Wat zegt dat in een land waarin zo'n grote naoorlogse industrialisatie is geweest, waar mensen zijn verhuisd naar dure flats, met verplichte gasverwarming, te betalen met huursubsidies en waar verhuizingen hebben plaatsgevonden naar bejaardentehuizen en aanleunwoningen? Wat zegt dat dan, in een land waar het percentage betaald werkende vrouwen zo laag is, dat echtscheiding per definitie armoede betekent? Wat zegt dat dan, in een land waarin ouderen en gehandicapten zijn afgeschreven als machines? Kortom, in dat land was het niveau van het minimum tot voor enkele jaren min of meer aangepast aan de sociale structuur.

Laat ik dit deel afsluiten met de opmerking, dat de huidige omvang van de sociale zekerheid geen natuurverschijnsel is, zelfs niet een teken van welvaart. Je hoort dat ook van veel arbeidongeschikten en werklozen. Heel veel mensen voelen zich afgekocht en geïsoleerd, ook met een uitkering. Het is dan ook in de allereerste plaats de resultante van de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen, waarmee men in al die naoorlogse jaren en zeker in de laatste jaren, met de huidige regeringspolitiek, geen rekening heeft willen houden.

De WW

Ik kom op de Werkloosheidswet. De hoofdelementen zijn: handhaving van het verlaagde uitkeringspercentage op 70 procent en het vervallen van de minimumdagloonbescherming. Door deze maatregelen raken velen, vooral de laagstbetaalden, aangewezen op een toeslag.

De koppeling van de duur van de uitkeringen aan het arbeidsverleden waardoor vooral veel jongeren, ondanks het fictieve arbeidsverle-

den, en vrouwen, ondanks het verzorgingsforfait, en werklozen met een onregelmatig arbeidspatroon een kortere uitkering zullen krijgen. Dat betekent dat door de koppeling van de duur van de uitkering aan het arbeidsverleden, degenen die de zwakste positie op de arbeidsmarkt hebben, de dupe zijn: de ongeschoolden, de afroepcontractanten, de laagsbetaalden. Dat wil zeggen: tweederangs op de arbeidsmarkt, tweederangs in de sociale zekerheid.

De regering zegt, dat zij wil voorkomen dat er al te snel recht ontstaat op een relatief langdurige uitkering alsof iedereen het voor het kiezen heeft, alsof je kunt kiezen voor het opbouwen van een bepaald arbeidsverleden. Ik zou willen, dat het kabinet zichzelf de vraag stelde hoe het komt, dat vrouwen en ongeschoolden zo vaak in de bijstand belanden. Dat gebeurt internationaal gezien overigens ook.

Zijn zij zwakker? Doen zij minder hun best?

Profiteren zij te gemakkelijk, zoals losjesweg wordt gezegd, of zijn er juist maatschappelijke oorzaken. Overigens mag ook de PvdA zich over deze vraag beraden, want ook deze partij pleit voor een koppeling van de duur van de werkloosheid aan het arbeidsverleden. Ook al is het arbeidsverleden korter, het principe van de koppeling aan het arbeidsverleden wordt door de PvdA aanvaard.

Ik wil daar toch iets meer over zeggen. Het is triest voor ouderen om werkloos te worden, maar het is natuurlijk ook tragisch om geen toekomst te kunnen opbouwen. Dit geldt niet alleen voor jongeren, maar zeker ook voor vrouwen. Daar helpt een verzorgingsforfait geen lieve moeder aan. Wat hier met de ene hand wordt gegeven, het verzorgingsforfait, wordt dus eigenlijk met de andere dubbel weggenomen. Ik wil dan de volgende vraag stellen aan de regering, de regeringspartijen en ook aan de PvdA.

Zou het in een tijd waarin de opbouw van een arbeids-toekomst zo moeilijk is, laat staan van een arbeidsverleden, niet veel meer voor de hand liggen om de drempel niet te hoog te maken? Zou het niet voor de hand liggen de duur van de WW-uitkering te verlengen voor de duur van de werkloosheid, ongeacht het arbeidsverleden dat men heeft? Dit kost natuurlijk geld, maar ook hier kun je de vraag stellen wat het kost om het arbeidsverleden uit te zoeken en om dat te controleren. Is het niet zo dat je mensen veel meer in hun eigen waarde laat, door het geld rechtstreeks aan hen uit te betalen in plaats van het te investeren in de controle en de bureaucratie?

Ik kom bij het begrip 'passende arbeid'. Dat begrip wordt nu vastgelegd in de wet. Het is overgenomen uit de Algemene Bijstandswet. Ook daarover wil ik iets zeggen. Wat is nu het doel van het vastleggen van dit begrip in de wet? Is het doel om toch enige richtlijnen te geven? De geregistreeerde werkloosheid was in februari 1986 749.963. De geregistreeerde openstaande vraag was 25.570. Dat wil zeggen: ongeveer dertig werklozen tegenover één baan. Het is in maart iets veranderd, maar er is nog altijd een zeer scheve verhouding. Een ruime verplichting tot acceptatie van veel soorten werk, zoals het kabinet kennelijk tot stand wil brengen door de nadruk te leggen op het begrip 'passende arbeid', heeft naar mijn mening geen ander effect dan de stimulering van een elleboogeffect. In zo'n arbeidsmarktsituatie zal de sterkste, de hogergeschoolde, de jonge kandidaat, natuurlijk altijd als winnaar uit de bus komen. De vraag is dan, of dit de mentaliteit is die het kabinet wil stimuleren.

Ook zonder een verplichting, ook zonder versoepeling van het begrip 'passende arbeid' of met versoepeling van de sollicitatieplicht ook

als je niet zo'n druk op de uitkeringsgerechtigden legt, is het al zo dat er honderden brieven komen op één vacature. Het getuigt toch meer van realiteitszin en stimulans als je dan de sollicitatieplicht versoepelt en het eigen initiatief van werklozen ondersteunt.

Artikel 25 van de nieuwe werkloosheidswet is een unicum in de geschiedenis van de sociale zekerheid. Is het niet zo, dat in het strafrecht de verdachte onschuldig is tot zijn schuld is bewezen? Moet van dit beginsel nu juist in het administratieve recht, in het sociale zekerheidsrecht, zo worden afgeweken, dat degenen met een meestal laag inkomen bewijsrechtelijk in de slechtste positie terecht komt? En dat, terwijl in het geval van belastingparadijzen, waarbij het niet om mensen, maar om BV's gaat, die over het algemeen genoeg adviseurs hebben, een dergelijk principe door Kamer en kabinet van de hand is gewezen.

Natuurlijk, na een storm van protest is de regering inderdaad gedwongen tot wijziging van het voorstel. Maar de nadere uiteenzetting van de regering stelt ook bepaald niet gerust. Wat is een 'redelijk vermoeden' en wat is 'aannemelijk maken'? Ook nu zegt de regering nog steeds dat de bedrijfsvereniging in een sterkere positie moet komen, als het gaat om de bewijslast. Ik ben dan ook van mening dat hier geen enkel misverstand over moet blijven bestaan en dat dit artikel geschrapt moet worden.

Toeslagenwet

Ik kom tot de toeslagenwet. Dit voorstel is vooral het resultaat van een sluipend proces, waarbij het loondervingsprincipe in de werknemersverzekeringen steeds meer is losgelaten. Als je een dergelijk belangrijk principe loslaat - dus het principe dat je uitkering is gebaseerd op je loon, dat je door ziekte of werkloosheid bent kwijtgeraakt - dan is duidelijk dat je ook je oriëntatie kwijtraakt. Dat blijkt ook.

De werknemersverzekeringen zullen na deze stelselwijziging meer dan tot nu toe niet meer toereikend zijn als pure loondervingsverzekeringen. Dat is een simpele vaststelling. Werk je, dan heb je als alleenstaande noch als kostwinner een toeslag nodig, zelfs als je van het minimumloon moet rondkomen. Het minimumloon is niet hoog, maar je wordt toch geacht ervan rond te komen. Maar word je werkloos of ziek, dan ben je goed de klos.

De uitkering voor een kostwinner is niet voldoende. Dan moet er dus een aparte toeslag komen. En daar gaat het inkomen van man, vrouw, vriendin of welke relatie dan ook die je in alle onschuld bent aangegaan. Is er dan geen alternatief? Natuurlijk wel. Het alternatief zou moeten zijn een 100 procent minimumdagloon voor iedereen. Alleen dan zou je het loondervingsprincipe in de werknemersverzekeringen consequent handhaven. Dan zou een toeslagensysteem volledig overbodig worden. Dan maak je de regelgeving minder ingewikkeld en de kosten van de uitvoering minder hoog. Bovendien worden de laagstbetaalden dan niet de dupe van de regeling. Nu is het laatste immers wel het geval.

Ik zal enkele opmerkingen maken over de gelijkstelling van ongehuwden en gehuwden in de Algemene Bijstandswet en de AOW. In het algemeen kun je zeggen dat de discussie van de afgelopen jaren ertoe heeft geleid dat het principe 'even slecht is ook gelijk' heeft gewonnen als het gaat om de gelijke behandelijng. En de regering en de regeringspartijen zich maar afvragen waarom emancipatie toch zo'n slechte naam krijgt! Dat is nogal logisch.

De mensen zullen blij zijn, als zij straks merken dat nu eindelijk niet alleen bijstandsvrouwen, maar ook werklozen, arbeidsongeschikten en oudere mensen zich in de warme belangstelling van de bedrijfsvereniging of de sociale dienst mogen verheugen wat hun relaties betreft.

Bij het lezen van de stukken heb ik mij afgevraagd, hoe het toch mogelijk is dat weliswaar in andere woorden, maar toch in wezen de wetten zoveel zijn gaan lijken op die uit de jaren dertig. Want emancipatie of niet, vrouwen – vooral die uit de laagstbetaalde gezinnen – werkten ook toen uit bittere noodzaak. Dat gebeurt ook nu weer. Het komt op hetzelfde neer. Ook toen werd de uitkering van het gezin verlaagd wegens inkomsten van de partner.

In zekere zin is de heer De Graaf slimmer dan Colijn, want hij weet toch maar te bereiken dat niet alleen de inkomsten van de echtgenoten – familieleden – maar ook die van de geheimzinnige partner worden afgetrokken. Dat was in de jaren dertig niet het geval. Wat dat betreft zijn wij dus nog een stap verder achteruitgegaan in plaats van vooruit. Dat gebeurt kennelijk onder het motto: wat de moraal nalaat, zal de heer De Graaf met ijzeren hand tot stand brengen.

Ik zeg nogmaals dat dit niets maar dan ook niets met emancipatie te maken heeft. Sterker nog, onder het motto van emancipatie zullen de laagstbetaalde groepen vrouwen de dupe worden van de voorstellen. Juist zij zullen de dupe worden van het toeslagensysteem. Juist het werken van de vrouwen zal opnieuw ontmoedigd worden, omdat het inkomen wordt afgetrokken van de uitkering vande werkloze of arbeidsongeschikte partner. En dat dit wordt verkocht als emancipatiebeleid, vind ik cynisch.

De WAO

Ik kom te spreken over de WAO. De voorgestelde afschaffing van de verdiscontering in de WAO/AAW raakt misschien nog wel het meest het hart van het stelsel van de sociale zekerheid. Uitgerekend in een tijd dat gehandicapte mensen geen milimeter ruimte krijgen op de arbeidsmarkt – dat is nu het geval –, wordt met dit wetsvoorstel voorgesteld, geen rekening te houden met de vraag welke extra belemmeringen een arbeidsongeschikte man of vrouw op de arbeidsmarkt ondervindt. Met dit voorstel worden reuzenschreden teruggezet in de geschiedenis van de sociale zekerheid, met name op het gebied van de wetgeving voor arbeidsongeschikten. Ik wil hierover het volgende zeggen.

In de Ongevallenwet, aan het begin van onze eeuw, werd slechts rekening gehouden met functieverlies. Als je dan gehandicapt werd, werd een en ander aan de hand van een tabel uitgerekend. Het missen van een been werd dan gesteld op, pakweg, 30 procent; het missen van een arm op 20 procent; het missen van één oog op 10 procent en van beide ogen op 20 procent. Daarmee kon je gaan: dat was de uitkering die je kreeg. Pas later kwam men er achter dat arbeidsongeschiktheid in feite een maatschappelijk begrip is, aan te duiden met de vraag wat je met een handicap in deze maatschappij, onder deze omstandigheden en met dit arbeidsproces, nog kunt doen. Kun je bij voorbeeld met één oog nog een brood bakken, horloges repareren kun je – zo komt het mij voor – met één oog niet of althans heel moeilijk. Zo zijn er nogal wat verschillen.

Bovendien heb je niet zoveel aan theoretische schattingen. Heb je als gehandicapte nu echt wel kans op de arbeidsmarkt? Dat moet ook meetellen. Het gaat niet alleen om de vraag of je in theorie iets kunt. Van belang is of je überhaupt wel wordt aangenomen als je gehandicapt bent. Juist om die facto-

ren mee te rekenen, is indertijd de verdiscontering in het stelsel ingebracht. Dit was al ver voor de oorlog. Het is een zeer oud principe, dat niet dateert van de afgelopen jaren. Het houdt rekening met het feit dat je met een bepaalde handicap geen werk kunt krijgen. Het is - ik zeg het nogmaals - een verworvenheid dat arbeidsongeschikt zijn niet een puur medisch begrip is, maar een maatschappelijk begrip dat rekening houdt met de maatschappelijke waardering of, liever gezegd, de onderwaardering van mensen met een handicap.

Wat doet nu de regering? De regering spreekt over het schrappen van 'verborgen werkloosheid'. Nu, wie deze term heeft uitgevonden, weet ik niet, maar hij heeft er geen goed aan gedaan, want het is een misleidend begrip. Het suggereert dat iemand stiekem een hogere WAO-uitkering krijgt, omdat dit prettiger is dan een werkloosheidsuitkering. Niets is echter minder waar. Verdiscontering heeft niets te maken met verborgen werkloosheid. Verdiscontering heeft te maken met het feit dat je geen kansen hebt met de handicap om op de arbeidsmarkt terecht te kunnen. Dat heeft niets te maken met zogenaamde verborgen werkloosheid.

Je zou het ook anders kunnen zeggen. Als de kans op werk niet zou worden verdisconteerd en de man of vrouw zou voor dat deel een WW-uitkering krijgen - een alternatief dat bij voorbeeld ook in het PvdA-programa mogelijk wordt gemaakt, als de werkloosheidsuitkering wordt verbeterd -, dan zou hij of zijn niet werkloos zijn, maar gewoon maatschappelijk uitgesloten, met een lagere uitkering. Werkloos zijn suggereert immers dat je kans op werk hebt. Verdiscontering vindt volgens de huidige en zorgvuldige uitvoeringspraktijk nu juist alleen plaats, omdat er door en ten gevolgen van de handicap geen kans op werk is.

Het voorstel van het kabinet komt er dan ook op neer - zoals de heer Boersma, voorzitter van de directie van de GMD, het op 24 januari zei, op de dag van sociale zekerheid van de FNV - dat de zogenaamde verborgen werkloosheid in de WAO wordt omgezet in een verborgen arbeidsongeschiktheid in de WW. Het enige effect is dan, dat het naar een goedkoper regime wordt verplaatst en dat de arbeidsongeschikte dus de dupe zal zijn, doordat hij of zij te maken krijgt met puur een lagere uitkering. Dit is het enige effect van deze wetgeving.

Dat is een forse stap terug in de wetgeving voor gehandicapten: een lage uitkering, uiteindelijk bijstand en dus de armoede dichterbij.

Het heeft ook andere effecten. Wat moeten wij bij voorbeeld denken van de begeleiding van deze mensen? Wat moeten wij denken van de ellende die zij mee moeten maken omdat zij bij twee verschillende loketten terecht kunnen komen? Het is ook wel logisch dat over dit onderdeel kennelijk geen serieuze discussie is te voeren. Juist dit wetsvoorstel moet het leeuwedeel van de bezuinigingen opbrengen: bijna drie miljard, of 72 procent van het totaal. Dat alleen bewijst al dat het gaat om een enorme verslechtering, volgens de inschatting van de regering zelf, van de positie van de WAO'ers en van de AAW'ers. Dan te bedenken dat het deze groep is die de laatste jaren al zo hard is aangepakt.

Is dat allemaal wel acceptabel als je ziet dat nu al de psychische en de lichamelijke gevolgen voor arbeidsongeschikten van de dreiging van deze maatregel zo ingrijpend zijn, dat de lichamelijke en psychische positie van veel betrokkenen al verslechterd is door de aankondiging van deze plannen? Is dat acceptabel? Als je uitgaat van sociale politiek - afgezien van de meningsverschillen die ik verder met de regering heb - is het juist deze maatregel die niet mag doorgaan.

Overigens zeg ik hierbij dat de bezuinigingen waar wij over spreken nog volstrekt duister zijn. Men heeft natuurlijk ook gelezen en gezien dat er in Corona een groep deskundigen op dit moment het debat tot in de puntjes volgt. Amendementen worden 'uitgerekend'. Er wordt een soort contra-expertise voor de Kamer verricht. De mensen die daar zitten, weten precies wat er in de sociale zekerheid leeft en wat er bij de mensen leeft. Die deskundigen zeggen op grond van hun gegevens, die zij halen bij de GMD's en de GAK's en dergelijke, dat de bezuiniging van deze stelselherziening misschien wel 3 miljard kan zijn, maar het net zo goed 500 miljoen kan kosten.

Wij tasten dus volledig in het duister. En de berekeningen van de regering, ook in het wetsontwerp waar ik nu over spreek, zijn zó met argumenten bekritiseerd, dat het werkelijk ongelooflijk is dat wij hier debatteren over een stelsel, waarvan nog volstrekt onduidelijk is of het wel die bezuiniging zal opleveren die de regering denkt te halen.

Laat er overigens geen misverstand over bestaan, ook mij is bekend dat de WAO in het verleden zeker misbruikt is door de werkgevers om minder gezonde werknemers te dumpen. Ik heb dat al eerder gezegd. De WAO'er, dus de uitkeringsgerechtigde, had het zeker na 1980 niet voor het kiezen. De suggestie in de memorie van toelichting op dit wetsontwerp als zou verdiscontering een aanzuigende werking hebben omdat betrokken werknemers de lijn Ziektewet-WAO zouden verkiezen boven WW, WWV en bijstand, plaatst niet alleen de uitkeringsgerechtigden maar ook de uitvoerende instanties in een kwaad daglicht en dat vind ik erg.

Alternatieven

Wij hebben onze alternatieven in een brochure gepubliceerd. Voor ons is kritiek op de plannen onlosmakelijk verbonden met voorstellen voor herstel en vernieuwing. Ik spreek van herstel. Wij zijn namelijk van mening, dat hersteld moet worden datgene wat tijdens deze kabinetsperiode is afgebroken. Naar onze mening kan een progressieve politiek zich onmogelijk neerleggen bij de toestand die door dit kabinet tot stand gebracht is. Je kunt je niet neerleggen bij armoede en marginalisering, bij controle en bureaucratie. Dat zijn wij dus ook niet van plan.

Waar gaat ons alternatief van uit? Gebroken moet worden met de gedachte, dat uitkeringsgerechtigden de sluitpost kunnen zijn van een staatsboekhouding. Juist in deze tijd moeten hun belangen vooropstaan. Allereerst moet een herstel plaatsvinden van een redelijk bestaansminimum. Dat is nodig. Dat bereik je alleen door de kortingen van de afgelopen vijf jaar ongedaan te maken en de indexerings met terugwerkende kracht toe te passen. Als indexerings zou zijn toegepast, zou het nettominimum op dit moment op *f* 1600 liggen. Geen vetpot, maar in ieder geval genoeg om niet afhankelijk van een eenmalige uitkering te zijn.

De uitkeringspercentages van WAO en WWV moeten terug naar 80 procent, juist nu sprake is van langdurige werkloosheid en loondaling. Er is alle reden, de werkloosheidsuitkeringen te verlengen tot het 65e jaar. Daarmee schep je een solide basis voor degenen die het ongeluk hebben langdurig werkloos te zijn en heb je geen aparte regelingen nodig voor oudere werklozen.

Wij willen geen onderscheid naar leeftijd en arbeidsverleden. Werkloos met je vijftigste is uitzichtloos; voor veel ongeschoolde jongeren is er ook weinig hoop. Waarom zou je het gebrek aan perspectief in hokjes opdelen? Waarom die voortdurende indeling in categorieën, met de bijbehorende controle en bureaucratie? Voor echte steun en begeleiding is dan geen ruimte meer.

Bij de WAO zijn wij duidelijk: handhaving van de verdiscontering, nadruk op de arbeidsomstandigheden, op het voorkomen van toekomstige arbeidsongeschiktheid, op reïntegratie. Wij moeten niet opzij gaan voor het verzet van de werkgevers. Wij zijn voor een herstel van de mogelijkheden voor gehandicapten om zichzelf te kunnen redden, en niet afhankelijk te worden van alle instanties die zich over hen ontfermen.

Dat is noodzakelijk om een sociale basis te houden in deze maatschappij en dat is ook noodzakelijk in een maatschappij met een op zo'n hoog tempo draaiende economie, dat je alleen wanneer je in lichamelijk en psychisch opzicht aan de hoogste eisen voldoet, niet aan de kant komt te staan. Afschaffing van de verdiscontering verandert niets aan het feit dat in deze maatschappij een arbeidsongeschikte niet veel waard is, maar je brengt de mens zelf wel in een onmogelijke situatie.

Speciale aandacht voor vrouwen is noodzakelijk. Ik heb al gezegd dat er van alles verandert in de verhouding tussen mannen en vrouwen, of je dat nu leuk vindt of niet. Vooral is aandacht nodig voor hoofden van eenoudergezinnen. Wij willen geen Amerikaanse toestanden waarin sprake is van feminisering van de armoede. Sociale zekerheid moet bovendien niet alleen een goede bescherming voor uitkeringsgerechtigden bieden, maar moet meer dan tot nu toe ruimte bieden voor terugkeer op de arbeidsmarkt.

Wat je dan nodig hebt, zijn specifieke maatregelen gericht op de positie van vrouwen, maar ook op de positie van buitenlanders en jongeren, want ook hun positie is zwak op deze arbeidsmarkt. Scholingsmogelijkheden in de bijstand moeten dus verruimd worden. Sociale zekerheid moet bovendien ruimte hebben voor verlofregeling. Een recht om onbetaald ouderschapsverlof op te nemen, zoals door dit kabinet voorgesteld is volstrekt onvoldoende. Wij pleiten voor iets anders. Wij pleiten ervoor om je niet neer te leggen bij het feit dat honderdduizenden in de bijstand blijven zitten en er niet meer uitkomen.

Wij pleiten juist nu voor een herintredingsregeling die mensen het recht geeft op een individuele uitkering wanneer zij zich beschikbaar stellen voor de arbeidsmarkt. Als je de zaak aan twee kanten aanpakt, drastische arbeidstijdverkorting en herbezetting, het scheppen van werk en stimulerende maatregelen voor uitkeringsgerechtigden, zou deze maatschappij er binnen een aantal jaren wel eens heel wat vrolijker kunnen gaan uitzien.

Natuurlijk kost dat geld. Wij hebben het ook uitgerekend. Onze plannen kosten negen miljard. Dat is aanzienlijk. Het is ook aanzienlijk omdat er sprake is van een zo omvangrijke arbeidsongeschiktheid en werkloosheid. Het levert echter ook iets op. Het zou betekenen dat er in 1990 nog maar 400.000 werklozen zijn. Het levert ook iets op aan de inkomstenkant. Het zal namelijk betekenen dat de inkomens van een grote groep mensen omhoog gaan, zodat men meer premies en meer belastingen zal afdragen.

Het levert ook iets op als je de grondslag van de financiering van de sociale zekerheid nog eens even gaat bekijken en aan gaat passen aan

de huidige structuur van de economie, dat wil zeggen andere financieringsbronnen, kapitaalintensieve sectoren en de overheid zelf zullen moeten bijdragen. Het is een kwestie van andere prioriteiten stellen. Het is een kwestie van nu geld uitgeven, maar het is ook een kwestie van kosten voorkomen, namelijk sociale, economische en democratische kosten voor de toekomst.

Maatschappelijke basis

Op wie denkt het kabinet te kunnen bouwen bij de uitvoering van de plannen? Wie zet zich nu vol vertrouwen achter dit afbraakwerk?

Het is toch niet voor niets dat een tiental WAO'ers, de zogenaamde Corona groep, juristen, artsen en economen, dit debat van minuut tot minuut volgen en persberichten uitgeven. Zij willen nu aantonen wat de maatschappelijke gevolgen van dit stelsel zijn. Zij willen nogmaals aantonen dat die niet doordacht zijn. Hoe is het dan mogelijk dat CDA en VVD hier plannen durven te forceren die behalve door henzelf, door niemand worden gesteund, nu ja, door de werkgevers. Zij doen dat met alle middelen. Ik ben de vorige week nogal boos geworden met name over het hele gehannes rond de invoeringswet.

Deze middelen gaan de parlementaire zorgvuldigheid verre te buiten. Hoe is dit te rijmen met de noodzaak dat een stelsel van sociale politiek niet een politiek maar ook een maatschappelijk draagvlak nodig heeft? Was het niet de heer Weijers die dat zei? Ik meen dat ik hem hiermee citeer: van eminent belang is een maatschappelijk draagvlak. Wel, dat is er niet voor deze plannen. Hoe is het dan mogelijk dat het CDA desondanks deze plannen zo forceert?

Wat betekent dat? In dit parlement isoleert men zich van het maatschappelijk draagvlak dat er zou moeten zijn. Ik heb de laatste jaren heel wat meegemaakt, maar ik kan er niet bij dat werkelijk wordt gedacht dat op deze wijze een houdbaar sociaal verzekeringsstelsel kan worden doorgevoerd dat nu al zo'n maatschappelijk verzet kent. Wij vinden dan ook dat deze plannen niet alleen geamendeerd moeten worden. Zij moeten worden verworpen. Zij moeten in de ijskast. Er moet op gestudeerd worden. Wij moeten reacties hebben op de rapporten van de deskundigen en wij moeten de alternatieven bekijken. Alleen dan kun je spreken over het opbouwen van een consensus die noodzakelijk zal zijn voor het sociaal zekerheidsstelsel van de toekomst.

Ik wil eindigen met een uitspraak van uitkeringsgerechtigden zelf. Om hen gaat het uiteindelijk. In de brochure van organisaties van uitkeringsgerechtigden: 'Met je kop tegen de muur' staat het volgende:

Welk perspectief biedt het kabinetsrecept voor honderdduizenden mensen in Nederland, die naar de zijkant van de samenleving gedrongen worden, mensen voor wie de gebaande paden naar maatschappelijk meetellen gesloten blijven? Wat is het sociale gehalte van een samenleving die op een dergelijk smal spoor de toekomst tegemoet rijdt?

Ik constateer, dat na alle discussies de staatssecretaris, de

regering en de regeringspartijen het antwoord op deze vragen schuldig blijven. Ik verwacht van de staatssecretaris in zijn antwoord dan ook niet alleen een technische uiteenzetting over de onderdelen en de wetsvoorstellen, maar ook een visie op grond waarvan hij ondanks dit verzet meent dat deze stelselherziening sociaal verantwoord is.

Ina Brouwer

motie voorgesteld:

gingen van het stelsel van sociale zekerheid dienen te berusten op een brede maatschappelijke basis;

voor de voorstellen van het kabinet;

sociale zekerheid,

steund.

De Voorzitter: Door het lid Brouwer wordt de volgende

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van mening, dat ingrijpende en fundamentele wijzigingen van het stelsel van sociale zekerheid dienen te berusten op een brede maatschappelijke basis;

constaterende, dat een dergelijk draagvlak ontbreekt voor de voorstellen van het kabinet;

verwerpt de voorstellen tot wijziging van het stelsel van

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 55 (19261).

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

Indrukken van het CPSU-congres

Het 27ste congres van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie, dat eind februari/begin maart werd gehouden, stond in het teken van versnelling van de economische ontwikkeling en van vernieuwing op velerlei gebied. Het sprak zich uit voor uitbreiding van de democratie in politiek en economie en voor een actiever sociaal beleid. Ook in de buitenlandse politiek kwamen nieuwe opvattingen naar voren, erop gericht een alomvattend systeem van internationale veiligheid tot stand te brengen. In deze conceptie staat het verhinderen van een oorlog gelijk met het waarborgen van het voortbestaan van de mensheid.

Versnelling en vernieuwing vereist

Woorden als 'ommekeer' en 'keerpunt' zijn op dit CPSU-congres vaak gevallen. Ze dienden mede om te onderstrepen, dat er in de loop van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig ernstige stagnatieverschijnselen in de Sowjet-Unie optraden. De problemen namen toe, maar oplossingen bleven achterwege; het praktische handelen was niet in overeenstemming met de aard en de omvang van de aan de orde komende vraagstukken. Veranderingen waren nodig, maar bleven achterwege. Op allerlei niveau dacht men blijkbaar nog er wel uit te kunnen komen zonder iets te veranderen, doch ondertussen ging er steeds meer tijd verloren. Traagheid en toenemende bureaucratie eisten hun tol.

Het waren constateringën zonder persoonlijke aanvallen op leidinggevende functionarissen uit die periode. De fout zocht het congres meer in het achterwege blijven van een juiste analyse en in opvattingen en structuren die niet meer pasten bij nieuwe vereisten.

In het congres-verslag dat Michail Gorbatsjow uitbracht, werd de toon aangegeven hoe de problemen aangepakt moeten worden. En in de discussie gingen de meesten een kritische houding niet uit de weg. Er waren weliswaar ook

discussie-bijdragen te beluisteren die weinig anders inhielden dan het nogmaals bewandelen van reeds lang afgetreden paden, maar het opvallende was dat deze nu juist opvielen temidden van een in het algemeen openhartige, aan fouten niet voorbijgaande bespreking van de vraagstukken. Allerlei veranderingen eisende toestanden, zoals bijvoorbeeld de verhouding tussen bedrijven en ministeries als ook tussen staatsorganen en partij-instanties, kwamen op scherpe, soms het detail en de anecdote niet schuwende, wijze aan de orde. Ook in de gesprekken die Elli Izeboud en ik hadden met een aantal congresafgevaardigden uit gebieden in Siberië en tijdens ontmoetingen in een confectiebedrijf en op het hydrologische instituut in Moskou bleek, dat moeilijke kwesties niet uit de weg gegaan werden, zoals bij zulke gelegenheden voorheen vaak het geval was.

Duidelijke wijzigingen in de sfeer dus. En een wil om vergaande veranderingen tot stand te brengen. Ook echter het inzicht dat het voor het bereiken daarvan nodig is om weerstand te overwinnen: de neiging om alles - ook bij het gebruik van andere woorden - bij het oude te laten, en het vermogen van een bureaucratie om een andere schutkleur aan te nemen, zonder dat werkelijke stappen voorwaarts worden gezet. Er zullen dus ongetwijfeld nog vele moeilijkheden opdoemen die niet in een oogwenk zijn opgeruimd.

Beëindiging bewapeningswedloop

Een van de belangrijkste taken van het congres was het vaststellen van de partijkoers op het gebied van de buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie. In de inleidende rede, in de discussies en in de slotresolutie is daaraan veel aandacht besteed.

Er werd daarbij van twee punten uitgegaan. In de eerste plaats dat de internationale toestand in de tachtiger jaren zo gespannen en gevaarlijk is geworden, met een zodanige opvoering van de bewapeningswedloop, dat het gevaar van de vernietiging van de menselijke beschaving door een kernoorlog een uiterst reële dreiging is geworden. En in de tweede plaats dat het voortzetten van de bewapeningswedloop niet alleen zeer gevaarlijk is, maar ook heel kostbaar en dat dit strijdig is met de plannen om de USSR in een nieuwe etappe van haar binnenlandse ontwikkeling te doen treden.

De gedachte dat bewapening en daarmee samenhangend de bewapeningswedloop veiligheid zou kunnen brengen, werd op het congres van de hand gewezen. Hetzelfde gold voor het idee dat militaire partiteit gelijke veiligheid zou kunnen geven. Op z'n hoogst brengt deze nu gelijke onveiligheid. Maar ook dit slechts voorlopig, want voortzetting van de bewapeningswedloop - in het bijzonder op nucleair gebied - betekent op de duur dat de techniek en de militair-technische logica beslissend worden en niet de wil en het optreden van politici. Vandaar de conclusie in de rede van Gorbatsjov en in de slot-resolutie, dat op een zeker moment de militaire partiteit haar betekenis zelve verliest en ophoudt om een factor te zijn die tot militaire terughoudendheid dwingt.

Deze conclusie toont dat de CPSU uit haar nieuwe analyse tot belangrijke nieuwe standpunten is gekomen, waaruit het automatisme van vroegere redeneringen is verdwenen. Dit hangt samen met een zich nu aftekenende erkenning van de betekenis van het totaal van politieke en maatschappelijke krachten die zich bewust of in ieder geval objectief richten op het behoud van de vrede en het normaliseren van de internationale toestand. De enorm gegroeide, rijk geschakeerde vredesbeweging in de wereld is daarvan een belangrijk

onderdeel. Openlijk is nu tevens uitgesproken dat de intensiteit van de acties van de vredesbewegingen in vele opzichten beslissend zal zijn voor het succes in de strijd voor de vrede.

Op zichzelf reeds is deze ontwikkeling in het denken in de Sowjet-Unie verheugend. Ze toont dat het gesprek, de soms kritische dialoog, die ook de CPN met de CPSU heeft gevoerd op positieve wijze is verwerkt. De ervaringen en ideeën die de vredesbeweging heeft ingebracht hebben hun uitstraling gehad. Meningsverschillen en uiteenlopende beoordelingen worden niet meer gedramatiseerd, omdat ingezien wordt dat het er uiteindelijk om gaat in het belangrijkste - in de strijd voor de vrede - met maximaal te ontplooien kracht op te treden.

De beoordelingen van het CPSU-congres zijn interessanter nog omdat ze samengaan met concrete handelingen, met gedurfde initiatieven en met grote soepelheid op het diplomatieke terrein.

Voorbeelden hiervan waren de eenzijdige stappen die de Sowjet-Unie heeft gedaan, zoals het moratorium op het stationeren van middenlange-afstandsraketten in Europa en vooral het moratorium op het uitvoeren van atoomproeven, dat eerst gold tot 31 december 1985, daarna tot 31 maart 1986 en tenslotte tot het moment dat de Verenigde Staten na die laatste datum hun volgende kernproef zouden doorvoeren. Dat was jammer genoeg reeds snel het geval, doch ook daarna is van de zijde van de Sowjet-Unie gezegd dat ze geen haast heeft met het doen van proefexplosies.

Het moratorium dat ten doel had de Verenigde Staten er toe te brengen eveneens op te houden met nucleaire proefnemingen heeft nieuwe kracht gegeven aan de acties tegen atoombewapening; het negatieve antwoord van de zijde van Reagan heeft de kritiek op het Amerikaanse optreden in de bewapeningswedloop versterkt en de positie van de Verenigde Staten zelfs in de door hen overheerste bondgenootschappen verzwakt.

De op diplomatiek niveau ontplooidde initiatieven, zoals de ontmoetingen op topniveau tussen de Sowjet-Unie en Frankrijk en in Genève tussen de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten en vele andere gesprekken en contacten, zoals op de conferenties van Stockholm, Wenen en Genève, hebben getoond - en dat werd op het congres goedgekeurd - dat er bereidheid is tot flexibiliteit, tot het bereiken van wederzijds aanvaardbare compromissen, mits dat kan bijdragen tot het voortzetten van een nuttige, tot resultaten leidende dialoog en uiteindelijk tot het beëindigen van de bewapeningswedloop.

Het omvattendste voorstel op dit gebied was het in de verklaring van Michail Gorbatsjow van 15 januari 1986 neergelegde plan om in een aantal etappes tot het jaar 2000 te komen tot het atoomwapenvrij maken van onze planeet. Verbonden met andere initiatieven, zoals met het voorstel voor de beperking van de conventionele bewapening in Europa dat Gorbatsjow nadien in zijn begroetingstoespraak op het SED-congres deed en met de open houding inzake de controle die nu wordt ingenomen, houden deze de gedachte in om het ontwapeningsprobleem in zijn volledige omvang aan te pakken en niet toe staan dat de bewapeningswedloop nog verder gaat en zelfs in de ruimte zal worden voortgezet.

Op het congres werd dit nog aangevuld met voorstellen om ook andere brandhaarden, zoals de oorlog in Afghanistan en het conflict in het Midden Oosten langs de weg van onderhandelingen te doven. En ten slotte om door het tot stand brengen van een omvattend systeem van internationale veiligheid niet alleen op militair gebied tot regelingen te komen, maar daarnaast tevens op politiek, economisch en humanitair gebied problemen op te lossen die thans

onder de druk staan van bewapeningswedloop en wantrouwen tussen de staten.

Van de zijde van de Verenigde Staten is op al deze ideeën en voorstellen afwijzend gereageerd. Het tempo van de atoomproeven is zelfs opgevoerd, de dreigingen tegen Nicaragua zijn vergroot en het bombarderen van Libië verscherpte de situatie in het gebied van de Middenlandse Zee. Het voorstel van de Sowjet-Unie om de oorlogsbodems van de USSR en de VS uit deze zee terug te trekken, werd zonder meer ter zijde geschoven.

Tijdens het CPSU-congres werd rekening gehouden met het voortduren van de confrontatiekoers die de regering van Reagan volgt. Gorbatsjow stelde in zijn slotrede de vraag wat in dat verband moet worden gedaan. 'Wat moeten we doen? De deur dichtslaan? Het is mogelijk dat dit het is waartoe ze ons willen dwingen. Maar wij zijn ons zeer bewust van onze verantwoordelijkheid voor het lot van ons land en van het lot van de wereld. Wij zijn daarom niet van plan om hen in de kaart te spelen die de mensheid willen dwingen om gewend te raken aan de dreiging van een kernoorlog en aan de bewapeningswedloop.'

Deze houding stelt het arrogante en verkrampte gedrag van de Verenigde Staten in een nog schriller licht. Reagans politiek stuit op toenemende kritiek, waarmee ook de regeringen van de NAVO-landen rekening moeten houden. Dit vergroot objectief nog de betekenis van de vredeskrachten in de kapitalistische landen en breidt de reikwijdte van hun activiteiten uit; het wordt voortdurend duidelijker dat veiligheid alleen te bereiken is met politieke middelen en dat voor het bereiken daarvan een actief optreden van de beweging voor de vrede nodig is.

Economische perspectieven

De meeste aandacht wijdde het CPSU-congres aan de vraagstukken van de economische ontwikkeling. Naast de richtlijnen voor het Vijfjarenplan 1986-1990 kwamen de perspectieven tot het jaar 2000 aan de orde.

Met alle erkenning van de resultaten die behaald werden, wees het congres erop dat in de jaren zeventig de moeilijkheden toenamen en dat het tempo van de economische groei daalde. De plantaken werden, ook bij verlaging daarvan, niet gehaald. Hetzelfde gold in nog sterkere mate in het begin van de jaren tachtig. Het groeitempo bleef dalen en dit leidde ertoe dat in 1982 de stijging van het reële inkomen van de bevolking praktisch tot stilstand kwam.

De daarna genomen maatregelen hebben wel enige invloed ten gunste gehad, maar het gelukte niet een ingrijpende wijziging tot stand te brengen. Zowel in vele industrietakken als in de landbouw werden de gestelde taken niet bereikt; op sociaal gebied gelukte dit evenmin.

De uitweg uit deze situatie was eerst gezocht in het voortgaan met een extensieve ontwikkeling, dus meer fabrieken, meer arbeidskrachten en meer grondstoffen. Op elk punt veroorzaakte dit nieuwe moeilijkheden - het aantal beschikbare arbeidskrachten liep door demografische omstandigheden terug en door de nadruk op de produktie van meer grondstoffen en de uitbreiding van fabrieksbouw trad een grote onevenwichtigheid in de economie op. En het gevolg was ook een verwijdering tussen de koopkrachtige vraag en het aanbod van verlangde goederen en diensten.

Gorbatsjow in zijn openingsreferaat en premier Ryzjkow in zijn rede over het Vijfjarenplan zeiden het hard: de mogelijkheden voor extensieve groei zijn uitgeput, de methoden uit het verleden zijn uit de tijd en het doorgaan op de oude weg zonder veranderingen aan te brengen is uitzichtloos.

Om te komen tot een versnelde sociaal-economische ontwikkeling is het nodig het groeitempo op te voeren. Doch dit niet alleen, deze groei moet van een nieuwe kwaliteit zijn, ze moet berusten op de resultaten van de technisch-wetenschappelijke revolutie^{x)} en op de daarmee samenhangende intensivering van de produktie, de verhoging van de arbeidsproductiviteit en doeltreffende vormen van organisatie en leiding.

Er wordt koers gezet op versnelling. Een versnelling die ertoe moet leiden dat tegen het eind van deze eeuw het nationale inkomen en de industriële produktie van de USSR zijn verdubbeld, met een radicale verandering en toename van het produktie-apparaat. Voor de bevolking zal dit betekenen, dat het levenspeil en het culturele niveau aanzienlijk hoger worden, ook kwalitatief gezien.

De arbeidsproductiviteit moet nog sneller stijgen. Voorzien wordt met 130-150 procent in 2000. Dit betekent dat de hogere produktie bereikt kan worden met minder arbeidskrachten, wat het mogelijk zal maken eveneens in de dienstensector grote schreden voorwaarts te doen. De behoefte aan brandstof, grondstoffen e.d. zal op deze termijn voor 75 tot 80 procent worden gedekt door besparing op het gebruik ervan.

Het Vijfjarenplan 1986-1990 voorziet in een gemiddelde jaarlijkse groei van het nationale inkomen met 3.5 - 4.0 procent tegenover 3.1 procent in de afgelopen vijf jaar. (In de jaren negentig zal het groeipercentage uiteindelijk naar 5 procent gaan.) De belangrijkste doelstelling van de komende jaren is nog vooral het leggen van een fundament voor de sneller gaande stijgingen in de periode nadien. Er zal vooral een aanzienlijke verhoging zijn van de investeringen ten behoeve van de vernieuwing van het produktie-apparaat. In vijf jaar tijds ruim 200 miljard roebel, d.w.z. meer dan in de afgelopen tien jaar tezamen.

Voor de geplande groei zouden zonder deze vernieuwing 22 miljoen arbeidskrachten nodig zijn. In deze vijf jaar stijgt hun aantal echter slechts met 3,2 miljoen. Het zal nu mogelijk worden om in deze vijf jaar zelfs het grootste deel van deze mensen te werk te stellen in het onderwijs, de gezondheidszorg en andere sociale sectoren.

De uitvoering van deze plannen vereist een stijging van de kwaliteit van de arbeid en van de kwaliteit van de voortgebrachte produkten. Op het congres werd hieraan veel aandacht besteed. Er werd veel kritiek geleverd op de slechte kwaliteit van vele produkten, van televisietoestellen, autobanden tot aan bepaalde soorten landbouwmachines, en tevens onderstreept dat er vele mogelijkheden zijn om daarin verbetering te brengen. Gorbatsjov zei zelfs dat indien het nodig zou zijn mogelijk een wet op de kwaliteit van de produktie, met allerlei bepalingen op dit gebied, kan worden ingevoerd. Belangrijker achtte hij echter maatregelen van organisatorische en economische aard en het benutten van sociaal-psychologische factoren. Ook in de discussie is daarop gewezen, o.a. door een arbeider die verklaarde het een schande voor de Sowjet-Unie te vinden als in het buitenland moet worden geklaagd over de kwaliteit van de geleverde produkten.

x) Het was verrassend in een discussierede te horen, dat er een aantal jaren terug - het is niet duidelijk wanneer - een zitting van het bestuur van de CPSU was bijeengeroepen om te spreken over de invoering van nieuwe techniek in de Sowjet-Unie, maar dat deze op het laatste moment werd afgelast. Weliswaar was de zitting voorbereid met allerlei schriftelijke informatie en in ontwerp vastgelegde besluiten, maar er werd daarna niet meer op terruggelaten. De weerstand was blijkbaar te groot geweest en er werd doorgeslagen met de idee dat je verandering zou kunnen bereiken zonder iets te veranderen.

Veel kritiek was er op de in de afgelopen periode ingesloten gewoonte om bij moeilijkheden bij de planuitvoering het eerst te snijden in uitgaven voor sociale en culturele doeleinden. Dat leidde ertoe, dat uiteindelijk alleen schaarse overgebleven middelen voor deze doeleinden werden besteed.

Bij het streven naar invoering van de nieuwste techniek, van automatisering, computerisering en robotisering, is evenwel de actieve, strijd bare medewerking van de werkers een absolute noodzaak. De 'menselijke factor', zoals het op het congres bij voorkeur heette, heeft daarom meer en meer aandacht nodig.

Op dit gebied ging het niet alleen om de verhoging van lonen, hoewel dit voor vele categorieën om aanzienlijke stijgingen zal gaan, maar ook om de zorg voor het aanbod van waren en diensten die passen bij een stijgend levenspeil. Aangekondigd werd dat er op het gebied van de dienstverlenende sector mogelijkheden zullen worden geopend voor individuele arbeidsactiviteit.

Voor de voorziening van de bevolking met levensmiddelen zijn verder de maatregelen op het gebied van de landbouw van belang, die erop gericht zijn de stagnatie bij de groei te overwinnen en door grotere zelfstandigheid van de bedrijven op het platteland het initiatief van de boerenbevolking meer ruimte te geven.

Uitbreiding van democratie

Vernieuwing op economisch gebied en zeker op de schaal van zo'n groot land als de USSR is onmogelijk zonder ontwikkeling van de democratie. Alleen zo is het mogelijk dat de mensen volledig hun bijdrage geven en met hun initiatief en daadkracht de met de invoering van de nieuwste techniek verbonden problemen oplossen.

Op het congres werd veel gesproken over het benutten van reserves die op velerlei gebied aanwezig zijn, maar dat geldt zeker als democratische mogelijkheden worden geopend, waardoor de deelname aan het openbare leven wordt bevorderd.

In dit verband is het van groot belang dat in de inleidende rede van Gorbatsjov een geheel hoofdstuk was gewijd aan democratisering en socialistisch zelfbestuur. In de eerste plaats ging het daarbij om de vergroting van de beslissingsmogelijkheden van de plaatselijke sowjets, die nu nog vaak beperkt zijn omdat er een overdreven centralisering bestaat. Hij kondigde aan dat er wijzigingen zullen komen die ten doel hebben de plaatselijke sowjets de volledige verantwoording te geven voor alles wat met de dagelijkse belangen en behoeften van de mensen te maken heeft en ze in staat stelt ook de plaatselijke mogelijkheden en reserves in te schakelen. Tevens stelde hij aan de orde dat ten einde de beste mensen als afgevaardigden te kunnen hebben, er ook veranderingen in het kiessysteem dienen te komen. In welke richting dit zal gaan, is op het congres niet gebleken.

In de tweede plaats werd op het congres gewezen op de mogelijkheden - grotendeels nog niet benut - die de wet op de arbeidscollectieven (van 1984) biedt. Aangedrongen werd op vergroting van de rol van de algemene personeelsvergadering en van de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de genomen besluiten. De vraag werd gesteld of er niet ook een raad van het arbeidscollectief moet worden gekozen die er voor moet zorgen dat de arbeiders nauw bij de leiding van het bedrijf betrokken worden. Verder sprak het congres zich uit voor verkiezing van allerlei categorieën van leidende mensen in de produktie als vormen van zelfbestuur van de werkers.

Aan de orde kwam tevens het beleggen van volksdiscus-

sies over ontwerp-besluiten van plaatselijke sowjets en het onderwerpen van een definitief ontwerp aan een volksstemming.

Ten aanzien van de vakbonden stelde het congres dat zij zich er meer bewust van moeten zijn dat de sociale politiek en de belangen van de werkers in het middelpunt van hun aandacht moeten staan. Zij moeten de rechten die zij hebben zelf benutten en passiviteit, die sommige bedrijfsleiders wel eens bevalt, van zich afwerpen. Voor het bewaken van de arbeidsomstandigheden en het optreden voor arbeidsveiligheid moeten de vakbonden strijdbaar optreden.

Om de vrouwen beter in staat te stellen aan maatschappelijke activiteiten deel te nemen opperde Gorbatsjow in zijn rede, in de arbeidscollectieven en in de woonwijken vrouwenraden te vormen, die een belangrijke invloed zouden kunnen uitoefenen op het regelen van een breed palet van sociale vraagstukken. Eén van de vrouwen die er in de discussie op inging, de arts Zjelnina uit Pskow, ondersteunde het voorstel warm en riep uit: 'Dat zal in feite een grote kracht zijn en pas op, kameraden mannen, als jullie er geen rekening mee houden'. Zij kreeg warm applaus en niet alleen van de vrouwen, al vormden die 27 procent van het aantal congresgedelegeerden. Aan het slot van het congres werd bovendien in de resolutie nog vastgelegd, dat vrouwen op een actievare wijze in leidinggevend werk betrokken dienen te worden.

Een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van de democratie noemde het congres ook de uitbreiding van de openbaarheid, van de publiciteit. 'Zonder openbaarheid is er geen democratie, geen politieke creativiteit van de massa's en geen deelname van de massa's aan het leidende werk', aldus Gorbatsjow in zijn verslag. Hij citeerde Lenin: 'De communisten hebben altijd en onder alle omstandigheden de waarheid nodig' en knoopte daaraan vast dat bureaucraten zich in het licht van de publiciteit niet op hun gemak voelen en de controle die door openbaarheid mogelijk wordt gemaakt vrezen.

Het was een behartigenswaardige en te begroeten uiteenzetting; de wijze waarop de ramp in de atoomcentrale van Tsjernobyl in eerste instantie is behandeld, toont dat degenen op wie Gorbatsjow kritiek oefende, zij die voortdurend zeggen dat je voorzichtig moet zijn met het spreken over moeilijkheden en fouten, hun invloed niet verloren hebben.^{x)}

In elk geval is het duidelijk, dat het doorzetten van de ideeën en besluiten van het CPSU-congres niet van een leien dakje zal gaan. Er zal veel strijd voor nodig zijn, vele en grote inspanningen en dat niet alleen omdat de USSR zo'n groot land is maar omdat het begaan van nieuwe wegen en het achter zich laten van oude opvattingen en gewoonten altijd verzet oproept. Het vereist het winnen van de massa voor zo'n taak en het overtuigen door daden.

Jaap Wolff

x) In de Sowjet-Unie werd in 1985 tien procent van de elektrische energie verkregen uit atoomcentrales. De richtlijnen voor het nieuwe Vijfjarenplan dat in juni in de Opperste Sowjet behandeld moet worden, voorzien in een uitbreiding in 1990 tot 20 procent (390 miljard kWu). De nieuwe atoomcentrales zijn voorzien in het Europese deel van de USSR en in de Oeral.

Ryzjkow verklaarde in zijn rede dat in de periode 1981 - 1985 de doelstellingen voor de bouw van atoomcentrales niet waren bereikt, wat extra gebruik van steenkool en olie had nodig gemaakt. In de richtlijnen wordt nog gezegd, dat de bouw van centrales met snelle neutronenreactors moet worden versneld, gezien de gespannen toestand van de energiebalans. Hoe dit nu gezien wordt, is nog niet duidelijk. Op het congres zelf riepen de voorstellen geen discussie op.

Voor het eerst hebben buitenlanders actief en passief kiesrecht gekregen bij de verkiezingen van de gemeenteraden. Een belangrijk politiek recht, dat niet alleen het recht op meepraten vastlegt, maar ook het recht om mee te beslissen.

Kiezen voor minderheden

In principe is het niet meer nodig in de gemeentepolitiek dat alleen autochtone Nederlanders praten en beslissen, ook over zaken die de etnische minderheden betreffen. Niet-autochtonen kunnen nu zelf een eigen inbreng en stem hebben over al die zaken die hen aangaan of interesseren.

In principe. Weliswaar is het recht vastgelegd, maar de uitslag van de verkiezingen laat zien dat er nog een lange weg te gaan is voordat dit recht als een normaal gebeuren in ons systeem functioneert en er een volledige gelijkwaardigheid tot stand is gekomen.

Geen volledig kiesrecht nog voor alle organen. Een half politiek recht dus. Gelimiteerd tot de gemeenteraden. Maar hoe staat het met de economische rechten? Zijn er gelijke kansen? Zijn er gelijke mogelijkheden? Heeft men binnen de gemeente recht op werk? En als dat recht op werk er dan al niet meer is voor de blanke Nederlander, hoe zit dat dan voor de zwarte? Of, als er voor de autochtone Nederlander geen werk is, staat dan de niet-autochtoon nog niet vier, vijf plaatsen achter in de rij van werkzoekenden?

Ook het recht op werk is gelimiteerd. Immers, werk is afhankelijk van arbeidsplaatsen en de mogelijkheid om een arbeidsplaats te krijgen is weer in belangrijke mate afhankelijk van de opleiding, de kennis van de Nederlandse taal, het bezit van diploma's en noem maar op. Er is zoveel dat de etnische minderheden een achterstand geeft om hun recht op werk te realiseren. Of omgekeerd: er is zoveel dat Nederlanders een extra kans op werk geeft. Om dat te veranderen is een radicale verandering in denken nodig. Het is niet genoeg om te zeggen dat iedereen gelijke rechten heeft en dat er geen achterstelling of discriminatie is. Zo lang die gelijke rechten in de praktijk niet zijn verwezenlijkt, blijft - ondanks alle mooie verhalen - achterstelling en discriminatie bestaan.

Het is de taak van de overheid om daaraan veel te doen. Ze zou dwingend naar anderen toe moeten kunnen optreden. Meer bemoeienis van de overheid dus. Maar in elk geval moet ze in haar eigen personeelsbeleid duidelijk partij kiezen voor de achterstandsgroepen. Ook uit de gemeentelijke personeelsbestanden blijkt duidelijk, dat het dan gaat om de etnische minderheden en vrouwen. Twee groepen met hun eigen kenmerken, die beiden om een eigen en aparte benadering vragen, ook al zijn er maatregelen te nemen die voor beiden van belang zijn.

Ik geef een paar cijfers om duidelijk te maken waar onze verantwoordelijkheid ligt en waarom. Het zijn Amsterdamse cijfers om een indruk te geven hoe de problematiek in de grote steden ligt, maar ook omdat deze ons zo nadrukkelijk op de ernst van het probleem wijzen. De werkloosheid in Amsterdam is bijzonder groot en blijft, ondanks de economische groei, stijgen. Merkwaardig is dat het Gewestelijk Arbeidsbureau niet over cijfers blijkt te beschikken hoe hoog de werkloosheid is onder etnische groepen gerelateerd aan de beroepsbevolking. Als die cijfers ontbreken, welk beleid kan er dan worden gevoerd?

Ik doe het dus nu met de cijfers uit 1981. De werkloosheid onder Surinaamse mannen was 10 procent, terwijl het bij de Nederlanders 7,6 procent was. Marokkaanse mannen waren twee keer zo vaak werkloos: 14,9 procent. Bij de vrouwen zijn de cijfers nog onrustbarer: 10,7 procent Nederlandse vrouwen tegen 26,8 procent Surinaamse vrouwen, 28,5 procent Turkse en 15,2 procent Zuidoepese vrouwen. De werkloosheid is landelijk gezien voorzichtig aan het dalen. Onder etnische groepen blijft de werkloosheid extra stijgen. Het GAB beschikt wel over cijfers die de ingeschrevenen verdelen over de verschillende bevolkingscategorieën. Daaruit blijkt dat waar de werkloosheid van 1984 tot 1985 toenam met 16,7 procent, de stijging onder Surinamers en Antillianen 22 procent was, bij Mediterraneanen 20,2 procent en bij de overige buitenlanders 45,8 procent. Dat is drie keer zoveel als onder de Nederlanders.

Uit de combinatie van deze twee gegevens blijkt dat we – zonder ingrijpend beleid – afstevnen op een raciaal gelaagde samenleving. Dat is een uiterst gevaarlijke situatie, omdat de vorming van een etnisch sub-proletariaat door de eenzijdig afgewentelde werkloosheid tot ontwrichting van de gehele samenleving leidt. Let wel: de Amsterdamse bevolkingsprognoses wijzen uit dat in de jaren negentig 35 tot 40 procent van de opgroeiende jeugd zal zijn geboren uit ouders die niet uit Nederland afkomstig zijn. De vraag die ons moet boeien is: Wat zal de toekomst zijn van deze generatie? En de vraag die daaraan parallel loopt is: Zal onze totale samenleving deze ontwikkeling, die Amsterdam zo duidelijk tot een multi-rationale stad maakt, kunnen verwerken?

Voorbeeldfunctie

Als wij dus praten over personeelsbeleid voor etnische minderheden, dan hebben wij het over meerdere doelstellingen:

- a. het recht op werk door het scheppen van gelijke kansen voor de etnische minderheden;
 - b. het werken aan een harmonische, niet-racistische samenleving;
 - c. het verbeteren van de dienstverlening voor de eigen bevolking, die voor een groot deel voortkomt uit de etnische minderheden;
 - d. het creëren van een voorbeeldfunctie voor het bedrijfsleven dat geen bewust beleid naar de etnische minderheden ontwikkelt, althans niet in de positieve zin of het moet dan zijn in de zin van "zaken doen met het thuisland".
- Bij dat zaken doen gaat het echter om iets anders. Dan gaat het om de vraag hoe wij als witte mensen de zwarte mensen kunnen gebruiken om voor ons meer winst te maken. En daarmee zijn we terug bij het motief waarmee buitenlanders naar ons land werden gehaald.

De overheid heeft ook de politieke plicht om een duidelijk positief beleid op personeelsgebied te voeren, omdat zij zich anders in haar totale minderhedenbeleid ongeloofwaardig maakt. Het kan niet zo zijn dat de over-

heid in algemene zin maatregelen treft die de minderheden een gelijkwaardige plaats geven in de samenleving zonder in haar eigen apparaat gestalte te geven aan dat beleid en ook door te voeren.

Wat doet de overheid zelf? Dat zal altijd de toetssteen zijn. Doet ze zelf niets, dan zal ze overladen worden met kritiek en krachteloos zijn bij de uitvoering van haar algemene beleid ten aanzien van de minderheden. En als het gaat om toetsen dan is het opvallend te zien hoe op het ogenblik de gemeenten voor lopen bij de rijksoverheid. De gemeenten hebben de kop genomen, terwijl zij veel meer bezuinigingen op personeelsgebied hebben opgelegd gekregen dan het rijk zelf op zich heeft genomen. Sterker: de bezuinigingen op de gemeente, maar ook op de ambtenarensalarissen zijn een geweldige rem op die gemeenten, die bezig zijn met het uitvoeren van personeelsbeleid voor etnische minderheden. Het valt niet te ontkennen dat de voortdurende aanslagen op de ambtenarensalarissen, maar ook de voortdurende vermindering van het aantal arbeidsplaatsen de bereidheid om mee te werken aan veranderingen binnen dat ambtenarenapparaat steeds kleiner maakt. De bescherming van de eigen werkplek en het eigen inkomen spelen daarbij een grote rol.

Het ontbreken van honderd procent herbezetting bij de arbeidstijdverkorting levert niet alleen weerstand op bij het verder doorzetten van de ATV, het ontnemt de gemeenten ook kansen om langs natuurlijke weg een grotere instroom van mensen uit de etnische minderheden en van vrouwen mogelijk te maken. Op deze manier wordt het zittend personeel tot tegenstander van het zo noodzakelijke veranderingsproces gemaakt.

Amsterdam

Het zal echter ook duidelijk zijn, dat in een stad als Amsterdam, waar in de laatste jaren 900 arbeidsplaatsen verloren zijn gegaan als gevolg van de bezuinigingen en reorganisaties, de mogelijkheden tot die instroom zijn afgenomen. Dit springt nog meer in het oog, waar Amsterdam zich als gemeente als doelstelling heeft genomen om bezuinigingen en reorganisaties te doen plaatsvinden zonder gedwongen ontslagen. Daartoe is een systeem van herplaatsing ontwikkeld. Daardoor vermindert ook het aantal mensen dat "nieuw" in de gemeentelijke organisatie terecht komt.

In de gemeente Amsterdam is in 1984 door de raad een nota aangenomen met betrekking tot het personeelsbeleid voor etnische minderheden. Bijna tegelijkertijd kwam ook de nota voor een personeelsbeleid voor vrouwen onder titel *A'dam en Eva*, ofwel Amsterdam en Eva. De centrale doelstelling van deze nota's is gelijk. Het streven is het personeelsbestand een afspiegeling te laten zijn van de Amsterdamse bevolking. Dat vereist dus heel duidelijk het inhalen van achterstand, waarbij als uitgangspunt wordt gehanteerd dat van het nieuwe personeel 25 procent uit de etnische minderheden moet voortkomen en 55 procent vrouw moet zijn. Dat is de centrale doelstelling en dat is ook als politiek uitgangspunt geaccepteerd. Daarover is veel discussie gevoerd op allerlei niveaus: met directies, personeelschefs, medezeggenschapscommissies, centraal overleg, organisaties van buitenlanders, vrouwenorganisaties en anderen. Kortom, er is een breed draagvlak gecreëerd, waarbij een grote rol heeft gespeeld de discussie over de noodzaak om tot een verandering in het personeelsbeleid te komen op grond van de maatschappelijke veranderingen, die dat onontkoombaar maken.

Het moet gezegd worden dat de politieke wil voor deze verandering in het beleid bij de gemeenteraad duidelijk aanwezig was. Soms was er

tijdens de discussies ook verzet, maar vaak meer heimelijk dan openlijk. Een verzet, dat we bij de uitvoering van de nota's nog steeds tegenkomen, waarbij voortdurend belemmeringen worden genoemd, terwijl wij vanuit het bestuur steeds roepen dat we de moeilijkheden wel kennen, maar de oplossingen willen horen. De tegenstand is vaak ook niet reëel, soms wordt een voorstelling van zaken gegeven alsof mensen uit de etnische minderheden per definitie dom zijn. Alsof in veel grotere steden als Istanboel geen waterleiding of openbaar vervoer zou zijn, alsof Peking niet bestuurd wordt en niet iedere dag met levensmiddelen wordt bevoorraadt...

De vraag is toch niet of mensen uit etnische minderheden dom zijn. De vraag is of zij de kans hebben gekregen zich te ontwikkelen, een studie te volgen of een vak te leren. Vaak is het ook zo dat zich voor een functie altijd een betere Nederlandse kandidaat aandient.

Keuzes maken

Het is dus duidelijk dat er maatregelen nodig zijn om enerzijds de instroom te stimuleren en anderzijds geen ruimte te bieden voor bewuste of onbewuste valse argumenten. Die instroom is te stimuleren door te adverteren in bladen van de minderheden of op plaatsen waar zij veel komen. Door de functie-eisen niet nodeloos op te schroeven. En door studiemogelijkheden. Door het aanpassen van de psychologische tests. Door diploma's niet als enige voorwaarde te stellen. Door kenbaar te maken dat bij geschiktheid voor de functie minderheden en vrouwen voorrang hebben. Juist door te wijzen op de geschiktheid en niet de nadruk te leggen op de beste kandidaat, worden de kansen voor de minderheden groter. In Amsterdam is speciale werving opgezet voor zogenaamde loketfuncties en bijvoorbeeld onder jongeren, die bij de tram komen werken, zo ook bij de politie. Wanneer er geen bewuste werving wordt geregeld, zullen de doelstellingen niet worden gerealiseerd. Personeelsbeleid voor etnische minderheden kost geen extra geld. Er moet de durf bestaan om het beschikbare geld voor personeelskosten in te zetten voor de minderheden, het gaat om prioriteiten leggen en om keuzes te maken. En dat moet dan een keuze voor de etnische minderheden zijn, voor de meest kansarmen in onze samenleving. Om hen een gelijke kans te geven.

Wat wèl extra geld kost is het aantrekken of vrijmaken van mensen die het beleid trekken en die stimulerend en controlerend optreden, er op toezien dat het beleid overal wordt uitgevoerd en die toegang hebben tot politieke bestuurders om door te kunnen zetten waartoe besloten is. Het is ook van groot belang om zowel bij de ontwikkeling als bij de uitvoering van het beleid mensen uit de etnische minderheden zelf te betrekken. De Nederlandse betweterigheid heeft al veel doen mislukken.

Tenslotte nog twee opmerkingen.

De eerste is dat hoe nijpender de problemen op de arbeidsmarkt zijn, des te groter de noodzaak is om een specifiek beleid voor de werving van etnische minderheden te ontwikkelen. Juist in slechte tijden zijn extra stimulansen voor de kansarmen nodig. Personeelsbeleid voor minderheden kan niet afhankelijk zijn van de conjunctuur onder het motto "als het beter gaat krijgen ze een kans" en "gaat het slechter dan houden onze mogelijkheden op". Dat zou onjuist en niet principiëel zijn en ons brengen op een punt dat we niet wensen.

Mijn tweede opmerking is dat een voorkeursbeleid voor minderheden in de huidige situatie van achterstand noodzakelijk is. Zonder voor-

keur wordt die achterstand steeds groter. Geen voorkeur voor de minderheden betekent altijd dat de keuze bij sollicitatie zal vallen op de sterkere op de arbeidsmarkt: de blanke Nederlander. Aan het begin heb ik duidelijk gemaakt dat daarmee aan de mensen uit de etnische minderheden een elementair recht wordt onthouden, namelijk het recht op werk en daarmee het recht om volwaardig en gelijkwaardig in de maatschappij te kunnen functioneren.

Roel Walraven

Behalve winstvergroting voor ondernemingen, de aantasting van de posities van werkenden en vooral uitkeringsgerechtigden, en het zo dicht mogelijk volgen van de Amerikaanse koers in internationale zaken, heeft de gaande en komende Regering-Lubbers ook zo haar 'eigen' ideologie...

Privatisering

Het Lubberiaanse tijdperk heeft ons opgescheept met een aantal nieuwe begrippen. Deregulering, heroverweging, decentralisatie en privatisering worden in de Memorie van Toelichting bij de Begroting van Financiële Zaken en elders in één adem genoemd. De regering doet het voorkomen alsof het eigenlijk maar om één zaak gaat namelijk een einde maken aan de verstikkende overheidsbureaucratie, en dan volgt weer het rijtje leuzen. Het punt is echter dat het in voornoemd rijtje om verschillende zaken gaat. Met name is er een groot verschil tussen de drie eerstgenoemde doelstellingen en de privatisering. Zou men die eerste drie nog kunnen reduceren tot vrij 'technische' maatregelen (met overigens grote gevolgen) om het overheidsapparaat te versoepelen, bij privatisering gaat het om veel meer. Dat blijkt ook wel als we de voorstanders van privatisering aan het woord laten. Naast economische argumenten, als efficiencyverbetering, hanteren ze puur ideologische argumenten die men met enige goede wil onder het kopje 'liberalisme 1986' zou kunnen rangschikken. Tot de meest uitgesproken voorstanders van privatisering in Nederland behoren de VVD, de grote ondernemersorganisaties VNO en NCW en de particuliere bedrijven. In het buitenland is het vooral de regering-Thatcher die werk maakt van de privatisering, maar ook in tal van andere landen zijn er dit soort tendensen.

Privatisering kan verschillende vormen aannemen en op diverse onderdelen van het overheidsapparaat betrekking hebben. Een niet zo vergaande vorm van 'privatisering' is dat de betreffende overheidsinstantie zelfstandig wordt, dat wil zeggen op grotere afstand van het overheidsapparaat met meer eigen bevoegdheden gaat opereren, waarbij de aandelen en de controle geheel in particuliere handen overgaan (bij voorbeeld bij het ijk- en loodswezen). De privatisering kan betrekking hebben op een overheidsbedrijf (als bij voorbeeld de KLM of Hoogovens) of op een overheidsdienst. In het eerste geval gaat het meestal om een terugbrengen van het overheidsbelang in de betreffende onderneming; in het tweede geval is het belangrijkste dat een stuk overheidsdienstverlening overgaat in particuliere handen. In het navolgende spreken we meestal over overheidsinstellingen (is overheidsbedrijven plus overheidsdiensten).

In dit artikel willen we een aantal argumenten van voorstanders van privatisering behandelen en deze van commentaar voorzien. In een volgend artikel gaan we nader in op de tegenpolen van privatisering, namelijk de bij links levende ideeën over nationalisering maar vooral socialisering van bedrijven en produktiemiddelen.

1. Het ideaal van het particuliere ondernemerschap

In Nederland zijn de voornaamste propagandisten van het vrije, particuliere ondernemerschap de VVD en de ondernemersorganisaties VNO en NCW. De oude liberale idealen worden met gebruik van nieuwe woorden gloedvol verdedigd. Zo komt Ed Nijpels tot de constatering dat er in de maatschappij een tendens tot pluriformiteit en individualisering is, waaruit dan de noodzaak van een ten opzichte van de markt terugtrekkende overheid zou voortvloeien en dus privatisering. Alsof het streven van individuen naar meer persoonlijke levensruimte (vrijheid) gelijk gesteld kan worden aan het functioneren als kapitalist of ondernemer. Kent Nijpels geen andere vormen van vrijheid? De neiging van Nijpels (en grote delen van de VVD) om de werkelijkheid te oversimplificeren roept voor hen natuurlijk de nodige problemen op. Tenslotte kan niet het gehele overheidsapparaat geprivatiseerd worden. Delen ervan (bij voorbeeld het onderwijs en de infra-structuur) zijn voor de ondernemers zeer voordelig, terwijl ze er tegelijkertijd geen cent voor willen neertellen. En dus rijst voor hen de vraag welke delen van het overheidsapparaat wel of niet geprivatiseerd zouden moeten worden. De eenvoudige vorm die het VNO voor de beantwoording van deze vraag koos - namelijk het via een enquête onder ondernemers op een rijtje zetten van zo'n vijftig overheidsinstellingen die geprivatiseerd zouden kunnen worden - doet geen recht aan de ingewikkeldheid van het probleem. Kortom: de ondernemers en de liberalen hebben dit netelige probleem nog niet opgelost en dat zal dan ook wel één van de redenen zijn waarom het met de privatisering op nationaal niveau nog niet zo'n vaart loopt.

Eén van de argumenten waarmee privatisering bij voorbeeld in Engeland aan de bevolking verkocht wordt is dat de 'gewone man' zelf tot aandeelhouder kan worden, zodat deze het bewustzijn van een kapitalist ('lekker winst maken') tenminste kan invoelen. Zo was de ideologie achter de grootste naoorlogse privatiseringsoperatie in Engeland in 1984/85 - de privatisering van British Telecom (BT, de telecommunicatiedivisie van de Britse PTT) - onder andere de spreiding van het aandelen bezit over de bevolking. De emissie van aandelen BT werd ruimschoots overschreven en Lawson (Engelse minister van Financiën) merkte naar aanleiding daarvan verheugd op dat er nu veel meer mensen met aandelen waren wat - volgens hem - hoop betekende voor het scheppen van een gezonde sociale orde. Labour gelooft niet erg in die brede spreiding van aandelen onder de bevolking. Het merkte naar aanleiding van de privatisering bij BT op dat bij voorgaande privatiseringen de kleine aandeelhouders hun stukken weer vrij snel van de hand deden. Overigens was ook één van de gedachten van Thatcher c.s. achter die brede spreiding dat Labour de privatisering, als het aan de macht zou komen, moeilijk zou kunnen terugdraaien. Juist daarom had de TUC haar leden oproepen geen aandelen BT te kopen.

Conservatieve, liberale regeringen letten er bij privatisering wel op dat het aandelenpakket van de staat niet in meerderheid bij één particuliere onderneming terecht komt want dat zou de concurrentie - de levensader

van het kapitalisme - aantasten. Daarom verbood de regering bij de privatisering van de Engelse oliemaatschappij Enterprise Oil een bod van de mijnbouwmaatschappij Rio Tinto Zinc op 49,9 procent van de aandelen Enterprise. Monopolievorming, van de staat of van particulieren, past dus niet in het ideaal van de vrije ondernemingsgewijze produktie van hedendaagse liberalen. Dat blijkt ook uit de talrijke anti-trustmaatregelen in vele landen. De markt moet functioneren en monopolies belemmeren dat. Daarmee lijkt het pure kapitalisme, gezien de nog te verwachten concentratie en centralisatie van kapitaal, in toenemende mate een achterhaalde ideologie te worden. Particuliere monopolies zal men niet kunnen of willen afbreken en dus moet alle aandacht op staatsmonopolies gericht worden. Maar ook daar liggen grenzen. En bovendien levert dat, zoals we zagen, conflicten op met de particuliere concerns die bepaalde functies juist in handen van de staat willen laten.

2. Concurrentievervalsing

Op korte termijn krijgen veel overheidsbedrijven vanuit de hoek van de ondernemersorganisaties vaak te horen dat ze concurrentievervalsend zouden werken. Als voorbeelden worden in Nederland dan de positie van de PTT op de markt voor telefoonapparatuur of pogingen van enkele elektriciteitsbedrijven om hun dienstverlening tot bij voorbeeld installatie van apparatuur uit te breiden genoemd. Dit laatste zou de markt voor technische installateurs inperken en dus juist in de richting van deprivatisering gaan. Volgens Van Lede (voorzitter VNO) gaat hierdoor niet alleen werkgelegenheid bij particuliere bedrijven verloren maar ook zou het ontstaan van nieuwe particuliere ondernemingen erdoor bemoeilijkt worden. Volgens hem opereren overheidsbedrijven bijna per definitie onder concurrentievervalsende voorwaarden omdat ze niet alle kosten in rekening hoeven te brengen en geen inkomstenbelasting of vennootschapsbelasting hoeven te betalen. Van Lede houdt zich overigens wel aanbevolen om bij de overheid aanwezig en voor de markt interessante kennis naar particuliere ondernemingen te laten doorstromen. Het technologiebeleid van de regering-Lubbers was hier ook voornamelijk op gericht (samenwerking van universiteiten en particuliere bedrijven, enz.).

Eén van de overheidsbedrijven die haar activiteiten de afgelopen jaren wilde uitbreiden was de PGEM (Gelderse Electriciteits Maatschappij). Het wilde actief worden in stadsverwarming, verwerking van vliegafkomstig uit kolencentrales, vuilverwerking en onderhoudsdiensten. De ondernemers beschuldigden de PGEM meteen van concurrentievervalsing. De PGEM antwoordde dat het wel moest om de werkgelegenheid bij het bedrijf te handhaven. Bovendien moest men - volgens de PGEM - privatisering niet alleen zien als een zaak waarbij een overheidsbedrijf taken afstoot maar het zou ook kunnen betekenen dat een staatsinstelling zoveel mogelijk opereert als een particulier bedrijf. Het belangrijkste is, volgens de PGEM, dat kwaliteit en efficiency van een economische activiteit verbeteren.

Het is inderdaad merkwaardig dat ondernemers in ander verband altijd juist aandringen op het efficiënter functioneren van overheidsinstellingen. Ook daarom heeft de regering-Lubbers bij voorbeeld de decentralisatie van het rijksoverheidsapparaat op touw gezet. Als daar tegelijkertijd grenzen aan gesteld worden vanwege mogelijk concurrentie met particuliere bedrijven is de vraag of het voor overheidsinstellingen nog wel zin heeft naar efficiencyverbetering te streven. Het is of het één of het ander. Zelfs bij privatiseringen op

zichzelf wordt door de ondernemers (en Lubbers c.s.) goed gelet op de belangen van particuliere bedrijven. Dat blijkt ook uit de geschiedenis van het tot stand komen van de Postbank. Het betreffende wetsontwerp werd in 1977 ingediend door Duisenberg (toen minister van Financiën). In 1984 kwamen Ruding en Smit-Kroes met een nieuw wetsontwerp waarin - onder druk van de banken - het takenpakket van de Postbank ten opzichte van het oorspronkelijke wetsontwerp flink was uitgehold. De vertraging van zeven jaar bood de banken inmiddels de gelegenheid hun eigen Banken Betalings Circuit (geautomatiseerde betalingen) uit te bouwen waardoor de concurrentiepositie van de PTT-Gelddiensten werd aangetast. Het Nationale Betalings Circuit, waarin die gelddiensten zouden worden opgenomen, lijkt er tegelijkertijd voorlopig niet te komen. Wat bij de opbouw van deze geautomatiseerde geldcircuits overigens ook zeer opvallend is is het feit dat de bonden en consumentenorganisaties er volstrekt buiten worden gehouden.

Ondernemers zijn een tamelijk kortzichtig deel van de bevolking dat niet graag in de geschiedenis terug kijkt. Terecht merkte Van der Hek (PvdA) eind 1984 in een debat over onder andere concurrentievervalsing door overheidsbedrijven dan ook op dat de heren ondernemers wel erg snel vergeten waren dat vele overheidsbedrijven in het verleden tot stand kwamen omdat het particuliere initiatief op cruciale momenten niet bereid bleek risicodragend vermogen ter beschikking te stellen om de continuïteit van bepaalde ondernemingen te garanderen. En hoeveel particuliere ondernemingen klopten in de voorbije recessie niet bij de overheid aan voor financiële steun? En wie zegt dat deze processen zich in een volgende recessie - die er zeker weer komt - niet opnieuw gaan voltrekken? Het is trouwens niet toevallig dat de discussie over privatisering juist in deze tijd van opgaande conjunctuur gevoerd wordt. In de recessieperiode 1975-1979 en 1981-1983 hoorde je er nauwelijks van. Toen ging het veel meer over overheidssteun aan bedrijven en - daaraan gekoppeld - eventuele deelnemingen van de overheid in bedrijven. De discussie over privatisering is dus ook een conjunctuureel bepaalde discussie.

3. Soepele besluitvorming

De voorstanders van privatisering gaan uit van de stellingname dat het overheidsapparaat topzwaar en overbelast is. Dit alles zou een soepele besluitvorming in de weg staan. Om deze reden zien ook directies van een aantal overheidsinstellingen een zekere afstandelijkheid ten opzichte van de overheid wel zitten. Maar dat is iets anders dan privatisering in de ruimste zin des woords. Maar zelfs het streven naar grotere afstandelijkheid ten opzichte van de politiek (regering en parlement) kan al zijn gevaarlijke kantjes hebben. Zo juichte de directie van British Telecom de privatisering met name toe vanwege de grotere vrijheid die men dan had om zelf de tarieven te bepalen. Het parlement zou daarover niets meer te zeggen hebben. Hetzelfde geldt voor de Postbank in Nederland. De regering-Lubbers koos juist voor de NV-vorm voor de Postbank (ook andere vormen van grotere afstandelijkheid ten opzichte van de politiek waren mogelijk geweest) opdat de regering en de Tweede Kamer dan geen invloed meer zouden uitoefenen op de dienstverlening van de Postbank. In de discussie rond de oprichting van de Postbank voorzag Ruding dan ook al dat de tarifiering van het betalingsverkeer (betalen voor de financiële afrekeningen die elke rekeninghouder ontvangt) onvermijdelijk zou komen.

Het is trouwens maar de vraag of de besluitvorming in particuliere ondernemingen zoveel sneller verloopt. De grote concerns kenmerken zich juist door een logge besluitvorming. Het gaat er dus niet zozeer om of we met een overheids- of een particuliere instantie te maken hebben, maar veeleer om de grootte van de organisatie. Vandaar dat men voor het streven van Lubbers c.s naar decentralisatie nog wel enig begrip zou kunnen opbrengen, maar dat is iets heel anders dan privatisering.

4. Efficiency

VNO/NCW zijn van mening dat privatisering de efficiency en de kostenbewustheid zal doen toenemen. Het is in elk geval ons inziens wel zo dat overheidsinstellingen efficiencycriteria dienen te hanteren. Ook voor staatsbedrijven in bij voorbeeld Oosteuropese landen bleek dat onvermijdelijk. Maar efficiënt werkende bedrijven (particulier of van de overheid) en privatisering zijn twee geheel verschillende zaken. Zo constateerde een rapport van de TUC (over zeventig gevallen van mislukking van privatisering) dat de privatisering van veel overheidsdiensten juist geleid had tot hogere kosten in plaats van kostenbesparingen. Bij de zeventig beschreven gevallen ging het met name om ondersteunende overheidsdiensten als wassen, schoonmaken, maaltijden verzorgen, bewaken van scholen, diensten in ziekenhuizen en gemeentegebouwen. Het bleek dat een efficiënte overheidsdienst het werk goedkoper kon doen dan een even efficiënt particulier bedrijf, omdat deze laatste met winstmarges moet werken en – ingeval deze marges bedreigd worden – niet zozeer het werk doelmatiger gaat doen maar in de betreffende dienst gaat snijden.

De schijn dat particuliere bedrijven efficiënter werken dan overheidsinstellingen wordt – volgens de arbeidssociologen A. Walravens en F. Soeterbroek – onder andere veroorzaakt door een voorafgaand proces van 'socialiseren van verliezen en privatiseren van winsten'. Volgens een door hen in opdracht van de ABVA/KABO verricht onderzoek (in 1985 gepubliceerd) werden veel rendabele delen van het rijks- en lokale overheidsapparaat toegespeeld aan particuliere bedrijven, terwijl 'ongezonde' activiteiten juist richting overheid gingen. De OESO twijfelt (in haar jaarverslag over de Britse economie in 1984) aan het profijt voor de nationale economie van de privatisering van staatsondernemingen. Het is de vraag, aldus de OESO, of op de lange duur de efficiency van deze bedrijven en de concurrentie op de (Britse) markt er zo mee gediend zijn. Het behoort trouwens tot de taken van de overheid om niet-winstgevende activiteiten, die wel een groot maatschappelijk nut hebben, ten behoeve van de bevolking te verrichten (het woord 'maatschappelijk' wordt hedentendage door de ondernemers overigens al snel vertaald in 'winstbelangen'). En wat te denken van de taken van de staat die voortvloeien uit wanbeleid van de ondernemers (bij voorbeeld het oplossen van milieuproblemen)?

5. Technische vernieuwing en modernisering

Door overheidsinstellingen bloot te stellen aan de heilzame werking van de markt – en privatisering is dan één van de middelen daartoe – zouden deze instellingen niet alleen efficiënter worden maar daarom ook meer aan motivatie doen. Voor deze stelling zijn weinig bewijzen te vinden. Als men bij-

voorbeeld het verloop van het proces van automatisering bij de AMRO-bank vergelijkt met hetzelfde proces bij de PTT (of de Postbank) blijkt er weinig van.

6. Dienstverlening

Uit tot nu toe gepubliceerde onderzoeken blijkt niet dat de dienstverlening aan het publiek door privatisering bevorderd wordt. Volgens de ABVA/KABO komen in Nederland bij voorbeeld ziekenhuizen en gemeenten juist terug van privatisering omdat de dienstverlening verslechtert. Privatisering wordt vaak gebruikt om problemen bij overheidsdiensten weg te snijden: men kijkt niet hoe de problemen kunnen worden opgelost maar snijdt het problematische stukje dienstverlening gewoon weg.

Volgens Walravens/Soeterbroek leidt de dreiging van privatisering - 'het verkwanselen van overheidsbedrijven' - op zich al tot zo'n ondermijning van de motivatie van de werknemers dat de hele overheidsorganisatie - en dus de dienstverlening - er door verziekt wordt. Als voorbeeld noemen ze onder andere de geprivatiseerde Venlose vuilinzameling (andere voorbeelden zijn te vinden bij de Delftse zwembaden, de Amsterdamse schoonmaakdienst - WSBZ, de Rotterdamse gemeentedrukkerij, het loodswezen). Door het inhuren van uitzendpersoneel en de voortdurende dreiging van afstoting was het ziekteverzuim bij de vuilinzameling in Venlo in 1980 (toen het geprivatiseerd werd) al tot grote hoogte gestegen. In 1980 werd de vuilinzameling uitbesteed aan een aannemer met een reputatie als cyanidestorter in de Peel. Na enkele jaren haalde deze aannemer 30 procent minder huisvuil op dan de gemeente deed. Het daardoor overvullig geworden personeel werd toegevoegd aan de veegdienst van de gemeente Venlo, die in 1985 ook op de nominatie stond om geprivatiseerd te worden. Men kan nog beter aasgieren inhuren.

7. Opbrengst voor de overheid

Vele overheden kampen met financieringstekorten. Privatisering van overheidsinstellingen werkt wat dat betreft twee kanten op: het brengt direct geld in het laadje door de verkoop van de instelling en het maakt een einde aan de verliezen die vaak noodgedwongen op overheidsinstellingen geleden worden. En dat is in een tijd van bezuinigingen natuurlijk niet te versmaden. De particuliere sector wil overigens zoals we zagen, eigenlijk alleen de vette brokken uit de overheidspap overnemen. Dit laatste speelt ook mee als met name in VVD-kringen gepleit wordt voor vermindering van overheidsdeelnemingen in bedrijven als DSM, Hoogovens en KLM (alle drie goedlopende bedrijven). Volgens Van der Kooy (VVD) gaat het om meer dan f 10 miljard aan overheidsgelden die in overheidsondernemingen geïnvesteerd zijn. Samen met Van Iersel (CDA) diende hij in 1984 een motie in om een onderzoek te doen naar de mogelijkheid van vermindering van deze deelnemingen (een proces dat inmiddels in gang is gezet). Van Aardenne (EZ) is het daar volstrekt mee eens want in zijn ogen is de overheid 'geen beleggingsmaatschappij'.

Volgens een rapport van de Interdepartementale Werkgroep Heroverweging uit september 1985 kunnen er van de veertig staatsdeelnemingen in ondernemingen minimaal zeven worden afgestoten. Genoemd worden onder andere het 21,8 procent staatsaandeel in de Nederlandse Middenstands Bank (ter waarde van f 66,4 miljoen) en de deelnemingen in Hoogovens, Vrede-

stein, Gero, Stoomvaartmaatschappij Zeeland, Haven van Vlissingen, Koninklijke Nederlandse Springstoffen. Er wordt een onderzoek aangekondigd naar het eventueel afstoten van de deelneming in de KLM. In de Miljoenennota 1985/86 wordt de opbrengst van het afstoten van overheidsdeelnemingen voor 1986 op slechts f 250 miljoen begroot. Ruding zag het dan ook niet als een vetpot voor de overheid, ook omdat de winsten van goed lopende overheidsbedrijven als overheidsinkomsten verdwijnen.

Bij de privatisering van de British Telecom (BT) speelde de opbrengst voor de Engelse overheid uit de verkoop van de aandelen wel een belangrijke rol. De opbrengst van 50 procent van deze aandelen, die in handen van de overheid waren, bedroeg circa f 16 miljard. De Britse regering liep nog enkele miljarden mis omdat ze zich liet inpakken door de institutionele beleggers die een lagere uitgiftekoers eisten en kregen. Dat heeft de Britse staat circa f 10 miljard gekost. Onmiddellijk na de uitgifte vond er een ware stormloop op de aandelen BT plaats en lag de koers al snel 30 procent boven de uitgiftekoers. Volgens Labour stelde de regering Thatcher ook uit politiek-propagandistische overwegingen een veel te lage uitgiftekoers vast (om de kleine belegger in te palmen).

8. De praktijk in Nederland

De privatisering van overheidsdiensten is in enkele gemeenten al vrij ver voortgeschreden. Op het niveau van de rijksoverheid wil het echter nog niet zo vlotten. De Nederlandse regering is sinds 1983 - de eerste privatiseringsronde - bezig om onderdelen die voor privatisering in aanmerking komen op een rijtje te zetten. In 1983 gingen veertien privatiseringsonderzoeken van start. In de zomer van 1985 was er nog geen één gerealiseerd en waren er nog slechts drie principebesluiten tot privatisering genomen.

Eind 1984 ging de tweede privatiseringsronde van start. Daarin moeten de ministers de voor privatisering in aanmerking komende onderdelen van hun ministeries aangeven. Genoemd werden onder andere het ijkwezen, bosbeheer, de technische dienst van de politie en de waarborgkantoren van de belastingdienst. Een deel van het Computer Centrum Limburg (CCL) is inmiddels geprivatiseerd. Het gaat om de afdelingen die de ontwikkeling en het onderhoud van computersystemen verzorgen. Het doel van deze operatie was de werkgelegenheid te redden en een einde te maken aan de verliezen van het CCI, aldus Van Amelsvoort (staatssecretaris van Binnenlandse Zaken). Begin 1986 werd ook de Dienst van de Waarborg (onderdeel van het ministerie van Financiën) geprivatiseerd. Er werd een nieuwe BV opgericht waarvan de aandelen in eerste instantie in handen van de Federatie Goud & Zilver (een brancheorganisatie) kwamen. Het ministerie van Financiën is nog bezig met onderzoek naar privatisering van de Beheerstaken van de Domeinen, Waarborgfonds Motorverkeer en de Staatsloterij. Vanwege de financiële consequenties ziet het er echter niet naar uit dat de Staatsloterij naar de particuliere sector wordt afgestoten. Ook vinden er privatiseringsonderzoeken plaats bij de departementale accountantsdiensten en de Centrale Accountantsdienst.

9. Werknemers en vakbonden

De vakbonden zijn meestal geen voorstander van

privatisering. De ambtenaren ondervinden een achteruitgang in hun rechtspositie. Ze verliezen bepaalde voordelen (rond pensioenen, enz.) die ze als ambtenaar wel hebben. De FNV sprak zich dan ook herhaaldelijk uit tegen vormen van privatisering die de rechtspositie van de betrokken werknemers aantasten en ook de ABVA/KABO staat niet te trappelen van enthousiasme, hoewel het ontstaan van de Postbank niet werd afgewezen.

In het algemeen is men in linkse kringen bevreesd dat privatisering een daling van de levensstandaard en een aantasting van de verzorgingsstaat betekent. Concurrentie zou tot nodeloze verdubbeling van activiteiten en economische instabiliteit leiden. Overheidscontrole zou daarentegen juist stabiliteit meebrengen, verspilling tegengaan en lagere prijzen voor de consument betekenen. Er zou beter gewerkt kunnen worden aan de bestrijding van de enorme werkloosheid. En de mogelijkheden voor democratisering in de ondernemingen zouden groter zijn.

Volgens Walravens/Soeterbroek is privatisering in essentie een aanslag op de belangen van werknemers en van de gebruikers van overheidsdiensten. Arbeidsvoorwaarden en rechtspositie van het personeel hebben ernstig te lijden. Via privatisering worden bovendien negatieve ontwikkelingen met betrekking tot de kwaliteit van de arbeid de overheidssector binnengeloodst. Zoals bijvoorbeeld kortlopende arbeidscontracten, wisselende werksituaties en steeds andere collega's. Bij uitbesteding van overheidsstaken vindt ook een volstrekte scheiding van beheer en uitvoering van het werk plaats. De belangenbehartiging wordt ernstig bemoeilijkt door de versnippering van het personeelsbestand en de vele tijdelijke werknemers.

10. Conclusie

De argumenten van voorstanders van privatisering komen niet erg sterk over. De liberaal-ideologische argumenten bevatten veel contradicties en openbaren grote tegenstellingen tussen kapitaalgroepen met betrekking tot de rol van de overheid. De economische argumenten (efficiencyverbetering onder andere) berusten op onbewezen stellingen. De dienstverlening aan het publiek zal in het algemeen, volgens de meeste onderzoeken, achteruit gaan. De bijdrage van privatisering aan de Schatkist is - in Nederland althans - niet erg groot en conjunctureel bepaald. Het gaat ook eigenlijk niet zozeer om wijziging van juridisch eigendom van een bedrijf of dienst, maar meer om het zelfstandiger en democratischer functioneren van instellingen en het hanteren van zinvolle efficiencycriteria. Bovendien moet men altijd in het oog houden dat bepaalde overheidsactiviteiten nooit winstgevend zullen zijn omdat ze pijnlijk en uitsluitend bedoeld zijn voor dienstverlening aan de bevolking.

De weg naar een soepeler overheidsapparaat is dus niet hetzelfde als het bevorderen van de particuliere eigendom. Walravens geeft aan in welke richting we het wel moeten zoeken. Hij pleit voor vermaatschappelijking van de overheidsorganisatie op basis van het omvormen van bedrijven en diensten tot zelfbesturende organisaties. Het concurrentievermogen van de overheidsdiensten moet verhoogd worden met een maximale interne medezeggenschap. De belangen van gebruikers van overheidsdiensten moeten worden gegarandeerd. Het privatiseringsbeleid moet omgebogen worden in de richting van een zelfstandigingsbeleid. Dat betekent onder andere dat de Interdepartemen-

taale Begeleidingscommissie Privatisering moet worden opgeheven, omdat deze uitsluitend bestaat uit hoge ambtenaren en vertegenwoordigers van de besturen van particuliere bedrijven. Tegenover de tendens tot privatisering stellen de CPN en anderen de eis van socialisering van bedrijven en produktiemiddelen. In een volgend artikel gaan we daar verder op in.

Pim Juffermans, Henk Cox

Communistische politiek

(vervolg)

Het effect van de verkiezingsuitslag op de positie van de CPN is groot. Tot nu toe is de CPN gewend, te denken in parlementaire posities. Niet alléén gelukkig, de partij heeft altijd grote betekenis gehecht aan actie, aan buiten-parlementaire activiteiten. Maar er werd altijd een relatie gezien tot het partijwerk *in* het parlement. Zeker, lang niet alle posities in vertegenwoordigende lichamen zijn verloren, communisten bezetten hier en daar nog belangrijke bestuursposten. En ze zitten *wel* nog in de Eerste Kamer. Maar de Tweede Kamer is nu eenmaal de nationale vertegenwoordiging, de plaats van het "gemeen overleg" tussen volksvertegenwoordiging en regering; afwezigheid daar is een diep ingrijpende verandering in de politieke plaats van de partij. Bovendien is deze geen gevolg van een kwaadaardig kiesstelsel, een Engels of een Duits. Ze is doodgewoon de weerspiegeling van het feit dat de communistische partij niet genoeg stemmen heeft gehaald voor een zetel.

De oorzaken van deze teruggang, die er *niet* een is van gisteren op vandaag, zijn naar alle waarschijnlijkheid legio. Ze zitten *en* in de geschiedenis van de partij, *en* in de veranderingsprocessen. Ze zijn ook te vinden in factoren van buitenaf, op het nationale zowel als op het internationale vlak. Het is zeker de moeite waard om zich daar, zij het mate en te bestemder plaatse, mee bezig te houden; hier en op dit moment zou niemand met zulke bespiegelingen veel opschieten. Een mens kan hoogstens de hoop uitspreken dat zij die zich tot dit thema aangetrokken voelen, eens een keer extra behoedzaam worden tegen de neiging om hetzij het verleden, hetzij recente verandering alleen maar in karikaturale vorm te zien. Met name de hoeveelheid onzin die over het verleden van de partij gedebiteerd wordt heeft grote hoogten bereikt.

Op dit moment gaat het vooral om de conclusies. Voorzover dat een halve week na de verkiezingen te overzien is, lijken zich daarin twee richtingen af te tekenen. De ene is dat politieke posities links van de PvdA alleen nog maar te behouden zouden zijn bij een snelle verdere samenvloeiing van het zogenaamde "klein links". De andere richting lijkt te zijn om dat praten over samengaan nu maar eens stop te zetten en de eigen positie van de CPN te gaan verduidelijken. Daarbij wordt dan, meestal, sterk de nadruk gelegd op het (opnieuw) opbouwen van de partijorganisatie. Beide redeneringen worden in verband gebracht met de PvdA - en dat ligt voor de hand. De voormalige kiezers van CPN en PSP die nu vertrokken zijn, hebben vrijwel zeker voor het overgrote deel op de PvdA gestemd. Vooral, waarschijnlijk, om invloed op het regeringsbeleid uit te oefenen, maar bijna zeker ook uit ontgoocheling over de voortdurende twisten en tegenstellingen binnen de partijen die men eerst het vertrouwen gaf.

Er kan een tendens gaan ontstaan, om het eigen gelijk vooral te gaan bewijzen met een extra scherpe kritiek op de sociaal-democratie. Nu is er reden genoeg voor kritiek. De slappe, bijna bedelende houding die Den

Uyl in de verkiezingscampagne allengs meer tegenover het CDA ging aannemen was ergerlijk om te zien. Het was meer een sollicitatie naar regeringsposten dan een tegenpolitiek. Maar we mogen ons daardoor niet blind laten maken voor andere zaken. Als veel mensen uit de hoek van de CPN en PSP naar de PvdA zijn opgeschoven, dan is dat in belangrijke mate het gevolg van het feit dat de PvdA op het kernpunt van de internationale politiek, dat de laatste tijd door de kruisraketten werd gevormd, niet is "omgegaan". Tientallen jaren is de sociaal-democratie in Europa, de PvdA niet in de laatste plaats, een bijna gelovig aanhanger geweest van Washington en de NAVO. Hoe men het keert of wendt, door de atoomwapens is daar de laatste jaren een breuk in gekomen. Dat is een politiek feit van zeer grote draagwijdte, het heeft de vroeger onoverbrugbaar lijkende kloof tussen communisten en sociaal-democraten op een belangrijk punt gedempt. En het is niet het enige punt.

Het zou daarom onwijs en onvruchtbaar zijn om oplossingen voor de problemen waar de CPN voor staat, te zoeken in een extra nadrukkelijke afwijzing van de sociaal-democratie. De processen die daar gaande zijn, en zeker niet alleen in Nederland, vragen juist om een andere benadering. Mede daarom is de gedachte dat alles wat zich links van de PvdA bevindt nu maar bijeengeveegd moet worden omdat dat de enige mogelijkheid is om druk uit te oefenen, onvruchtbaar. Samenwerking kan nuttig zijn, maar niet om vooral flink anti-PvdA te zijn. Bovendien zou het wijs zijn om nu goed onder ogen te zien dat in die samenwerking hier en daar veel te ver doorgehoud is, zodat de mensen de eigen groepering niet meer herkenden - en ook dat de reële kansen voor die samenwerking, met de PPR en PSP wél in de Kamer en de CPN niet, er niet groter op zijn geworden.

Communistische politiek

De vraag die op dit ogenblik aan de orde is, luidt in werkelijkheid: Is er in Nederland een plaats voor, is er behoefte aan een eigen, communistische politiek. Naar mijn mening is dat het geval. Er zijn bij vele mensen stellig vele argumenten voor die stelling, ik wil er een viertal noemen.

In de eerste plaats is de communistische politieke stroming voor alles een *emancipatiestroming*. Zij komt voort uit die laag, of lagen, van de maatschappij, die buiten de macht worden gehouden. En zij heeft ten doel de machtsverhoudingen in die zin te veranderen, dat de voorheen onmachtigen macht krijgen. Die macht heeft een bijzondere vorm, het socialisme.

Is macht door de eeuwen heen altijd gebaseerd geweest op bezit, en dan in het bijzonder bezit van produktiemiddelen, het socialisme wil die specifieke vorm van macht opheffen en daardoor de heerschappij van groepen in de maatschappij over anderen ten einde brengen. Zo'n verandering, en dat is de kern van het marxisme, kan alleen gebeuren door de arbeiders en andere niet-machtigen zelf. Het kan ze niet geschonken worden, het moet door hun eigen kracht gebeuren. Op die grondgedachte baseert de communistische stroming haar bestaan. Zij wil een klasse die geen macht heeft, als klasse aan politiek laten doen - zonder bevoogding, zonder bij-het-handje-nemen. De werkers moeten het zelf doen, zelf de verantwoordelijkheid nemen. Zich bewust worden van hun eigen kracht.

Alleen de communisten hebben deze benadering. Het is niet "Kies mij nu voor een poosje en alles komt in orde", het gaat om dagelijkse politieke activiteit, dagelijkse strijd, dagelijkse politieke, maatschappelijke en cul-

turele opvoeding. De arbeidersklasse kan niet zonder een groepering die dat nastreeft. Valt die weg, dan zal ze andere vormen.

Uit die zienswijze vloeit *eenheidspolitiek* voort. Als het uitgangspunt is, te komen tot politieke bewustheid en politieke machtsvorming van de bevolkingslagen die nu van de macht zijn uitgesloten, dan moet die macht tot uitdrukking komen in de grootst mogelijke eenheid, in zoveel mogelijk bondgenootschappen. Eenheid, of samenwerking, is een middel en geen doel op zichzelf. Maar ze is als middel wel essentieel om de gestelde doelen te bereiken.

Ook door het vraagstuk zo te benaderen, neemt communistische politiek een geheel eigen plaats in. Politieke partijen, als ze eenmaal bestaan, zijn geneigd het eigen gelijk zwaar te accentueren, een voorstelling te geven alsof van hen alleen het heil afhangt. Een communistische partij redeneert vanuit een andere gezichtshoek. Voor haar is de machtsvorming als zodanig essentieel, ze zal dus zelfs in de meest benarde omstandigheden zoeken naar wegen om tot brede strijdverbanden te komen. Alleen maken die verbanden, als ze tot stand komen, de drijvende kracht daartoe, de communistische politiek dus, niet overbodig. Die moet voortdurend actief zijn om te behouden wat bereikt is, en om nieuwe ontwikkelingen in gang te zetten of op te sporen.

Een derde, essentieel element in communistische politiek is het *internationalisme*. Het is een hoeksteen van communistisch denken - al vanaf het Communistisch Manifest. Communisten ontleen hun inspiratie niet in de laatste plaats aan de wetenschap dat de strijd die zij hier voeren, door heel anderen op hun manier elders gestreden wordt - en dat het in wezen dezelfde strijd is. De duidelijkste mijlpalen langs de weg die communistische politiek in Nederland heeft afgelegd zijn internationaal gekleurd: solidariteit met de jonge, bedreigde Sowjet-Unie, steun aan vervolgd en fascistische landen, betrokkenheid bij de Spaanse burgeroorlog, verzet tegen de Duitse overweldiging, strijd tegen de koloniale oorlogen en voor de bevrijding van Indonesië, strijd tegen de atoombom, optreden tegen de dreiging van een nieuw agressief Duitsland; Vietnam, Nicaragua, Zuid-Afrika. De lijst is lang en niet alleen eervol, ze laat ook zien dat ontwikkeling in het denken van de Nederlandse arbeidersklasse direct gepaard is gegaan met ontwikkeling van internationalisme.

Het is van grote betekenis, dat vanaf de laatste fase van het Vietnam-conflict, de PvdA ook voor een deel in die richting is getrokken. Dat heeft de strijdposities aanmerkelijk versterkt. Maar iedere dag opnieuw blijkt dat de PvdA zelf op dat punt geen eigen, initiatief-nemende rol wil of kan spelen. Ze mist de overtuiging van wezenlijke verbondenheid tussen de massa's in de verschillende landen, die de drijfveer van communistische politiek vormt. Zowel voor nieuwe, massale en grenzenoverschrijdende vredesacties als voor het gevecht tegen de multinationals zijn initiatieven nodig die verder reiken dan 'toppen', wederzijdse congresbezoeken of "Straatsburgse" contacten - initiatieven die de volkeren verbinden. Daar moeten communisten aan werken.

De onmisbare keerzijde van dit internationalisme is dan weer de *nationale politiek*. Voor het bereiken van internationale resultaten is nationale machtspolitiek essentieel. Het is communistische politiek geweest om de strijd in eigen land niet te laten verlammen door 'Europees' gedoe, maar juist de basis voor internationale successen te leggen door doelen te stellen, die nationaal

verwezenlijkbaar waren. Dat voor het eerst het automatisme van de kernbewa-
pening is verstoord is mede te danken aan het feit, dat in Nederland zowel bij de
N-bom als bij de kruisraketten nationale tegendoelen werden gesteld. Die hebben
meer internationaal effect gehad dan honderd Brusselse vergaderingen bij
elkaar.

Bestaansrecht

Het aangeven van een aantal essentiële elementen van
communistische politiek brengt het risico van onvolledigheid met zich. Wel, an-
deren moeten ze dan maar aanvullen. De vraag waar het hier om gaat is, of com-
munistische politiek bestaansrecht heeft, ja noodzakelijk is. De vraag wordt met
"ja" beantwoord. En daarmee is dan ook de vorm aan de orde.

Communistische politiek kan, als het helemaal zou moe-
ten, uitgedragen worden door enkelingen. Maar naar haar wezen, zoals dat hier-
voor is aangegeven, gaat het altijd om massa-politiek, het gaat om inzichten en
handelingen die steeds hun basis moeten hebben in belangrijke lagen van de be-
volking. Per definitie kan een emancipatie-beweging niet het werk zijn van en-
kelingen. Zij heeft organisatie nodig. Er zijn omstandigheden denkbaar waarin
die organisatievorm zou bestaan binnen een groter, algemener geheel en daar-
door ook erkend zou zijn. Maar dat zijn op dit ogenblik niet de omstandigheden
in Nederland. In het Nederland van 1986 is de meest aangewezen vorm om com-
munistische politiek te bedrijven, de communistische partij. Die bestaat en die zal
nu de wegen gaan zoeken om vanuit de nieuwe, zwaar gehavende positie die ze
heeft, te kunnen optreden.

Hoe? De gedachtenwisseling daarover zal dat duidelijk
moeten maken. Op deze plaats en op dit moment moge daarover een enkel woord
volstaan. Als het uitgangspunt wordt geaccepteerd dat er niet alleen plaats, maar
ook noodzaak is voor een communistische politiek, dan moet het uitdragen daar-
van de hoofdtaak worden van de leiding van de partij. Het gaat niet om woordjes
als "krachtige leiding", want die wekken onmiddellijk misverstanden. Dan wordt
gedacht aan orders en aan centralistische lijnen, terwijl iedereen er wel van over-
tuigd is dat nu juist alles gevraagd wordt van het scheppende vermogen aan de
basis. Waar het om gaat is, dat de partij duidelijk bestuurd wordt door de mensen
die daarvoor gekozen zijn, dat ideeën worden ontwikkeld en uitgedragen, die dan
met de leden worden besproken - en eventueel gewijzigd. Niet dat "debat" waar
men het voortdurend over heeft, want debatten zijn woordenwisselingen tussen te-
genstanders. Nee, discussie, gepaard aan initiatieven tot handelend optreden.

Als op die wijze gestreefd wordt naar heropbouw of ver-
sterking van organisatie, niet om de organisatie zelf maar om de communistische
doeleinden te realiseren, dan is daarvoor ook een instrument nodig. Gesprekken,
contacten tussen leiding en leden - dat is allemaal hoog nodig, maar voor de ver-
spreiding van communistische denkbeelden wordt meer gevraagd. Van mond tot
mond is niet genoeg. De communisten moeten iets in handen hebben dat gaat
over hun opvattingen en dat daarom ook aan de man gebracht kan worden. Er
kan geen organisatie worden opgebouwd met alleen maar praten - even afgezien
van het feit dat menigeen van het praten de buik meer dan vol heeft.

Een communistische organisatie moet gebouwd worden
rondom iets, en dat iets kan niet veel anders zijn dan een blad. Zo is het altijd ge-
gaan en een andere weg doet zich niet voor. Dat blad moet geen intern orgaan zijn,
geen ledenkrant, het moet iets zijn dat zich richt tot de mensen waar het bij de

communistiche politiek om draait. Het moet gaan over hun belangen, hun woede en hun hoop. Het moet informatie geven, verklaren (maar ook vraagtekens durven zetten), en vooral moet het moed en zelfbewustzijn aanwakkeren. Niet met kreten maar met argumenten – en vanuit een geest die zelf van krachtsbesef getuigt.

Die drie zaken dus:

- een overtuiging dat communistiche politiek onmisbaar is;
- een bestuur dat op die basis aan een organisatie bouwt, in nauw contact met de mensen die dat in de praktijk doen moeten;
- een krant die vanuit communistiche overtuiging geschreven wordt en die gericht is op inzicht, strijd en machtvorming.

Het staat hier zo simpel, het is moeilijk genoeg. Maar het kan wel.

Marcus Bakker

Een nieuwe herdruk

Jaroslav Hašek

De lotgevallen van de brave soldaat Švejk

Het wereldberoemde, inmiddels klassieke verhaal van soldaat Švejk, die op universele wijze het autoritaire gezag en het militarisme te kijk zet.

Bewonderd door velen.

Bijvoorbeeld door Maarten 't Hart:

... 'Verrukkelijke, oerkomische moderne schelmenroman'

... 'Het boek kan worden beschouwd als een hedendaagse versie van de geschiedenis van Don Quichot, met de min of meer anoniem geworden superieuren als de Don Quichotten die Švejk de één na de ander "verslijt", terwijl hoofdpersoon Švejk de geëmancipeerde Sancho Panza is – de verpersoonlijking van de lepe, gewiekste argeloosheid.'

Deel 1, In het achterland *f* 27,—

Deel 2, Aan het front *f* 27,—

Deel 3/4, In krijgsgevangenschap *f* 32,25

In iedere boekhandel

Pegasus Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

Hansje Galesloot, Susan Legêne:

Partij in het verzet

De CPN in de tweede
wereldoorlog

Een Pegasus-uitgave

f 35,-

De eerste omvattende geschiedschrijving, op basis van langdurig, intensief onderzoek, over de Communistische Partij van Nederland gedurende de tweede wereldoorlog.

In 384 pagina's beschrijven de auteurs het werk voor de illegale Waarheid, de militaire sabotage, het solidariteitswerk voor onderduikers en nabestaanden van vervolgd, de strijd in de bedrijven, de Februaristaking, voedselacties en andere activiteiten, en tevens de verhouding tot andere verzetsgroeperingen.

Bovendien zijn unieke foto's en nog niet eerder gepubliceerde documenten uit het archief van de CPN opgenomen. Met uitvoerig notenapparaat en register.

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 4
september 1986

LOSSE NUMMERS 3.75

Periodiek van de
Communistische Partij
van Nederland

IN DIT NUMMER

Bewapening en
vredesstrijd
LEO MOLENAAR

De Coronagroep
JOOP MANTEL

Paul de Groot
MARCUS BAKKER

Lubbers II
Wat ons te
wachten staat
PIM JUFFERMANS
FRANK BIESBOER

CPN Advieswerk
LEO WITTE

PENC

Dit blad

Politiek en Cultuur, dit blad dus, is zoals hiernaast staat een periodiek van de Communistische Partij. Het is dat al sinds meer dan vijftig jaar - met een onderbreking in de oorlog, toen de uitgifte van een blad als dit door een ondergrondse organisatie als de CPN onmogelijk was.

Dat Politiek en Cultuur een CPN-uitgave is, betekent niet dat het als een soort propaganda-orgaan gezien moet worden.

Het betekent veeleer, dat het blad wil weergeven welke gedachten er in de CPN leven. De redactie werkt onder verantwoordelijkheid van het partijbestuur, van haar wordt verwacht dat zij het blad in een communistische zin redigeert - maar in de wijze waarop ze dat doet wordt ze vrij gelaten. Daardoor kon ons blad tijdens de heftige discussies van enkele jaren geleden communisten met zeer uiteenlopende zienswijzen aan het woord laten, zonder dat het zelf een slagveld werd. De redactie zoekt (en vindt) haar medewerkers onder de communisten en niet onder een deel van hen. Overigens heeft ze ook meermalen niet-communisten aan het woord gelaten, wier mening zij op prijs stelde. De enige, vrijwel altijd overbodige norm die daarbij aangelegd werd was, dat men niet anti-communistisch zou schrijven. Daarvoor is elders ruimte genoeg.

Ook Politiek en Cultuur heeft, door een terugloop van abonnees, de achteruitgang van de Communistische Partij gevoeld. Vorig jaar moest worden besloten het aantal

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 4
september 1986

Redactie

Marcus Bakker (Hoofdredacteur)
Ingrid Blekman
Pim Juffermans
Wouter Warmerdam
(red. secretaris)
020-923084

Lay out

Bram IJzerman

Verschijnt zes maal per jaar
bij uitgeverij Pegasus,
1017 NT Amsterdam
020-231138

Ons gironummer is: 447416
De abonnementsprijs is
f. 30,- per jaar
Een los nummer kost f. 3,75 en is
te bestellen door f. 6,25
(incl. porto) over te maken
op postgiro 447416
t.n.v. uitgeverij
Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.
Correspondentie over betaling en
verkoop s.v.p. zenden aan de
administratie van P en C,
p/a uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.
Alle correspondentie over de
inhoud richten aan
Redactie P en C,
Hoogte Kadijk 145,
1018 BH Amsterdam.

ISSN 0032-3349

INHOUD

Dit blad	147
Vredesstrijd en CPN nu Leo Molenaar	149
De Coronagroep Joop Mantel	157
Paul de Groot en het leiderschap Marcus Bakker	165
De economie onder Lubbers II Pim Juffermans	172
Lubbers II en het sociaal economische karwei Frank Biesboer	177
CPN Advieswerk Leo Witte	186
De Tweede Kamer- verkiezingen Max van den Berg	190

jaarlijks te publiceren nummers terug te brengen van tien op zes.

Dat heeft tot onze vreugde geen verdere grote aanslag op het abonneebestand meegebracht.

Op dit moment is er zelfs sprake van groeiende belangstelling voor ons blad. Dat blijkt uit een aantal opmerkelijke reacties.

Het artikel 'Communistische Politiek' dat in ons vorige nummer stond is intensief gelezen, het is overgenomen door anderen en hier en daar zelfs op stencil gezet. Hopelijk zullen velen die er op die wijze kennis van hebben kunnen nemen tot de conclusie zijn gekomen, dat ze maar beter meteen Politiek en Cultuur kunnen ontvangen.

Uit het zelfde nummer maakte een vakbondsafdeling voor haar leden twee overdrukken van stukken op sociaal-economisch gebied, omdat ze die zo belangrijk vond. Uiteraard heeft de uitgever in die overname toegestemd, want hoe graag we ook abonnees hebben, verspreiding van de inhoud is het hoofddoel.

De Communistische Partij heeft het op dit moment, waarop ze geen zetels meer heeft in de Tweede Kamer, financieel zeer moeilijk. Zij moet bezuinigen tot op het bot.

Maar het laat zich aanzien dat dit blad, met een zekere extra inspanning, zal kunnen blijven bestaan. Het wil dat bovenal waarmaken door de inhoud. In dit nummer zullen de lezers beschouwingen aantreffen over de vredesactie, over het nieuwe kabinet, de stand van de wereld-economie, werk van een buurt-advies-bureau, De Haagse Coronagroep en het leiderschap van de , onlangs overleden, ex-voorzitter van de CPN Paul de Groot.

In volgende nummers zal het in voorbereiding zijnde congres van de CPN vanuit verschillende gezichtshoeken benaderd worden, maar komen ook andere belangrijke politieke vraagstukken ter sprake.

Al die schrijvers verrichten, net als de redactie, hun inspanning zonder daar geld voor te vragen. Uit toewijding dus.

Van de lezers vragen wij een toewijding, die wel geld opbrengt. We vragen hun steun, eventueel in de vorm van een extra schenking, we vragen hen vooral te helpen bij het werven van nieuwe abonnees voor ons blad.

Politiek en Cultuur kan blijven - als U het wilt!

De redactie

1. In de politiek van de CPN in de vredesstrijd van nú komen vooral een drietal uitgangspunten samen. Het eerste element is het centraal plaatsen van de strijd voor de vrede zelf. Dat is zo oud als de communistische beweging. Die ontstond in de Eerste Wereldoorlog na de capitulatie van grote delen van de arbeidersbeweging in de grote imperialistische landen voor de eigen bourgeoisie.

Internationale solidariteit en felle klassenstrijd in eigen land moesten het vervolgens de kapitalisten onmogelijk maken een nieuwe wereldoorlog te ontketenen. Toen die toch opnieuw uitbrak, gaven communistische partijen leiding aan de strijd in het nationale en anti-fascistische verzet.

Door de opgedane ervaringen komt het tweede element naar voren: het grote gewicht dat aan de volkssouvereiniteit en de nationale zelfstandigheid wordt toegekend.

Het derde element duikt op als na 1977 andere ervaringen uit het verzet opnieuw aktueel worden gemaakt. De partijleiding ontwerpt een politiek van progressieve machtsvorming en coalitiepolitiek. Onafscheidelijk van deze coalitiepolitiek stelt voorzitter Hoekstra dat het bevestigen en benadrukken van het gewicht van de CPN in die coalities bepalend is voor de vooruitgang van de strategie als zo danig.

Vredesstrijd en CPN nú

In de jaren '50 werken communisten en verzetsmensen voor vrede en kernontwapening. In 1977 wordt door de CPN met als architect Joop Wolff een historisch initiatief genomen in de strijd tegen kernontwapening: Stop de Neutronenbom. Allerlei studies en beschouwingen achteraf bevestigen dat dit initiatief van augustus 1977 zowel in Nederland als in de rest van de wereld het startschot is geweest van de nieuwe beweging tegen wapenwedloop en kernbepapening. Het feit dat de CPN dit schot heeft gelost, zal later van historische betekenis blijken. Zoiets gebeurt maar eens in een generatie, als het ooit gebeurt. In de verkiezingen van 1977 was de CPN van 7 naar 2 getuimeld. Maar in

de nationale en internationale verhoudingen sprongen we van 7 naar 10. Op ons kongres in 1980 regende het telegrammen en brieven naar partijen uit alle delen van de wereld, die de CPN feliciteerden met haar baanbrekende werk.

Weten we het nog?

Het succes van de uitbouw van de acties was zowel aanleiding voor, als resultaat van het formuleren van een nieuwe coalitiepolitiek. Zo breed mogelijke lagen van de bevolking worden met eigen initiatief rond een concreet punt samengebracht. Links-rechts-tegenstellingen worden omvergekegeld. De basiscoalitie is in de beginfase die tussen communisten en christenen. Die op het niveau van partijen die tussen CPN en PPR. De beweging reikt in eerste instantie diep in kerkelijke en traditioneel-behoudende kringen. Als de beweging later wordt geannexeerd door een in tweede instantie aanhakende sociaal-democratie zal de links-rechts-tegenstelling als tendens opnieuw zijn intrede met alle gevolgen vandien. Dit gaat dan gepaard met een relatieve verzwakking van de rol van de CPN als gevolg van reële interne discussie maar ook veel eindeloos geouwehoer.

Nog steeds zijn die drie elementen voor de vredesstrijd bepalend in het werk van de CPN:

- de zelfstandige betekenis van de strijd voor vrede en tegen oorlogsvoorbereiding;

- de betekenis van het 'baas-zijn-in-eigen-land', de nationale zelfstandigheid. Niet toevallig richtte de CPN-fractie daar haar scherpste aandacht op in het kruisrakettendebat.

- de betekenis van het sluiten van coalities voor concrete maar ook voor verderweg liggende doeleinden op het gebied van de vredesstrijd.

De internationale verhoudingen

2. De internationale situatie wordt zeer verslechterd door het agressieve optreden van de regering-Reagan. De ongelijkmatige ontwikkeling van het imperialisme, zo bepalend voor het bijna mechanisch afglijden naar de Eerste Wereldoorlog, maakt dat de na 1945 ontstane oppermacht van de V.S. alom wordt betwist, mede door de opkomst van Japan, West-Duitsland en andere concurrenten. Maar ook door de bevrijding van Cuba, Vietnam, Nicaragua en Zuidelijk Afrika, waardoor de slagarm ernstig wordt verkleind. En tenslotte door de relatieve vooruitgang in tal van socialistische landen, met name de Sowjetunie.

De betrekkelijke militair-economische superioriteit van de V.S. wordt daarom ingezet in een Star Wars-offensief om alsnog de wereld naar het pijpen van de Yankees te laten dansen. Alhoewel het verpakt wordt in anti-communistische termen zoals 'eindspurt met het Rijk van de Duisternis', is dit militair-technologische bewapeningsprogramma evenzeer of zelfs vooral bedoeld als een confrontatie met de kapitalistische concurrenten.

Een kat in het nauw doet rare sprongen. Eén van die sprongen is het dreigen met het voeren van een winbare kernoorlog of in ieder geval winbare oorlogen op kleine of grote schaal. Op kleine schaal tegen landen die volgens Uncle Sam eens een 'beurt' nodig hebben - zoals Libië. Op grote schaal eventueel ook tegen het Warschau Pact, met als oorlogsterrein Europa. In dit verband wordt de militaire strategie van de 'wederzijds verzekerde vernietiging' al een kleine 10 jaar vervangen door een streven naar beslissend militair

overzicht. De idee dus dat het bezit van strategische kernwapens elke oorlog tussen beide grootmachten fataal maakt, is gedeeltelijk verlaten. Op de achtergrond van deze ontwikkeling spelen wetenschappelijk-technologische vernieuwingen of verwachtingen daaromtrent, die – zoals in het kapitalisme te doen gebruikelijk – de mensheid weer een lelijke streek leveren. De belangrijkste zijn waarschijnlijk:

- de precisie van computergestuurde raketten is zodanig toegenomen, dat de opslagplaatsen (silo's) van kernwapens precies getroffen kunnen worden. Libië was daarvan een oefening. In dit verband spelen de 8.000 geplande kruisraketten (land/zee/lucht) en met name ook de Pershings een beslissende rol, als mogelijke atomaire of conventionele eerste-klap. De wapens zijn in Italië, Westduitsland en Engeland ook op scherp gesteld tijdens de terreuraanval van de V.S. op Libië (de CPN-fractie stelde daar vragen over).

- de precisie van onderzeeërverkenning, die op termijn gelijktijdige uitschakeling in één klap in zicht brengt.

- de precisie van ruimtewapens, zoals lasers en vrije-elektronen-wapens, die uitschakeling van 'antwoord'-raketten boven het grondgebied van de tegenstanders beloven.

Door deze ontwikkelingen is het voor het eerst denkbaar – de realiteitswaarde wordt door veel wetenschapsmensen ernstig betwijfeld – dat de V.S. het vermogen krijgen een beslissende eerste klap uit te delen. De tweede klap van de S.U. zou men ontlopen of op West Europa af kunnen wentelen. Zo'n eerste klap zou wellicht zelfs met conventionele wapens uitgedeeld kunnen worden, zodat een 'nucleaire winter' – het angstbeeld van de militairen – vermeden kan worden.

De Amerikanen willen de patstelling van militair evenwicht tussen de blokken verbreken. Tegen alle fatsoen en afgesloten verdragen in (ABM-verdrag, Ruimteverdrag, NonProliferatieverdrag, N-bomafkeuring, chemische wapen-conventies, Salt II) willen ze militair en daardoor politiek-economisch een overwicht forceren.

(In dit licht is het wat schrijnend dat het IKV de laatste maanden ernaar neigt om de hoofdaandacht te verplaatsen naar de problematiek van de mensenrechten in Oost-Europa. Op zich is dat een reëel probleem. Maar de prostitueren van de natuurwetenschappen voor massale vernietiging en winbare oorlogen, die bij technisch ingewijden nu meer dan ooit een huiveringswekkende vervreemding oproept, krijgt zijn impuls vanuit de imperialistische centra en niet vanuit de Sowjet-Unie. Wat meer ruggegraat zou af en toe van pas komen.)

Doctrines en bewapeningsprogram

3. Deze agressieve militaire opvattingen vinden we terug in nieuwe gevechtsdoctrines voor het Amerikaanse leger zoals Airland Battle en de VS-strategie voor Europa. De materiële resultaten kennen we vanaf 1977 in de steeds weer terugkomende discussies over respectievelijk de neutronenbom, de nieuwe generatie kruisvluchtenwapens, de hi-tech-conventionele wapens, de ruimtewapens en de chemische wapens. Deze nieuwe wapensystemen moeten het mogelijk maken om een eenmaal begonnen oorlog in Europa met het Warschaupact om te zetten in een volledige overwinning. In de doctrine van het 'geïntegreerde slagveld' moet het gevechtsterrein door 'diepe aanvallen' tot 2000 km. verlegd worden naar het grondgebied van de tegenstander. Alle wapensystemen moeten gebruikt worden: conventionele, elektronische, chemische en (taktisch)

nucleaire. Zo is bijvoorbeeld de mogelijke inzet van chemische wapens - waartoe de VS ondanks alle protest besloten heeft! - géén 'speciale operatie' meer (Amerikaans Handboek Soldaat 1976) maar een tactische zet (Handboek 1982) waarop het eigen leger voorbereid moet zijn om initiatief te kunnen herwinnen. Deze VS-strategie, die spreekt over een eventueel langdurige, conventionele, winbare oorlog in Europa, is tegen het belang van de Europeanen zelf. Vandaar ook de grote conflicten rond de N-bom, de chemische wapens of SDI: niet alleen met de vredesbeweging maar ook met delen van de nationale bourgeoisieën.

Aan de andere kant blijkt er bij de opvoering van met name de conventionele bewapeningsuitgaven in crisistijd weer een belangengemeenschap van de VS-strategie met de wetenschappelijk-industrieel-militaire complexen in de kapitalistische landen van West-Europa. Dit wordt als het ware belichaamd in staatssecretaris Van Houwelingen, die als voorzitter van een inter-europese wapenproductiegroep (IEPG) de Amerikanen voor tientallen miljarden in de wielen probeert te rijden. Het gaat ook niet om niks. Neem Nederland. Waren de Nederlandse uitgaven voor wapenaankopen in de periode 1964-'73 10 miljard en over 1974-'83 29,6 miljard: voor de periode 1984-'93 wil de regering-Lubbers bijna verdubbelen tot 50,1 miljard. Zie ook de voortreffelijke CPN-antwoordnota Defensie 1984-'93. Spek dus voor lekkermans bek. In dat licht moet men ook de nota van Van Houwelingen aan de Tweede Kamer op 11 februari j.l. zien. Daar kondigt hij ten behoeve van Nederlandse wapenproductie en wapenexport een eigen onderzoeksbeleid aan ter stimulering van spoorslagse ontwikkelingen in de Nederlandse wapenindustrie: 'het technologiebeleid van Defensie is erop gericht een optimale afstemming te bereiken tussen toekomstige materieelplannen, de potentiële mogelijkheden van wetenschappelijk onderzoek en technologie-ontwikkeling en de mogelijkheden die het Nederlandse bedrijfsleven heeft om nieuwe technologieën toe te passen bij het ontwikkelen en produceren van defensiematerieel...'

Van Houwelingen leurt dus in heel Europa om opdrachten en bepleit overschakeling van aanschaf in de VS naar die in de kapitalistische landen van Europa. Van de braadpan in het vuur dus. In Nederland wil de regering 6% reële stijging van de wapenaanschaf per jaar realiseren: de hoogste in NAVO-Europa.

Het program van Van Houwelingen is het meest omvangrijke bewapeningsprogram uit de Nederlandse geschiedenis. Er treedt een grote versterking door op van de gevechtskracht; mede door de aanwezigheid van het Nederlandse Eerste NAVO-Legerkorps in Noordwestduitsland gaat hier een directe bedreiging van uit. De CPN vindt dat het urgent is om voor een onmiddellijke verlaging van de bewapeningsuitgaven op te treden. Zo'n verlaging met miljarden zal ook zeer effectief zijn in het stoppen van de modernisering. We moeten daar als communisten overal voor optreden: laat bij elk verhaal de miljardenorder aan gevechtshelicopters weer overvliegen!

Het beeld bij onze eigen kapitalisten is dus dubbelzinnig: aan de ene kant zijn ze als bewoners van dit werelddeel beducht voor de cynische VS-strategie, maar aan de andere kant zijn ze als kapitalisten zeer geïnteresseerd - voorzover direct of indirect betrokken - in tientallen miljarden aan staatsopdrachten die mede door het VS-bewapeningsprogramma in hun richting gaan stromen. Het zijn deze scheuren en weifelingen in de heersende kringen, die met name in de beginperiode van de nieuwe vredesbeweging duidelijk over het voetlicht kwamen. Het lijkt erop dat sinds het enorme bewapeningsprogramma van de Nederlandse regering de bedenkingen bij de bourgeoisie wat zijn afgenomen.

De houding van de Sowjet-Unie

4. In dit hele krachtenveld is de opstelling van de Sowjet-Unie uitzonderlijk positief te noemen. We hebben daar zelf direct mee te maken gehad in het kader van het 1 juni-besluit van Lubbers, het afgekondigde moratorium van Sowjetzijde en later het beloofde terugtrekken van SS-20's tot het aantal van 1 juni in het niet-Aziatische deel van het land. Velen hadden dit niet voor mogelijk gehouden. In ieder geval de regering had dit niet ingecalculeerd en handelde er dan ook niet naar. Barbertje moest hangen. Vandaar.

In de redevoeringen van Gorbatsjow en in het nieuwe partijprogram van de CPSU zitten opmerkelijke beschouwingen, die soms dicht liggen bij inzetten van discussie die de CPN in de afgelopen jaren naar die partij toe naar voren heeft gebracht. Duidelijk is ook dat voor het ten uitvoer leggen van de economische doelstellingen van het program, zeker ook na de kernramp, een wapenwedloop op het niveau van Star Wars rampzalig zou zijn.

In de eerste plaats is het zeer positief dat de vredesbeweging in de kapitalistische landen als een wezenlijke politieke machtsfactor naar voren wordt gehaald. Over Europa wordt gezegd dat het 'oververzadigd' is van wapens en kernwapens. Er wordt benadrukt dat de derde wereld ontwikkeld moet worden van het geld dat nu wordt weggegooid aan bewapening. Er wordt een concreet program ontwikkeld waarin de kernwapens inderdaad weg kunnen zijn in het jaar 2000. Op het gebied van chemische wapens liggen er goede voorstellen inclusief concessies op het gebied van de inspectie. Wat de middellange-afstandsraketten betreft liggen er voorstellen die verder gaan dan destijds de voorstellen van Reagan (nul-optie) en Lubbers! Wat SDI betreft is de SU (gelukkig) falikant tegen, maar wordt er (gelukkig) ontkoppeld voor wat betreft stappen vooruit in kernontwapening in Europa.

Zo'n nieuwe politiek afdoen met de term 'propaganda' kan alleen het werk zijn van mensen die blind zijn door andersoortige propaganda. Neem het bezwaar van CDA-specialist Frinking, die stelde dat als er in 2000 géén kernwapens meer zouden zijn er dan een overwicht op conventioneel gebied in Europa zou zijn van de Sowjetunie. Overigens werd hij op zijn wenken bediend doordat Gorbatsjow op het SED-congres in april aanbood om ook op dit gebied drastische stappen vooruit te doen in ontwapening.

De reactie van de kapitalistische machthebbers is zeer onverantwoordelijk - hoewel begrijpelijk. Door een zo bot mogelijke houding willen de Thatchers, Mitterands, Reagans en Lubbersen deze politiek in de SU zo snel mogelijk van tafel hebben. Ze speculeren er op dat de positie van Gorbatsjow wellicht wankel is. Hoe harder ze uitgestoken handen afslaan, hoe sneller de 'hardliners' in de SU het pleit zullen beslechten: dat is hun hoop. Vandaar de weigeringen op elk punt en vandaar ook de hervatting van de testexplosies die veel weg heeft van een provocatie.

De CPN heeft op haar afgelopen congressen besloten de politiek van de SU zakelijk en zonder vooroordeel tegemoet te treden. En terecht, gezien ook Tsjernobyl.

Initiatieven echter, zoals van de CPN-Groningen, om tegen de heersende bagateliserende breedopgezette discussies te organiseren over de voorstellen van Sowjetzijde en hun betekenis voor de internationale situatie, zijn prima. Vanuit de LOVO (Overleg Vredesgroepen) ligt er een initiatief voor een breed opgezette conferentie op 26 oktober waar mensen van de commissie-Palme, uit de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten met elkaar in debat gaan en relaties worden gelegd tussen de internationale verhoudingen en de plaatsing in Nederland.

De kruisraketten

5. Er speelt dus ontzettend veel. Zowel in Nederland als internationaal. Het is dan de vraag of het partijbestuur van de CPN op 1 november wel gelijk had door te stellen dat de strijd tegen de Kruisraketten verder moest gaan en daar ook initiatieven toe te ontwikkelen? Wordt het niet eens tijd om iets anders aan te pakken?

Het is wel duidelijk dat er méer aangepakt moet worden. De Stop de N-bom beweging heeft initiatieven aangekondigd tegen Star Wars en voor verlaging van de bewapeningsuitgaven. De FNV en Pax Christi zijn erg bezig met conversie. Maar toch blijven de Kruisraketten voor de CPN een concentratiepunt. Ze zijn er nog niet! En de druk moet op de ketel blijven zodat ze er niet komen! Er moet een maximale maatschappelijke onrust geschapen worden om op die manier richting parlement, CDA, regering of VS effectieve druk uit te oefenen ter ongedaanmaking van het besluit.

De ernst van de plaatsing moet steeds voor ogen gehouden worden:

- het zijn dodelijk precieze lange-afstands eerste-klap-aanvalswapens. Ze hebben bij elkaar een explosieve kracht van 500 Hiroshimabommen. Ze maken geofysisch gesproken deel uit van een bedreigende omsingeling van de socialistische landen (vergelijkbaar met kernwapens op Cuba). Ze worden in vrachtwagens vervoerd door een flink deel van Nederland en maken daardoor dit deel tot Amerikaans oefenterrein en Russisch doelwit.

- dergelijke wapens kent Nederland niet. Op dit moment heeft de VS hier tactische korte-afstands-wapens, die waarschijnlijk mede onder Nederlands bevel staan. Het gevolg van 9 jaar massabeweging zou dus zijn dat de situatie er materieel ernstig op verslechtert? Uiteraard is er in de hoofden en harten van zeer veel mensen door die strijd wel erg veel veranderd!

Om de ernst van de situatie en het 'hefboom'-karakter van de Kruisraketten-kwestie ziet de CPN de strijd tegen plaatsing nog steeds als een hoofdpunt op het gebied van de vredesstrijd.

Burgelijke ongehoorzaamheid

6. Vandaar dat in een coalitie van de meeste organisaties van het KKN en andere groepen de actie 'Doe niet mee aan Woensdrecht' is gestart. Over de opzet en doeleinden van de actie het volgende. Doel is een maatschappelijk klimaat te scheppen, waarin de plaatsing zoveel mogelijk morele en politieke schade wordt toegebracht. Op zijn best wordt de plaatsing belemmerd of ongedaan gemaakt. De actie is naar inhoud 'ongehoorzaam', maar kent een scala van meestal laagdrempelige activiteiten. Iedereen kan deelnemen door op school, bedrijf, projectgroep, buurtwinkel, enz. ter discussie te stellen dat deze groep mensen, instellingen, enz. niet van plan is om zaken te doen of produkten af te nemen van een bedrijf dat aan Woensdrecht wil verdienen. In een eerste politieke 'Oproep' worden allerlei actievormen genoemd: voor het overgrote deel zijn dit scherpe maar toch legale en 'gehoorzame' acties, sommige zijn dat ook niet, zoals weigering belastingbetaling of een gezamenlijke blokkade. Het is van belang dat de abstracte discussie over burgerlijke ongehoorzaamheid door dit concrete initiatief is overwonnen, zoals Nico Schouten in De Waarheid stelde. Zo is het ook. De actie zal momenten en zelfs hoofdpunten van burgerlijke ongehoorzaamheid kennen, maar daar gaat het niet om. De effectiviteit en de beeldvorming van de actie geven

de doorslag en niet één of andere vooringenomen ideologie. Door deze aanpak is ook een conflict de dato 1 november opgelost tussen zeg de CPN en BONK. Die groep stelde in een verklaring dat de tijd van acties op die manier van het KKN voorbij was en dat de medewerking aan de overheid evenals de beïnvloeding van het parlement gepasseerde stations waren. Wij wilden daar niet in meegaan, omdat zowel acievormen à la KKN (zoals demonstraties) als ook de politieke beïnvloeding via maatschappelijke druk nog allerminst voorbij zijn. Het conflict was dus niet of de CPN 'burgerlijk ongehoorzaam' wilde zijn in dit vraagstuk. De CPN is hier inderdaad burgerlijk ongehoorzaam. Maar dat is pas een uitgangspunt. Vervolgens gaat het erom, te werken aan een concreet actieperspectief waar groepen en platforms zich in kunnen vinden en waarmee effectieve machtsvorming in zicht komt. En dat onderscheidde ons toen van BONK. Het is nu mogelijk om in de 'Doe niet mee aan Woensdrecht'-actie gezamenlijk op te treden.

De houding van de PvdA

7. In Groningen trok de fractievoorzitter van de PvdA fel van leer tegen het Vredesplatform en CPN, PSP en PPR omdat die de 'Doe niet mee'-actie aan de gemeenteraad voorlegden. Die actie was verwerpelijk, want burgerlijk ongehoorzaam, meende hij. Daarin verschilt hij dan nogal van mening met partijgenoten uit veel andere steden zoals Deventer, Nijmegen, Arnhem, Utrecht of Schiedam die bereid zijn een eind of helemaal met de uitgangspunten van de actie mee te gaan. Hoe zit dat met de PvdA?

Speciaal in het kader van een mogelijk slechte afloop van de plaatsingskwestie is door een PvdA-commissie, voorgezeten door Ed van Thijn, in 1983 een nota gemaakt 'Over Burgerlijke Ongehoorzaamheid'. In het betoog van Van Thijn speelt burgerlijke ongehoorzaamheid een belangrijke rol: bij het ontstaan van Nederland, bij de bevrijding van koloniën, in Zuid-Afrika, bij de abortuskwestie, bij het kiesrecht, bij het stakingsrecht, bij de kraak- en bezettingsacties van de jaren '70. Maar voor Nederland anno nu is dat volgens hem vooral een zaak van het verleden. In de genoemde gevallen was de ongehoorzaamheid achteraf gerechtvaardigd. Maar omdat in Nederland op dit moment alles al bevochten is, moet je van goede huize komen als je met succes een beroep op ongehoorzaamheid wilt doen. Toch zijn er situaties denkbaar waarin de PvdA 'begrip' zal opbrengen voor acties die mikken op het onmogelijk maken van de uitvoering van genomen parlementaire besluiten. Namelijk vooral:

- als de principes van de democratische rechtsstaat zelf in het geding zijn;

- als alle parlementaire wegen bewandeld en uitgeput zijn en de regering andermaal onredelijk, arrogant of zelfs tyranniek optreedt tegen een omvangrijk minderheids(!)- standpunt.

Uit Van Thijn's nota blijkt dat hij eraan twijfelt of zulke situaties zich echt vóór kunnen doen in Nederland. Maar aan zijn smetteloos blauwe hemel verschijnen nu dus inderdaad de donkere wolken van het nog steeds politiek-juridisch toegestane georganiseerde racisme (ondanks het grondwettelijk verbod) en het tyrannieke optreden van Reagan's Verenigde Staten jegens Nederland. Er was er in de 16e eeuw een Willem de Zwijger die tot burgerlijke ongehoorzaamheid jegens Spaanse tyrannie opriep - ofschoon dit hem 'het hart doorwondde' -; in 1986 is er de tyrannie van de opjaging van de (kern)wapenwedloop van de kant van de Verenigde Staten die nu eindelijk afgeschud moet worden.

En dus zijn er inderdaad principes van de democratische rechtsstaat en de volkssouvereiniteit in het geding, zoals Van Thijn ook eiste wilde er 'begrip' zijn van de PvdA. Het eerste is dat deze regering de kennelijke meerderheidsopvatting onder de bevolking in een vraagstuk van leven en dood stelselmatig en andermaal negeert. Het tweede is dat het 1 november - besluit de nationale zelfstandigheid uit handen geeft: de beslissing of Nederland al dan niet in oorlog raakt wordt uitgeleverd aan een vreemde mogendheid. De regering - Lubbers treedt in deze beslissende vraagstukken de democratie met voeten. Aan de orde is daarom niet of 'burgerlijke ongehoorzaamheid' al dan niet kan. In de huidige situatie is ze volgens de CPN met betrekking tot de kruisraketten burgerplicht. De enige interessante vraag is hoe je een massale en geweldloze beweging kunt losmaken, die met verdergaande acties effectieve politieke druk uitoefent. En daarop geeft de actie 'Doe niet mee aan Woensdrecht' een - zij het niet het enige - antwoord. Een antwoord, dat in de beste traditie van de acties van de afgelopen jaren de vredesactivisten in platforms, bedrijven en vakbeweging een middel in handen geeft om zelf door acties in te werken op de nationale en internationale situatie.

De conclusie moet zijn dat de PvdA uiteindelijk wel begrip zal kunnen opbrengen voor deze actie. Een actie, die met name ook in de vakbeweging en de bedrijven aan moet slaan, wil ze werkelijk van de grond komen. Voor communisten ligt hier de speciale rol bruggen te slaan tussen vredes- en vakbewegingsactivisten.

De CPN

8. Hoe staat de CPN in de vredesstrijd van nu? Communisten zijn actief in de vredesbeweging: in platforms namens de CPN en vooral ook in de Stop de N-bom-beweging. De partij heeft standpunten of dient ze te ontwikkelen en te propageren. Communisten treden daar in de beweging voor op en worden er door geïnspireerd.

Zo ging het. Nadeel is dat de laatste jaren zich een opvatting van coalitiepolitiek heeft kunnen verbreiden waarin de communisten als het ware verdampen, zogenaamd in het belang van de beweging. Het effect is dat zowel de CPN als de vredescoalities zijn verzwakt.

In 'Stop de N-bom' is het laatste half jaar een discussie gestart hoe weer een belangrijke rol te spelen in het geheel van vredesorganisaties. Net zoals met IKV en Pax Christi gebeurde, is er door het samenwerken in de plaatselijke platforms en landelijk in KKN-coalitie geknaagd aan het interne functioneren en het vermogen initiatieven te nemen. Veel 'stoppers' twijfelden aan de noodzaak van de eigen landelijke koepel. Op beslissende momenten, zoals op 1 november, roept echter iedereen weer om het aanwezig zijn van een initiatiefrijke landelijke koepel die een goede politieke 'massalijn' uitzet en zich daardoor wezenlijk zal onderscheiden van IKV, Pax Christi of BONK. Dan hoort er opeens die zelfstandige vredesbeweging te zijn die duurzaam perspectief biedt op een ander vredesbeleid en daar ook geduldig opbouwend werk voor doet. Een beweging, die niet alleen op 1 november een juiste verklaring aflegt, maar er de daad bij voegt. Versterking van de Stop de N-bombeweging door communisten is juist ook voor een keuze voor verbreding en vernieuwing van zijn politiek een voorwaarde.

Leo Molenaar

De Corona-Groep

In de maanden april en mei van dit jaar heeft de Tweede Kamer een aantal wetsvoorstellen van Staatssecretaris De Graaf behandeld. Met deze wetten wordt het stelsel van sociale zekerheid diepgaand gewijzigd. Sociale verworvenheden die in lange jaren van strijd zijn opgebouwd, worden in één klap van tafel geveegd. Over deze kant van de zaak wil ik het echter niet hebben in dit artikel.

Tijdens de Tweede Kamerbehandeling heeft zich een verschijnsel voorgedaan, dat uniek is in de Nederlandse parlementaire geschiedenis. Een groep van deskundigen heeft zijn intrek genomen in het Haagse hotel Corona, om van daar uit voortdurend kritisch commentaar te leveren op wat er in de Tweede Kamer gebeurde. Hoewel de groep zichzelf Critisch Centrum Stelselherziening noemde, kreeg deze al snel de naam Coronagroep. Het initiatief heeft veel aandacht getrokken, en het verdient die aandacht ook. Vandaar dat ik op dit moment wil stilstaan bij de betekenis ervan.

Ei van Columbus of Haagse bluf?

Vlak voordat de Tweede Kamerbehandeling van de wetsvoorstellen begon, is door drie mensen (Peter Buys, Herman Bode en ondergetekende) het idee ontwikkeld om een groep van deskundigen bij elkaar te brengen, die dan commentaar zouden leveren op wat zich afspeelde in de Kamerdebatten. Het was de bedoeling dat de Kamerleden zouden beseffen dat ze niet zomaar alles zouden kunnen beweren. De groep moest 'de hete adem in de nek van de parlementariërs' zijn.

Wat was de achtergrond van dit idee? Waarom werd uitgerekend aan deskundigen gevraagd om commentaar te leveren? Waarom was het 'leveren van commentaar' gekozen als actievorm? Voor die keuze zijn een aantal argumenten aan te voeren.

Allereerst de breedheid van het verzet tegen de plannen van De Graaf. Organisaties van uitkeringsgerechtigden, kerkelijke groepen, beleidsinstanties, uitvoeringsorganen van sociale zekerheid, adviesorganen, vakbeweging, wetenschappers, beleidsmedewerkers hadden zich ertegen uitgesproken. Het was al eerder gebleken dat er ook vanuit onverdachte hoek verzet tegen de afbraakplannen bestond, toen 174 'prominenten' in een verklaring zich verzetten tegen de plannen van de staatssecretaris, en vooral tegen de haast waarmee deze plannen werden doorgedrukt. Op zich misschien niet bijzonder schokkend, behalve als je bedenkt dat er zich onder de 'prominenten' een aantal CDA-kopstukken bevonden als De Gaay Fortman, Veldkamp en (Hannie) van Leeuwen.

Minder opvallend, maar net zo goed van grote betekenis, wat het grote aantal ondertekenaars uit kringen van uitvoerings- en adviesorganen.

Vlak voordat de Kamerbehandeling begon was er bovendien een manifestatie in Amicitia in Den Haag, waar ook zeer veel organisaties vertegenwoordigd waren.

Juist omdat het verzet niet beperkt bleef tot organisaties van uitkeringsgerechtigden zelf, progressieve politieke partijen en de vakbeweging, lag het voor de hand om te denken aan actievormen waarbij ook 'deskundigen' betrokken waren.

Een tweede reden om een groep deskundigen bij elkaar te brengen was de manier waarop de Kamerbehandeling was voorbereid. De wetsvoorstellen van het Kabinet werden aanvankelijk gepresenteerd als een 'vereenvoudiging'. Doordat ze echter zeer slecht doordacht waren, en doordat er vanuit de uitvoerings- en adviesorganen heftige kritiek kwam, bleek het voortdurend noodzakelijk om veranderingen aan te brengen. (De dag dat de Kamerbehandeling begon, werd er nog een Nota van Wijzigingen van meer dan 100 pagina's ingediend). Daardoor werden de voorstellen voortdurend ingewikkelder, en konden steeds minder mensen nog volgen wat er precies mee aan de hand was. Dat gold ook voor de Tweede Kamerleden. Uiteindelijk was het maar een handjevol mensen dat wist waar het allemaal precies over ging.

In die situatie voelden veel deskundigen zich aangesproken door het initiatief. Zij waren de enigen die nog enigszins begrepen hoe de voorstellen in elkaar zaten, die wisten waar de vele fouten en tegenstrijdigheden zaten, die wisten welke bevolkingsgroepen de dupe van welke maatregelen zouden worden, welke uitvoeringstechnische problemen er zouden kunnen opduiken, enzovoort. Niet dat ze de illusie hadden dat ze alles konden overzien, maar ze voelden het als hun democratische plicht om in ieder geval zo goed mogelijk uit te leggen wat er aan de hand was, en het initiatief leek hen daartoe een kans te bieden.

Ten derde was de kans heel groot dat er blunders gemaakt zouden worden. De wetgeving was heel ingewikkeld, er zaten allerlei gaten in, maar bovendien was de tijd voor de verkiezingen nog maar kort. De kans bestond dat een ander kabinet de hele stelselherzieningsoperatie in de ijskast zou zetten, als de regeringspartijen zouden verliezen. Vandaar dat alles op alles gezet werd om het hele pakket nog voor de verkiezingen door de Kamer te jagen.

(Het heeft overigens niet veel gescheeld, en de haast waarmee het hele pakket behandeld is, heeft tot veel onverkwikkelijke taferelen in de Tweede Kamer geleid).

Anderzijds was het ogenblik gunstig. De Kamerbehandeling zou nog juist voor de verkiezingen vallen, zodat de politieke partijen er geen behoefte aan zouden hebben om op technische blunders betrappt te worden. Dat temeer omdat met name

het CDA herhaalde malen had bezworen dat de behandeling zorgvuldig moest zijn, en dat het anders voor hen niet hoefde. Dat was bepaald geen overbodige luxe, want de regeringspartijen hebben in de afgelopen kabinetsperiode nogal wat steken laten vallen als het op zorgvuldige wetgeving aankomt.

Nog afgezien van deze factoren, werd verwacht dat in verkiezingstijd de belangstelling van de pers voor het Kamergebeuren wel groter zou zijn dan normaal, wat ook in het voordeel van de Corona-groep zou kunnen werken. Het was te verwachten dat het voor de pers wel aantrekkelijk zou zijn om snel goede informatie en commentaren te kunnen krijgen. Als dat klopte, zou je ook aandacht voor je kritiek op de stelselherziening kunnen krijgen.

Ten vierde was het in de weken voor de Kamerbehandeling wel duidelijk geworden dat het kabinet zich weinig gelegen zou laten liggen aan organisaties en bewegingen van uitkeringsgerechtigden. En dat gold ook voor de regeringsfracties. Kennelijk was voor die partijen de zaak al in kannen en kruiken. Het was dus nodig om naast organisatie van uitkeringsgerechtigden ook aan andere mogelijkheden te denken.

Er werd een eerste bijeenkomst belegd en er werd een lijst opgesteld van mensen die bereid waren om mee te doen. Niet alleen personen, maar ook een aantal organisaties en instanties zegden hun medewerking toe. Toen echter de groep van start ging nam de steun snel toe.

Werkwijze

De mensen die meewerkten kwamen uit heel verschillende organisaties. Er waren deskundigen die vanuit hun werk vrij nauw betrokken waren bij organisaties van uitkeringsgerechtigden (NIMO, Stichting de Ombudsman, Bureaus voor Rechtshulp, Gehandicaptenraad, ANIB), uit universitaire kring (diverse faculteiten voor rechtsgeleerdheid, sociale geneeskunde in Amsterdam, de sociale faculteit in Utrecht), uit kringen van vakbeweging, kerkelijke organisaties, uitvoeringsorganen (GMD, sociale diensten), adviesorganen (Sociale Verzekeringsraad), parlementaire organen. Deze opsomming is trouwens nog niet eens volledig.

Verder werkten dan nog een aantal mensen mee die niet bij een specifieke organisatie betrokken waren.

Er was een groep mensen die in hotel Corona de Kamerdebatten volgde (over de radio). Deze groep wisselde nogal van samenstelling, afhankelijk van wie er op een bepaald moment aanwezig kon zijn. Hij begon en eindigde het werk ongeveer gelijk met de discussies in de Kamer. Dat wil zeggen, meestal werd er 's morgens om tien uur een korte bijeenkomst gehouden van alle aanwezigen om de plannen voor die dag te bespreken (wie volgt de debatten, wie maakt er persberichten, wie beantwoordt er welke vragen van Kamerleden, wie staat de pers te woord, enzovoort). In totaal waren er bij het werk in hotel Corona ongeveer dertig mensen betrokken, maar die waren niet steeds allemaal aanwezig. Naar schatting waren er gemiddeld steeds tien mensen aanwezig.

Daarnaast waren er - eveneens naar schatting - nog eens dertig deskundigen in het land die beschikbaar waren voor het geval er vragen beantwoord moesten worden.

Het is al min of meer aangegeven, de groep wilde de kamerdebatten kritisch volgen, ze wilde 'de hete adem in de nek van het parlement' zijn. Het was de bedoeling dat er voortdurend commentaar geleverd zou worden op de gang van zaken in het parlement. Hoe werd dat commentaar

geleverd?

Allereerst via persberichten. Er werd naar de kamerdebatten geluisterd, en als er iets gezegd werd dat niet klopte werd dat in een persbericht aan de orde gesteld. Over bepaalde ingewikkelde problemen werd informatie gegeven. Soms werd er in de media geschermd met een bepaald onderzoek, of met een bepaalde uitspraak van een politicus. Dan werd daarover achtergrondinformatie verstrekt.

Op die manier zijn er 23 persberichten verschenen. De onderwerpen waren heel verschillend. De arbeidsverledeneis in de Werkloosheidswet, gelijke behandeling van samenwonenden en gehuwden, de belofte dat er na de stelselherziening 'rust' zou heersen op het uitkeringsfront, de uitspraken van Lubbers over het aantal mensen dat door de stelselherziening getroffen zou worden, de 'verborgen werkloosheid' in de WAO, enzovoort.

De persberichten zijn niet vaak direct opgenomen in de berichtgeving van de media. Of dat ook betekent dat ze helemaal geen rol gespeeld hebben bij het maken van krantenartikelen en dergelijke is moeilijk te zeggen. Het is mogelijk dat de informatie wel gebruikt is door journalisten.

Wel is gebleken dat veel Kamerleden de persberichten bijhielden. Er werd regelmatig om toezending gevraagd, en in Kamertoespraken is er een aantal keren naar verwezen. Dat heeft waarschijnlijk tot effect gehad dat er over een aantal onderwerpen (de 'verdiscontering' in de WAO, de positie van vroeggehandicapten, gelijke behandeling samenwonenden en gehuwden) langer gepraat is dan de bedoeling was.

Er is ook wel gebruik gemaakt door journalisten van de mogelijkheid om direct informatie te vragen aan de groep (b.v. door actualiteitenrubrieken van radio en tv). Die informatie kwam dan ook wel terug in de uitzendingen. Veel van dit soort contacten waren er echter niet.

Over publiciteit in het algemeen is er daarentegen niet te klagen geweest. Er is aan het initiatief bijzonder veel aandacht gegeven, door kranten zowel als door radio en TV, nationaal zowel als internationaal. Daarbij ging het vooral om het initiatief zelf, dat door de media als uniek werd beschouwd.

Kort gezegd, de belangstelling van 'vak'-journalisten, mensen die gespecialiseerd waren op het gebied van de sociale zekerheid, was beperkt. De belangstelling van 'sfeer'-journalisten daarentegen was erg groot.

Deze eenzijdige belangstelling is voor een deel te verklaren uit de manier waarop de persberichten geschreven waren. Die waren aanvankelijk nogal technisch van aard. Door de stortvloed van informatie over de stelselherziening moesten de media heel selectief te werk gaan, zodat de ruimte voor technische uitweidingen te klein was. (Daarmee bleef natuurlijk voor de bevolking wel duister waar de debatten precies over gingen, maar op dat punt ga ik later in). Onder invloed daarvan werden later de persberichten minder technisch, meer algemeen, en werd er meer ingegaan op uitspraken van politici (bv. de uitspraken van Lubbers dat maar weinig mensen door de maatregelen getroffen zouden worden.)

Dat de persberichten technisch van aard waren is trouwens wel te verdedigen. Immers, doordat de groep uit deskundigen bestond, was het logisch dat ze zich niet zozeer met politieke beoordelingen zou bezighouden, maar met het beoordelen van de geldigheid van de argumenten van het kabinet.

In het contact met de media maakten journalisten ons voortdurend duidelijk dat we niet te technisch moesten zijn, dat we kort van stof moesten zijn. Het gevolg was wel dat ingewikkelde onderwerpen veel te weinig aan bod konden komen. Je zou je kunnen afvragen of op die manier de functie van de media om een maatschappelijke discussie mogelijk te maken wel uit de verf kan komen. Zodra een onderwerp ingewikkeld wordt, haakt de pers af.

Zo zien we dat de strategie naar de pers toe niet volledig succesvol is geweest, enerzijds doordat te technische persberichten werden gegeven, en anderzijds doordat de pers technische onderwerpen uit haar berichtgeving wegselecteerde.

Naast de informatievoorziening aan de media is er ook informatie gegeven aan politici. Van deze mogelijkheid is veel gebruik gemaakt, zeker door Kamerleden van de oppositie. Er zijn vragen gekomen van PSP, PvdA, CPN, PPR, en het Kamerlid Scholten.

Ook de CDA-fractie heeft de Corona-groep met een bezoek vereerd. Daarbij ging het niet om een vraag naar informatie, maar waarschijnlijk om een indruk van 'wat voor vlees men in de kuip had'.

Resultaten

Als je kijkt naar de invloed van het initiatief op de maatregelen die aangenomen zijn, dan is die niet zo groot. In grote lijnen heeft het kabinet zijn zin gekregen. Toch zijn er op een vrij groot aantal deelpunten concessies gedaan. Of dat de invloed is geweest van de Coronagroep is natuurlijk moeilijk na te gaan. Wel is het zeker dat er in de Kamerdebatten vaak naar de groep verwezen is, en dat er over onderwerpen die de groep heeft aangedragen (de 'verborgen werkloosheid' in de WAO, gelijke behandeling samenwonenden en gehuwden) soms lang gepraat is.

Voor mensen die betrokken waren bij de parlementaire behandeling is in ieder geval duidelijk geworden dat de besluitvorming niet zorgvuldig genoemd kon worden. Het moet vooral aan het gebrek aan aandacht in de pers geweten worden dat dat niet veel meer bij de bevolking is doorgekomen.

Daarnaast hebben de regeringspartijen het op hun geweten dat ze veel van de argumenten van staatssecretaris De Graaf hebben geslikt, tegen beter weten in. Immers, de persberichten van de Coronagroep werden in de Tweede Kamer verspreid. Het is vaak voorgekomen dat vanuit de oppositie doorgevraagd werd op punten die de Coronagroep had aangedragen. Doordat de regeringspartijen het dan lieten afweten werd De Graaf niet gedwongen zijn ongelijk toe te geven.

Een voorbeeld. In een persbericht van de Coronagroep werd aangetoond dat de schatting die de staatssecretaris maakte van de 'verborgen werkloosheid' in de WAO op drijfzand was gebaseerd. Enerzijds werd erop gewezen dat er in het onderzoek, waarop hij de schatting baseerde, een vertekening zat, en anderzijds werd hij uitgedaagd om in te gaan op een artikel in het Sociaal Maandblad Arbeid, dat tot een heel andere schatting komt. De Graaf is alleen op het tweede punt ingegaan. Daarbij viel hij alleen het artikel aan, zonder in te gaan op de schatting die daarin stond. Vanuit de regeringsfracties viel al die tijd geen woord te vernemen.

Een ander voorbeeld, over de 'zorgvuldigheid' van de kamerleden. Tijdens het bezoek van de CDA-kamerfractie aan de Coronagroep wilde het kamerlid Bosman, die het woord voerde over de WAO, weten waarom in

een persbericht stond dat de Kamerleden vaak fouten maakten als ze over de stelselherziening spraken. Hij zou daar dan in tweede termijn in de kamer op ingaan. Er is hem een overzicht gestuurd met fouten in zijn betoog. Verder is niets meer vernomen.

Er wordt veel gesproken over de machteloosheid van de Tweede Kamer tegenover al het geweld dat vanuit de ministeries en de regering op haar wordt losgelaten. Maar de Coronagroep heeft duidelijk gemaakt dat het lang niet altijd dat gebrek aan deskundigheid is. Hier is duidelijk gebrek aan politieke wil te zien. Gebrek aan wil om een zorgvuldige besluitvorming tot stand te brengen. Wanneer de regeringspartijen eenmaal besloten hebben dat ze koste wat het kost een pakket maatregelen door de kamer willen loodsen, en ze daarbij de ogen sluiten voor de informatie en de deskundigheid die ter beschikking staat, dan zetten ze zichzelf buiten spel. Dan is er geen enkel initiatief, ook geen Coronagroep, dat hen kan stoppen. Maar dan moet er ook niet gemekkerd worden over de onmacht van het parlement tegenover de regering. Het zijn bij de behandeling van de stelselherziening de regeringspartijen geweest, die het parlement hebben ontwapend.

Is dan de Coronagroep zinloos geweest? Nee, zeker niet. Ik heb al gewezen op de deelresultaten, die geboekt zijn. Maar daarmee is het verhaal niet af. Ten eerste is er rond de Coronagroep een samenwerking gegroeid tussen organisaties en personen, die zijn weerga niet kent. Dat klinkt heel gezwollen, maar het is een feit. Het is bijvoorbeeld al langer gebruikelijk dat sociale diensten goede contacten hebben met groepen uitkeringsgerechtigden. Maar voor organisaties als de GMD (Gemeenschappelijke Medische Dienst, die bij de uitvoering van de WAO is betrokken) geldt dat niet. Het geldt ook niet voor hogere adviesorganen als de Sociale Verzekeringsraad. Het geldt ook niet voor het personeel van de Tweede Kamer, voor Faculteiten voor Rechtsgeleerdheid. Kort en goed, het is voor het eerst dat 'deskundigen' en 'belanghebbenden' elkaar gevonden hebben. Dat is van grote betekenis. Tenslotte is het De Graaf zelf die de wetgeving hopeloos ingewikkeld maakt. Het was nu al duidelijk dat de ambtenaren op zijn departement het niet altijd meer snapt. Het is dus te verwachten dat de uitvoerders en de deskundigen erg veel fouten en onduidelijkheden zelf zullen moeten oplossen. En als dat zo is, dan zijn goede contacten tussen deskundigen en uitkeringsgerechtigden goud waard. Als staatssecretaris De Graaf meent een spelletje te kunnen spelen met de loyaliteit van de deskundigen, dan raken die op drift, en als de uitkeringsgerechtigden de contacten met de deskundigen aanhalen, dan drijven ze te goede kant op.

Het kon dus wel eens zijn dat er in plaats van de arrogante, hautaine sfeer die er vanuit veel uitvoeringsorganen heerst, een heel ander klimaat komt, en dat zou het kabinet wel eens kunnen opbreken.

Er is nog meer. De samenwerking tussen de deelnemende organisaties en instituten is uitstekend geweest. Ieder van de organisaties heeft gedaan wat mogelijk was. Zo is het bijvoorbeeld geen probleem geweest om het benodigde geld bij elkaar te krijgen. Van diverse kanten zijn bijdragen toegezegd, terwijl de FNV zich garant heeft gesteld voor een eventueel tekort.

De belangstelling vanuit verschillende organisaties was groot. Vanuit kerkelijke kring, de vakbeweging, gehandicaptenorganisaties, organisaties van uitkeringsgerechtigden zijn regelmatig mensen langs geweest.

Zeker in de situatie van nu, die toch zeer moeilijk is, is dat een goed uitgangspunt voor gezamenlijke initiatieven. Overigens lijkt het er nu al op dat verschillende organisaties elkaar gemakkelijker weten te vinden. Er zijn vanuit groepen van uit-

keringsgerechtigden en ondersteunende instituten al plannen om verder te gaan met de stelselherziening.

Een derde positief element is dat veel mensen zich gesteund hebben gevoeld door het initiatief. Veel uitkeringsgerechtigden hebben weinig contact met het politieke gebeuren, maar het blijkt dat er wel degelijk gekeken wordt naar hoe het in Den Haag toegaat. Ook als je geen resultaten boekt is het voor veel mensen een steun als ze zien dat er wel voor hun belangen wordt opgetreden. Dat hoeft dan niet meteen te blijken, maar het heeft zeker betekenis. In die zin is het ook een goede zaak, dat er in de pers veel aandacht voor de Coronagroep is geweest, ook al was dat dan niet precies wat we ons ervan hadden voorgesteld.

Het is niet vaak gebeurd dat uitkeringsgerechtigden zelf hebben gebeld om informatie. Achteraf gezien is dat maar goed ook, want de twee kamers in hotel Corona waren ook zo al een heksenketel. En het belangrijkste effect moest toch zijn dat de besluitvorming in de Tweede Kamer beïnvloed werd.

Een nieuwe actievorm?

Het is inmiddels al vaker geopperd dat hier een nieuwe actievorm is ontwikkeld. Is dat zo? Gaat het hier om een nieuwe actievorm? Zeker in die zin dat er voor organisaties van uitkeringsgerechtigden mogelijkheden liggen om coalities aan te gaan met groepen deskundigen, en dat die coalities iets op kunnen leveren.

Zeker niet in die zin dat voortaan iedere keer als er een wetsontwerp in de Tweede Kamer wordt behandeld een groep deskundigen zijn intrek moet nemen in hotel Corona. Voor dat standpunt zijn een aantal argumenten aan te voeren.

Ten eerste hebben we al vermeld dat het hier om een reactie ging op de onzorgvuldige voorbereiding van de maatregelen. En natuurlijk worden er heel wat maatregelen voorbereid die je moet veroordelen, maar voor een deel worden ze wel zorgvuldig voorbereid. En de aanleiding om deskundigen te organiseren was nu juist die onzorgvuldigheid, het feit dat de maatregelen ook technisch niet deugden.

Bovendien ging het om een pakket maatregelen dat vlak voor de verkiezingen nog even door de Kamer gejaagd moest worden. Die factoren maakten een 'noodsprong' mogelijk. Je zult voor een zelfde idee veel minder deskundigen mobiliseren, als het om een zorgvuldig voorbereide wet gaat. En zeker de medewerking van allerlei uitvoerings- en adviesorganen kun je wel vergeten.

Ten tweede dreigt het gevaar dat je eerder iets aan de problemen van het parlement gaat doen dan aan de problemen van uitkeringsgerechtigden. Het is bijvoorbeeld opvallend dat ook het kamerlid Mateman de Coronagroep bezocht. Hij gaf te kennen dat hij dit nu als een waardevolle aanvulling zag op het werk van het parlement. Het initiatief werd meer als een steun voor het parlement gezien dan als een steun voor de uitkeringsgerechtigden. Een soort ambtenarendienst voor de Tweede Kamer. Dat kan niet de bedoeling zijn. Het gevaar dreigt dat groepen deskundigen echter wel steeds meer worden ingeschakeld bij het werk van de Tweede Kamer, als je dit soort initiatieven blijft herhalen. Het is dus beter voor een volgende gelegenheid een andere vorm te bedenken.

Ten derde heeft een deskundigengroep een grote aantrekkingskracht voor de publiciteit. Dat is een goede zaak, maar het kan juist wel de

wind uit de zeilen nemen van de groepen waar het om gaat, de uitkeringsgerechtigden zelf. Je loopt het risico dat alle aandacht naar de groep deskundigen gaat, en dat naar acties helemaal niet meer wordt gekeken. Uiteindelijk zou dat een ernstige verzwakking voor groepen uitkeringsgerechtigden kunnen betekenen, in plaats van een versterking.

Het zou in mijn ogen dus een fout zijn om iedere keer als er een slecht wetsvoorstel in de Tweede Kamer komt, een stel deskundigen op te trommelen, die dan commentaar op de gang van zaken gaan leveren. Het zou daarentegen een hele goede zaak zijn om te bekijken welke coalitiemogelijkheden er tussen uitkeringsgerechtigden en deskundigen op dit moment bestaan, en hoe die kunnen worden uitgebreid. De situatie is te ernstig om kansen als deze te laten liggen.

Joop Mantel

Hieronder de aankondiging voor de eerst volgende studiebijeenkomsten van de Stichting Vorming en Scholing van de CPN

Zaterdag 4 oktober

In samenwerking met de Zuid-Afrika-werkgroep van het partijbestuur van de CPN
een democratische omwenteling in Zuid-Afrika!

Wat zijn de kansen?

Opening studieweekend Elli Izebout

Inleiding **Conny Braam**

Uitgebreide documentatiemap, dia- en videopresentaties, stands, boeken- en materiaalverkoop. Veel ruimte voor discussie.

Zaterdag 18 oktober

Over communistische politiek. Democratische machtsvorming en de emancipatie van de arbeidersklasse.

Inleider **Marcus Bakker**

Materiaal zie P en C juli 1986.

Zondag 2 november

Internationalisme en de nationale politiek van de CPN.

Inleider **Henk Hoekstra**

Materiaal zie o.a. P en C juni 1985.

Zaal open om 10.00 uur.

Aanvang 10.30 uur. Entree f 5,- inclusief studiemateriaal en koffie of thee.

Aanmelding d.m.v. giro-overmaking Rekeningnummer 1980487 t.n.v. Centrum voor politieke vorming van de CPN onder vermelding van: Studiebijeenkomst 4 en 5 oktober en/of 18 oktober en/of 2 november.

De studiedagen staan open voor alle belangstellenden en worden gehouden in Gebouw Sibylla, Hoogte Kadijk 145 in Amsterdam.

Voor nadere informatie of suggesties kun je bellen naar Erika Voss, tel.: 020-128297.

Op 3 augustus is Paul de Groot gestorven, de man die zeer lang de centrale figuur is geweest in de Communistische Partij van Nederland. Pas na drie dagen werd zijn dood bekend gemaakt in een eenvoudige advertentie van de familie.

De tragiek van dit einde kan aan niemand die wist om wie het ging, ontgaan zijn. Tientallen jaren is de Groot de man geweest in de CPN. Maar nadat zijn laatste geschrift -een ontwerp voor nieuwe partijstatuten, 9 jaar geleden bedacht- al bij het oud papier terecht was gekomen, stierf hij nu in volledige afzondering van die partij. Het eind van een ontwikkeling die niet gekeerd kon worden.

Paul de Groot en het leiderschap

Voor velen, ook vele communisten, is Paul de Groot nauwelijks meer dan een naam, hoogstens verbonden met een door anderen getekend beeld. Die beelden verschillen onvermijdelijk, ze zullen zich ook in de loop van de tijd stellig weer wijzigen.

Het is gewoon moeilijk om de figuur van de Groot duidelijk neer te zetten.

Zelf heeft hij twintig jaar geleden twee delen herinneringen gepubliceerd, 'De dertiger jaren', waarin hij iets vertelt over zichzelf. Maar die boeken gaan niet verder dan 1939 en bestrijken dus nog niet de helft van zijn leven. Er waren er nog al wat die met een zekere spanning uitzagen naar wat hij verder te zeggen had, over de tijd daarna. Het is er, voor zover bekend, niet van gekomen.

Bij het overlijden van een oud-voorzitter

Paul de Groot werd in 1899 in Amsterdam geboren. Ruim voor de eerste wereldoorlog verhuisde zijn familie naar Antwerpen waar hij

na zijn schooltijd in het diamantwerk werd opgeleid. Hij raakte als jonge man betrokken bij de revolutionair ingestelde jonge socialisten, reden waarom de Belgische regering hem enige tijd na afloop van de oorlog het land uitzette.

In Duitsland maakte hij de opstandige bewegingen van het begin van de jaren '20 mee; daarna werkte hij, steeds als diamant-bewerker, een periode in Frankrijk (vandaar zijn talenkennis; later zou hij ook het Engels en het Russisch redelijk leren beheersen.)

Omstreeks 1925 ging hij terug naar Nederland waar hij zich bij de, scherp verdeelde, Communistische Partij aansloot. Hij werd ook een actief lid van de Diamantbewerkersbond; de vakbeweging zou altijd zijn speciale belangstelling houden.

In 1930, toen onder nauw toezicht van de in Moskou zetelende Communistische Internationale een partijcongres werd gehouden, dat een eind moest maken aan de langdurige geschillen tussen de Nederlandse communisten, kwam hij in het partijbestuur. Acht jaar later koos een congres hem op de leidende post van algemeen secretaris en werd hij tevens hoofdredacteur van het 'Volksdagblad', de communistische krant.

Kort na de Duitse inval in mei 1940 wees het partijbestuur een driemanschap aan voor de omvorming van de partij tot een illegale organisatie en Paul de Groot kreeg daarvan de leiding. Toen De Waarheid een half jaar later als ondergrondse krant ging verschijnen, was hij daarvan de hoofdredacteur.

In 1943 werden zijn medeleden van het driemanschap door verraad gepakt en ook de voor die eventualiteit opgezette reserveleiding werd opgerold. Bij een overval op zijn schuilwoning grepen de nazi's zijn vrouw en dochter; ze zouden vermoord worden. De jacht op De Groot ging voort. Tenslotte vond hij een onderduikadres, waar hij verder onbereikbaar was.

In 1945, na de bevrijding, werd Paul de Groot opnieuw algemeen secretaris, een functie die later zou worden omgezet in het voorzitterschap. In het najaar kwam hij in het (nood-)parlement. De posten van algemeen secretaris (voorzitter) en Kamerlid zou hij nog een twintigtal jaren blijven bekleden.

Na zijn aftreden als voorzitter werd hij op een congres benoemd tot erelid van het partijbestuur met vrij entree en vrijheid van bemoeienis in bestuursvergaderingen. In die functie richtte hij het IPSO op, het wetenschappelijke instituut van de partij, dat direct onder zijn leiding kwam.

In 1977 deed De Groot een poging om een bijzonder congres bijeen te roepen, dat het zittende partijbestuur zou moeten wegsturen. Dat bestuur maakte toen een einde aan zijn optreden.

Karakter en politiek

Paul de Groot heeft niet alleen lange tijd op de centrale leidende post gestaan in de Communistische Partij, hij heeft van daaruit vele jaren die partij ook echt gedomineerd.

Al die tijd werd hij door een omvangrijke, vijandige buitenwacht behandeld als de exponent van een verfoeilijke, liefst zo snel mogelijk te vernietigen organisatie. En al die tijd vereenzelvigde die partij hem ook sterk met wat ze zelf wilde en deed. Ook wij, zijn mede-bestuurders deden dat. En tenslotte,

maar niet in de laatste plaats: hij deed het zelf. Door een complex van oorzaken, maar tenslotte welbewust, was een communistische partij een piramide-achtige, nogal gesloten organisatie geworden, waarin de inspiratie sterk van boven naar beneden gericht was. Aan de top van de piramide stond, in Nederland, Paul de Groot.

Dat die organisatievorm tenslotte onhoudbaar zou (en moest) zijn - dat is een ander onderwerp. Maar ze had wel tot gevolg dat de speculatieve aandacht zich altijd sterk op de topman richtte - een topman, die zelf steeds voor de openheid terugdeinsde. Die vergroeiing van man en organisatie, en dan speciaal van deze man, heeft beoordelingen opgeroepen waarin toon en inhoud steeds meer bepaald gingen worden door de karaktertrekken die De Groot had of die men hem toeschreef. Zijn conflicten met mensen, zijn politieke wendingen, zijn uitspraken - er werd een beeld uit gemaakt waarin beurtelings of gelijktijdig berekening, willekeur en soms belachelijkheid de hoofdtrekken vormden. De tendens om alles wat met Paul de Groot te maken had aan het karakter van de man toe te schrijven was zo sterk, dat bijvoorbeeld ook prof. L. de Jong zich in zijn beschrijving van de illegale communistische partij daartoe heeft laten verleiden - even vergetend, dat hij zijn dikke boeken niet vooraf heeft laten gaan door een beschrijving van zijn eigen, volgens zeggen ook niet altijd beminnelijke aard.

Natuurlijk, karakters spelen een rol, altijd en overal. Maar een politiek persoon heeft er recht op dat hij of zij in de eerste plaats wordt beoordeeld op politieke keuzes en standpunten, en op de wijze waarop daaraan vorm gegeven is. Er zijn in de menselijke geschiedenis, tot op de dag van vandaag, nogal wat figuren opgetreden die men zou kunnen karakteriseren als beminnelijke schurken. Waar zouden we blijven, als hun wellevend gedrag ons historisch oordeel zou bepalen?

Vanuit de norm van positiekeuze en de inspanning voor die keuze mag, naar mijn stellige overtuiging, Paul de Groot als een man van formaat worden gezien, voor wie geen communist zich te schamen heeft. Ik zie voor die beoordeling ten minste een drietal doorslaggevende overwegingen.

De eerste en beslissende is zijn bereidheid om onmiddellijk nadat de bezetter was binnengevallen, de leiding te nemen bij de opbouw van de illegale communistische partij.

Hij was, toen Nederland nog nauwelijks beseftte wat er gebeurd was en bijna geheel niet wat er zou gebeuren, zonder illusies over het nazisme. Bij wijze van spreken was hij, als communistenleider en als jood, al ter dood veroordeeld voor er een proces was. Ook dat wist hij, en hij moet beseft hebben dat de weg lang was en zijn kans om die geheel af te leggen minimaal.

Toch deed hij wat hij vond dat gedaan moest worden. Hij zette de partij op de koers van massa-verzet (waar heel wat vertrouwen en doorzicht voor nodig was) en speelde zo een grote rol bij de totstandkoming van de februaristaking. Toen het er op aankwam, wezenlijk op aankwam, was hij daar waar later zo luidruchtig anderen verstek lieten gaan.

Een tweede punt voor de beoordeling van De Groot als politicus is de houding die de partij onder zijn leiding aannam in het conflict over Indonesië. De CPN was de enige partij die vierkant, voluit en tot in alle consequenties de koloniale oorlogen en hun voorbereiding bestreed. Daarmee heeft ze, in dit conflict, in zekere zin de eer van het land gered.

De vraag kan hier gesteld worden of de communistische houding niet dezelfde zou zijn geweest zonder Paul de Groot. Er bestaat op die vraag geen

antwoord, maar er is reden tot twijfel of dat antwoord, als men het al zou trachten te geven, zonder meer 'ja' zou zijn. Die twijfel kan worden ontleend zowel aan standpunten die eerder, zonder De Groot, waren ingenomen, als aan de houding van andere, grote communistische partijen in vergelijkbare posities.

De derde reden om De Groot een politicus van formaat te noemen ligt op een ander, voor sommigen misschien minder makkelijk te overzien terrein. Soms aarzelend, soms weer terugwijkend na een krachtige stellingname, heeft hij in een communistische wereldbeweging die daar geen oren naar had, telkens weer gezocht naar een nationale en onafhankelijke opstelling van de CPN.

Zowel de februaristaking als het verzet tegen de koloniale oorlog bevatten elementen van deze houding. Maar ook het program dat in 1951 werd geschreven, de hardnekkige strijd tegen de toenemende Duitse rol in West-Europa, de conclusies over de Stalin-onthullingen, de autonomie-verklaring van de partij aan het begin van de jaren '60, de stellingnames ten aanzien van Vietnam en Indonesië getuigen ervan.

Vaak kwam zo'n stellingname moeilijk los, was die nog al krampachtig, hield ze terugwegen open - die dan ook soms weer werden ingeslagen. Maar dat was juist omdat ze on-orthodox waren en daardoor spanningen opriepen met andere, machtiger communistische partijen.

Waarom en hoe

Er waren, in de Groot's denkwijze, een aantal vaste uitgangspunten die steeds opnieuw herkenbaar waren:

- het imperialisme, de hoofdvijand;
- het fascisme en anti-seminisme, de meest boosaardige bedreiging in het bijzonder van de arbeidersklasse ;
- de tegenstellingen binnen de onderdrukkende structuur en de noodzaak om die te kennen en te gebruiken;
- de fundamentele rol van een strijdende arbeidersklasse als het om maatschappijverandering ging;
- de ondubbelzinnige keuze voor de vrijheidsstrijd van gekoloniseerde volken;
- en dan, altijd, hoe wisselend van vorm ook, de historische betekenis van de Russische revolutie en van de door haar geschapen reële macht.

Zo'n opsomming als deze is riskant door haar beknoptheid, maar ze moet toch gegeven worden om te kunnen begrijpen wat De Groot dreef. Binnen die ruimte bepaalde hij zijn taktiek - en lag zijn grilligheid.

Want zijn aard en methode was, om vanuit die grond-opvattingen het zoeklicht op één plek te richten en naar vermogen de (zijn) partij op te stuwen naar een inspanning, geconcentreerd op dat wat hij in het harde schijnwerperlicht geplaatst had. Zo kon, meermalen, de toch vrij kleine CPN grote dingen bereiken. Maar zijn aanpak had tegelijkertijd het - steeds meer voelbaar wordende - nadeel dat iedere zoeklicht-benadering heeft. Men ziet wat zich daarin bevind overhelder en wat daarom heen is, wordt juist onderbelicht. 'Het andere' verdwijnt uit het gezicht. De eenzijdigheid, op zichzelf nodig voor de krachtsinspanning die vericht moet worden, werd meermalen zo absoluut, dat wie niet met het zoeklicht meekeken haar niet konden volgen. Dat werd nog bevorderd doordat dan korte tijd later het licht

verplaatst werd en dat wat eerder zo fel in het licht stond, weer in het duister raakte.

Daar lag dan een van De Groot's belangrijke zwaktes. Hij koos, vaak met grote scherpzinnigheid, tactische posities, verlangde van allen dat ze tot een gelijke opstelling kwamen - om inmiddels diezelfde posities al weer te hebben verlaten tegen de tijd dat anderen overtuigd waren van de waarde daarvan. Meermalen gebeurde het ook dat de stellingen die hij betrok zo absoluut waren, dat slechts weinigen hem daarin van harte bijvielen - hetgeen zich dan weer uitte in woede op wie hij niet had kunnen overtuigen of overdonderen.

Ideeën en verwerkelijking

En daarmee zitten we dan bij dat belangrijke element van leiderschap, dat van de verwerkelijking van de politieke denkbeelden die men heeft.

De Groot was niet iemand die, zoals dat met leiders in de een of andere organisatie vaak voorkomt, standpunten oplegde. Hij zocht te overtuigen, op de wijze die ik hiervoor aangaf. En hij had overtuigingskracht. Maar die richtte hij in hoofdzaak op een kleine kring, de mede-bestuurders of enkelingen.

Hij ging ervan uit dat die dan dezelfde zoeklichthelderheid maar weer door moesten geven, dat die ook de discussie maar moesten voeren met alle anderen. Intensief openbaar optreden, laat staan openbare confrontatie - dat

lag hem niet. Hij schreef liever. Zodoende kwamen dan ook de kortsluitingen meestal tot stand in de schakelingen van anderen.

Laat ik een kleine, anecdotische illustratie geven van zijn denkwijze op dit punt.

In de jaren vijftig verscheen er een boek van een Sowjet-auteur, 'Ver van Moskou' geheten. Het ging over de aanleg van, naar ik me meen te herinneren, een olieleiding, onder barre omstandigheden in het verre oostelijke deel van de Sowjet-Unie. Het boek was al snel ontzaglijk populair in de partij. De heldenmoed, het vechten voor een ideaal - het sprak zeer aan in de deprimerende tijd van koude oorlog en reactie alom.

In een gesprekje vroeg De Groot me: 'Wat vind jij er nou het interessantste in?'. Wel, dat waren die moed en dat idealisme. Toen ging hij uiteenzetten, dat hij het meest geboeid was geweest door de manier van leiding geven die in het boek beschreven werd. Alles draaide uiteindelijk om de regionale partijsecretaris. Die zette iedereen aan het werk, hield alles in het oog - maar bewaarde ook op alle punten afstand. Totdat (het hoogtepunt van het boek) een beslissend, bijna ondoenlijk stuk werk gedaan moet worden. Dan is de secretaris ter plekke en geeft hij met zijn doorzicht en inspanning de doorslag.

'De manier van leiding geven'. Maar Holland kende geen Siberische barbaarsheid, geen handvol pioniers in onherbergzaamheid en kou.

Zo bleef er, bij al zijn scherpzinnigheid en bewogenheid, een kloof tussen hem en de realiteit. En steeds waren er, die noch zijn uitgangspunten, noch zijn plaatsing van de schijnwerpers konden volgen of verwerken. Sommigen gingen weg met een conflict, anderen verdwenen gewoon.

Daarbij speelde dan nog een element een rol, dat in elk geval wel met karakter te maken had. Naast het vertrouwen en ook soms de harte-

lijkheid die hij mensen kon geven, was er zijn wantrouwen. Wantrouwen tegenover weekheid, wantrouwen jegens mensen die zijn stellingname in twijfel trokken, terughoudendheid als ergens iets zonder hem besproken was - en dan bovenal argwaan omdat mensen en opvattingen wel eens vanuit een vijandelijk kamp binnengesmokkeld konden zijn.

Wie zijn eigen partij vooral ziet als een organisme dat zich, vanuit de top geleid, leger-achtig opstelt - met de *mensen* dus als de verken-ners, vechters of commandanten van dat leger, die moet wel gaan denken dat ook de rest van de politiek door zulke constructies beheerst wordt.

Zo'n soort opvatting was, sinds die in de Sowjet-Unie onder Stalin de politiek en het openbare leven was gaan beheersen, in alle communistische partijen een wezenselement geworden. In de Sowjet-Unie heeft dat tot schrijnende terreur geleid. In de andere partijen werd het een verkramping, die leidde tot de theorie van de permanente partijstrijd, met zijn goeden en zijn slechten. Zonder die partijstrijd, zonder overwinningen op de slechte invloeden en personen die van buiten kwamen, was een partij eigenlijk niet communistisch. De Groot paste met zijn persoon in deze opvatting. De bittere ervaringen in de bezetting, het verraad dat hij had zien toeslaan, zijn persoonlijke verliezen daarbij hebben het ongetwijfeld bij hem aangescherpt, de koude oorlog heeft niets gedaan om het terug te dringen. En onder diezelfde omstandigheden kon zijn omgeving die denkwijze makkelijk overnemen.

In de laatste fase van zijn leven is het tenslotte dat wantrouwen geweest dat hem overspoeld heeft en dat zijn eenzaamheid definitief heeft gemaakt. Hij heeft er anderen mee gekwetst, littekens toegebracht die zichtbaar blijven, hij heeft er zijn eigen partij grote schade mee toegebracht - en hij heeft er zichzelf duurzaam mee verwond.

Leider en organisatie

Het sterk peroonlijke leiderschap van Paul de Groot wordt nu door menigeen als een soort absurditeit gezien - vooral omdat de illustratie daarvan bijna altijd min of meer karikaturaal is. Maar zo'n beoordeling laat aan diepte wel wat te wensen over. De relatie tussen maatschappelijke verbanden en personen, leiders vooral, is in de menselijke samenleving een factor van de eerste orde en is dat altijd geweest.

Men kan vinden dat de mensheid niet gefeliciteerd behoeft te worden met het feit dat ze begrippen als leiderschap, hiërarchie, populariteit kent - maar men kan ook niet aan politiek doen als men werkt met een woordenboek zonder die aanduidingen. In vroeger tijden was de relatie tussen organisaties en leiders in zoverre eenvoudig, dat de maatschappelijke ongelijkheid een onomstreden feit was. Zo goed als er mensen waren, waren er leiders. Er waren vorsten, edelen, commandanten, regenten, slavenhouders, noem maar op: gelijkheid bestond niet en democratie was geen gangbaar begrip.

Pas toen onderdrukten tegenmacht gingen vormen in de samenleving, in het bijzonder in de kapitalistische van de laatste eeuwen, kwam het begrip 'democratie' op. Maar ook de strijd voor democratie schiep leiders - en vaak niet zulk nederige bovendien. De baanbrekers van de vorige eeuw waren niet gezien omdat ze zo aardig waren. Tegenover het oude kwam niet alleen het nieuwe, tegenover de leiders van de bestaande orde verzezen de leiders van de opstandigheid. Nederland had z'n Domela en z'n Troelstra. En die konden er wat van.

Maar bovendien, in de tijd dat De Groot van middelbare leeftijd was had de KVP haar Romme, hadden SDAP en PvdA Koos Vorrink, hadden de Anti-Revolutionairen hun Colijn en hun Schouten. Partijen hadden vrijwel altijd hun althans tijdelijk onbetwiste leiders, om niet te zeggen hun 'sterke mannen'. En maar weinigen werkten, zoals dat in de Communistische Partij toch gehandhaafd bleef, met een collectief.

Het verschijnsel van de met straffe hand regerende bestuurder was al oud genoeg, het was zeker niet minder geworden toen de vijand, het nazisme, zijn 'Führer' lanceerde. Alle tegenstanders van het nazidom verwierpen het leiders 'principe', maar de neiging om 'goede' leiders te stellen tegenover de verfoeilijke was een natuurlijke. In Nederland was dat nog wel een vrouw, Wilhelmina.

Het steekt altijd weer als men schimpscheuten leest aan het adres van Paul de Groot, ook nog na zijn overlijden - en die komen dan uit een hoek waar de foto's van de koninklijke familie niet weg te denken zijn, waar men diepzinnig vererend spreekt over burgerpolitici die nog nooit het kleinste offertje hebben gebracht - en waar het respect voor de 'captains of industry' die in hun kring nog nooit van democratie gehoord hebben, het echt vrije denken verstikt. Maar de woede daarover mag nooit de weg versperren voor eigen conclusies met betrekking tot een eigen beweging die, hoe klein ook in omvang, iets wezenlijks belichaamt van wat we zien als een betere samenleving.

In zo'n beweging is het ontstaan van een soort leiderschap als dat van De Groot verklaarbaar, misschien wel niet helemaal te vermijden geweest. Het heeft ook zijn positieve elementen gehad, zeker in de uitzonderlijke situatie van de bezetting.

Maar tegelijk is het in zijn wezen tegengesteld aan wat de arbeidersbeweging als democratische, op eigen bevrijding gerichte kracht nastreeft.

Leiderschap bestaat. Als mensen met bekwaamheid en verantwoordelijkheidsgevoel op leidende posten komen, verdienen ze waardering en respect. Het kan soms ook bijna liefde zijn. Maar dat leiderschap moet aanvechtbaar blijven, mag nooit in zichzelf een verabsoluteerde kracht worden. En bovendien: door de verheerlijking onmogelijk te maken, sluit men ook de latere verguizing uit.

De CPN heeft Paul de Groot gehad. Dat kon, omdat hij bijzonder was, in bijzondere omstandigheden. Maar het ging mis.

De verheerlijking is al lang voorbij, de verguizing nog niet. Daarvoor wordt het nu tijd.

Marcus Bakker

Bijna iedereen is het erover eens: de Regering Lubbers heeft in zijn eerste kabinetsperiode met de economische ontwikkeling enorm geluk gehad. Toen de regering in 1982 aantrad waren de winsten van de ondernemingen zo laag dat de steungelden van de overheid voor bedrijven het totale winstniveau in Nederland overtroffen. Grote delen van het produktie-apparaat werden niet meer vervangen met o.a. een technologische achterstand als gevolg. De investeringen daalden tot een naoorlogs dieptepunt.

De economie onder Lubbers-II

Deze situatie gold niet alleen in Nederland. Er was vanaf 1980 sprake van een wereldwijde recessie. Vanaf 1982 kwam hieraan geleidelijk een einde. Onder invloed van de opleving van de Amerikaanse economie begon in de Westerse wereld -en zelfs in een aantal ontwikkelingslanden- een opleving. De economische groei en de industriële productie namen toe en ook de winsten en investeringen stegen, en dat niet alleen bij de grote multinationals. Onder invloed van deze internationale opleving kwam ook de Nederlandse economie weer op gang. Lubbers kon vlak vóór de verkiezingen, in mei 1986, dan ook trots wijzen op de verbetering van tal van macro-economische grootheden. Uiteraard was dat zijns inziens te danken aan het regeringsbeleid maar die bewering wordt door de meeste economen met een flinke korrel zout genomen.

Inmiddels is het kabinet Lubbers-II gevormd. De grote vraag is of dit kabinet hetzelfde 'economische geluk' ten deel zal vallen als het vorige. Van grote invloed is daarbij de ontwikkeling van de wereldeconomie en met name -wat Nederland betreft- de ontwikkeling van de Amerikaanse en de Westduitse economie (West-Duitsland is het land waar verreweg het grootste deel van de Nederlandse export heengaat).

Voor een beoordeling van de internationale economische ontwikkeling willen we in dit artikel met name kijken naar de macro-economische grootheden die met de productiekant van de economie (dus niet de vraagkant) te maken hebben en dan met name de productie in de bedrijven (dus niet de overheidsuitgaven). Dan gaat het om factoren als economische groei, industriële productie, bezettingsgraad, winsten en investeringen. Hoe staat het daarmee in de wereldeconomie, in de VS, in West-Duitsland en in Nederland?

De wereldeconomie

Uit de laatste recessie (1980-1982) stammen nog een aantal ontwikkelingen die als een zware wolk boven de wereldeconomie hangen. Dat betreft op de eerste plaats het schuldenprobleem van met name de meest ontwikkelde ontwikkelingslanden (voornamelijk in Latijns-Amerika). Dat probleem is niet opgelost maar -via het IMF -naar de toekomst geschoven. Een nieuwe recessie zal echter het probleem in zijn volle omvang terugbrengen en dit keer met grote gevolgen voor de Westerse banken en het internationale monetaire systeem. Onlangs meldde bijvoorbeeld de Bank of Amerika al een record verlies over het tweede kwartaal 1986. Een ineenstorting van het Westerse financiële stelsel -met toestanden als in 1930- moet dan niet uitgesloten worden geacht.

Een tweede probleem ligt in de wereldhandel. Uit de periode 1980-1982 stammen in tal van landen -maar de laatste tijd vooral in de VS- protectionistische tendenzen die voortdurend tot handelconflicten leiden. Voor Nederland zijn deze ontwikkelingen zeer gevaarlijk, omdat ons land voor zijn ontwikkeling sterk afhankelijk is van de export. Een zich aandienende nieuwe recessie zal de tendens tot protectionisme versterken.

Economische groei

De economische groei in de VS zal in 1986 de regeringsdoelstelling van 4% niet halen. Dat betekent o.a. dat de overheidsinkomsten lager zullen liggen dan begroot en dat het (in absolute cijfers) zeer omvangrijke Amerikaanse begrotingstekort nog wel enige tijd zal blijven.

Aan de regering Reagan verwante woordvoerders zien de trage economische groei niet als zo'n belangrijk probleem. Zij stellen dat de inmiddels al weer enige tijd dalende koers van de dollar ervoor zal zorgen dat ter zijkertijd de Amerikaanse export zal toenemen, waarmee o.a. het enorme tekort op de Amerikaanse handelsbalans kan verdwijnen. De leden van het Amerikaanse congres denken daar kennelijk toch wat anders over, want daar liggen momenteel zo'n 100 wetsvoorstellen voor protectionistische maatregelen.

Amerikaanse regeringswoordvoerders (o.a. de minister van Financiën, Baker) dringen erop aan dat de regeringen van Japan en de Europese landen, met name in die landen welke een lage inflatie hebben, hun economieën stimuleren opdat de opleving van de Amerikaanse export versneld kan worden. Anders zal een verdere daling van de dollarkoers, volgens hen niet te vermijden zijn. De betrokken Westerse landen (m.n. Japan en West-Duitsland) hebben niet zoveel trek in een door de VS beoogd stimuleringsbeleid omdat dat hun begrotingstekorten zou doen toenemen en bovendien een groot deel van de (verhoogde) koopkracht naar het buitenland (Amerika) zou weglekken. Dat is wat o.a. Frankrijk meemaakte toen Mitterand net aan het bewind was.

De Westduitse regering verwacht voor 1986 een economische groei in West-Duitsland van 3-3,5% en voor 1987 3%. De motor voor de groei is niet langer de export, maar dat zijn de binnenlandse investeringen en de particuliere consumptie. De Duitse regering ziet de verlaging van de olieprijs en de begin 1986 in West-Duitsland doorgevoerde belastingverlagingen als gunstig voor de economische groei. Ook de investeringen zouden voor extra impuls kunnen zorgen. De economische groei in de EG als geheel zwakte in de loop van 1985 geleidelijk af en is ook nog steeds te gering om het werkloosheidsprobleem op te

lossen. Voor nieuwe arbeidsplaatsen zouden daarom extra inspanningen geleverd moeten worden. Aldus de Europese Top op 27 juni j.l. in Den Haag. Men wil o.a. de lagere olieprijsen omzetten in extra economische groei. Delors (voorzitter Europese Commissie) is, gezien de lage economische groei en vanwege demografische factoren, niet optimistisch over de werkloosheidsbestrijding. Zijns inziens vormt ook het schuldenprobleem een permanente bedreiging van de economische groei. Een verdere koersdaling van de dollar, aldus Delors, zal ook nadelig zijn voor Europa, evenal de tendenzen tot protectionisme in de VS. Ook op Europees niveau is men geen voorstander van het door de VS bepleite stimuleringsbeleid in Europa.

Economen van de VN schatten de groei van de wereld-economie in 1986 op 3,5% en in 1987 op 3% (1985: 3,3%). De groei van de wereldhandel wordt voor 1986, evenals in 1985, op ca. 4% geraamd en voor 1987 op 4,5%. Men gaat uit van een gemiddelde olieprijs van \$ 18 per vat over 1986 en 1987 (de prijs ligt nu op ca. \$ 11 per vat) en een dollarkoers die 20% lager ligt dan gemiddeld in 1985. In 1987 zou de dollarkoers nog eens 5% lager liggen. De economische groei in de ontwikkelingslanden wordt voor 1986 op 3% en voor 1987 op 3,5% geraamd. Voor de Westerse industrielanden komt men op resp. 3,1 en 3,3% en voor Oost-Europa op resp. 4 en 3,1%.

Economische groei in Nederland

Volgens Zijlstra (ex-President-Directeur van de Nederlandse Bank) zal bij een reële economische groei van 4% in Nederland de werkloosheid vanzelf verdwijnen. Afgezien van het feit dat die 4% de komende jaren onhaalbaar lijkt (zie de cijfers over de wereldeconomie) is het ook niet waarschijnlijk dat alleen economische groei het werkloosheidsprobleem kan oplossen. Denk alleen maar aan het feit dat die economische groei voor een groot deel tot stand zal moeten komen door middel van verdergaande technologische ontwikkeling, d.w.z. nog meer kapitaalintensieve productie en arbeidsuitstoot, en het is duidelijk dat zaken als ArbeidsTijdVerkorting (ATV) onverminderd op de agenda blijven.

De economische groei in Nederland wordt voor 1986 op ruim 2% geschat. Voor 1987 lopen de ramingen uiteen van +0,8% tot +1,5%. Zoals gezegd zal de ontwikkeling van de export hierbij van groot belang zijn. Het aandeel van de buitenlandse handel in Nederland neemt nog alsmaar toe, van 53% van het Bruto Nationaal Product in 1980 tot 62% in 1985. In 1985 groeide het exportvolume minder dan in 1984, resp. 4,5% en 7%.

Dankzij de stijging van de binnenlandse consumptie van 1,5% in 1985 (in 1984 nog een daling van 0,5%) kon de exportdaling enigszins gecompenseerd worden en steeg het BNP in volume met 1,5%.

Industriële productie en bezettingsgraad

De bezettingsgraad in de Amerikaanse industrie lag in juni 1986 op 78,3% wat het laagst is sinds begin 1984 (vrij in het begin van de economische opleving in de VS). Dat wordt vooral veroorzaakt door de teruggang in enkele economische sectoren. Die teruggang geldt al langer voor traditionele industriële sectoren als de staalindustrie en de textiel & kledingsector, maar sinds

kort ook voor de hoogtechnologische sectoren als chips-industrie en de productie van 'personal computers'. Op sectoraal niveau blijkt de kapitalistische wetmatigheid van overproductie van kapitaal en goederen nog steeds op te gaan. Zolang dat tot enkele sectoren beperkt blijft en in de tijd opeenvolgend gebeurt hoeft dat niet tot een algemene recessie te leiden.

De industriële produktie in Nederland vertoont over een langere periode bezien een trendmatige, langzame stijging. De bezettingsgraad in de Nederlandse industrie ligt al langere tijd rond het hoge niveau van 85% wat - volgens de Nederlandse Bank- tot uitbreidingsinvesteringen zou moeten leiden. Daarbij spelen echter ook andere factoren als afzet- en winstverwachtingen, ingeschatte risico's, e.d. een rol.

Het volume van de produktie van alle bedrijven in Nederland steeg in 1985 met 2%, een stijging die in 1986 ongeveer hetzelfde zal zijn. In 1985 was er een relatief hoge groei bij de delfstoffenwinning en de zakelijke dienstverlening, maar een dalende produktie in de bouw en de aardolie-industrie. De daling van de olieprijsen en de koers van de dollar zal de produktie van delfstoffen (aardgas) in 1986 onder druk zetten, maar in andere sectoren (met name die welke aardolie als grondstof gebruiken, b.v. de chemie) tot produktiestijgingen kunnen leiden.

Investerings

In totaliteit vertonen de bedrijfsinvesteringen in de VS momenteel een afnemende tendens, ondanks de omvangrijke consumptie bestedingen. Door het hoge begrotingstekort en de daarmee gepaard gaande vraag van de overheid naar kapitaal blijft de rente hoog en is het voor bedrijven dus een dure aangelegenheid om geld te lenen. Die hoge rente in de VS heeft ook tot gevolg dat er nog steeds een omvangrijke kapitaalstroom vanuit andere landen richting VS gaat. Dat wordt echter niet produktief geïnvesteerd maar merendeels in Amerikaans schatkistpapier belegd.

De opleving van de investeringen in Nederland is nog steeds onvoldoende. Volgens de ondernemers komt dat omdat de balansverhoudingen van de ondernemingen -een erfenis van de diepe recessie '80-'82- nog niet hersteld zijn. Volgens de RCO (overkoepelende organisatie van ondernemers) kan het rendement op geïnvesteerd vermogen nog steeds niet wedijveren met de reële rentevergoedingen op risicomijdend kapitaal. Dat is negatief voor de bedrijfsinvesteringen.

Ook leidt het ertoe dat ondernemers de voorkeur geven aan investeringen in het buitenland.

Maar ook andere factoren spelen een rol. De recessie heeft de ondernemers angstig gemaakt en ze zijn er huiverig voor risico-volle projecten op te pakken. Het hieruit voortvloeiende terughoudende investeringsgedrag heeft als positief bijeffect dat het gevaar van overproductie (het opbouwen van overcapaciteiten) enigszins vermeden wordt, maar tegelijkertijd blijven we natuurlijk wel zitten met een onoplosbaar werkloosheidsprobleem.

In 1985 nam het volume van de investeringen in vaste activa in Nederland met 8% toe. Het ging merendeels om vervangingsinvesteringen. De netto investerings-quoten lag in 1985 op slechts 3% van het BNP en dat is minder dan de helft van het niveau in de jaren '60. De investeringen in gebouwen liepen in 1985 in volume zelfs met 4% terug.

Het investeringsniveau van de Nederlandse industrie zal van f 14,1 miljard in 1985 naar f 15,1 miljard in 1986 stijgen. Investeringsstijgingen worden verwacht in de chemie, metalectro, olieindustrie, voedings- en genotmiddelenindustrie en 'overige industrie', in de delfstoffenwinning zullen de investeringen echter met 22% dalen.

Het afvlakken van de investeringsgroei in 1986 wordt o.a. veroorzaakt door de problemen in de aardolie- en offshore-industrie, een gevolg van de lage olieprijsen.

Het CBP toont zich toch tamelijk optimistisch over de investeringsontwikkeling in 1986. De te verwachten investeringen in de wegtransportmiddelenindustrie zouden de tegenvallende investeringen in de energiesector compenseren. De investeringen in wegtransportmiddelen groeiden in 1985 al met 14%. Ook de investeringen in de dienstensector trokken aan. De groei van de bedrijfsinvesteringen in 1986 zal boven 6% liggen. De geschatte investeringsgroei van 4,5% in 1987 lijkt het CBP aan de hoge kant, omdat in 1986 en daarna de ontwikkelingen op de olie- en valutamarkten echt zullen doorwerken in het investeringsvolume van de energiesector.

VNO en NCW verwachten dat 1987 voor de bedrijven een zwaar jaar zal worden. Volgens het CBP nemen ook de investeringen in gebouwen in 1986 sterker toe dan verwacht.

Conclusie

De verwachtingen voor de economische ontwikkelingen in 1986 en 1987 zijn niet hoog gespannen. Een spectaculaire economische groei of zelfs maar een groei die aanzienlijk zou bijdragen aan de oplossing van het werkloosheidsprobleem in de Westerse industrielanden lijkt niet in zicht. Anderzijds ziet het er ook niet naar uit dat de eerst komende twee jaar een diepe recessie zal optreden. Over de jaren na 1987 zijn nauwelijks voorspellingen voorhanden.

Een gematigde economische groei, een geringe stijging van de industriële productie en gering stijgende investeringen, ziehier de context waarbinnen Lubbers-II tot 1988 zal moeten regeren. Vanuit de wereldeconomie zijn niet veel impulsen te verwachten die deze context zouden kunnen wijzigen. In sommige sectoren doen zich overproducties voor maar o.a. via kapitaalsverschuivingen naar andere sectoren zal dit tot '88 niet tot een algehele economische recessie leiden. De werkloosheid zal hoog blijven, tenzij op grote schaal arbeidstijdverkorting wordt doorgevoerd. Een andere weg is de komende jaren niet mogelijk.

Pim Juffermans

Lubbers II en het sociaal economische karwei

'Laat Lubbers z'n karwei afmaken'. Met die leus maakte het CDA het kabinetsbeleid van de afgelopen vier tot inzet van de verkiezingen. De winst van het CDA en het behoud van de meerderheid voor de CDA-VVD coalitie betekent dus logischerwijze dat het beleid van de afgelopen vier jaar voortgezet gaat worden. Het regeerakkoord laat daarover geen enkele onduidelijkheid bestaan. Het is eerder opmerkelijk te noemen dat de degenen die vóór de verkiezingen kritiek hadden op het regeringsbeleid, zich later zo mild hebben uitgelaten over dat concept-regeerakkoord. De PvdA zag negatieve, maar vooral ook positieve punten, het FNV was zelfs bereid een gematigd positief commentaar te geven. Bij lezing van dat regeerakkoord, waarbij we ons hier beperken tot het sociaal-economische gedeelte, wordt al snel duidelijk dat voor verzachting van de kritiek op het Lubbers-beleid geen enkele aanleiding is. Integendeel, er is eerder sprake van een verscherpt doorzetten van de koers van de afgelopen jaren. Reden genoeg dus om de oppositie eveneens te verscherpen. Temeer nu duidelijk wordt dat alle beloftes van Lubbers tijdens de verkiezingscampagne gedaan niet waar blijken te zijn. Er gaat de komende vier jaar meer bezuinigd worden dan in de afgelopen vier jaar effectief is gemaakt, er komt geen rust voor de uitkeringen, er zal zeer fors gesneden gaan worden in het overheidsapparaat ten koste van tienduizenden banen, het financieringstekort blijkt voor Lubbers niet te beheersen, de vooruitzichten voor de werkgelegenheid zijn uiterst onzeker, de politiek van loonmatiging wordt voortgezet, collectieve arbeidstijdverkortung wordt door deze regering feitelijk afgewezen.

Rendementsherstel

De koers van het kabinet de afgelopen vier jaar laat zich het beste als volgt karakteriseren: de marktsector is de bron van groei en werk, rendementsherstel is prioriteit nummer één. Binnen dat schema paste loonmatiging, deregulering, privatisering, versterking van de overheidssubsidies aan het bedrijfsleven, verlaging van de lasten voor werkgevers, afbraak van de sociale zekerheid, bezuinigingen ten koste van ambtenaren en tal van voorzieningen, versoepeling van ontslagrecht, feitelijke beknotting van het stakingsrecht via rechterlijke uitspraken. Het lijdt geen twijfel dat dit beleid inderdaad succes heeft opgeleverd als het gaat om de rendementen. De eersten die dat met tevredenheid constateren zijn de ondernemers zelf. In het advies aan informateur De Koning stelt de overkoepelende ondernemersorganisatie vast dat 'het tot nu toe succesvol gebleken beleid van versterking van de ondernemingen moet worden voortgezet'. Ook de cijfers spreken boekdelen. Dat blijkt uit een overzicht van de 96 aan de beurs genoteerde Nederlandse ondernemingen (Shell, KLM en Hoogovens zijn daar niet bij). Over 1985 boekten deze ondernemingen een gezamenlijke winst van 6 miljard gulden. Het rendement over eigen kapitaal heeft de hoogte van 11,4% bereikt. Volgens de Nationale Investeringsbank zwemmen de bedrijven letterlijk in hun geld. Geschat wordt een overschot aan financiële middelen van 10 miljard gulden. Voor dit jaar zijn de verwachtingen zeer optimistisch gestemd. Vooral omdat de bedrijven de voordelen van de daling van de olieprijs volledig in eigen zak gaan steken. Afgezien van de benzine blijkt er van een verwachte daling van de consumptieprijzen met gemiddeld 1,5% geen sprake te zijn. De lagere invoerprijzen komen dus volledig ten goede aan de winsten van de ondernemers.

Het regeerakkoord laat er geen misverstand over bestaan: de versterking van de rendementen moet worden voortgezet. Het kan zich daarbij ook baseren op een advies van de SER, waarin gezegd wordt dat een verdere verbetering van de rentabiliteit van de ondernemers zal bijdragen aan verder economisch herstel. Dit advies is unaniem gegeven, dus ook met instemming van de vakbeweging. . .

Wat allereerst opvalt in het regeerakkoord is dat de ondernemers buiten schot worden gelaten als het gaat om bezuinigingen. Sprak Lubbers in maart/april nog over een gelijke verdeling van de bezuinigingslasten over 'burgers en ondernemers', daar blijkt niets van terecht te komen. Alleen de vermogens- en voorraadaftrek wordt afgeschaft. Maar daar van heeft Lubbers al gezegd dat dat vooral een papieren bezuiniging is. In een tijd van zeer lage inflatie levert die aftrek toch al niets op. Was er enige tijd geleden nog sprake van een mogelijke 'aanpassing' van de WIR, die wordt nu geheel buiten schot gelaten. Jaarlijks betekent de WIR een subsidie van 4,5 miljard voor het bedrijfsleven. Terwijl de regering overweegt om de verlaging van gas- en benzineprijzen voor consumenten af te romen met een accijnsverhoging, mogen de ondernemers het voordeel van de daling van de olieprijs volledig in eigen zak steken. Daarbovenop stelt de regering het bedrijfsleven nieuwe subsidies in het vooruitzicht. Sterker nog, de enige extra uitgaven die de regering voor nieuw beleid wil doen zijn vooral gericht op ondersteuning van de meest winstgevende sectoren: 300 mln. voor technisch-wetenschappelijk onderwijs (vooral informatica, biochemie, electronica). Ook worden omvangrijke subsidies toegezegd in het kader van de werkloosheidsbestrijding. Twee jaar vrijstelling van premies en 4000 gulden subsidie voor langdurig werklozen die minimaal twee jaar in dienst wordt genomen.

Loonmatiging

Als belangrijkste middel tot rendementsherstel beschouwt de regering voortzetting van de loonmatiging. Uitdrukkelijk wordt over 'voortzetting' gesproken, immers, de lonen en inkomens zijn de afgelopen jaren al fors gematigd. Ook hier spreken de cijfers boekdelen. De arbeidsinkomensquote, dat is grofweg de verhouding tussen looninkomens en rente- en winstinkomens, is de afgelopen jaren fors gedaald. Sinds 1980 met 6%. Dat betekent dat de winst- en rente-inkomens met 15 tot 20 miljard zijn toegenomen ten koste van de looninkomens. Een ander belangrijk gegeven is dat de loonkosten de afgelopen negen jaar ten opzichte van het buitenland met 30% zijn gedaald. Dat betekent dat de zgn. concurrentiekracht van het bedrijfsleven sterk is toegenomen. Alleen het laatste jaar is er als resultaat van de nieuwe CAO's enige loonsverbetering. Maar deze blijft nog altijd sterk achter bij de winstgroei. Voor het komend jaar gaat de regering uit van een gemiddelde loonstijging van 1%. Ook dat is dus zeer gering.

Bovendien heeft de regering al bedacht op welke wijze deze loonstijging nog verder beperkt kan worden. En wel door inlevering van ATV. Het regeerakkoord gaat er vanuit dat bij een ATV van 0,75% per jaar 0,5% moet worden ingeleverd. Aangezien het regeerakkoord eveneens uitgaat van 40% herbezetting in de marktsector, betekent deze looninlevering voor ATV nog eens een extra winstbron voor de ondernemers.

De regering gaat er overigens van uit dat de loonvorming een zaak is van de sociale partners. Ze wenst dus geen looningrepen. Maar de overheersende wijze waarop het regeerakkoord spreekt over de loonmatiging maakt wel duidelijk waar voor deze regering de prioriteit ligt en op wiens steun de ondernemers kunnen rekenen bij komende CAO-onderhandelingen. Het is ook dit klimaat waarin rechterlijke uitspraken zich in toenemende mate richten tegen stakingen. De vakbeweging wordt daarmee in het gebruik van haar belangrijkste machtsmiddel beknot.

Werkloosheid

Rendementsherstel en loonmatiging worden als belangrijkste middelen gezien van het sociaal-economisch beleid. Daarmee zou volgens de regering nieuwe werkgelegenheid gecreëerd kunnen worden. Daarbij wordt vooral gewezen op de lichte daling van de werkloosheid het afgelopen jaar. Nu is die werkoosheidsdaling vooral optisch bedrog. Uit de miljoenennota van september 1985 bleek al dat het aantal beschikbare arbeidsjaren met enkele tienduizenden was gedaald. Dat de werkgelegenheid in personen toenam komt door arbeidstijdverkorting, en vooral door deeltijdbanen. Bovendien worden bijna 30.000 mensen niet meer bij de werkloosheidscijfers meegeteld omdat ze niet meer bemiddelbaar zouden zijn (vooral mensen ouder dan 57½ jaar). Er is overigens nog het nodige gemarchandeerd met de werkloosheidscijfers te verwachten. Daar staat tegenover dat volgens gegevens van de SER maar liefst 200.000 mensen wel werk zoeken, maar zich niet als werklozen hebben ingeschreven. . .

Kapitaaloverschot

Met de daling van de werkloosheid, waarover de regering

hoog op geeft, valt het dus danig tegen. Zeker als wordt afgegaan op de redenering dat meer winst meer werkgelegenheid zou opleveren. Uit het eerder genoemde onderzoek van Nederlandse ondernemingen blijkt dat nauwelijks. Terwijl de winst een aanzienlijke omvang had, nam het personeelsbestand in de onderzochte ondernemingen slechts met 5000 toe tot ruim 300.000. Dat betekent een toename van 1½%. Meer winst leidt dus nauwelijks tot meer werk. . .

Een van de belangrijkste oorzaken daarvan is dat de gestegen winsten nauwelijks worden geïnvesteerd. Sterker nog, het CPB verwacht een verdere daling van de investeringen, vooral in de energie-sector, als gevolg van de dalende olieprijs. Het niveau van de investeringen bedraagt op dit ogenblik zo'n 2,5% van het Nationaal Inkomen. Voor een enigszins overtuigende aanpak van de werkloosheid zou een veel hoger investeringsniveau nodig zijn.

De bedrijven zwemmen in hun geld, maar doen er dus nauwelijks iets mee. Het hoeft dan ook geen verbazing te wekken dat Nederland al sinds vele jaren een structureel overschot op de betalingsbalans kent. Dit jaar wordt een kapitaal-export van 15 miljard verwacht. In Nederland verkregen winsten worden vooral in het buitenland geïnvesteerd. Zolang wordt geweigerd om deze geldbronnen aan te spreken voor een werkelijk stimuleringsbeleid, zolang de beschikkingskracht over deze miljarden in handen van ondernemers wordt gelaten is een economisch herstel dat de meerderheid van de bevolking ten goede komt niet te verwachten. De winst-werk theorie heeft niet zozeer iets met werk te maken, maar alleen met versterking van de winst- en machtspositie van de ondernemers. Daartegenover staan heel andere gegevens. In de detailhandel zijn de afgelopen jaren 140.000 banen verloren gegaan als gevolg van een daling van de bestedingen met 15% in de afgelopen tien jaar. De lichte loonsverbetering het afgelopen jaar wordt in diverse beschouwingen al direct genoemd als een van de belangrijkste oorzaken van verbetering van de werkgelegenheid. Dat ondersteunt de al lang door communisten gehanteerde redenering dat koopkracht goed is voor de werkgelegenheid.

Deeltijdbanen

Zoals gezegd, de regering koerst wat de werkgelegenheid betreft vooral op de winst-werk-redenering. Daarnaast wordt zeer veel verwacht van een verdere toename van de deeltijdarbeid. Het Centraal Planbureau verwacht een toename van het aantal deeltijdbanen tot 1990 met 340.000!

Bij de overheid zelf zullen 25.000 volle banen omgezet worden in 50.000 deeltijdbanen. De regering is zeer positief over die deeltijdbanen. Dat sluit aan bij het streven naar een toenemende flexibilisering van de arbeidsmarkt. Het verschijnsel van flexibele arbeidscontracten neemt overigens steeds grotere vormen aan. Volgens het CPB waren dat er het afgelopen jaar 650.000. Wat de regering zelf van plan is te gaan doen aan werkgelegenheidsbeleid sluit nauw op die flexibilisering aan. Naast de zwaar gesubsidieerde twee-jaars-banen voor langdurig werklozen komen er voor jongeren tot 21 jaar 20-uurs banen bij de gemeenten. Deze 20-uurs-banen vervallen zodra een jongere 21 wordt. Dit in het kader van het zgn. Jeugdwerkgarantieplan. Het 'inkomen' ligt vlak boven de huidige RWW-uitkering voor thuiswonende jongeren. Jongeren die er niet aan mee doen verliezen hun RWW-uitkering. Niet voor niets hebben jongerenorganisaties dit plan 'werkverschaffing voor jongeren' genoemd. Kenmerkend is, op dit punt, dat de regering het uitzendwezen (en dus vooral de commerciële uitzendbureau's) een structurele plaats wil geven in de arbeidsbemiddeling.

ATV rust op de plaats

Al met al is duidelijk dat de regering wat het werkgelegenheidsbeleid betreft vooral koerst op kortdurende deeltijdbanen, naast haar 'vertrouwen' in de particuliere sector. Van enig stimuleringsbeleid van de kant van de overheid, bijvoorbeeld op het gebied van milieu, stadsvernieuwing, in de gezondheidszorg of het onderwijs, bij gemeenten e.d. is geen sprake. Sterker nog, als gevolg van de bezuinigingen zullen bij de overheid 37.000 banen verdwijnen!

Afgezien van de deeltijdarbeid houdt het regeerakkoord het wat betreft de ATV wel voor gezien. Een tempo van 0,75% is heel erg laag. Over vier jaar komt dat neer op een ATV met één uur in de week. Terwijl uitgangspunt van de FNV een ATV is van 2,5% per jaar. Bij het berijfsleven verwacht het concept-regeerakkoord een herbezetting met 40%, bij de overheid met 75%. Al met al levert deze 'ATV in de slakkengang' niet meer dan 50.000 banen op.

Financieringstekort

Tot nu toe is weinig gezegd over het financieringstekort, hoewel op het laatste moment wat weinig verrassende passages aan het akkoord zijn toegevoegd. Het blijkt wel dat het financieringstekort vooral gebruikt wordt als permanent argument om allerhande maatregelen te rechtvaardigen, zonder dat serieuze pogingen worden gedaan het echt terug te dringen. Want als men dat wel zou willen dan dienen zich tal van mogelijkheden aan. De miljardensubsidies aan het bedrijfsleven, de verhoging van de defensie-uitgaven met 2% en extra geld voor luchtafweer in het kader van het 1 november-rakettenbesluit, afkomen van de enorme winsten, met name bij de olie-concerns, dat alles wordt in het regeerakkoord volledig buiten schot gelaten.

De bezuinigingen die worden toegepast hebben - naast uiteraard financiële overwegingen - vooral een andere achtergrond. Zoals Ruding in z'n politiek testament omschreef: overheidsuitgaven dienen de werking van markt te bevorderen.

In het kader van nieuwe maatregelen springen twee onderwerpen eruit: het zgn. bruto-netto-traject en het overheidsapparaat.

Bruto-netto-traject

Allereerst het bruto-netto-traject. Zoals bekend blijft van de totale loonkosten ongeveer de helft over aan netto inkomen. Het gaat hierbij om de zgn. werkgevers- en werknemerslasten, die aan premies en belastingen betaald moeten worden.

Met name vanuit ondernemerskring wordt al jarenlang aangedrongen op een verkleining van het zgn. bruto-netto-traject. Naar hun mening verstoren de bruto-loonkosten de werking van de arbeidsmarkt. Allereerst omdat hoge bruto-kosten leiden tot en 'opstuwend effect op de totale loonkosten'. Verkleining van het bruto-netto-traject verlaagt de loonkosten voor de werkgever of maakt het mogelijk de netto-lonen te verhogen zonder extra loonkosten.

Bovendien, in de loonkosten zitten nu allerhande elementen verwerkt die naar de mening van de ondernemers niets met loonkosten te maken mogen hebben. Gedoeld wordt op zaken als volkshuisvesting, onderwijs en openbaar vervoer. In het kort is deze redenering als volgt. Deze drie voorzienin-

gen worden door het rijk zwaar gesubsidieerd. Om dat te kunnen doen moeten er forse belastingen worden geheven. Die leiden er weer toe dat de bruto-loonkosten worden verhoogd. Kortom, de loonkosten zijn 'kunstmatig' hoog doordat allereerste voorzieningen gesubsidieerd worden. En, zo klagen de ondernemers verder, zij moeten dat betalen. De redenering van de ondernemers komt er op neer dat verschillende voorzieningen van de overheid maar afgeschafte moeten worden, opdat de ondernemers extra winsten overhouden, op kosten van de consumenten. Zo ligt het en anders niet.

Er is nog een andere achtergrond waarom de ondernemers pleiten voor bezuinigingen op volkshuisvesting en het openbaar vervoer. Zij beschouwen de overheidssubsidies als een ernstige verstoring van de particuliere markt op die terreinen. In het onderwijs wordt vooral gedacht aan hogere eigen bijdragen en een afstemming van het onderwijs op de arbeidsmarkt. Dus vooral aandacht voor de technologisch gerichte opleidingen. Het regeerakkoord onderschrijft deze ondernemers-redenering volledig. Wat betreft concreet te treffen maatregelen blijft het nog in vaagheid gehuld. Alleen de bezuinigingsbedragen zijn ingevuld, nog niet de precieze maatregelen. Voor Volkshuisvesting 1500 mln., Onderwijs 700 mln., Verkeer en Waterstaat 300 mln., Welzijn 300 mln., Volksgezondheid 1200 mln. Onder andere bij Volkshuisvesting worden grote problemen verwacht. Dat heeft er toe geleid dat de demissionaire staatssecretaris Brox heeft voorgesteld de huren niet met 2½% maar met 4% te verhogen. Dat is een maatregel puur en alleen om geld in het laadje te krijgen. Bij een huurverhoging van 2% is er voor de sociale huurwoningen geen objectsubsidie meer nodig. De huuropbrengsten dekken de objectsubsidies volledig. Een extra huurverhoging met 2% levert de schatkist een winst van 450 mln. op. . .

Overheidsapparaat: afstoten en privatiseren

Dan het overheidsapparaat. Volgens Ruding zijn daarin ombuigingen noodzakelijk door 'afstoten van overheidstaken, afslanking, schrappen van formatieplaatsen, privatisering en decentralisatie'. Oftewel in gewoon Nederlands: het mes erin, en de vette brokken overhevelen naar de particuliere markt. Er gaat dan ook fors bezuinigd worden op het overheidsapparaat. Bij de rijksdienst 1 miljard, bij de departementen 1 miljard, bij de lagere overheden 450 miljoen. Volgens het CPB zal dat ten koste gaan van 37.000 volle banen. De gevolgen van een en ander zijn met name bij de lagere overheden nauwelijks te overzien. Zo kondigde de wethouder van financiën van Amsterdam nog voor het bekend worden van het concept-regeerakkoord al een bezuinigingsoperatie van 300 miljoen aan, vooral ten koste van het gemeentepersoneel. Dat betekent dat een vijfde tot een kwart daarvan moet worden wegbezuinigd. De precieze personele consequenties heeft het Amsterdamse gemeentebestuur nog niet bekend durven maken. Tel daar bovenop de rijksbezuinigingen en de gevolgen zijn nauwelijks meer te overzien.

De regering gaat daarnaast voort met de zgn. privatisering van rijksdiensten. In het kort komt het er op neer dat bepaalde markten, die nu door de overheid worden gemonopoliseerd, vrij worden gegeven ook voor de particuliere bedrijven. Het belangrijkste in dat verband is de privatisering van de PTT. Daarnaast zijn opvallend de privatisering van de staatsdrukkerij, het ijkwezen, staatsbosbeheer en het facilitair bedrijf van de NOS. Het gaat hier om het overhevelen van bestaande diensten naar de particuliere markt. Daarnaast zal

ook de bezuinigingsoperatie in het overheidsapparaat zelf tot gevolg hebben dat tal van werkzaamheden door particuliere bedrijven verricht zullen moeten worden. Opnieuw Amsterdam als voorbeeld: Daar heeft dezelfde wethouder van financiën al duidelijk gemaakt dat in de toekomst diensten als onderhoud van wegen, groenvoorziening, in toenemende mate uitbesteed zullen moeten worden aan particuliere bedrijven. De banen van de gemeenteamttenaren zullen gewoonweg verdwijnen.

De hiervoor genoemde bezuinigingen hebben dus een dubbel effect. Aan de ene kant verminderen ze het financieringstekort, aan de andere kant leiden ze tot een versterking van de particuliere sector. Daar gaat het dus vooral ook om in het regeerakkoord.

Koppelingen afgeschaft

Daarnaast worden directe bezuinigingen doorgevoerd ten koste van de inkomens van ambtenaren en uitkeringsgerechtigden. Op de arbeidsvoorwaarden wordt 2,3 miljard bezuinigd, op de uitkeringen 1,8 miljard plus 1 miljard in het kader van de zgn. fraudebestrijding. Hoe de verschillende maatregelen er precies zullen uitzien is nog niet duidelijk. Het is duidelijk dat de ambtenarensalarissen en de uitkeringen opnieuw worden bevroren. Daarnaast zal met name op de bijstand worden bezuinigd en op de uitkering voor weduwen, die maar liefst 10% moeten inleveren. In het kader van deze bezuinigingen noemt het regeerakkoord als zeer verre gaande maatregel het definitief schrappen van de onderlinge koppeling tussen gemiddelde loonverbetering en de ambtenarensalarissen en uitkeringen. Zowel de trendsystematiek als de wet Aanpassings Mechanisme wordt afgestraft. Dit nadat de toepassing van beide de afgelopen jaren systematisch buiten werking was gesteld. Een en ander betekent dat de ondernemers nu definitief hun zin hebben. De loonontwikkeling heeft geen directe gevolgen meer voor de hoogte van de ambtenarensalarissen en uitkeringen.

De hoogte van uitkeringen en ambtenarensalarissen wordt in het vervolg vastgesteld aan de hand van de beschikbare budgetten. Ze worden systematisch tot sluitstuk van de begroting verheven.

Koopkracht

De gevolgen voor de koopkracht zijn, gezien de vaagheid van bezuinigingen op een reeks terreinen, nog nauwelijks precies te overzien. Maar wat nu ter tafel ligt is veel minder geruststellend dan De Koning bij de presentatie van zijn werkstuk suggereerde.

In het regeerakkoord wordt gesproken over minstens handhaving van de koopkracht tot aan 1990. Zonder twijfel zal dat voor het kabinet Lubbers het belangrijkste verkoop-argument zijn van de voortgezette koers van bezuinigingen en rendementsherstel. Maar die garantie is veel minder hard dan wordt gesuggereerd. Dat wordt vooral veroorzaakt door het feit dat de regering het financieringstekort eenzijdig op de bevolking wil verhalen, wat uiteindelijk altijd ten koste gaat van de koopkracht. Bezuiniging op sociale zekerheid valt nu eenmaal moeilijk te combineren met handhaven van de koopkracht van uitkeringsgerechtigden. Zolang de regering weigert de werkelijke geldbronnen in dit land aan te spreken zal ze in deze tegenstrijdigheid gevangen blijven. Nu al is duidelijk dat de koopkracht van ambtenaren en uitkeringsgerechtigden aan het kortste eind zal trekken. Met het afschaffen van de trend en de WAM is

immers de weg vrij gemaakt om op willekeurige wijze kortingen toe te passen.

Nu reeds wordt de aangekondigde daling van de gasprijs door verhoogde accijnzen goeddeels te niet gedaan. En de volgende jaren zal de koopkracht dalen als gevolg van premie- en prijsstijging. Gezien de te verwachten budgettaire problemen is de kans op werkelijke koopkrachtverbetering niet bepaald groot. Vooral omdat in het concept-regeerakkoord uitdrukkelijk is vastgesteld dat elke tegenvaller omgezet moet worden in nieuwe bezuinigingen. De budgettaire ruimte wordt nu al zo krap beoordeeld, dat de veel gewenste verkleining van het bruto-netto-traject vooralsnog niet plaats zal vinden.

Oppositie

Samenvattend kan worden vastgesteld dat de nieuwe regering Lubbers II voort zal gaan met rendementsverhoging, loonmatiging, versterking van de marktsector, bezuinigingen ten koste van ambtenaren en uitkeringsgerechtigden en belangrijke voorzieningen. De mooie woorden die het regeer-akkoord spreekt over ruimte voor de sociale partners en de lagere overheden om mee te praten zijn dus vooral papiervulling. Binnen het regeer-akkoord is die ruimte zeer minimaal. De oppositie zou haar plicht verzaken als ze zich binnen die ruimte zou opsluiten. Wat dat betreft waren de eerste voorzichtig lovende commentaren van PvdA en FNV onverantwoord.

De vraag is, wat zullen voor de oppositie perspectieven en mogelijkheden zijn? Welke rol heeft de CPN daarin te vervullen.

De eerste taak van de oppositie is om geen enkele onduidelijkheid te laten bestaan over de gevolgen van het beleid. Nu al is duidelijk dat de betrokkenen zich niet onbetuigd zullen laten. Nog voor de verkiezingen is vanuit de verpleging, de bejaardenzorg, de psychiatrische verpleging duidelijk gemaakt dat verdere bezuinigingen niet meer kunnen.

Kunstenaars en jongeren hebben al acties aangekondigd tegen afschaffing van de BKR en de werkverschaffing van De Koning. In een gemeente als Amsterdam hebben zowel AbvaKabo als de FNV uitgesproken dat de 300 miljoen bezuinigungsoperatie onaanvaardbaar is. Ambtenaren van het Rijksinkoopbureau hebben al massaal geprotesteerd tegen sluiting van hun instelling.

Aan protest zal het dus niet ontbreken. Het risico is echter dat het protest verbrokkeld zal worden gevoerd: ieder gaat voor de eigen sector of instelling in verzet. Een belangrijke taak voor de CPN zal dus weggelegd zijn in bundeling van verschillende sectoren en groepen.

Bovenstaande beschouwing toont op overtuigende wijze aan dat de verschillende maatregelen alle een zelfde oorzaak hebben. Gemeenschappelijke frontvorming zal nodig zijn om maximale druk op de nieuwe regering uit te oefenen.

Van groot belang daarbij is vooral ook bestrijding van de drogredeneringen, waarmee de regering haar beleid zal verkopen. Te verwachten is dat het financieringstekort als hét argument tegen alle acties in zal worden gehanteerd. Tegenargumenten zijn er voldoende.

Tegenstrijdigheden

Bovendien, het nieuwe regeerbeleid roept een reeks tegenstrijdigheden op die zonder twijfel mensen zullen inspireren om zich niet neer te leggen bij het huidige beleid.

De pleidooien voor loonmatiging staan tegenover toenemende winsten bij de bedrijven. De bezuiniging op allerhande voorzieningen staat tegenover het volstrekt buiten schot laten van het bedrijfsleven. De pleidooien van de ondernemers voor loonmatiging staan tegenover volgestrekte stilstand op het gebied van de arbeidstijdverkorting. De nieuwe kortingen op de sociale zekerheid staan tegenover een verhoging van de defensieuitgaven met 1,5 tot 2 miljard gulden. Bezuinigingen op voorzieningen staan tegenover een structurele kapitaalexport van 15 miljard. Tegenover het verminderen van de aardgasprijsverlaging staat het volledig buiten schot laten van de aardgaswinsten van Shell en Esso en het verkopen van staatsdeelnemingen in de aardgaswinning.

Een van de belangrijkste opgaven voor de CPN zal de komende tijd vooral zijn mensen ervan te overtuigen dat er ruimte genoeg is, en dat die opgeëist zal moeten worden. De ruimte zit vooral bij de ondernemers, daar zal ze vandaan gehaald moeten worden. In de eerste plaats in de bedrijven, door drastischer eisen te formuleren op het gebied van loon en arbeidstijdverkorting. Ook door bezuiniging ten koste van ambtenaren, uitkeringsgerechtigden en voorzieningen af te wijzen.

Uiteindelijk gaat het om de keuze, of er in ons land een economisch herstel komt vooral ten gunste van de ondernemers of voor de meerderheid van de bevolking.

Frank Biesboer

Over het advieswerk van de CPN in de Pijp

Al tientallen jaren heeft de CPN activiteiten onder haar vaandel die we nog steeds wekelijks achter in De Waarheid vermeld zien staan onder het kopje 'Openingstijden van de CPN adviesbureau's'. Het is niet de activiteit die het meest op de voorgrond treedt in het partijwerk, maar het is wel één van de meest constante activiteiten. Ik zal daarom aan de hand van het reilen en zeilen in de Pijp (in Amsterdam) proberen te laten zien wat we doen, waar problemen zitten, en waar mogelijke perspectieven gezocht kunnen worden.

Advieswerk

Anankelijk begon het advieswerk van de partij in de toenmalige afdeling 'Oud-Zuid'. Vanaf 1977 is het voortgezet door de eveneens opgeheven afdeling 'Van Wou/Ferdinand Bol' en sinds mei van dit jaar zijn we weer terug op ons oude adres in de 1e van der Helststraat onder de paraplu van de afdeling 'de Pijp'.

Ondanks dat het een afdelingsactiviteit genoemd wordt, is het qua bezoekersaantal en qua reikwijdte een typische algemene partijactiviteit. Niet alleen mensen uit deze wijk bezoeken ons spreekuur, maar eveneens mensen uit de hele stad en van daarbuiten.

De hoofdmoot van ons werk wordt gevormd door de belasting. In de periode februari tot juni is het een heksenketel van mensen die hun aanslagbiljetten in willen laten vullen. Daar tussendoor en in de andere maanden vullen we het overige scala aan formulieren in dat Nederland rijk is. Zo is de maand juni voor het invullen van de huurweigerformulieren, oktober de periode van de eenmalige uitkeringen, het voorjaar voor beurzen en belastingen, en de overige maanden stoeien we met werknemersverklaringen, ruzieën we met uitkeringsinstanties, en valt er altijd wel een beroep- of bezwaarschrift tegen het een of ander in te dienen.

Kenmerkend voor het advieswerk is dus wat wel heet de materiële dienstverlening. Het is sterk gericht op de financiële en rechtspositionele belangenbehartiging.

Kenmerken van het advieswerk in de Pijp

Hoewel de CPN meerdere adviesbureau's in Amsterdam en in de rest van het land heeft, kenmerkt het bureau in de Pijp zich door een aantal punten. In de eerste plaats bestaat het klantenbestand voornamelijk uit buitenlandse arbeiders. Turken, Marokkanen, Portugezen, Spanjaarden, en in mindere mate Surinamers en Antillianen komen in de maanden februari tot en met mei in zulke getalen op het spreekuur, dat de Nederlandse bewoners in die tijd wat uitheems aandoen in de wachtruimte.

We hebben inmiddels ontdekt, dat we een nogal orthodox publiek aantrekken onder de Turkse en Marokkaanse arbeiders. Dit is op te maken uit de gesprekken die we met hen voeren over de gegevens voor de belastingformulieren. Zo betaalt een orthodoxe islamiet geen rente en heeft dus ook geen leningen bij banken, maar omgekeerd weigert hij ook rente in ontvangst te nemen. Te incasseren rente wordt aan de verbaasde bankemployeé teruggegeven onder het motto: 'voor een kopje koffie'. Aan de moskee worden grote bedragen geschonken, maar die mogen we niet opvoeren als giften (wat iedereen doet als er aan een partij, kerk, of liefdadigheid gegeven wordt). De gift wordt teniet gedaan als deze bekend wordt en er geld over terugontvangen wordt. 'Het is geld voor God'.

Merkwaardigerwijs komen deze mensen liever bij de communisten dan dat ze naar hun eigen organisaties gaan of gebruik maken van het categorale welzijnswerk.

Onder de Portugezen en de Sanjaarden daarentegen vind je veel communisten of mensen die met de communistische partijen sympathiseren. Zij komen dan ook bewust naar het spreekuur. Je vraagt je partij om raad.

Een ander kenmerk is de manier waarop de mensen ons weten te vinden. Namelijk: via collega's, familie en de moskee. Zo hebben we veel Portugezen uit het bejaardenwerk, van de KLM; Turkse arbeiders via bepaalde sloopbedrijven, Bruynzeel en Eurometaal in Zaandam, en ga zo maar door. Het wervingsbedrijf van de Nederlandse bedrijven komt op deze wijze aardig in beeld.

Deze manier van klantenwerving brengt dus met zich mee, dat het advieswerk al jaren geen buurtvoorziening meer is. Mensen komen uit de hele stad, Zaanstreek, Uithoorn en het Gooi.

Doordat met name mannen de spreekuren bezoeken en dan nog de Turkse en Marokkaanse mannen, raakten de 'witte' vrouwen, bejaarden in de verdrukking. Ook de Nederlandse buurtbewoners zijn ondervertegenwoordigd. Voor alle drie genoemde groepen geldt, dat de drukte in de belastingperiode letterlijk duw- en trekwerk met zich meebrengt. Vrouwen en bejaarden worden genadeloos weggedrukt. Een probleem waar ons nummertjes-apparaat ook geen uitkomst voor heeft gebracht.

Aanvankelijk trachtten we dit probleem op te lossen door een extra vrijdagmiddagspreekuur. Maar ook hier deed hetzelfde probleem zich op dezelfde onelegante manier voor.

Functie van het werk

De oorspronkelijke functie van het CPN-advieswerk was om de belangen van werkende en niet werkende mensen te behartigen. We kunnen zeggen dat we dit nog steeds doen. Plus minus 2000 mensen komen jaarlijks naar de Van der Helststraat. Elke woensdagavond zitten we hier met 2 adviseurs tussen 19 en 21 uur. In de drukke periodes draaien we met zijn vijven van 5 uur 's middags tot soms 12 uur 's nachts achter elkaar door.

Het levert de partij in de Pijp f 8000,- jaarlijks op. Hier van wordt de ruimte van de partijafdeling betaald, en dragen we af aan de partij. Voor een belangrijk deel levert dit werk politieke goodwill op. En dit is wat ons betreft meteen een probleem. Veel mensen zien het advieswerk alleen als de melkkoe

waar geld te halen is. Wij zijn er daarom toe overgegaan om vaste tarieven te vragen voor het invullen van de belastingformulieren. Wanneer iemand *f* 25,- maandelijks aan de moskee kan betalen met een bijstandsuitkering, dan is *f* 20,- voor een belastingbiljet ook mogelijk. Een paar jaar geleden deden we het nog gratis onder het mom van: 'hij heeft niet zo veel', kinderen en andere verplichtingen.

Voor anderen is het advieswerk wel herkenbaar als partijwerk. Alleen is het voor ons niet even inzichtelijk wat hier het rendement van is.

Ongeacht wie we voor ons hebben wordt geholpen. We hebben geprobeerd de dienstverlening te verbeteren door ook tolken voor Turken en Marokkanen te werven. Hierdoor is het mogelijk mensen uit te leggen dat ze met bepaalde inkomens recht hebben op beurzen voor hun kinderen, huursubsidie of eenmalige uitkeringen.

Kenmerkend is ook, dat door de taalbarrières veel mensen geheel door ons 'verzorgd' worden. Alles wordt door ons ingevuld, geschreven, etc. Tegelijkertijd proberen we de mensen ook zo veel mogelijk zelf te laten doen; bijvoorbeeld zelf de informatie bij de uitkeringsinstanties halen. We proberen die afhankelijkheid van ons zo veel mogelijk te minimaliseren.

Nog wat vragen

De grote vraag voor ons is: moet een politieke partij de chaos die met name het belastingapparaat veroorzaakt, helpen oplossen. We zijn er niet uit en blijven het dus doen. Het levert ons een gigantische hoeveelheid werk op en de partij 8 mille. Door de drukte komt de vraag niet aan de orde wat het politieke rendement is en zou kunnen zijn. Zo is er bijvoorbeeld bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen geen gebruik gemaakt van onze contacten die we al jarenlang hebben met duizenden buitenlandse arbeiders. De hand steken we voor een deel in onze boezem, en tegelijkertijd vinden we het veelzeggend voor de manier waarop het advieswerk in de partij geïntegreerd is. Gelukkig heeft het district Amsterdam onlangs weer initiatieven naar de adviseurs ondernomen.

Hiermee samenhangend: we denken dat de partij met dit werk moet doorgaan. Het is nodig en we vullen voor een deel een gat in de markt. Veel welzijns-werkinstellingen wagen zich nog steeds niet of nauwelijks aan deze vorm van hulpverlening. En wat er aan hulpverlening is is meestal na verloop van tijd overspannen. Tegelijkertijd brengt de huidige ellende voor veel mensen een enorme financiële last. Door deze vorm van hulpverlening komen we met mensen in aanraking en kunnen we ook op dit directe niveau het bestaan van mensen enigszins verlichten. Het is een vorm van belangenbehartiging die keihard nodig is.

Een andere vraag die tot nu toe slecht uitgewerkt is is de verbinding tussen belangenbehartiging via gemeenteraad, partij, belangengroepen enerzijds en het advieswerk anderzijds. Via het advieswerk zijn er signalen te geven naar de partij en haar vertegenwoordigers. Bijvoorbeeld: het structurele tekort aan adequate hulpmogelijkheden, juist op de terreinen van de sociaal-juridische en financiële hulpverlening. Dit gaat ten koste van buitenlandse arbeiders, bejaarden en uitkeringsgerechtigden. De bezuinigingen in de dienstverlening zullen oplossingen in deze sfeer eerder nog verder vertragen. Anderzijds zouden we door onze vertegenwoordigers ingeseind kunnen worden op veranderingen in bijvoorbeeld de sociale zekerheid, belastingwetgeving (b.v. kwijscheldingsmogelijkheden onroerend-goedbelasting) en de huren.

Voor het niveau van het werk en hiermee voor het gezicht van de partij is eveneens een continue bijscholing nodig op terreinen als belastingen, uitkeringen en huren. Een groep van deskundigen of mensen die te raadplegen zijn staat al jaren op het verlanglijstje van de adviseurs. Voor een deel is van onze kant geroepen 'dat het district dit moet doen', van de andere kant zijn de initiatieven uit de advieshoek niet erg groot geweest. Wat blijft is echter deze behoefte.

Als laatste punt: de partij kan met dit werk veel goodwill onder de mensen opdoen. We worden er herkenbaar door. Alleen, met het huidige aantal adviseurs en adviseursbureaus blijft dit bescheiden van opzet. En de mensen die nu dit werk doen, moeten er voor waken zich niet over de kop te werken.

Dus: de partij zou kunnen overwegen dit werk uit te breiden. Met meer mensen en meer bureaus. In de bestaande bureaus zouden nieuwe mensen ingewerkt kunnen worden.

Als laatste en misschien wat wijder perspectief: Links resp. radicaal links zou ook op dit punt samenwerking tot stand kunnen brengen, en samen bureaus kunnen opzetten. En toegankelijk moeten zijn voor iedereen. De eis van lidmaatschap, zoals de vakbond dit stelt voor haar dienstverlening, wekt goodwill verlagend en zou dus niet gehanteerd mogen worden. Misschien dat we op die manier een deel van het verloren gegane terrein herwinnen.

Leo Witte

De Tweede Kamer- verkiezingen

In het vorige nummer van Politiek en Cultuur heeft Marcus Bakker een eerste commentaar geschreven over de uitslag van de in mei gehouden verkiezingen voor de Tweede Kamer. Voor de CPN was daarbij het belangrijkste element, dat de partij haar vertegenwoordiging verloor; ze haalde net haar kiesdeler niet.

Max van den Berg is in de cijfers gedoken, met name die welke het bureau Intromart op de verkiezingsdag verzamelt over het stemgedrag. Hij heeft die cijfers gegroepeerd en van (korte) opmerkingen en conclusies voorzien.

Zijn puntsgewijze overzicht is zo interessant, dat we het de lezers van Politiek en Cultuur graag aanbieden.

Getallen, per- centages, opmerkingen

Drie opmerkingen vooraf.

In de eerste plaats zijn de enquête gegevens van Intromart, verzameld op de verkiezingsdag, zeer betrouwbaar. Dat kan van de voorspellingen vooraf niet, althans minder gezegd worden.

In de tweede plaats zijn de gegevens over de CPN niet helemaal zuiver, gezien het zeer geringe aantal ondervraagden uit onze kring. Deze onzuiverheid wordt vergroot als percentages geënt worden op aantallen stemmen.

In de derde plaats is elke percentuele voor- of achteruitgang van de CPN op één bepaald gebied relatief. Alles wordt overspoeld door de 66% achteruitgang van ons totaal aantal stemmen. Maar toch....

a. **De leeftijd van onze kiezers (CPN)
in verhouding tot die van het totale kiezerscorps**

leeftijd in- deling	1977		1981		1982		1986	
	% CPN	% bev.	% CPN	% bev.	% CPN	% bev.	% CPN	% bev.
18-24	22.4	18.1	26	18.7	25.9	17.3	21.2	17.4
25-34	23.5	23.9	30.9	24.2	31.6	22.2	35.6	21.9
35-49	24.7	25.5	20.3	25.3	18.9	26	18.1	27.3
50-64	19.9	20.5	15	19.5	17.9	20.7	19	20.5
65 e.o.	9.3	12	7.7	12.4	5.7	13	6	13

b. **Opkomst naar leeftijden (gehele bevolking)**

	1981	1982	1986
totale opkomst	86.6	80.6	85.7
18-24 j.	97.0	83.5	92.0
25-34 j.	90.6	77.3	86.9
35-49 j.	88.9	85.0	90.0
50-64 j.	84.0	82.9	90.0
65 j. e.o.	67.1	70.0	70.0

c. **De vergrijzing van links**

In verband met de bijna gelijke opkomstpercentages 1981 en 1986 worden de volgende gegevens op die kamerverkiezingen geprojecteerd:

PvdA, CPN, PSP, PPR, EVP, D66 te zamen van alle stemmen

	1981	1986
18-24 jaar	55.2 %	43.5 %
25-34 jaar	56.8 %	52.1 %
35-49 jaar	39.5 %	42.7 %

18-49 jaar	50.8 %	46.0 %
------------	--------	--------

klein links 18-24 jaar	11.2 %	4.5 %
---------------------------	--------	-------

d. **Het Lubbers-effect onder de jongeren**

CDA	1981 13%	18-24 j	en 19.3%	65 j. e.o.
	1986 15.3%	18-24 j	16.3%	..
PvdA	1981 17%	18-24 j	12.2%	..
	1986 15.6%	18-24 j	12.9%	..

Ondanks afbraak sociale voorzieningen stemmen mensen boven de 50 jaar overwegend rechts. De helft van alle bejaarden stemt confessioneel.

Enige voorzichtige conclusies uit de leeftijden

- a. De verhoudingswijze daling van de CPN-invloed onder jongeren, sinds 1982 ingezet, zet zich versterkt door.
 - b. Net zoals een groot deel van onze kaders is ook een verhoudingsgewijs groot deel van onze aanhang tussen 25 en 34 jaar.
 - c. De modernisering van de maatschappij en haar produktiemiddelen drijft jongere mensen in vrij grote getale van de "ouderwetse" linkse groeperingen af. Inderdaad een probleem voor geheel links, zoals de tabellen aantonen.
 - d. Voor het eerst sinds lange tijd vormen jonge linkse mensen niet meer de meerderheid in hun leeftijds categorie.
 - e. De achteruitgang onder jonge mensen is voor 'klein links' verhoudingsgewijs groter dan de gehele achteruitgang in alle leeftijdsgroepen.
 - f. Het CDA heeft redelijk gewonnen onder jongeren, maar blijft van alle partijen toch de meest vergrijsde politieke groepering.
 - g. De verhoudingsgewijs toegenomen invloed van links onder ouderen staat in geen enkele verhouding tot de uitplundering die deze groep teistert. Het gehele sociale stelsel in ons land blijkt nog steeds in brede kringen van ouderen als een charitatief systeem te worden beschouwd, waarvoor juist in moeilijke tijden alleen maar dankbaarheid geboden is.
 - h. Alhoewel in vergelijking met 1981 (ook hoge opkomst) de opkomst van jongere mensen t.o.v. ouderen iets is teruggelopen, moeten we echt af van het beeld van jongeren, die in pure wanhoop naar anarchie grijpen en van de stembus niets moeten weten. Dat betreft alleen randverschijnselen. De jeugd, zeker zij die voor het eerst gaan stemmen, maken daar massaal gebruik van.
- Schematisch en overtrokken: Tegenover de surfplank zeuren we over de verontreiniging van het oppervlakte water, tegenover de terreinwagen en het autootje sluiten de linkse straten af en werpen duizenden verkeersdrempels op, die tot even veel drempels naar de harten van jonge mensen uitgroeien. Kortom, we doen moeilijk met nieuwe trends en ontwikkelingen in de culturele, sociale en technologische sfeer. We werken daar niet op in.

De politieke verschuivingen

a.

Interne verschuivingen

De grote verschuivingen zijn bekend.

PvdA won van klein links 5%, d.w.z. 150.000 stemmen.

CDA won van PvdA 3,7% d.w.z. 120.000 stemmen en van de VVD 7,7% is 240.000 stemmen en bovendien nog 170.000 jongeren.

Los van het CPN-verlies zijn er nog de volgende gegevens.

CPN 1981: 178.147 stemmen, CPN 1982: verlies aan anderen 70.000 stemmen, winst van anderen 40.000 stemmen, netto resultaat 147.510 stemmen.

CPN 1986 t.o.v. 1982 verlies 112.000 stemmen, winst 22.000 stemmen, netto resultaat 58.000 stemmen.

b. CPN stemmen-aantallen en percentages

	opkomst	Stemmen CPN	% CPN
Kamer 77	87.57%	143.481	1.73%
Staten 78	79.13%	113.088	1.56%
Europa 79	57.82%	97.196	1.72%
Kamer 81	86.61%	178.147	2.05%
Staten 82	67.92%	205.000	2.85%)
Kamer 82	80.55%	147.510	1.79%
Kamer 86	85.70%	57.840	0.60%

) De CPN stemmen in provincies met een combilijst zijn in % kamer 1981 omgerekend.

Het zeer (verhoudings gewijs) hoge stemmen percentage staten 1982 moet ons even tot nadenken stemmen!

c. Verschuivingen binnen klein links

1982 CPN wint van de PSP 11.750 stemmen en verliest 5.300 stemmen.

CPN wint van de PPR 1.500 stemmen en verliest 1.250 stemmen.

1986 CPN wint van de PSP 5.500 stemmen en verliest 3.300 stemmen.

CPN wint van de PPR 800 stemmen en verliest 2.400 stemmen.

PPR wint van de PSP 10.400 stemmen en verliest 3.100 stemmen.

Binnen klein links is wat fluctuatie betreft de PSP de grootste verliezer. Wat opvalt is dat ondanks de gegroeide samenwerking aan enkele toppen de onderlinge stemmen-uitruil sterk is verminderd tussen CPN en PSP. De PPR (Tjernobyl) wint vrij fors van de PSP. Dat is precies één zetel minder voor de PSP en een meer voor de PPR.

d. Sociale samenstelling CPN

In tegenstelling tot de kamer verkiezingen 1977-81 en '82 is op de verkiezingsdag het verloop van de CPN stemmenpercenten per uur gemeten stabiel; d.w.z. over de gehele dag gemeten permanent 0.6 tot 0.7%.

Bij vroegere verkiezingen liep het CPN-percentage behoorlijk op in de laatste uren. Het deel van ons kiezerscorps dat in grote bedrijven werkt is dus verhoudingsgewijs sterk teruggelopen.

e. CPN territoriaal

Verlies CPN platteland 66.66%; middelgrote stadjes en steden 62.50%; grote steden boven de 100.000 inw. 65.8%.

Opmerkelijk is hier dat de (geringe) winst van de CPN in 1981-1982 t.o.v. 1979 het zelfde beeld geeft. Forse winst in de middelgrote steden, behoorlijk maar minder in de grote steden en vrij gering op het platteland.

f. Verlies CPN in grote steden

Kamer 1981 vergeleken met Kamer 1986

Amsterdam 72.9% achteruit
 Rotterdam 71.4% achteruit
 Haarlem 69.7% achteruit
 Enschede 69.2% achteruit
 Den Haag 66.7% achteruit
 Groningen 65.2% achteruit
 Eindhoven 61.5% achteruit
 Utrecht 56.7% achteruit

De enorme achteruitgang in A'dam voltrok zich in 5 jaar. In 1981 had A'dam nog met 40% invloed van die van 1948 een koppositie in het vasthouden van stemmen. Thans liggen Utrecht, Eindhoven en Groningen aan kop met resp. 17.1%, 16.6% en 12.8% en Amsterdam volgt met 10.9%.

Als ergens de verhouding oude industrie en nieuwe werkomstandigheden het scherpst tot uitdrukking komt dan is het Enschede (textiel), ?? 1948 2 wethouders en 18%, en 1986 0.8%. Deze trend geldt geheel Overijsel.

g. Absenteïsme

Zet zich in de grote steden fors door(verhoudingsgewijs)

	landelijk	A'dam	R'dam	Den Haag	Utrecht	Eindh	H'lem	Gron
1981	13.9	19.9	19.6	19.1	17.0	17.2	15.6	13.6
1986	14.3	23.3	22.0	20.9	16.7	19.6	14.7	15.0

Alleen met een hoge, bijna gelijklopende landelijke opkomst kan worden vergeleken. Terwijl landelijk het absenteïsme met 0,4% in 5 jaar toenam neemt het met name in de grootste drie steden fors toe, speciaal in Amsterdam.

Daarover nog het volgende:

Het absenteïsme is in de grote steden met veel arbeiders groter dan het landelijk gemiddelde. Amsterdam, Rotterdam en Den Haag zijn voorbeelden. Maar binnen deze steden leveren de specifieke arbeiders (krotten)wijken een nog hoger percentage. Voorbeeld Amsterdam: Landelijke opkomst 85.7. Amsterdam 76.9, Wijken: Staatsl./Sparndam. 70%, Pijp 74% Oud Oost 71% Ind. Buurt/Eilanden 67%, Centrum-Jordaan 75%.

Hier speelt afkeer van het gehele politieke gebeuren en uitzichtloosheid een rol.

Opmerkelijk is het hoge absenteïsme in de arbeidersbuurten van de grote steden in Brabant en Limburg. De trend is hier: afkeer van de regeringspolitiek en een aarzeling om PvdA te stemmen.

Losse opmerkingen bij de cijfers. Politieke verschuivingen

- a. Er bestaat geen vast kiezerscorps van de CPN meer. De oudere communisten, die we uit eigen omgeving kennen betreffen enkele duizenden en de oude aanhang ook. Teruggrijpen op oude vormen en verouderde opvattingen (altijd fout) zullen niets herstellen.
- b. Binnen klein links (PSP-CPN) loopt de uitwisseling van stemmen verhoudingsgewijs terug. Dat betekent dat terwijl er aan enkele toppen overeenstemming is, de 'hardere kernen' van de partijen weinig contact met elkaar hebben en kennelijk ook weinig politiek discussiëren. Dat vele jongere PSP kiezers op wat latere leeftijd CPN nemen is een langdurige trend.
- c. De sociale samenstelling van de CPN is slecht. De achteruitgang van de werkende bevolking (in brede samenstelling) zet zich verder voort. Juist deze lagen van de bevolking dragen het bestaansrecht van de CPN in zich.
- d. Het territoriaal onderzoek van de CPN geeft bovenmatig verlies in de twee grootste bevolkingscentra van Nederland. Dat is wat Amsterdam betreft met zijn grote CPN-invloed extra funest. Veranderde bevolkings-samenstelling en heftige interne conflicten, spelen een rol.

Kabinetskeuze

Voor het eerst heeft Intromart ook een onderzoek ingesteld naar kiezersvoorkeur t.o.v. de kabinetssamenstelling. Een nauwkeurige bestudering van de cijfers toont aan dat een (weliswaar kleine) meerderheid van de bevolking helemaal geen rechts kabinet gewent heeft. Cruciaal daarbij zijn de 570.000 CDA kiezers die voorkeur uitspreken voor een kabinet PvdA-CDA.

Opmerkelijk dat dit verrassende element in de verschillende verkiezingscommentaren nauwelijks aan de orde is gekomen. De vraag dringt zich op, hoe het komt dat deze kiezers een PvdA-CDA kabinet prefereerden, wisten dat Lubbers op VVD-CDA afstevende, en toch op hem stemden? Een vragenlijst die ook voor de CPN van groot belang is. Het gaat hier om een bevolkingsgroep, die beslissend kan zijn voor de vorming van een progressieve meerderheid, een doel waar de CPN al jaren intensief aan werkt. Een poging tot verklaren.

Het feit dat deze progressief denkende CDA-groep überhaupt bestaat hangt ongetwijfeld samen met de massale anti-raket en N-bom beweging naast de brede beweging tegen sociale afbraak. Zowel in de eerste beweging als in de tweede (oproep prominenten en Coronagroep) hebben de communisten een nauwelijks te overschatten verenigende rol gespeeld. Waarom toch Lubbers?

Oppervlakkig gezien zijn de factoren als het Lubbers-effect, de reclame rond de hier en daar opkrabbelende economie en het gepaai van Den Uyl als oorzaken aangewezen. Ongetwijfeld spelen deze directe verkiezingselementen een rol. Maar er zijn m.i. vier dieper liggende factoren die gedeeltelijk voor geheel links van belang zijn.

- a. De tendens van de PvdA leiding om de twee genoemde bewegingen exclusief politiek voor zichzelf te claimen. Dat doet deze bewegingen beperken en vershralen, hetgeen zijn weerslag terug vindt in de politieke vertaling.

- b. De benadering van ethische en morele kwesties zoals abortus, religie, euthanasie. De CPN is op deze terreinen altijd zeer terughoudend opgetreden. Principieel maar wel rekening houdend met alle factoren in de samenleving. Den Uyl's uitgljier over 'christenen' is symptomatic voor de PvdA aanpak van dit type vraagstukken.
- c. De houding van links t.o.v. de traditionele middengroepen. Daaronder verstaan we boeren, tuinders, winkeliers, ambachtslieden, transporteurs, vissers, enz. Alhoewel de laatste jaren enige kentering geconstateerd kan worden heeft de sociaal-democratie een rijke traditie als het gaat om de 'misselijk makende' middenstand aan te pakken. Bijzonder grof is het daar vaak op lokaal niveau aan toegegaan. De CPN heeft in de loop van haar geschiedenis zowel programatisch, in actie als in de vertegenwoordigende lichamen de belangen van traditionele middengroepen verdedigd. Het verwaarlozen van de traditionele middenstand (die ten onrechte al een halve eeuw een uitstervende groep wordt genoemd) heeft juist het CDA in dat milieu een onnodig sterke positie gegeven.
- d. De houding van links t.o.v. de nieuwe middengroepen. Wij denken daar bij aan technische, sociale en culturele kaders in bedrijven en instellingen. Deze groep is verwaarloosd door geheel links en m.i. ook door de CPN. Weliswaar heeft onze partij zich langere tijd tegen overdreven nivelleringsopvattingen verzet, maar toch zijn ze ook binnen de communistische rijen geslopen, soms in het kader van de volkomen juiste acties voor ATV. De inkomsten nivellering, die geld bij bedrijfskaders moest weghalen ten gunste van de laagst betaalden, is in wezen een politiek, die de gigantische bedrijfswinsten, bewapeningsuitgaven, zwart geld en belastinggaten buiten beschouwing wil laten. Het versmalt en verzwakt de machtsvorming van links, hetgeen zijn weerslag in verkiezingen te zien geeft.

Zowel binnen de PvdA als binnen de vakbeweging wordt deze moderne middengroep nu 'ontdekt.' In sommige commentaren op de verkiezingsuitslag en komend uit de sociaal-democratische hoek wordt de wens uitgesproken om deze partij meer een middenpositie in de politiek te laten spelen. Het gaat er echter niet om links naar het midden te laten groeien, maar om belangen behartiging te ontwikkelen t.b.v. deze groepen. Daarmee wordt tevens het progressieve kamp versterkt.

De belangen van deze groepen liggen niet alleen in sfeer van salaris maar hebben ook betrekking op democratische bedrijfsontwikkeling, educatie en culturele toegankelijkheid. Kortom alle gebieden waarop een moderne Nederlander in conflict komt met het negatieve beleid van het kabinet Lubbers II.

Dat alles kan en mag niet leiden tot een verzwakking van de bitter noodzakelijke aandacht voor de uitkeringsgerechtigden en arbeiders uit de traditionele bedrijven. Zij blijven de voornaamste slachtoffers van het CDA-VVD beleid.

Welke invloed kan de CPN op dit alles uitoefenen?

Max v.d. Berg

Een nieuwe herdruk

Jaroslav Hašek

De lotgevallen van de brave soldaat Švejk

Het wereldberoemde, inmiddels klassieke verhaal van soldaat Švejk, die op universele wijze het autoritaire gezag en het militarisme te kijk zet.

Bewonderd door velen.
Bijvoorbeeld door Maarten 't Hart:
... 'Verrukkelijke, oerkomische moderne schelmenroman'
... 'Het boek kan worden beschouwd als een hedendaagse versie van de geschiedenis van Don Quichot, met de min of meer anoniem geworden superieuren als de Don Quichotten die Švejk de één na de ander "verslijt", terwijl hoofdpersoon Švejk de geëmancipeerde Sancho Panza is – de verpersoonlijking van de lepe, gewiekste argeloosheid.'

Deel 1, In het achterland f 27,—
Deel 2, Aan het front f 27,—
Deel 3/4, In krijgsgevangenschap f 32,25

In iedere boekhandel

Pegasus Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

Hansje Galesloot, Susan Legêne:

Partij in het verzet

De CPN in de tweede
wereldoorlog

Een Pegasus-uitgave

f 35,-

De eerste omvattende geschiedschrijving, op basis van langdurig, intensief onderzoek, over de Communistische Partij van Nederland gedurende de tweede wereldoorlog.

In 384 pagina's beschrijven de auteurs het werk voor de illegale Waarheid, de militaire sabotage, het solidariteitswerk voor onderduikers en nabestaanden van vervolgd, de strijd in de bedrijven, de Februaristaking, voedselacties en andere activiteiten, en tevens de verhouding tot andere verzetsgroeperingen.

Bovendien zijn unieke foto's en nog niet eerder gepubliceerde documenten uit het archief van de CPN opgenomen. Met uitvoerig notenapparaat en register.

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 5
november 1986

LOSSE NUMMERS 3.75

Periodiek van de
Communistische Partij
van Nederland

PENC

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Zuid-Afrika

IN DIT NUMMER

Zuid-Afrika

JOE SLOVO
CONNIE BRAAM

Communistische politiek en het 30e congres

MARCUS BAKKER
MARIUS ERNSTING

De FNV

SIEP GEUGJES

Jongeren

CORITA HOMMA

Bewapening en armoede

FRITS DRAGSTRA

Een politieke periodiek te maken die eens in de paar maanden verschijnt, zes keer per jaar in ons geval, heeft zijn speciale problemen.

Als dit nummer persklaar wordt gemaakt is wel bekend dat de CDA-fractie in de Tweede Kamer haar bloed(-groep KVP)-eigen staatssecretaris Brokx het bos ingestuurd heeft - maar hoe het nu verder zal gaan met Ruding en het IMF weten we nog niet. Evenmin als waar precies de bijl van Deetman in het onderwijs zal vallen.

Zo is het ook met de ontwikkelingen in en om Zuid-Afrika, die dagelijks een nieuwe wending nemen. Om het gebeuren zelf in Zuid-Afrika heeft de apartheidsregering een gordijn van censuur gehangen. De berichten die een werkelijk beeld geven van de omvang die de strijd daarginds heeft aangenomen, komen vertraagd en bij brokstukken binnen. Wel is de vlucht van grote ondernemingen nu op gang gekomen; het wordt steeds duidelijker dat het regime op de rand van de afgrond balanceert.

Terwijl dus het dagelijks nieuws onvolledig is en een tweemaands tijdschrift toch al moeite zou hebben dat te volgen, kan Politiek en Cultuur in dit nummer iets bieden dat dat tekort ruimschoots vergoedt: twee uitermate deskundige en boeiende verhandelingen over de vrijheidsbeweging in dat land.

De ene is van de voorzitter van de (verboden) Zuidafrikaanse Communistische Partij, Joe Slovo. Het is een diepgaand en, mogen we wel zeggen, in veel opzichten gedurfde stellingname over de plaats die zijn partij in het grote vrijheidsgebeuren in zijn land inneemt.

Daarnaast brengen wij een bijdrage van een bij uitstek deskundige Nederlandse, Connie Braam, al sinds lang actief

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 5
november 1986

Redactie

Marcus Bakker (Hoofdredacteur)
Ingrid Blekman
Pim Juffermans
Wouter Warmerdam
(red. secretaris)
020-923084

Lay out

Bram IJzerman

Verschijnt zes maal per jaar
bij uitgeverij Pegasus,
1017 NT Amsterdam
020-231138

Ons gironummer is: 447416
De abonnementsprijs is
f 30,- per jaar
Een los nummer kost f 3,75 en is
te bestellen door f 6,25
(incl. porto) over te maken
op postgiro 447416
t.n.v. uitgeverij
Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.
Correspondentie over betaling en
verkoop s.v.p. zenden aan de
administratie van P en C,
p/a uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.
Alle correspondentie over de
inhoud richten aan
Redactie P en C,
Hoogte Kadijk 145,
1018 BH Amsterdam.

ISSN 0032-3349

INHOUD

Zuid-Afrika	
CPN-congres	198
Waar staat de FNV eigenlijk?	
Siep Geugjes	199
De Communistische Partij in Zuid-Afrika	
Joe Slovo	205
De CPN en Zuid-Afrika	210
Zuid-Afrika een revolutionaire situatie	
Connie Braam	213
'Die jeugd van tegenwoordig'	
Corita Homma	225
Emancipatie, macht, bondgenootschappen	
Marcus Bakker	230
Het 30e Congres	
Marius Ernsting	238
Ontwapening, voorwaarde voor sociaal herstel	
Frits Dragstra	243

in de solidariteitsbeweging met de anti-apartheidsstrijd in Zuid-Afrika. Over een strijd die eeuwen heeft geduurd en nu tot een apotheose komt.

Veel begeesterende informatie over Zuid-Afrika dus in dit nummer.

CPN-congres

En daarnaast de eigen omgeving.

Dit blad is een communistisch tijdschrift. Dus besteedt het, in verschillende vormen, aandacht aan het CPN-congres dat eind november plaats vindt. Marius Ernsting, lid van het partijbestuur van de CPN en lid van het dagelijks bestuur, geeft een visie op wat het congres te doen staat. Marcus Bakker, ook partijbestuurslid, werkt een paar thema's uit die hij in een eerder artikel over communistische politiek aansneed: het karakter van een communistische partij, haar houding met betrekking tot macht en bondgenootschappen. Daarnaast gaat Frits Dragstra, evenals de beide hiervoor genoemden voormalig lid van de Tweede Kamer, in op wat hij (en hij niet alleen) ziet als een centraal vraagstuk, de verhouding tussen bewapening en armoede, gezien vanuit de Limburgse ontwikkeling. Twee bijdragen verder die ook de CPN-stellingname raken. Het ene van Siep Geugjes, voormalig CPN-bestuurder en oud-redacteur van De Waarheid, over de keuze waar de vakbeweging voor staat: aanpassen aan Lubbers of strijd tegen diens politiek.

Het andere van Corita Homma, bestuurster van het Algemeen Nederlands Jeugd Verbond en activiste in de jongerenstrijd tegen racisme, over de vraag of die jeugd van tegenwoordig nu werkelijk niet deugt.

Veel boeiends dus in dit nummer van Politiek en Cultuur, waar men elders vergeefs naar zal zoeken. Elk artikel het bewijs, dat dit blad een abonnement waard is.

De redactie

Waar staat de FNV nu eigenlijk in de bitter noodzakelijke strijd tegen het regeringsbeleid? Op het FNV-congres, dat in september plaats had, critiseerde voorzitter Pont het kabinet-Lubbers. Hij constateerde dat er tussen regering en FNV geen overeenstemming bestaat over de hoofdpunten van het sociaal-economisch beleid. Niet over wat er dient te gebeuren inzake arbeidstijdverkorting, noch wat betreft sociale zekerheid en inkomenspolitiek. Duidelijke taal zou je zo zeggen. De FNV kiest partij voor een actieve oppositie tegen het regeringsbeleid. Maar in dezelfde redevoering, waarin dit wordt geconstateerd, toonde Pont zich een warm voorstander van een zogeheten 'convenant' met kabinet en ondernemersorganisaties. Een soort 'sociaal contract' waarin afspraken worden vastgelegd tussen overheid, werkgevers en werknemers inzake 'een gecoördineerde aanpak van de sociaal-economische problemen'. Met als nadrukkelijk beleden uitgangspunt bereidheid tot voortgaande loonmatiging...

Opnieuw: duidelijke taal. Alleen: te rijmen met de eerdere constatering dat FNV en regering op hoofdpunten van beleid tegenover elkaar zouden staan lijkt het niet. Hoe serieus kan je die constatering nog nemen wanneer op het kernpunt van dat beleid - de loonmatiging namelijk - blijkbaar eenzelfde benadering wordt gekozen?

Waar staat de FNV eigenlijk?

Eisen

Het wordt er allemaal niet helderder op als we kennis nemen van de eisen die op het FNV-congres aan de werkgevers werden gesteld. Een van de voornaamste in Ponts rede was, dat zij eindelijk eens loyaal zouden moeten meewerken aan centrale afspraken met vakbeweging en kabinet over vermindering van de werkloosheid. Bleven ze dat weigeren, dan zouden looneisen onvermijdelijk zijn. In een vraaggesprek met de redactie van het eigen FNV-Magazine had Pont daarover al laten weten: "Als we worden uitgedaagd schuwen we de loonstrijd niet". Dan moeten we maar eens kijken of de Nederlandse vakbeweging "de goeie ouwe loonstrijd nog kan voeren". Een opmerkelijke redenering overigens. Alsof de jarenlange afbraak van lonen, uitkeringen en verworven rechten al niet 'uitdaging' genoeg is om looneisen te rechtvaardigen. Niet als keuze tegenover 'centrale afspraken', maar tezamen met eisen inzake arbeidstijdverkorting en verbetering van de sociale zekerheid.

Vice-voorzitter Johan van Stekelenburg sprak op het congres de hoop uit dat Lubbers de werkgevers 'tot de orde zal roepen'. Lubbers, aldus Stekelenburg, wil immers nieuwe centrale afspraken. Als de werkgevers dat niet willen 'laten zij Lubbers op z'n bek gaan...' Het wordt er inderdaad niet helderder op. Centrale afspraken op basis van loonmatiging of looneisen? Lubbers als tegenstander of bondgenoot? Opnieuw: Waar staat de FNV eigenlijk?

Reactie miljoenennota

De reactie van de FNV-leiding op de miljoenennota en troonrede - een week na het congres - heeft die vraag niet opgehelderd. Integendeel, mag wel gezegd worden. De conclusie van de tv-journalisten, die FNV- en VNO-leidingen interviewden over de miljoenennota, dat er bij de 'sociale partners' (en trouwens ook bij de aanwezige politici) in hoge mate gelijk wordt gedacht over de aanpak van de problemen van deze tijd, leek alleszins gerechtvaardigd. Inclusief de noodzaak van voortgaande bezuinigingen - 'al blijven er meningsverschillen over de manier waarop' - en vooral van voortgaande loonmatiging.

Wat dat laatste betreft leek de FNV-leiding er nog wel een schepje bovenop te willen gooien. Een situatie waarin looneisen zouden worden gesteld werd door Pont 'gevaarlijk' genoemd. En dat werd gezegd, terwijl een 'convenant' - nog geen week eerder als een soort ijzeren voorwaarde gepresenteerd om looneisen te voorkomen -, zeker voorlopig, van de baan lijkt. De regering voelde er kennelijk weinig voor de 'ondernemers onder druk te zetten' en repte er alleen nog in algemene bewoordingen over.

Opnieuw: hoe serieus moeten in dit licht uitspraken van FNV-leiders over hun opstelling tegenover ondernemers en regering genomen worden? Wil men soms helemaal niet van looneisen weten? Het lijkt er sterk op. De Voedingsbond, die voor de komende CAO-onderhandelingen een looneis voorstelt van twee procent, heeft inmiddels van Pont en Stekelenburg in uitspraken in de pers de wind van voren gekregen. "Dat past niet in ons CAO-beleid", aldus Pont. Hij kondigde stappen aan bij de Voedingsbond... Over looneisen mag kennelijk alleen gepraat worden. Het daadwerkelijk stellen daarvan is uit den boze. 'Convenant' of geen 'convenant'.

Hoe reëel?

Op het FNV-congres zijn ook andere zaken aan de orde geweest. Zo is uitvoerig gesproken over de opstelling van de vakbeweging in vraagstukken als het toenemende drijven van de ondernemers naar de zogeheten flexibilisering van de arbeid en de daarmee samenhangende aantasting van arbeidsvoorwaarden van grote groepen werknemers. Er zijn belangrijke initiatieven aangekondigd, die getuigen van het inzicht dat in de huidige situatie nieuwe stappen van de vakbeweging onontbeerlijk zijn om de belangen van de werknemers tegenover de werkgevers te behartigen en er meer ruimte moet worden gegeven aan het vakbondswerk op het bedrijf, op de werkplek en in de buurt. Maar wat is daarvan reëel te verwachten als op hoofdpunten van het beleid de FNV-leiding geen beter antwoord op het aantreden van het tweede kabinet-Lubbers weet te bedenken dan wat op dit congres en in reactie op de miljoenennota werd geformuleerd?

Dat antwoord doet immers geen recht aan de ernst van de problemen waarvoor werknemers en uitkeringsgerechtigden, maar ook de vakbeweging zelf, zich in deze tijd zien geplaatst.

Offensief

Met het aantreden van het tweede kabinet-Lubbers is een nieuw, scherp offensief ingezet. Een offensief dat afbraak beoogt van levenspeil, voorzieningen en verworven rechten over de hele linie. In het keren van dat offensief valt de vakbeweging bijzondere verantwoordelijkheid toe. Die verantwoordelijkheid eist toch allereerst dat regering en de grote ondernemers elke medewerking van de kant van de vakbeweging wordt geweigerd bij het doorzetten van een politiek, die zo flagrant in strijd is met de belangen van de werkende bevolking. Met het sluiten van een 'convenant', een 'sociaal contract', een 'centraal akkoord', of hoe afspraken met dit bewind op basis van een feitelijke aanvaarding van zijn matigings- en bezuinigingsbeleid eerder benoemd mogen worden, dreigt die medewerking wél geleverd te worden. Zo'n overeenkomst voorziet het kabinet immers van het dringend verlangde alibi om er de zo gewenste arbeidsvrede voor de ondernemers mee te verwerven. Zij verschaffen er zich andermaal de handtekening van de vakbeweging mee voor een aanpak van de economische en sociale problemen die matiging van lonen en uitkeringen en afbraak van voorzieningen als voornaamste instrumenten beschouwt.

Verbijsterend

Eigenlijk is een van de meest verbijsterende ervaringen van de afgelopen dagen de vanzelfsprekendheid waarmee woordvoerders van de FNV-leiding deze uitgangspunten lijken te accepteren. Alsof niet juist de jaren tachtig tot vijfentachtig andermaal duidelijk hebben gemaakt hoe voortgaande matiging en bezuinigingen desastreus hebben uitgewerkt op levenspeil en werkgelegenheid.

In het tv-debat over de miljoenennota herinnerde Pont aan het Stichtingsakkoord van 1982. Hij bleek er een voorbeeld in te zien hoe het weer zou moeten. Maar wat was dat voor een akkoord? Het legde vast dat er jarenlang zou moeten worden ingeleverd ten gunste van arbeidstijdverkorting en herverdeling van de werkgelegenheid, maar vooral ook ten gunste van winstherstel. En hoe pakte het uit: Wel kwam de 38 uur er tenslotte zeer moeizaam door, maar ten koste van wat? De werkloosheid bleef astronomische cijfers belopen.

De mooie sier die Lubbers nu met een beweerde daling van de werkloosheid maakt, is voor een belangrijk deel pure verlakkerij. De explosieve uitbreiding van deeltijdarbeid en het uit de registratie verwijderen van grote groepen werkzoekenden helpen het beeld flatteren. De koopkracht slonk voor honderdduizenden feitelijk tot beneden de armoegrens. De enigen die erop vooruit gingen waren de grote ondernemers. Winstherstel, dat is er gekomen. Om het in de woorden van de zeer tevreden voorzitter van de organisatie van metaalondernemers Ter Hart in een interview ter gelegenheid van zijn komend afscheid te zeggen: Zijn organisatie, de FME, formuleerde in het begin van de jaren tachtig als doel verbetering van de concurrentiepositie door verlaging van de loonkosten per eenheid produkt. Dat doel is bereikt, zo vernemen we. De loonkosten zijn sinds 1983 (dus direct na ondertekening van het door Pont bewierookte Stichtingsak-

koord) zelfs ook absoluut gaan dalen. Dank zij loonmatiging, aldus Ter Hart. Met, voegen wij er aan toe, de exporterende concerns aan de rinkelende kassa. Zo wil Ter Hart het houden. En met hem de regering-Lubbers. Men kan toch de ogen voor zulke gevolgen van het matigingsakkoord van 1982 niet sluiten?

Negatieve ervaringen

Dat geldt temeer waar er toch al eerder negatieve ervaringen werden opgedaan met 'centrale afspraken' en een daarop geënt 'gecoördineerd arbeidsvoorwaardenbeleid'. Die pakten voornamelijk uit als een disciplinerende van de afzonderlijke bonden op wat centraal aan inleverafspraken was overeengekomen en op een blokkeren van wat in een aantal, vooral grote, bedrijven op het gebied van loon- en arbeidsvoorwaarden boven die afspraken uit te bereiken was. En zij plaatsten tegelijkertijd de regering verschillende malen in de haar allerminst passende rol van boven de partijen staande arbiter bij conflicten tussen de 'sociale partners'.

In weerwil van deze ervaringen en met miskenning van de verscherpte situatie waarvoor vakbeweging, werknemers en uitkeringsgerechtigden zich zien geplaatst, presenteert de huidige FNV-top toch als voornaamste antwoord op het aantreden van het kabinet-Lubbers II de bereidheid tot het maken van 'centrale afspraken', op basis van verdergaande loonmatiging. Zo'n reactie op wat dit kabinet op stapel heeft staan evenaart de serviliteit die FNV-leidingen in de jaren van de geleide loonpolitiek, onzaliger nagedachtenis, tegenover de toenmalige regeringen plachten te demonstreren. En, zoals de Voedingsbond eraart: de FNV-leiding handelt er al naar, hoewel de raadpleging van de leden over deze terugval in een centraal geleide opstelling van de vakbeweging nog niet is voltooid, of zelfs in een aantal bonden nog moet beginnen. De bij de opstelling horende disciplinerende van de aangesloten bonden lijkt al te zijn ingezet...

De vraag, waar de FNV nu eigenlijk staat, lijkt met dit alles volop op zijn plaats. Wat door het FNV-bestuur ter gelegenheid van het jaarscongres en de miljoenennota op tafel werd gelegd zal vele vakbondsleden en kaders met grote zorg vervullen. Ten minste ontbreekt het aan een duidelijke koers op actie en verzet tegen het beleid dat door het kabinet wordt voorgestaan, zo niet erger: is er bereidheid daar via 'centrale akkoorden' de wapens voor te strekken. En dat gebeurt dan voor een beleid dat door en door werknemers- en vakbondsvijandig is.

Vakbondsvijandig

Ook vakbondsvijandig. Niemand kan er toch de ogen voor sluiten dat er in ondernemers- en regeringskring al geruime tijd een systematische campagne gaande is om de vakbeweging haar positie van strijdorganisatie van de werkende bevolking in haar breedste zin te ontnemen? Ministers als Van Dijk en De Koning ontzeggen de bonden van overheids personeel en trendvolgers zelfs al het recht van overleg. De ministers zullen wel beslissen wat er met de lonen en de arbeidsvoorwaarden gaat gebeuren.

Woordvoerders van de ondernemers getuigen al geruime tijd van het 'overleefd zijn van de vakbeweging-oude-stijl'. FME-voorzitter Ter

Hart vindt dat de tijd voorbij is waarin werknemers- en werkgeversorganisaties vanuit tegengestelde belangen handelen. De onderneming is een 'arbeidsorganisatie' bij wier welzijn ondernemers en werknemers gezamenlijk belang hebben. Volgens hem handelt de leider van die 'arbeidsorganisatie' - de ondernemer dus - door op te komen voor de belangen van de onderneming ook in het belang van de werknemers. Hij laat in een interview weten dat in de Raad van Overleg in de Metaalindustrie (de ROM) al geruime tijd vanuit dit gezichtspunt wordt gewerkt. De bonden waren er eerst verbaasd over, maar zijn er nu aan gewend, aldus Ter Hart. Het zal je als bondsdelegatie in de ROM toch maar gezegd worden.

Bij het honderdjarig bestaan van de Industriebond werd een geschrift uitgegeven met soortgelijke redeneringen over een zogeheten belangengemeenschap tussen werknemers en werkgevers in de onderneming, gepaard gaande met de verdwijning van de vakbeweging-oude-stijl. . .

Over 14 jaar

Het blijft verbazing wekken, dat zulke theorieën ook in sommige vakbondskringen worden besproken alsof het hier om nieuwe ideeën gaat. Alsof niet door de hele geschiedenis van de vakbeweging heen dergelijke redeneringen op gezette tijden werden aangevoerd. Vanaf zijn prilste begin werd het NVV geconfronteerd met verhalen dat er voor een tegen de ondernemers gerichte vakbeweging geen bestaansgrond was. De confessionele vakbeweging werd met dit motief opgericht.

Tot in het begin van de zestiger jaren werden beschouwingen over een 'organisatie van de arbeid' op basis van arbeidsvrede en een gezamenlijk belang van werknemers en werkgevers bij 'hun' onderneming te pas en te onpas gelanceerd. En moest er in de tweede helft van de zeventiger jaren niet worden ingeleverd ten gunste van een ook door vakbondsleidingen aanbevolen 'vermogensaanwasdeling', uitgaande van een groeiend belang van de werknemer bij zijn bedrijf?

Onlangs liet de FNV-leiding een rapport het licht zien, getiteld 'De FNV over 14 jaar'. Het document is geboren uit zorg over de teruglopende ledencijfers van de bij de FNV aangesloten bonden. Er worden stappen aangekondigd om onder 'nieuwe groepen werknemers' ledenwerving ter hand te nemen.

Nu zal geen vakbondsactivist de nuttigheid van dit soort initiatieven tegenspreken. Met de veranderingen die zich voltrekken in de bedrijvigheid en de dienstverlening in ons land en vooral ook in de organisatie van het arbeidsproces als gevolg van nieuwe technologische ontwikkelingen, voltrekken zich wijzigingen in de samenstelling van de werkende bevolking. De vakbeweging behoort haar activiteiten, haar organisatie en haar werving aan die wijzigingen aan te passen. Maar beslissend bij de werving van nieuwe groepen werknemers voor de vakbeweging zijn niet de methoden van hun benadering, zelfs niet initiatieven gericht op een betere belangenbehartiging en dienstverlening met betrekking tot die nieuwe groepen, hoe belangrijk die op zichzelf ook zijn. Beslissend is wel de vraag hoe de vakbeweging zich opstelt in de vraagstukken waarmee oude en nieuwe groepen werknemers en uitkeringsgerechtigden te maken hebben.

Onmacht

Op dat punt demonstreert de nota eenzelfde onmacht, zo niet onwil, als bleek op het septembercongres, om duidelijk en strijdbaar positie te kiezen tegenover de crisispolitiek zoals het huidige kabinet die voorstaat. En om daartegenover acties en alternatieven te ontwikkelen. De samenstellers van het rapport, onder wie voorzitter Pont, tonen zich er zelfs bevreesd voor, aangezien te worden voor 'een club van stakers, ontevreden en mensen die niet voor zichzelf kunnen zorgen'. Alsof de vakbeweging niet in haar diepste wezen juist een 'club' is van mensen die zich verenigen, uit onvrede met de huidige maatschappij, om gezamenlijk te bereiken wat zij alleen nooit kunnen bolwerken in een wereld waar het kapitaal beslist.

De FNV zal voortgaan met leden te verliezen als de leiding blijft aarzelen partij te kiezen tegenover het huidige rechtse offensief. Zij zal leden winnen, ook en vooral van de 'nieuwe groepen werknemers', als zij de confrontatie met rechts durft aan te gaan. Ook wat dit betreft misstaat enig historisch besef niet. In het begin van de zeventiger jaren maakte de vakbeweging zich losser van een in de jaren van de koude oorlog gegroeide ondergeschiktheid aan het regeringsbeleid, tot uiting komend in de geleide loonpolitiek. Zij zette koers op een meer autonome opstelling, ze verloor veel van haar angst voor wat aan de basis van de vakbeweging werd gedacht en verlangd, en koos de kant - zij het vaak traag en tegenstrevend - van die groepen leden, die een actieve anti-kapitalistische opstelling eisten. Toen won de vakbeweging leden.

Aan de wieg van de herleving die de vakbeweging in de zeventiger jaren ervoer, stond een actief optreden van vele vakbondsmensen en ongeorganiseerden - velen huns ondanks geen lid, omdat zij geweerd werden om hun strijdbare opstelling. Stellig past ook een verwijzing hiernaar, nu blijkens rapport en congres de huidige FNV-leiding zo'n moeite heeft in het vinden van een strijdbaar antwoord op de politiek van rechts.

Siep Geugjes

In de propaganda die door het Botha-bewind en tal van haar diplomatieke vertegenwoordigingen de wereld wordt ingezonden, wordt steeds en in heviger mate gewag gemaakt van het 'communistische spookbeeld'.

Bevrijdingsbeweging ANC zou door communisten (lees: Moskou) geleid worden.

De propaganda volstaat met het 'aantonen' van de 'samenzwering' en daar zit ook een beetje de zwakte.

Het ANC immers ontkent niet dat communisten tot op het hoogste niveau deel uitmaken van haar coalitie en komt er rond voor uit de ondergrondse Zuid-Afrikaanse Communistische Partij (SACP) als bondgenoot te beschouwen.

De Communistische Partij in Zuid-Afrika

Uit een rede van Joe Slovo

Het apartheidsbewind beschikt over een gigantisch leger en tot op heden machtige vrienden van het type Thatcher, Reagan en Kohl. En deze categorie lijkt in haar Botha-gezindheid gedreven te worden door economische belangen en... anticommunisme. Maar het ontbreekt het apartheidsbewind aan een overlevingsstrategie, doordat apartheid een anachronisme is. Het regime weet zich nog slechts te handhaven met bruto geweld en voornoemde internationale steun.

Ondertussen is de positie van het ANC in Zuid-Afrika zelf onbetwist. Het Verenigd Democratisch Front, vakbondsfederatie Cosatu, belangrijke kerkleiders als Tutu, Beyers Naudé en Boesak en zelfs een deel van de blanke gemeenschap erkennen die positie, onderschrijven het Handvest van de Vrijheid en eisen de vrijlating van Nelson Mandela.

Joe Slovo, bevelhebber van de Umkhonto we Siswe, de gewapende vleugel van het ANC en sinds kort voorzitter van de SACP, lijkt de verpersoonlijking van het bondgenootschap tussen de nationale bevrijdingsbeweging en de partij. Slovo voerde begin augustus het woord tijdens de viering van het 65-jarig bestaan van zijn partij in Londen. De CPN bracht haar solidariteit tot uitdrukking door de aanwezigheid van voorzitter Elli Izeboud.

In dit nummer van Politiek en Cultuur publiceren we passages uit Slovo's speech die betrekking hebben op het bondgenootschap.

Bart Luirink

Open bondgenootschap

Wat verklaart de speciale intensiteit waarmee Botha en z'n vrienden nu tekeer gaan over de relatie tussen onze beide organisaties? Deels dat zelfs de meest koppige van onze tegenstanders zich zijn gaan realiseren dat ze, vroeg of laat, rekening moeten houden met het ANC dat, in de ogen van het grootste deel van de zwarte bevolking, weinig of geen concurrentie heeft als de alternatieve macht in ons land. Omdat er géén manier is waarop het ANC terzijde geschoven kan worden, is de enige overblijvende optie om het te verdelen, om het van binnenuit te veranderen en de scherpte van zijn revolutionaire nationalisme af te stompen. Het gebruikte parool is zo oud als de stripverhalen zelf: een primitieve projectie van van buitenaf gecontroleerde 'roden' (enkelen van hen uiteraard kolonels van de KGB) die zogeheten nationalistische manipuleren. En in dat boek is een echte nationalist, vanzelfsprekend, iemand die, zelfs met een geweer geconfronteerd, nooit z'n bedelnap opgeeft; iemand die altijd bereid is om een doelmatig zwart gezicht te trekken als een façade om westerse belangen te handhaven en de westerse waarden die ons continent zolang geteisterd hebben. Omdat onze partij, en meer in het bijzonder onze relatie tot het ANC, het spook geworden is dat onze heersende klasse en haar buitenlandse bondgenoten meer en meer achtervolgt, zijn een aantal opmerkingen over deze relatie op hun plaats. Het bondgenootschap tussen de communistische partij en het ANC kent geen geheime clausules. Alleen degenen met zelfzuchtige bijbedoelingen of zij die slachtoffer zijn van het stereotype beeld van communisten en communistische partijen, zien in deze relatie een duister, blank-vijandig proces. **Juist door het fundament van volledige erkenning van de onafhankelijkheid en integriteit van het interne democratische proces van beide organisaties, bleef het bondgenootschap floreren ondanks voortdurende aanvallen erop vanuit vele hoeken.** Nu wordt een speculatief rekenspelletje gespeeld met als doel de communisten op te sporen in het nationale uitvoerende comité van het ANC. Het is leerzaam om op te merken dat binnen het land exact hetzelfde spel wordt gespeeld door het regime, maar dan met betrekking tot het ANC waarvan beweerd wordt dat het massaorganisaties als het UDF en Cosatu als dekmantel gebruikt. Dit is duidelijk gericht tegen deze massaorganisaties, zoals het schrikbeeld van het communisme gehanteerd wordt in een poging om de belangrijkste kracht van ons bevrijdingsbondgenootschap, het ANC, te verzwakken. Onheilspellende conclusies worden getrokken vanwege onze weigering om mee te doen met dit spel, waarvan wijlen senator Joe McCarthy zo'n trouw apostel was.

Rassen en klassen

Zij die iets van onze geschiedenis weten, zullen ook weten dat de samenwerking tussen het ANC en de SACP al begon lang vóór beide ondergronds gedreven werden. In de periode van legaliteit hadden noch de communisten die ook actief waren in het ANC, noch de ANC-leden die actief waren in de communistische partij, reden om hun politieke identiteit te verbergen. Later werd door de eisen van de clandestiniteit dit hoofdstuk gesloten van een open lidmaatschap binnen het land - zowel voor de partij als voor het ANC; een benade-

ring die, om duidelijke redenen, overgenomen is door alle illegale bewegingen, van communisten of anderen. In tegenstelling tot het ANC heeft onze partij geen externe diplomatieke vertegenwoordiging die openbaar optreden vereist door een collectief leiderschap dat, in ons geval, ongetwijfeld hoofddoel geworden zou zijn van de uitgestrekte moordende arm van de vijand. Maar uiteindelijk is het niet onze anonimiteit die ze vrezen, maar eerder onze openbare politieke stellingnames over de hoofdinhoud van onze strijd, over de krachten die verzameld moeten worden om die te verwezenlijken en de fakkels die we aangestoken hebben voor een Zuid-Afrika dat bevrijd is in de ware betekenis van het woord. Hun echte nachtmerrie wordt gevormd door de beelden van werkers en jongeren die uitdagerend de rode partijvlag ontvouwen naast die van het ANC in de meeste strijdcentra, waarmee ze bijval betuigen aan het bondgenootschap en de politiek die eraan ten grondslag ligt. In het algemeen hangen kapitalistische uitbuiting en rassenoverheersing niet symbiotisch samen. Maar de historisch gegroeide verbinding tussen klasseuitbuiting en rassenoverheersing in Zuid-Afrika schept een natuurlijke band tussen nationale bevrijding en sociale emancipatie; het is feitelijk te laat om deze band nog te kunnen verbreken. Een toenemende bewustwording van deze band door meer en meer werkende mensen blijkt uit de groeiende populariteit van onze partij. Dat kwam overduidelijk naar voren in een recente peiling (zie Financial Mail 20-09-85) waarin 77% van de zwarte stedelingen zich ten gunste van het socialisme uitsprak. **Onder de Zuidafrikaanse voorwaarden hoeft je geen doctrinair marxist-leninist te zijn om te geloven dat een bevrijding die slechts betrekking zou hebben op het kiessysteem en die het monopolie van het witte ras over 99% van onze voornaamste produktiemiddelen ongemoeid laat, helemaal geen bevrijding is.** Je hoeft slechts een eerlijke zwarte nationalist te zijn om te begrijpen dat politieke overheersing ten doel had om economische privileges en overheersing te beschermen. Dit verklaart wellicht waarom, onder onze omstandigheden, het voor enkele van de grootste figuren in onze nationale beweging zo'n kleine stap geweest is van zwart nationalisme naar communisme. Denk aan revolutionaire reuzen als Nzula, Nkosi, Marks, Kotane, Mahbida en Dadoo. We zijn van mening dat het soort overwinning dat we ons in de komende strijd ten doel moeten stellen, moet voorzien in een soort lanceerbaan voor het scheppen van voorwaarden die het mogelijk maken om aan een socialistische toekomst te werken. Maar dit is een proces dat maar al te vaak overgesimplificeerd wordt, in de flamboyante retoriek van een aantal van onze critici ter verre linkerzijde, die ons terug willen voeren naar de dagen toen het werken met simplistische slogans van 'klasse tegen klasse' onze partij volledig geïsoleerd maakte van de nationale beweging en de zwarte werkende bevolking.

Het Freedom Charter

De voornaamste drijfveer en inhoud van de directe strijd blijft geconcentreerd rond het Freedom Charter, dat een basis verschaft voor het verenigen van alle klassen en groepen voor het bereiken van een non-raciaal, verenigd, democratisch Zuid-Afrika, gebaseerd op het heersen van de meerderheid. Zo'n democratische overwinning omvat de onmiddellijke noodzaak om de economie te gaan richten op de belangen van de bevolking in haar geheel. Dat moet duidelijk directe staatsmaatregelen inhouden over de landkwestie, en tegen de reusachtige monopoliecomplexen die de mijnbouw, de blanken en de industrie overheersen. Momenteel kennen we de verbijsterende situatie dat vier bedrijven

(Anglo, American, Sa Mutual en Rembrandt) samen 80% van de bedrijven controleren die genoteerd zijn op de effectenbeurs van Johannesburg.

Maatregelen ter herverdeling van de rijkdom – een stap waarvan zelfs de Anglo-Amerikaanse magnaat Gavin Kelly denkt dat die nodig kan zijn, zij het in afgezwakte vorm – wijzen op zichzelf niet in socialistische richting. Bij het uitspreken van steun voor het Freedom Charter zegt ons partijprogramma van 1962 dat het geen program is voor socialisme, maar veeleer een 'gezamenlijk program voor een vrij, democratisch Zuid-Afrika waarover socialisten en niet-socialisten het eens zijn.' Tegelijk benadrukt het program dat het Freedom Charter ook een basis zal verschaffen voor vooruitgang naar een socialistische toekomst. **In de praktijk zal de vraag, welke weg Zuid-Afrika zal inslaan op de morgen dat de bevrijdingsvlaggen gehesen worden, beslist worden door de actuele onderlinge verhoudingen van klassekrachten die aan de macht gekomen zijn.**

Ingewikkelde situaties

Maar zover zijn we nog niet, en de meest belangrijke taak waarvoor we allen – communisten en niet-communisten – staan is om dit deel van de reis af te maken. Vandaag lijkt deze weg korter, maar zeker is ook dat de ingewikkeldheden verveelvoudigd zijn. Een korte blik op enkele van deze ingewikkeldheden zal tonen dat, althans oppervlakkig gezien, enkele kenmerken met elkaar in tegenspraak zijn.

Het is dwingend geboden om het breedst mogelijke strijdfront te scheppen tegen racistische alleenheerschappij. Een front omvat, per definitie, uiteenlopende krachten. De door het ANC geleide bevrijdingscoalitie, die de belangrijkste revolutionaire krachten vertegenwoordigt, is duidelijk de hoeksteen van dit front. Maar vooral de laatste tijd heeft de crisis een scala van andere groeperingen doen ontstaan (inclusief recente overlopers van het witte kamp) die een verrekend optreden tegen de apartheid voorstaan, maar die niet noodzakelijkerwijs de meer radicale doelstellingen van het ANC steunen. Hoewel deze **krachten voor verandering** geen deel uitmaken van de **revolutionaire krachten**, dragen ze onmiskenbaar bij aan de verzwakking van de hoofdvijand en sommigen ervan maken duidelijk deel uit van de aaneensluiting van de oppositie.

Tegelijkertijd mag er geen ondubbelzinnigheid bestaan ten aanzien van de primaire plaats die het ANC bezet in deze aaneensluiting en, ruw gezegd, de onmiddellijke toekomst kan alleen positief bepaald worden onder haar paraplu. Daarom verwerpen we de vaak herhaalde eis van Botha en sommige van zijn westerse bondgenoten dat, in verhouding tot diegenen die de zwarte aspiraties vertegenwoordigen, het ANC slechts één onder gelijken is. Dit is een devies, ontworpen om de voornaamste drijvende krachten van de komende verandering te verzwakken. Het is bedoeld om te verzekeren dat er een zodanige vorm van machtsdeling komt, dat deze niet leidt tot een werkelijk verlies aan controle door degenen die op dit moment de macht uitoefenen.

Zelfs binnen de nauwere grenzen van wat als voornaamste revolutionaire kracht zou kunnen worden omschreven, moeten we niet het feit over het hoofd zien dat het een bondgenootschap vertegenwoordigt van uiteenlopende klassen en lagen (in overgrote meerderheid zwart), die in verschillende mate te lijden hebben onder nationale onderdrukking en economische uitbuiting. En hoewel allen het parool van 'de macht aan het volk' onderschrijven, kan niet verwacht worden dat ze precies hetzelfde verstaan onder de inhoud en de toekomst van dat begrip.

De rol van de partij

Het parool 'de macht aan het volk' moet dus gepaard gaan met een bewustheid dat we niet te maken hebben met een ongedifferentieerde zwarte massa. De meest consistente garantie van echte bevrijding is de zwarte werkende klasse, die het minste aandeel heeft in de status quo en de geringste motivatie om witte gezichten door zwarte te vervangen op de stoelen van de uitbuiters. Daarom benadrukken zowel het ANC als de partij de dominante rol van de werkende mensen in de coalitie van klassekrachten die het bevrijdingsfront vormen.

Maar in tegenstelling tot het ANC, dat zichzelf niet exclusief bindt aan de aspiraties van een enkele klasse, is de partij slechts trouw verschuldigd aan de werkende bevolking. En is het onze eerste taak, zowel als onafhankelijke partij alsmede als deel van de coalitie, om de dominante rol van deze klasse, wier aspiraties wij vertegenwoordigen, veilig te stellen en te bewaken. In onze visie houdt dat niet in dat de partij ernaar moet streven om de dominante positie te bezetten in het bevrijdingsbondgenootschap. Integendeel, waar correct leiderschap van de democratische revolutie de versterking vereist van de nationale beweging als belangrijkste en leidende kracht van massaorganisatie, is dat precies de manier waarop de partij haar voorhoederol uitoefent in de reële, en niet in de oppervlakkige zin van het woord.

Daarom moet onderstreept worden dat de deelname van werkers (communisten en niet-communisten) in de nationale beweging zelf en de rol die gespeeld wordt door een onafhankelijke radicale vakverenigingsbeweging, zoals Cosatu, heel belangrijk zijn voor het verzekeren van de rol van de werkers. Maar we verwerpen het 'organisatie-populisme' van degenen die de bedrijfsvloer als enige terrein van klassenstrijd zien en die de partij en de vakbeweging tegenover elkaar stellen als concurrerende organen van het politieke leiderschap van de werkende klasse. We zijn het eens met Jay Naidoo, algemeen secretaris van Cosatu, toen hij zei: "georganiseerde arbeiders (in de vakbeweging) zijn geen vertegenwoordigers van de werkende klasse in haar geheel, maar ze vormen haar machtigste wapens" (South African Bulletin, april 1986, pag. 39). De vertegenwoordiger van de arbeidersklasse als geheel is een politieke voorhoede, die wij claimen te zijn; een titel die uiteraard verdiend wordt door het gehalte van leiderschap aan de basis en niet door pure proclamatie.

Stokpaardje

Een vraagstuk dat direct met dit alles verbonden is, is het eeuwig terugkerende stokpaardje - de zogenaamde 'twee-fasentheorie' van de Zuidafrikaanse revolutie. Onze critici stellen dat onze preoccupatie (eerste zorg) met de nationale democratische doelstellingen van de directe antiracistische strijd geleid heeft tot het loslaten van socialistische doelstellingen. Wij zouden van mening zijn dat in de belangen van de volkscoalitie de arbeidersklasse haar primaat (eerste plaats) niet zou moeten laten gelden en alles over socialistische doelstellingen zou moeten vergeten tot apartheid omvergeworpen is; een scenario dat dat de weg open zou laten voor het kapen van de revolutie door uitbuiters met zwarte gezichten die ervoor zorgen dat zij vastloopt. **Het lijkt het ongelukkige lot van een partij als de onze (waaraan we nu, neem ik aan, gewend zullen zijn) tegelijkertijd beschuldigd te worden door de Botha's van het overnemen van het ANC om het**

naar het communisme te drijven en, door andere critici, van het overgenomen worden door het ANC die ons naar nationalisme drijft.

Revolutie is een continu proces. Hoewel zich dat onvermijdelijk via strategische en tactische fasen voltrekt, staat daartussen geen ondoordringbare muur; de ingrediënten van de latere fase moeten al zijn gaan rijpen in de baarmoeder van de eerdere fase. Dat is onze benadering van de relatie tussen de nationale democratische en de socialistische doelstellingen van onze revolutie. Ik heb al gewezen om de dominante rol van de werkers in de huidige coalitie van klassekrachten en op onze blijvende toegewijdheid aan het verspreiden van socialistische perspectieven en – meer in het bijzonder – van het begrip van het uiteindelijk verband tussen nationale bevrijding en sociale emancipatie. **Maar dat houdt niet in dat de motor van de directe strijd effectief in beweging gebracht zou kunnen worden door de leus van een socialistische republiek. De nadruk op de strijd voor een democratische omvorming langs de lijnen van het Freedom Charter is diep geworteld in de huidige realiteit.**

De CPN en Zuid-Afrika

Stellingen van de Zuid-Afrikawerkgroep

I

In Zuid-Afrika is een revolutionaire situatie ontstaan.

Als doelstelling zijn algemene democratische rechten geformuleerd in het Freedom Charter. De verwezenlijking daarvan vereist een revolutionaire verandering in de machtsverhoudingen, waarbij een definitief einde wordt gemaakt aan het fascistische apartheidsregime van Botha en de grondslag wordt gelegd voor een democratische staat. In het Freedom Charter is o.a. vastgelegd dat in zulk een staat:

- geen onderscheid zal bestaan naar kleur, ras, geslacht of geloof;
- er actief en passief stemrecht zal zijn voor ieder, man of vrouw;
- het bezit van bodemrijksdommen, de banken en

- monopolistische industrieën zullen worden overgedragen aan het volk in zijn geheel;
- beperking van grondbezit op basis van ras zal worden opgeheven;
 - vrijheid van meningsuiting en organisatie wordt gegarandeerd;
 - Zuid-Afrika een volledig onafhankelijk staat zal zijn die rechten en soevereiniteit van alle naties eerbiedigt;
 - Zuid-Afrika zich zal inzetten voor wereldwijde vrede en ontspanning.

Deze en andere eisen worden ondersteund door allen die zich in het ANC hebben verenigd en andere organisaties zoals het UDF en Cosatu die het Freedom Charter onderschrijven. Karakteristiek voor de huidige situatie is het brede bondgenootschap in Zuid-Afrika. Dat is een van de voornaamste voorwaarden voor de overwinning. Doel van de solidariteitsbeweging moet o.a. zijn dit bondgenootschap een internationale dimensie te geven.

II

Bij de beoordeling van de vooruitzichten op succes van de vrijheidsstrijd kunnen de volgende punten aan de orde zijn.

- In Zuid-Afrika zelf bestaat een grote eensgezindheid over de doelstellingen en de te volgen strategie. Deze omvat zwarte en andere bevolkingsgroepen.
- De organisatie van de strijd(st)ers heeft grote omvang aangenomen met daarin een sterk met de bevolking verbonden kader en leiding. Zij voorzien zich van alle middelen om zich te verdedigen tegen wrede repressie en om het Botha-regime ten val te brengen. Er hebben zich in een aantal townships situaties ontwikkeld waarbij het racistische regime de controle is kwijtgeraakt en democratische enclaves zijn geschapen. Deze verdienen alle steun, ook internationaal.
- Het Botha-regime is geschokt door de massabeweging en haar buitengewone strijdvaardigheid. Het regime is geïsoleerd van de grote meerderheid van de Zuid-afrikaanse bevolking. Het steunt nog slechts op de daar gevestigde macht van de multinationals, de wapenindustrie en de uiterst rechtse krachten vooral in de VS, Engeland en de Bondsrepubliek. Door de weigering van een doeltreffende boycot interveniëren zij in feite ten gunste van het Botha-regime en treden zij op tegen een van de voornaamste wensen van de democraten in Zuid-Afrika.
- Door de zelfstandige koers van het ANC welke uitsluitend gericht is op het belang van Zuid-Afrika, zal geprofiteerd kunnen worden van een mogelijke ontspanning in de internationale verhoudingen. Het kleptomane anticommunisme van Reagan dat een rol speelt in de stellingname ten aanzien van Zuid-Afrika kan dan beter ontkracht worden. Juist de autonome ontwikkeling van de vrijheidsstrijd in Zuid-Afrika scheidt de mogelijkheid haar te beveiligen tegen troebele praktijken die samenhangen met de opdeling van de wereld in invloedssferen. Ook hierbij kan een **brede** solidariteitsbeweging een rol spelen.

III

De Zuidafrikaanse vrijheidsstrijd is een nieuwe inspiratiebron voor democraten over de hele wereld.

Er bestaan diepe gevoelens van afschuw over de moorddadige onderdrukingspraktijken van het Botha-regime. Onder brede lagen van de bevolking in ons land is de wil aanwezig om steun te verlenen aan de vrijheidsstrijd in Zuid-Afrika. Terzelfdertijd wordt duidelijk dat de democraten in Zuid-Afrika niet slechts op willen treden als slachtoffers. Integendeel: zij treden zelfbewust op als dragers van nieuwe ideeën, voor democratische structuren en daarbij behorende culturele, economische en sociale vereisten. De ideeën die daarbij worden ontplooid, inspireren de mensen in Zuid-Afrika, maar zij kunnen ook van universele betekenis zijn en een inspiratiebron betekenen voor allen die strijden tegen racisme, voor vrede en een rechtvaardige wereldorde. Ondanks de grote verschillen in omstandigheden kunnen de opvattingen en ervaringen van onze kameraden in Zuid-Afrika, uitgewerkt in praktijk en theorie, van grote betekenis zijn. Hoe dan ook is hier sprake van een nieuwe revolutionaire impuls die de hele wereld bezighoudt. Voor mensen die vooruitgang willen wordt een nieuw bewijs geleverd van de onstuitbare macht van eenheid van wil en daad.

IV

Onze solidariteit moet zich richten op:

- informatieverstrekking over gebeurtenissen in Zuid-Afrika;
- het bekendmaken van de werkelijke doelstellingen van het ANC en andere organisaties;
- de invrijheidstelling van politieke gevangenen in Zuid-Afrika;
- het internationaal isoleren van het Botha-regime waarbij doeltreffende maatregelen van de Nederlandse regering moeten worden geëist en steun aan de frontlijnstaten die door het Botha-regime worden bedreigd;
- praktische steunverlening aan de vrijheidsbeweging in Zuid-Afrika.

Om deze zoveel mogelijk in overeenstemming te brengen met behoeften daar en mogelijkheden hier is het gewenst het directe contact en overleg met het ANC te versterken.

**Zuid-Afrikawerkgroep
van het partijbestuur
van de CPN**

In onze geschiedenisboeken begint de geschiedenis van heel veel landen, vooral van die welke nu tot de zgn. derde wereld behoren, op het moment dat blanken het gebied betraden. Natuurlijk niet zomaar wat toevallige reizigers, maar Europeanen, die er op waren uitgestuurd om nieuwe gebieden te veroveren, zodat de machten die zij vertegenwoordigden hun belangen konden uitbreiden en via de produkten die zij uit die landen wegsleepten, hun rijkdommen konden vergroten. Voor Zuid-Afrika geldt hetzelfde.

Zuid-Afrika - een revolutio- naire situatie

De geschiedenis begint op het moment dat ene Jan van Riebeeck zich aan land liet trekken door zijn matrozen. Hij zou Zuid-Afrika ontdekt hebben in 1652. Het ligt er maar aan hoe je het bekijkt, want ik heb eens een zwarte Zuidafrikaan horen zeggen dat zij in dat jaar voor het eerst blanken op hun stranden waarnamen... Het jaar 1652 heeft niets te maken met het 'ontdekken' van het gebied, maar wel alles met de start van de koloniale verovering, grenzeloze onderdrukking en uitbuiting van vele miljoenen mensen. En daarmee ook een start van een strijd tegen dit geweld, die tot op de dag van vandaag voortduurt.

Vanaf het eerste begin was er gewapend verzet tegen de indringers, die langzamerhand steeds meer grond annexeerden. De bewoners waren landbouwers en veehouders en hun grond was voor hen van levensbelang. Deze gewapende strijd, gevoerd met speren en schilden, heeft zo'n 250 jaar geduurd. Er werden grote verliezen geleden maar ook belangrijke overwinningen geboekt. Nog in 1897 leden de Britten tegen de Zoeloes een van zwaarste nederlagen uit hun koloniale geschiedenis: van de 1800 soldaten die een Brits fort verdedigden, waren er binnen een paar uur nog maar 400 over. Friedrich Engels schreef enthousiast over deze slag: 'De Zoeloes deden wat nog geen Europees leger was gelukt. Alleen met pieken en speren bewapend en zonder vuurwapens, rukten ze op onder een hagel van kogels uit de Britse achterladers, recht op de bajonetten af en meer dan eens wierpen ze de vijand in wanorde terug, ondanks de volstrekt ongelijke bewapening'. Maar zulke overwinningen konden niet voorkomen dat de zwarte stammen in een flink aantal oorlogen steeds verder teruggedrongen wer-

den en dat steeds grotere delen van het land onder koloniaal bestuur kwamen.

Na de Hollanders lieten de Britten hun begerige ogen vallen op het rijke zuiden van Afrika en zij dreven de Hollandse boeren verder het binnenland in. Voor de zwarte bevolking maakte het niet veel uit. Haar positie bleef zich verslechteren. De Engelsen waren tot het inzicht gekomen dat 'vrije' maar laagbetaalde loonarbeiders produktiever waren dan slaven; en hoewel de slavernij pas in 1834 werd afgeschaft, namen ze in het begin van de eeuw al maatregelen om zich te verzekeren van zeer goedkope arbeidskrachten. Ze voerden bijv. de zgn. Hottentottenpaswet in: elke Hottentot die niet voor een blanke meester werkte was zogenaamd een landloper en daarmee in overtreding. Zonder arbeidsovereenkomst konden Hottentotten geen pas krijgen en zonder pas werden ze verhuurd aan blanke boeren, wat feitelijk neer kwam op dwangarbeid. Iedere blanke had het recht om een Hottentot naar zijn pas te vragen, dus er was bijna niet aan te ontkomen. Overigens werken de gehate passen voor zwarten op dit moment op dezelfde manier....

De Engelsen voerden snel een beleid door, dat beantwoordde aan de eisen van het zich ontwikkelende kapitalisme in Engeland. De onteigening van de grond en de proletarisering van de inheemse bevolking werden versneld. De tewerkstelling van alle zwarten werd geregeld in de zgn. 'meester- en knechtenwet' van 1856 en de 'Kaffer-tewerkstellingswet'. Maar de onwilligheid en het verzet onder de zwarten bleef en halverwege de vorige eeuw werden er 6500 Indiërs ingevoerd om te werken op de suikerplantages.

Pond en diamanten

Door de ontdekking van grote voorraden diamant en goud nam de belangstelling van de Britse imperialisten voor Zuid-Afrika sterk toe. In zeer korte tijd kreeg het Britse kapitaal bijna de gehele exploitatie in handen. Deze ontwikkelingen brachten de Britten onvermijdelijk in conflict met de blanke boeren, die in de binnenlanden zaten. Beide wilden de exploitatie van de grondstoffen beheersen en de politieke macht verwerven. Uit dit conflict kwamen de bekende Boerenoorlogen voort. Maar terwijl de blanke veroveraars elkaar de kop afhakten, zwoegden de zwarten al in de mijnen. In 1910 werd de Britse hegemonie vastgelegd in de oprichting van de Unie van Zuid-Afrika, als zelfbesturend onderdeel van het Britse Rijk. Een geheel blanke Nationale Conventie stelde de grondwet op. Deze werd goedgekeurd door het Britse parlement en legde de politieke macht geheel in handen van de blanken.

In 1906 kwam het tot het laatste grote gewapende treffen tussen het Britse leger en de zwarte bevolking, waarmee 250 jaar van gewapend verzet voorlopig werd afgesloten; het zou tot 1963 duren eer de gewapende strijd hervat zou worden. In 1906 streden de Afrikanen onder leiding van chief Mabata tegen de invoering van de hutbelasting, als middel om de Afrikanen te dwingen in de mijnen te gaan werken. Deze belasting werd elk Afrikaans gezinshoofd opgelegd. Het ging daarbij om bedragen die hoger lagen dan een maandloon en om hoge boetes bij wanbetaling. Na een korte, zeer hevige strijd werden de Afrikanen verslagen en 12 leiders werden in het openbaar geëxecuteerd, een aantal van hun kameraden werd gedwongen als vuurpeloton dienst te doen. Mabata's hoofd werd afgehakt om de Afrikanen te overtuigen dat hij werkelijk dood was. In totaal verloren 4000 Afrikanen het leven bij deze slag. Aan regeringszijde kwamen 25

blanken om. Toch duurde het nog negentien jaar voordat men de hutbelasting durfde door te voeren in dit gebied.

Afrikaans Nationaal Congres (ANC)

Kort daarop werden de eerste stappen ondernomen voor de vorming van politieke organisaties voor de zwarte bevolking. De meeste daarvan streefden er naar, alle Afrikanen te verenigen, dwz. de scheidsmuren tussen de afzonderlijke stammen af te breken, omdat daardoor tenslotte het verzet tegen de koloniale verovering sterk verzwakt was. Op 8 januari 1912 (volgend jaar 75 jaar geleden) werd het Afrikaans Nationaal Congres opgericht, de eerste nationale bevrijdingsbeweging van héél Afrika. Het ANC stelde zich ten doel de eenheid onder de Afrikanen te bevorderen, hun rechten te verdedigen en zich in te zetten voor een democratisch Zuid-Afrika. Men wilde de stammen verenigen als één politiek volk. Opheffing van de kleurgrens in het onderwijs werd toen al geëist, en een gelijkwaardige vertegenwoordiging van de Afrikanen in alle wetgevende organen.

Ook de middelen om dit doel te bereiken werden bepaald: protesten, resoluties, vreedzame propaganda, passieve verzetsacties. Zowel de eisen als de middelen weerspiegelden de samenstelling van de groepoprichters: een combinatie van middle-class Afrikanen uit de steden, stamhoofden en stamleden van het platteland. Het eerste ANC-bestuur bestond uit vier dominees, enkele advocaten, een uitgever, een aannemer en twee onderwijzers. Stamhoofden werden in Afrikaanse traditie ere-voorzitters. De passieve verzetsacties gaven de mogelijkheid om de Afrikaanse massa's te mobiliseren. En dat gebeurde ook, want de aanhang van het ANC groeide enorm over het hele land. Er kwamen grote campagnes tegen de gehate paswetten, de landwet van 1913 en het steeds verder inkrimpen van de rechten der zwarten.

Het ANC zag zich al snel geplaagd voor een belangrijk dilemma, nl. het steeds openlijker conflict tussen zwarte en blanke arbeiders. Vooral door de invoering van de wet die de Afrikanen dwong tot mijnarbeid, voelden de blanke mijnwerkers zich bedreigd. De mijnen en de grote kapitalistische landbouwbedrijven hadden een aanzienlijk blank proletariaat doen ontstaan; blanke boeren die zich op het platteland niet meer konden handhaven, trokken naar de steden waar ze samen met berooide immigranten de klasse van arme blanken vormden. In de jaren '20 maakte die 20% van de blanke bevolking uit. De mijnen voerden uiteraard een politiek, die allereerst gericht was op het drukken van de loonkosten ten gunste van de winsten. Blanke, dus dure, geschoolde arbeiders werden vervangen door ongeschoolde, tegen zéér lage lonen werkende Afrikaanse arbeiders, die bovendien nog geen enkele ervaring hadden in het verdedigen van hun belangen. Vanaf 1907 voerden blanke mijnwerkers dan ook een groot aantal felle stakingsacties, gericht tegen de mijn eigenaren en tegen de concurrentie van de Afrikaanse arbeiders. Ze eisten het vastleggen van de kleurgrens, dwz. het reserveren van meer geschoolde en beter betaalde banen voor de blanken. Het ANC streed tegen deze kleurgrens, maar deed geen poging om de blanke en zwarte arbeiders te organiseren tegen een gemeenschappelijke vijand. De tegenstelling tussen blanke en Afrikaanse arbeiders beïnvloedde ook de ontwikkeling van de eerste blanke vakbonden en linkse politieke partijen, die werden gezien als afdelingen van Britse bonden en partijen. Slechts weinig blanke arbeiders zagen in, dat blanke en zwarte arbeiders een gemeenschappelijke vijand had-

den in het mijnkapitaal en in de op hun belangen gebaseerde regering. Slechts een enkeling wilde de zwarte arbeider de status van de blanke arbeider geven.

Die ideeën kregen pas inhoud en betekenis door de Communistische Partij van Zuid-Afrika, die in 1921 vanuit enkele kleine socialistische organisaties werd opgericht. Begonnen als blanke organisatie, werd de CP vanaf 1924 steeds meer een zwarte organisatie. Het blad van de CP, de *South African Worker*, bevatte grotendeels artikelen in Afrikaanse talen en van de 30.000 leden die de CP in 1930 telde, was 90% Afrikaan.

In die periode ontstonden ook de eerste vormen van samenwerking tussen de CP en het ANC, hoewel met reserves. De CP vond het toenmalige ANC te gematigd en het ANC vond de CP te radicaal. Toch werden in 1927 mede onder invloed van de CP de eerste pogingen gedaan om tot grotere eenheid te komen tussen de verschillende zwarte organisaties. Een eerste conferentie van niet-Europeanen vond plaats, gevolgd door drie andere. Aarzelend werd gezocht naar toenadering.

Fascistische organisaties

Ondertussen doemde een nieuw gevaar op door de opkomst van uiterst rechtse en soms al openlijk fascistische organisaties onder de blanke bevolking. Zoals de zgn. Broederbond, nauw verbonden met de Nationale Partij die in 1948 aan de macht zou komen en nog steeds is. De Broederbond was en is een geheim genootschap met als doel Afrikaanders (blanke boeren dus) op sleutelposities in het politieke, economische en culturele leven te brengen. Een andere bekende fascistische organisatie die ontstond was de Ossewa Brandwag, anti-semitisch en pro-nazi. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bracht verdeeldheid in het blanke kamp en met een krappe meerderheid in het parlement werd voor deelname van Zuid-Afrika aan geallieerde zijde gestemd. Maar de verschillende fascistische organisaties bleven zich heftig verzetten. De regering opereerde zeer omzichtig en slechts enkele leiders werden opgepakt. Zoals J.B. Vorster, die een van de generaals van de Ossewa Brandwag bleek te zijn; later zou hij premier worden..... Bij zijn arrestatie verklaarde hij: 'Wij staan voor het christelijke nationalisme dat een bondgenoot is van het nationaal-socialisme'. Verwoerd, die premier was vóór Vorster, kwam eveneens openlijk uit voor zijn nazisymphathieën.

Ook de zwarte bevolking was verdeeld over deelname aan de oorlog. Zij voelde er niet veel voor om het fascisme ver weg te bestrijden, terwijl het een dagelijkse bedreiging van het eigen bestaan vormde. Uiteindelijk namen de zwarten deel aan de oorlog, zij het ongewapend en als tweederangs-soldaten.

De felle discussie over o.a. dit onderwerp leidde tot de oprichting van de ANC-jeugdliga, die voor meer militante standpunten pleitte. In het oprichtingsmanifest werd o.a. verklaard: 'de Afrikaan beschouwt de beschaving als een gemeenschappelijke erfenis van de hele wereld; hij heeft het recht om bij te dragen tot de ontwikkeling daarvan en om te leven als een vrij mens, evenals iedere blanke Zuidafrikaan.

De Jeugdliga stond onder leiding van mensen als Nelson Mandela, Oliver Tambo en Walter Sisulu. Ook in de South African Indian Congress, de organisatie van Indiërs die tot dan toe zeer sterk beïnvloed werd door Mahatma Gandhi, kwamen militantere leiders naar voren, zoals Yusuf Dadoo. Inmiddels groeide het verzet onder de zgn. kleurlingenbevolking en er was sprake

van een opleving van de vakbondsstrijd. Tijdens de oorlog werden grote campagnes gevoerd, opnieuw tegen de passenwetten, men haalde meer dan een miljoen handtekeningen hiertegen op.

In 1948 kwam de Nationale Partij aan de macht; in de nieuwe regering zaten van meet af aan fascistische figuren. Het duivelse systeem van de 'apartheid' werd in het leven geroepen. De koude oorlog is niet vreemd aan de overwinning van de Nationale Partij, getuige hun verkiezingsleus tegen de concurrerende blanke Verenigde Partij: 'een stem voor de Verenigde Partij is een stem voor Stalin'. De zwarte bevolking reageerde op de nieuwe maatregelen met vele geweldloze acties, waarbij vele tienduizenden Zuidafrikanen betrokken waren.

In 1951 kwam het tot een grote campagne tegen nieuwe onderdrukkende wetten, waarbij een breed front gevormd werd met Indiërs en kleurlingen. Dank zij deze actie groeide het ANC in enkele maanden uit tot een massaorganisatie met meer dan 100.000 leden. Aan het einde van de actie hadden 8500 mensen zich laten arresteren in de ongehoorzaamheidscampagne. Nu het ANC was uitgegroeid tot een massabeweging, kwam ook de noodzaak een radicaal en veelomvattend politiek programma naar voren, een werkelijk alternatief voor de apartheidsideologie, een programma dat alle progressieve krachten in het land, ongeacht hun huidskleur, zou kunnen inspireren. Met organisaties van Indiërs en kleurlingen bestonden al vormen van samenwerking. Sinds de CP in de illegaliteit was gedwongen, deed zich het gemis voelen van een organisatie waar progressieve blanken lid van konden zijn.

Zwart en blank

Er werden nog geen blanken toegelaten tot het ANC. Niettemin waren er blanken, die zich volledig inzetten voor de vrijheid. Toen nam het ANC een binnen Zuid-Afrika zeer ongebruikelijk initiatief, het riep een vergadering bijeen van alle Europeanen, die sympathie voor het ANC hadden bewezen. Zij vormden het Congres van Democraten waarin veel communisten, maar ook andere progressieve blanken zaten. In 1954 begonnen de voorbereidingen voor een van de grootste campagnes en zeker een van de belangrijkste uit de geschiedenis van het ANC: **Het Congres van het Volk**, een samenkomst van vertegenwoordigers uit alle rassen en bevolkingsgroepen van Zuid-Afrika, om samen de eisen te formuleren en te wijzen naar een samenleving zonder rassenscheiding en uitbuiting. Om dit mogelijk te maken werd het Congres Alliantie opgericht, waarin het ANC, de Indian Congress en organisaties van gekleurde mensen zaten. Ter voorbereiding van het congres liet het ANC 50.000 vrijwilligers de wensen van het volk inventariseren. De vele tienduizenden antwoorden op de vragen kwamen overal vandaan: uit boerderijen, fabrieken, gevangenissen en politieke bijeenkomsten. Uit alle lagen en groepen van de bevolking. Op 26 juni 1955 werd dit alles bijeengebracht in het Handvest van de Vrijheid, een document waarop het ANC zich tot op de dag van vandaag baseert.

Het handvest opent met: *'Wij, het volk van Zuid-Afrika, verklaren ten overstaan van het gehele land en de gehele wereld dat Zuid-Afrika behoort aan allen die er wonen, blank en zwart, en dat een regering slechts met recht gezag kan opeisen, indien zij haar basis vindt in de wil van het gehele volk'*. Dat wordt dan uitvoerig uitgewerkt: *'Iedere man en vrouw moet het recht hebben te stemmen. Alle bevolkingsgroepen moeten gelijke rechten hebben. Het volk moet delen in 's lands welvaart, het bezit*

van de bodemrijkdommen, de banken en de monopolistische industrieën moet worden overgedragen aan het volk als geheel. Bij alle andere middelen van bestaan en de handel moet er op worden toegezien dat zij bijdragen tot het welzijn van het volk. Alle mensen dienen gelijke rechten te hebben om handel te drijven waar zij dat wensen, om te fabriceren en op vrije uitoefening van alle beroepen. Het land moet herverdeeld worden onder hen die het bewerken. Allen dienen gelijk te zijn voor de wet. Vrijheid van meningsuiting, organisatie, drukpers en van godsdienst worden gegarandeerd. De deuren voor onderwijs en cultuur moeten openstaan. Er moet vrede en vriendschap komen. Zuid-Afrika moet een volledig onafhankelijke staat zijn, die de rechten en soevereiniteit van alle naties eerbiedigt. Zuid-Afrika moet zich inspannen om de wereldvrede te bewaren. En het eindigt met de woorden: *'Voor deze doelen zullen wij vechten, zij aan zij, ons leven lang, totdat wij onze vrijheid verworven hebben'*. Op 26 juni 1955 vond het Volkscongres plaats en werd het handvest aanvaard door 3000 afgevaardigden uit het hele land. Ook de vakbeweging van het ANC, de SACTU, onderschreef het, evenals de ondergronds werkende Communistische Partij.

Later werd het handvest wel bekritiseerd, omdat het geen socialistisch programma zou zijn. Maar zo was het ook niet bedoeld. Het is een programma van een nationale bevrijdingsbeweging voor een niet-rationale democratische eenheidsstaat. Een programma waar socialisten en niet-socialisten zich in kunnen vinden. Het is bedoeld als middel om te komen tot een breed bondgenootschap, dat het gehate apartheidssysteem moet overwinnen. Hoe een toekomstig vrij Zuid-Afrika er uit zal zien, zal bepaald worden door de krachtsverhoudingen zoals die dan liggen.

Het kan wel dienen als basis om tot socialisme te komen. En het stimuleert het verlangen naar een socialistisch Zuid-Afrika, waar men het kapitalistische heeft leren kennen in een van zijn meest walgelijke gedaantes. Maar het is bij uitstek een programma voor een nationale democratische revolutie voor gelijke rechten.

Nelson Mandela heeft in een gesprek met de Britse lord Bethal in 1985 nog laten weten te geloven in het belang van één ANC, op basis van dit handvest: *'Ik beschouw mijzelf als een socialist en ik geloof in een klassenloze maatschappij. Maar ik zie geen reden om tot enige politieke partij te behoren op dit moment. Zakenlieden en boeren, zwart en blank, kunnen tot onze beweging toetreden om te vechten tegen rassendiscriminatie. Het zou een blunder zijn om de beweging te versmallen.'* Die blunder heeft het ANC ook niet begaan tot nu toe, integendeel. Oliver Tambo kon in 1980, toen het ANC zeventig jaar bestond, met recht constateren, en het blijft heel uniek: *'In deze 70 jaar hebben we onze eenheid bewaard, geconsolideerd en versterkt en hebben we een krachtige alliantie gevormd, dwars over grenzen van ras, kleur, religie en territorium heen.*

Vooruitzichten op succes

Als we willen proberen een beoordeling te maken van de vooruitzichten op succes van de vrijheidsstrijd is het belangrijk om ons een beeld te vormen van de krachtsverhoudingen zoals die zich de laatste jaren ontwikkeld hebben. Ik ben gedwongen om een groot stuk verzetsgeschiedenis over te slaan, omdat het anders veel te lang wordt en daarover is ook erg veel materiaal verkrijgbaar. Dat betreft de periode tussen 1956 en 1980, waarin het ANC en andere organisaties met grote tegenslagen te kampen kregen. In de eerste plaats werd het ANC verboden en daarmee gedwongen ondergronds te gaan; belangrijke leiders als

Mandela, Sisulu, Mbeki werden tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld en een ander deel van de leiding moest in de buurstaten een nieuwe organisatie opbouwen. Ik laat de opstanden die in 1976 in Soweto begonnen buiten beschouwing omdat een van de belangrijkste aspecten, nl. de rol die jongeren gingen spelen in het verzet, nog aan de orde komt. Dat geldt ook voor het optreden van de zwarte arbeiders, die vele en grote stakingen doorvoerden en zich daarnaast aansloten bij het jongerenprotest, waardoor een nieuw en krachtig bondgenootschap zichtbaar werd.

Want nadat Tambo in 1980 had opgeroepen tot eenheid in de strijd, werd in 1983 duidelijk hoe dat in het land vorm had gekregen. Meer dan 600 organisaties verenigden zich in het United Democratic Front (het UDF). Het was de uitkomst van een langdurig proces, ondanks de repressie van het regime, ondanks het voortdurend verbieden van nieuwe legale organisaties. Twaalfduizend mensen bezochten de fantastische oprichtingsbijeenkomst, waar vrijheidsliederen gezongen werden, de ANC-kleuren zichtbaar waren, zwarte en blanke vuisten de lucht ingingen. Een gigantisch vertoon van kracht. Uiteindelijk werden zo'n twee miljoen mensen binnen het UDF georganiseerd. Zij schaarden zich achter de verklaring die als volgt begint: *'Wij, de vrijheidslievende mensen van Zuid-Afrika, zeggen eensgezind tegen de hele wereld dat we het beeld koesteren van een verenigd democratisch Zuid-Afrika, gebaseerd op de wil van het volk.'* En op het podium waren de gezichten zichtbaar van Albertina Sisulu, Oscar Mpetha, Archie Gumede en vele anderen, mensen met een lange geschiedenis in het verzet, allen ANC'ers. Zij werden de voorzitters.

De vakbonden

Bevorderd door dit succes, volgde in 1985 een nieuwe, zeer belangrijke bundeling van krachten. Maar liefst 34 Zuidafrikaanse vakbonden, met een ledental van ongeveer een half miljoen zwarte en blanke arbeiders, sloten zich aaneen tot een nieuwe federatie met een zeer militant programma: het Congress of South African Trade Unions (de Cosatu). De Cosatu kondigde aan zich niet alleen te gaan verzetten tegen de uitbuiting van Zuidafrikaanse arbeiders, maar ook ten strijde te zullen trekken tegen de apartheid als politiek systeem. Ze verklaarden zich vóór sancties en desinvestering. Met deze politieke eisen sloot de Cosatu aan bij de politieke lijn van het UDF. Haar verbondenheid met het ANC en de vakbondsvleugel daarvan, de SACTU, werd reeds een week na de oprichting duidelijk, toen er een officiële ontmoeting plaatsvond tussen de Cosatu, het ANC en SACTU. In een persbericht lieten ze weten: *'.....dat er een gezamenlijk inzicht is in het feit dat het regime en de heersende klasse van Zuid-Afrika machteloos zijn in het werkelijk oplossen van de algemene crisis en dat blijvende oplossingen alleen door de nationale bevrijdingsbeweging, geleid door het ANC en door de hele democratische beweging van ons land, geboden kunnen worden. De kwestie van politieke macht kan niet opgelost worden zonder de volledige deelname van het ANC, dat door de meerderheid van het volk gezien wordt als algemene leider en echte vertegenwoordiger.'* Verder stond erin: *'De opkomst van Cosatu als een democratische en progressieve reuzenfederatie van vakbonden in ons land, is een historische gebeurtenis in het proces van eenwording van de arbeidende klasse en zij zal de democratische beweging als geheel onmeetbaar versterken.'*

Het heersende regime beschouwt het UDF zowel als de Cosatu als 'frontorganisaties' van het ANC, maar durft niet over te gaan tot een

verbod van deze krachtige organisaties. Wel zijn in de afgelopen maanden vele honderden leiders van beide organisaties opgepakt, die nu in gevangenschappen zitten. Zo'n 13000 mensen, waarvan een groot deel Cosatu- en UDF-leden zijn, zitten onder de nu heersende noodtoestand vast.

Maar beide organisaties hebben hun kracht in de basis en hebben een zodanige structuur, dat leiders die wegvallen door arrestatie of die vermoord worden, snel vervangen kunnen worden. Dat blijkt wel uit het feit dat ondanks de enorme, zelfs in Zuid-Afrika ongekende repressie van dit moment, begin oktober een kwart miljoen mijnwerkers het werk neerlegden. Daaraan is te zien dat het tot voor kort zo zichtbare verzet zich ondergronds herstelt. Want sinds de noodtoestand en de perscensuur kunnen we niet meer getuige zijn van de massa-bijeenkomsten, de begrafenissen waarbij liederen gezongen werden waarin de namen van Mandela, Tambo en Slovo genoemd werden, dat zwart, groen, geel van de ANC-vlaggen, de houten geweren waarmee de jeugd zich vertoonde, de rode vlaggen van de Communistische Partij. We zien het niet meer op onze televisieschermen, maar het miljoenenverzet is niet gebroken, het is opnieuw ondergronds gedwongen. De door het regime ingestelde 'gemeenschapsraden' werden doelwit van het verzet. Het weinige gezag waarmee ze bekleed waren, werd nooit geëffectueerd. Aan het bestaan van deze raden werd hier en daar zelfs een drastisch einde gemaakt, onder meer door zeer effectieve huurboycots en de vernieling van drankwinkels, die de voornaamste inkomstenbron voor de gemeenschapsraden vormden. De leden van de gehate raden hebben zich als openlijke collaborateurs met het regime de woede van de bevolking op hun nek gehaald en verscheidene hebben daarbij het leven gelaten. De buurtgroepen vormden zich langzaam om tot straatcomités, die onderling goed contact onderhouden, die gezamenlijk zoeken naar oplossingen voor dagelijkse problemen en van waar uit politieke scholing voor de bewoners wordt geregeld.

Er ontstond ook een directe noodzaak om tot de vorming van straatcomités te komen, doordat criminele tendenzen zich snel konden uitbreiden in het ontstane machtsvacuüm. De democratisch gevormde straatcomités trachten het dagelijks leven in banen te leiden, de mensen waar mogelijk te beschermen tegen aanvallen van politie en leger en met collaborateurs af te rekenen via volktribunalen, die vaak in hoog aanzien staan. Deze comités en semi-ondergrondse organisaties van scholieren, vrouwen, arbeiders en werklozen hebben vaak een driedelig doel. Ten eerste het feitelijk uitoefenen van zelfbestuur via democratische overlegstructuren, ten tweede de bestrijding van de criminaliteit - dit gebeurt veelal in preventieve zin, door overreding. Ten derde vormen zij een nieuwe, extra organisatiestructuur voor het verzet, zeker nadat de noodtoestand de voorheen gebruikelijke massameetings verboden heeft. Doordat deze comités kleinschalig en makkelijk aanspreekbaar zijn, bereiken ze vele mensen die niet eerder betrokken waren bij enige organisatie. Op deze manier wordt steen voor steen gebouwd aan de vorming van een democratische samenleving.

Gewapende strijd

Naast de politieke strijd die het ANC voert, en met haar het UDF en de Cosatu, organiseert het ook een gewapende strijd. Zoals we uit de geschiedenis weten is gewapende strijd niet iets dat ontstaan is in 1963 - dus nadat het ANC verboden werd - maar moeten we die meer zien als een opnieuw opnemen van de wapens, nadat tientallen jaren lang geprobeerd werd met vreedzame

middelen de onderdrukker te bevechten.

Het gewapend verzet kwam langzaam weer op gang via sabotagedaden, die zich op eerste plaats richtten tegen symbolen van de onderdrukkende macht: politiebureaus, paskantoren, elektriciteitscentrales. Spoorwegen werden onklaar gemaakt en pamfletbommen tot ontploffing gebracht. Na 1976, het jaar van de Soweto-opstanden, sloten vele duizenden jongeren na hun ervaringen met politie en leger zich aan bij de Umkhonto we Sizwe, de Speer van de Natie, zoals de gewapende vleugel van het ANC heet. Zij vormden een groot leger van goedgetrainde guerrilla's. Na 1976 is het aantal gewapende acties, sabotagedaden en schermutselingen met het Zuidafrikaanse leger snel toegenomen. Steeds meer zorgvuldig voorbereide aanslagen werden uitgevoerd door goed bewapende strijders. De gewapende strijd werd steeds meer geïntegreerd met de strijd op andere fronten. Als er een campagne gaande is tegen huurverhogingen en deportaties uit de stedelijke gebieden, worden er aanslagen gepleegd op kantoren en bestuursraden.

Het is ook duidelijk dat een zeer groot deel van de bevolking de gewapende strijd steunt. De Umkhonto-strijders worden verborgen door de bevolking en daardoor wordt maar een relatief klein aantal van hen gepakt. Tijdens begrafenissen van vrijheidsstrijders geeft de zwarte bevolking massaal blijk van haar steun en instemming.

Het noorden en oosten van de Transvaal heeft in het begin van de jaren 1980 een grote uittocht gekend van blanke boeren, vanwege de guerrilla-activiteiten. Het Zuidafrikaanse leger is daar nu zeer actief en de confrontaties met de Umkhonto zijn zeer veelvuldig. De aanwezigheid van geheime opslagplaatsen op het platteland en in de steden toont duidelijk aan dat de Umkhonto erin slaagt om steeds vaker te opereren vanuit bases in Zuid-Afrika, dat strijders in het land zelf getraind worden. Dat de bereidheid om tot gewapend verzet te komen groot is, bleek wel tijdens de grote bijeenkomsten waar jongeren verschenen met zelfgemaakte houten AK-47's, het geweer van de Umkhonto.

Het regime probeert uiteraard om de strijders, zowel voor de buitenwereld als in Zuid-Afrika zelf, als terroristen af te schilderen, maar tijdens de begrafenissen zingt de bevolking: 'Hij is geen terrorist, hij is een held.'

De vraag om wapens in de zwarte woonwijken wordt steeds groter, met geïmproviseerde wapens worden verdedigingsgroepen opgezet. En het zal voor het ANC een belangrijke taak zijn om aan deze vraag te voldoen, zodat er een waar volksleger kan ontstaan dat ter verdediging van de ongewapende zwarten kan optreden en zich kan voegen bij de goedgetrainde Umkhontoguerrilla's, om een gerechtvaardigde gewapende strijd te voeren tegen het regime. Het is zoals Joe Slovo het in juni stelde: *'Als er een mogelijkheid bestaat om in de richte-ting te gaan van totale afschaffing van apartheid zonder toename van geweld, dan is er geen sector van onze bevrijdingscoalitie die zo'n weg zou afwijzen. In de huidige omstandigheden van de door het ANC geleide bevrijdingscoalitie te verwachten dat ze eenzijdig afziet van geweld, is het vragen om af te zien van de aspiraties van de bevolking. De afwezigheid van geweld is afhankelijk van de aanwezigheid van democratie.'*

Verdeelde blanken

Er wordt wel eens de indruk gewekt dat de blanke bevolking van Zuid-Afrika onwankelbaar achter het regime-Botha zou staan. Maar dat is slechts schijn. Juist de laatste jaren hebben zich belangrijke verschuivingen

voorgedaan in de blanke machtsbasis, de scheuren in de blanke muur worden steeds beter zichtbaar. Lange tijd bestond er binnen de Nationale Partij, die sinds 1948 aan de macht is, een gesloten front. Ofschoon zij voornamelijk haar stemmen haalde bij blanke arbeiders en boeren (fascisme probeert, zoals altijd, in te spelen op de meest achterlijke, onontwikkelde lagen) vormden ook de Afrikaander bourgeoisie en intelligentsia een belangrijk onderdeel van die partij. Maar deze laatste twee geleidingen bewegen zich de laatste tijd steeds meer in liberale richting. De in onze ogen nietszeggende 'hervormingen' van Botha die de laatste jaren doorgevoerd zijn hebben een deel van de Afrikaanders, met name minder geschoolde arbeiders, in de richting van de uiterst reactionaire conservatieve partij gedreven. Flinke delen van de bourgeoisie daarentegen vinden het hervormingsproces te traag gaan. Zo zelfs, dat het management van de grootste mijnbouwmaatschappij zich gedwongen zag te gaan praten met het ANC. En de Zuidafrikaanse werkgeversorganisatie sprak zich voor de VN zelfs uit voor algemeen kiesrecht. Dit alles uiteraard uit angst om de controle te verliezen en in een poging om, buiten het regime om, rechtstreeks met het ANC te onderhandelen en zodoende de eigen belangen veilig te stellen. Maar ook studenten van de conservatieve Stellenbosch Universiteit en dominees van de behoudende Nederduits Gereformeerde Kerk wilden met het ANC praten. Botha verbood dat, zette daarmee veel kwaad bloed en vergrootte de verschillen, die inmiddels dwars door het blanke kamp lopen en zelfs zichtbaar worden in de legertop.

Het is niet voor niets, dat de Zuidafrikaanse kapitalisten het zo benauwd krijgen. De economische crisisverschijnselen tekenen zich scherper af. Het meest acuut lijkt nog steeds de financiële crisis. Buitenlandse banken zijn niet langer bereid nieuwe leningen te verstrekken en de buitenlandse schuld te herstructureren, er blijft sprake van kapitaalvlucht, buitenlandse bedrijven sluiten hun poorten of verminderen hun belangen vergaand. Het toerisme neemt sterk af, blanken verlaten het land, de emigratie is verdubbeld met verleden jaar. Dit zijn maar een paar voorbeelden. Maar het moge duidelijk zijn dat de Zuidafrikaanse economie, eens zo onaantastbaar, ernstig verzwakt en dat de crisis zich verder verdiept.

Langzaam verliezen delen van de blanke bevolking het geloof in apartheid of iets dat daar op lijkt en het vertrouwen in Botha. Zoals de vele tienduizenden jonge mannen, die opgeroepen worden voor militaire dienst. Zij zijn niet meer bereid om de zwarte wijken in te gaan en te schieten op zwarte leeftijdsgenoten, of te vechten in Zuid-Angola en daar de burgerbevolking af te slachten. Zij weigeren dienst, verlaten het land of duiken onder. Sommigen sluiten zich aan bij de Umkhonto en vechten nu voor de bevrijding van ook hún Zuid-Afrika.

De wereld en Zuid-Afrika

Er kan gesteld worden dat het regime zich volkomen geïsoleerd heeft van het overgrote deel van de bevolking en nog slechts steunt op de daar gevestigde macht van de multinationals, de wapenindustrie en op uiterst rechtse krachten vooral in de VS, Groot-Brittannië en de Bondsrepubliek. Over het algemeen blokkeren deze landen effectieve boycotmaatregelen en door deze weigering in te gaan op een van de voornaamste eisen van de democratische beweging in Zuid-Afrika – het ANC vraagt al meer dan twintig jaar hierom – ondersteunen ze het regime op doeltreffende wijze en interveniëren ze ten gunste van het Botha-bewind. Het besluit in de Amerikaanse Senaat om over te gaan tot een aan-

tal sancties is een stap in de goede richting. Hoewel ingegeven door binnenlandse aspecten in de Amerikaanse politiek, is het toch een nederlaag voor Reagan en kan het door het Zuidafrikaanse verzet als een overwinning worden geïncasseerd.

Ook binnen het kapitalistische blok zijn verschillen van mening. Reagan, met zijn botte anticommunisme, vindt dat alle vormen van bevrijding en verzet keihard dienen te worden neergeslagen - of het nu in Zuid-Afrika, Nicaragua, Indonesië of de Filipijnen is. Hij noemt het ANC een bende terroristen en steunt onverbloemd het fascistische regime. Maar de EG staat weer voor een iets andere lijn. Zij wil het proces beheersen vanwege de enorme belangen die Westeuropese landen daar hebben. Die willen het liefst een oplossing van buiten af opdringen en onderhouden daarom een dialoog, zowel met het regime als met de oppositie. Ook zij zijn tegen een effectieve boycot en tegen gewapend verzet. Ze verschuilen zich achter een humanitaire stellingname, omdat zij in feite geen echte machtswisseling willen. Maar zij zouden eventueel wel een proces willen steunen dat tot machtsdeling zou leiden, mits dat zou betekenen dat er effectieve controle door hen mogelijk blijft. Daarom wordt er koortsachtig gezocht naar alternatieven voor het ANC, gematigde figuren of organisaties die gebruikt kunnen worden binnen hun concept van oplossingen zoeken, waarbij zowel bepaalde geledingen in het blanke kamp als oppositiegroepen tevredengesteld kunnen worden, maar waarbij vooral hun eigen belangen veiliggesteld zijn. Maar ook zij stuiten op het eensgezinde bondgenootschap, de eenheid in het verzet, die zich niet laat omkopen met de zgn. steun voor slachtoffers of angst laten aanjagen door het Amerikaans anticommunisme. De verschillen binnen het kapitalistische blok zijn zeer ongunstig voor het regime, en verzwakken het verder. De zelfstandige koers waarvoor het ANC, maar ook de Cosatu en het UDF gekozen hebben, is uitsluitend gericht op het belang van Zuid-Afrika. Zij laten zich niet gebruiken als speelbal door hen die de wereld graag opdelen in invloedssferen. Juist de autonome ontwikkeling van de vrijheidsstrijd beveiligd deze tegen dit soort troebele praktijken.

Concluderend kun je zeggen dat de eenheid van het verzet, in een lange geschiedenis gegroeid, sterker is dan ooit. Het ANC, volgend jaar 75 jaar oud, heeft zich ontwikkeld tot de belangrijkste democratische machtsfactor in het land, met de Cosatu als krachtige vakbondsreus daarnaast. De bevolking heeft duidelijk getoond voor een ander bestuur te staan door, na de oproep van het ANC, de zwarte gemeenteraden, die als buffer tussen het verzet en de regering moesten functioneren, voor een groot deel te laten instorten en ze te vervangen door democratische alternatieven, voorlopers van de volksmacht.

De controlemachines van het apartheidsregime staan op instorten. Het regime heeft moeten toegeven het land niet meer te kunnen besturen, de verdeeldheid in het blanke blok wordt steeds dieper. En het politieke en gewapende verzet zal hen net zo lang treffen totdat de overwinning behaald is. Al deze factoren tezamen tonen ons dat in Zuid-Afrika een revolutionaire situatie is ontstaan en dat we van het succes van de vrijheidsstrijd verzekerd kunnen zijn.

Strijd in de wijken

Naast het ontstaan van deze massaorganisaties heeft zich nog een andere belangrijke ontwikkeling voorgedaan. In 1977, na het genadeloos

onderdrukken van ieder legaal verzet, ontstonden er in vele zwarte woonwijken buurtcomités, groepen die zich richtten op de dagelijkse noden van de mensen in de buurt. Deze buurtgroepen moesten gaan dienen als democratische organen, als alternatief tegenover de apartheidsinstellingen. Men hield zich bezig met kwesties die de bewoners van zwarte woonsteden raakten: huurverhogingen, tarieven van openbaar vervoer, etc.

In het begin van de jaren '80 riep het ANC op om het land onregeerbaar te maken en om te komen tot de vorming van organisaties van zelfbestuur. Begin dit jaar ging het ANC, bij monde van president Tambo, nog een stap verder. Na de constatering dat in vele townships het bestuursapparaat in elkaar gestort is, en dat er reeds enkele geslaagde pogingen waren ondernomen in het opzetten van democratische alternatieven, stelde Tambo de eis dat het hele stedelijke bestuursapparaat – blanke stadscentra en zwarte townships samen – onder democratische controle dient te komen, op basis van één mens – één stem. *'Wij vechten niet en onze mensen sterven niet, teneinde betere voorzieningen van vuilafvoer te bereiken. Wij zijn gewikkeld in een strijd voor ons onvervreemdbaar recht ons land te besturen op alle niveaus.'* Deze oproep was niet aan dovemansoren gericht.

Een nieuwe inspiratiebron

Laatst zag ik in een boekje over Zuid-Afrika, als kop boven het hoofdstuk dat over steun aan het verzet ging: 'Hulp aan slachtoffers'. Dat trof me heel pijnlijk. Zeker zijn er in Zuid-Afrika ontzettend veel mensen die slachtoffer genoemd kunnen worden, maar om het verzet zo te noemen lijkt me zacht uitgedrukt onjuist. Het past binnen het beeld dat veel mensen van heel Afrika hebben, een continent vol slachtoffers, die slechts giften nodig hebben. Dat komt voort uit het koloniale denken waarin zwarten, hulpeloos als ze zijn, geleid moeten worden, waarin ze een onbeduidende geschiedenis hebben, een achterlijke cultuur. Dat denken, deze mateloze arrogantie van blanken, heeft onnoemelijk veel schade aangericht. Winnie Mandela zegt over de christelijke blanke zendelingen waarvan velen uitdragers van deze ideeën waren: *'Die lieden, die toch eigenlijk geroepen waren om mij als mens te verdedigen, in mijn totaliteit als mens met mijn eigen waardigheid, mijn trots en mijn identiteit als zwart mens, hebben precies het tegendeel gedaan: zij hebben mijn identiteit willen aantasten; om mij te vernietigen hebben ze namelijk mijn identiteit moeten vernietigen, het hart van mijn identiteit: mijn cultuur. Daarmee hebben ze mij in mijn diepste kern getroffen.'*

Ik denk dat het aan ons is om de kracht en de trots van de voor hun vrijheid strijdende Zuidafrikanen te tonen. Om inspiratie te ontlenen aan hun moed en volharding. Hun moed om een bevrijdingsstrijd te voeren, wetende dat de toekomst hen voor enorme problemen zal stellen. Maar vooral, bovenal moeten we ze zien als dragers van nieuwe ideeën: iedere dag opnieuw zijn we er getuige van hoe zich in Zuid-Afrika een unieke, zelfstandige revolutie ontwikkelt, gedragen door een bondgenootschap dat in grote eenheid discussieert over de vele vraagstukken, verbonden met die strijd en met een toekomstig vrij Zuid-Afrika. En die discussie vindt plaats binnen dat bondgenootschap, niet daartegen of daarnaast, maar zó, dat het versterkend werkt. Uit die discussie en de directe ervaringen in de strijd komen veel nieuwe ideeën naar voren die van belang zullen zijn voor allen die voor vrijheid vechten – ook voor ons.

Connie Braam

Over rapporten en feiten

'De jeugd van tegenwoordig vecht niet meer voor haar toekomst. Toen wij jong waren, zo'n 15 jaar geleden, bruisten we van activiteit. Provo, Karl Marx-universiteit, Maagdenhuis; inspraak eisten we. Nachtenlang debatteerden we over onze acties en onze toekomst. We hadden een ideaal: de socialistische revolutie. De jeugd van nu mist dat. Het enige dat ze nog kunnen is video's kijken, zich suf blowen en genoeg nemen met de situatie waarin ze verkeren, of ze nu scholier, student, werkende of werkloze zijn. Je leest het toch zelf ook in al die rapporten. . . Je krijgt ze vast ook wel eens op je bureau. Die jongeren zijn niet meer vooruit te branden. En ze worden alleen maar rechtser; het Nijpels-effect'. Ziehier een niet geheel verzonnen gesprek tussen twee sociologen o.i.d. van een jaar of 35. Teleurgesteld in De jeugd van vandaag. Zij hadden het zo graag anders gezien. Maar kijken ze wel goed?

'Die jeugd van tegenwoordig'

Inderdaad verschijnen er aan de lopende band rapporten, toekomstvisies en kant en klare plannen over en voor de jeugd die deze conclusie trekken. Enige jaren geleden alweer verscheen er een rapport van twee onderzoekers, na een onderzoek onder scholieren in Nijmegen, waar half Nederland over viel: De Nederlandse jeugd werd alsmat rechtser. Erger nog, men bespeurde onder een grote groep ultra-rechtse ideeën. Plotseling was het voor de media belangrijk aandacht te besteden aan jongeren die duidelijk **antifascistisch** waren. Wat waren hun ideeën, wat hadden ze voor activiteiten, waren er veel mensen op school die zich druk maakten over racisme? Het antwoord op het laatste was vrij simpel: 'Ja natuurlijk maken een heleboel jongeren zich druk om racisme en doen ze ook hun mond erover open. Maar vond je dat een half jaar geleden interessant?'

Wanneer men geen ogen en oren open heeft staan voor de initiatieven van jongeren nu, kun je je vooroordelen over hen makkelijk staven. Oké, een scholierenstaking tegen kruisraketten op 1 november 1985 wordt wel opgepikt en bejubeld, maar een heleboel activiteiten worden niet opgemerkt of voor vol aangezien. Zelfs wanneer, na inderdaad een aantal jaren ingesuft te zijn geweest, de studentenbeweging weer massaal nieuw leven wordt ingeblazen tegen de Studiefinancieringsplannen van Deetman, bagatelliseert een groot aantal

mensen (vaak zelf voormalige studenten) deze acties. Want daar zijn weer die oude koeien, zij deden het beter.

De hamvraag is natuurlijk: zijn jongeren niet meer de straat op te krijgen voor hun belangen? Afgezien van het feit dat je die vraag ook kunt stellen voor werklozen van een jaar of 40, verdient deze vraag een antwoord.

In de jaren zestig en begin jaren zeventig gebeurde er een heleboel in Europa en Nederland deed daar ook in mee. 1968 is daarbij een magisch jaar. Zo wordt het in ieder geval aan de jongeren van nu verteld. De Praagse Lente, de Verbeelding aan de Macht in Parijs en in Nederland een bloeiende studentenbeweging en protesten tegen de Amerikaanse oorlog in Vietnam. Maagdenhuisbezetting, Enka-bedrijfsbezetting en een tweede feministische golf. Jongeren maakten van al deze bewegingen deel uit en eisten ook, terecht, op wat hen toekwam: meer inspraak, betere arbeidsvoorwaarden en onderwijs voor iedereen. Alhoewel niet alle eisen volledig werden ingewilligd, werden er toch veel verbeteringen tot stand gebracht.

Er werd een minimum-jeugdloon ingesteld ter **bescherming** van jonge werknemers. Er kwamen meer rechten voor ondernemersraden, waardoor werknemers mede het beleid binnen het bedrijf konden bepalen - althans met hun neus boven op de ontwikkelingen kwamen te zitten. De oorlog in Vietnam eindigde met een overwinning voor het Vietnamese volk, mede door de vele protesten; en de pil kwam in het ziekenfonds. Men zag dus duidelijk resultaat van gevoerde acties. Uiteraard verliepen de zaken in de praktijk niet vlekkeloos, maar er was resultaat te behalen. Bovendien lukte het ook nog om later, in de jaren zeventig, massa's mensen op de been te krijgen tegen Bestek '81 en de neutronenbom. En nog steeds hadden deze protesten effect.

Verdeel en heers

Maar plotseling kwam de klad er in. Het protest tegen de plaatsing van de kruisraketten was nog heel groot (daar deden en doen trouwens een heleboel jongeren aan mee), maar acties voor zgn. direct eigenbelang werden kleiner. Naar mijn mening is het kabinet-Lubbers I precies daarin geslaagd wat voor mij één van de kenmerken van het kapitalisme is: de verdeel-en-heerspolitiek. We kregen 'plotsklaps' een verhaal te horen dat het financieringskort schrikbarend was gegroeid: de pot was leeg; er moest bezuinigd worden. De vorige kabinetten (en dan met name het kabinet-Den Uyl) hadden een te socialistische politiek gevoerd. Vrij vertaald komt dat er op neer dat de overheid te veel geld uit moest geven voor al die eisen die ingewilligd waren.

En niet alleen de overheid, maar ook de ondernemers waren heel zielig. Het was veel te duur om iedereen, die dat wil, te laten studeren. Nou, dan bedenken we toch een twee-fasenstructuur. Kunnen die studenten ook niet meer politiek actief zijn, want daar hebben ze geen tijd meer voor. En ook al stonden alle studenten en ook docenten op hun kop, Pais had er geen moeite mee. En plotseling kostte het toch veel te veel geld om werkloze jongeren van 16 en 17 jaar van een uitkering te laten leven, dus die moesten maar bij moeder thuis blijven zitten zonder uitkering. En eigenlijk is het ook niet zo'n gek idee om die uitkeringen sowieso te verlagen. Gaan ze misschien wel aan de slag, net als al die andere werklozen.

En zo zijn er nog een heleboel dingen die de laatste 6 jaar

zijn bedacht en uitgevoerd door het kabinet. Er kwam wel protest tegen hun plannen, maar dat was of te kleinschalig, of men had er gewoon schijt aan. Het volk wenst geen kruisraketten: het marionetten-parlement besluit voor plaatsing. Die kleinschaligheid van acties voor direct eigenbelang is nu zo'n uitvloeisel van de verdeel-en-heerspolitiek. Binnen allerlei instanties, of dat nu de overheid is of een FNV, werkt men met groepen. Mannelijke werknemers van 25 tot 65 jaar, vrouwelijke werknemers van 25 tot 60 jaar, jongeren tot 25 jaar en buitenlandse werknemers, ook nog in die drie groepen te verdelen. En op de één of andere manier zijn al die instanties het te vaak over één punt eens: als jongere heb je veel minder geld nodig in je portemonnaie.

De 'werkplannen'

Die gedachtengang is overigens niet bepaald nieuw, maar om een beetje recent te blijven een aantal voorbeelden ter verduidelijking.

In het kortdurende kabinet van CDA, PvdA en D'66 kwam André van der Louw (PvdA) met een zgn. werkplan voor jongeren. Jongeren mochten (moesten) bij gemeentediensten gaan werken zoals plantsoendienst, bejaardenzorg of gezondheidszorg, om werkervaring op te doen met behoud van uitkering. Want al die niksdoenerige, werkloze jongeren - dat was toch dieptreurig. Werk garanderen met een normaal inkomen kon André niet, maar op deze manier was je zinnig bezig en je leerde nog eens iets.

Vanuit de jongerenorganisaties kwam veel protest tegen deze tewerkstelling. Het plan ging niet door, maar dat zal eerder gelegen hebben aan het feit dat dit kabinet snel uit elkaar viel. En zie hier, het plan wordt nu weer uit de kast gehaald en krijgt dan de naam Jeugdwerkgarantieplan. Vooral dat 'werkgarantie' is een holle frase. Er wordt nl. helemaal geen garantie op werk gegeven. Het enige wat men belooft is een stukje bezigheidstherapie met de garantie van een bepaalde duur, wéér met behoud van uitkering. Maar als je te oud voor deze regel bent, is er geen garantie dat je ook een baan krijgt (aangeboden). Tuurlijk niet, er zijn dan immers weer een heleboel andere jongeren die 'werkervaring' moeten opdoen en die zijn veel goedkoper met een uitkering dan met een volledig betaalde baan bij de plantsoendienst of in het bejaardentehuis.

Op zich is het nog niet zo'n ramp als zulke plannen door rechts bedacht worden. Het enge is dat er vanuit de linkse hoek te weinig protest komt. Trouwens, voor een club als de PvdA is het immers niet nieuw - alleen wat bijgeschaafd en misschien iets erger gemaakt. Vanuit de bonden hoor je ook weinig protest tegen dit soort plannen. Ook voor hen geldt dat ze zich liever niet zo druk maken over de jeugdwerkloosheid. Natuurlijk worden er wel in overleggen met werkgevers en overheid pogingen gedaan om te komen tot meer werkgelegenheid, maar toch klinkt er vanuit die hoek te weinig protest wanneer het om de belangenbehartiging van jongeren gaat.

Dove politiekmakers

Bijvoorbeeld een kleine maatregel er tussendoor: Topambtenaren op de diverse ministeries lopen daar massaal de deur uit omdat ze in het bedrijfsleven meer kunnen verdienen. Een groot probleem voor de diverse

ministeries. 'We moeten die ambtenaren toch vast kunnen houden. Hoe kunnen we een hoger salaris financieren?' 'Oh', denkt dan weer een andere topambtenaar, 'we korten op de salarissen van jongeren en zo houden we onze topambtenaren binnen de ministeries'. Protest gehoord? Haast niet. Het plan is dan ook nog niet gestructureerd, maar je zal zien dat het er zo doorheen glipt.

Weer dat idee dat je als jongere niet op een hoge huur kunt zitten, dat de melk voor jou goedkoper in de winkel ligt en dat je allemaal een naaicursus hebt gevolgd waardoor jouw kleren goedkoper kunnen zijn, omdat je ze zelf maakt.

Jongeren proberen op allerlei manieren aan de kaak te stellen hoe ongunstig hun situatie is, als werkende zowel als werkloze jongere. Allerlei alternatieve plannen worden door henzelf opgesteld om te laten zien dat er wél werk en geld is, dat ze wel aan de slag willen en de verveling van het niksdoen beu zijn. Bij gemeenteraadsverkiezingen worden er door henzelf jongerenpartijen opgericht om op die manier de belangen van jongeren enigszins te kunnen behartigen. Maar de politiekmakers blijken doof te zijn.

En dan is het toch eigenlijk niet zo verwonderlijk dat jongeren de balen krijgen van politiek, als ze zien dat er verdomd weinig aan de verbetering van hun positie wordt gedaan? Als je iedere keer dat je zelf dingen bedenkt met je kop tegen een grote, betonnen muur aanloopt, omdat niemand die ideeën wil verwezenlijken? Als je denkt, dan ga ik zelf aan de slag met een bedrijfje, en er zijn geen mogelijkheden om aan geld te komen of er zijn weer zo veel regels dat je weer je geld kunt inleveren.

Je lost zelf je woningprobleem op door te kraken, dat pand op te knappen en de overheid is alleen maar in staat om te komen met anti-krakwetten. Je wilt weer naar school, met je uitkering, maar je kunt alleen maar volwassenen-onderwijs in de avonduren volgen omdat je anders niet beschikbaar bent voor werk. Is het dan gek dat we gaan balen van die hele politiek? En dan heb ik het hier nog geeneens gehad over de positie van buitenlandse jongeren die met nog meer regels te maken hebben.

Eigen plan

Maar niet teveel getreurd. Er zijn nog een heleboel jongeren die blijven doorgaan met protesten, met eigen plannen maken voor verbetering van hun positie. Binnenkort verschijnt er weer een eigen plan, opgesteld door de Jongerenbeweging verbonden met de FNV, ANJV, PSP'jg (nu is nog niet zeker of ook JS en PPR-jongeren meedoen). Een plan dat dient als alternatief voor het Jeugdwerkgarantieplan van minister De Koning. Een plan zonder dwang van: niet werken met behoud van uitkering, dan helemaal geen uitkering.

Dwang is niet nodig als je, zoals in dit alternatief, uitgaat van een kans op een volwaardige baan. Bovendien gaat dit plan ook niet uit van werken met behoud van uitkering maar al tijdens je 'oefenperiode' heb je recht op volledige betaling.¹⁾

Ik ben benieuwd hoe bonden en politieke partijen reageren op dit alternatief. In één van die vele rapporten die over jongeren verschijnen, 'Jeugd met en zonder toekomst'²⁾ staat een algemene conclusie: 'Volwassenen zullen het zijn die jeugdigen ook daadwerkelijk in staat kunnen stellen een centraler maatschappelijke positie in te nemen. Zij zullen jeugdigen daartoe de ruimte moeten geven en de belemmeringen moeten wegnemen. Het welslagen van het jeugdbeleid in de toe-

komst ligt voor een aanzienlijk deel in handen van volwassenen.'
En helaas is dit nu een conclusie uit één van die vele rapporten waar ik het mee eens ben.

Corita Homma

Corita Homma is hoofdbestuurslid van Het Algemeen Nederlands Jeugdverbond (ANJV)

Noten:

- 1) Dit plan zal binnenkort verschijnen, na voorzien te zijn van een financiële berekening, bij de genoemde organisaties.
- 2) Jeugd met en zonder toekomst, een rapport van de Raad voor het Jeugdbeleid, pagina 74. Uitgave: juni 1986, ISBN 90 346 0830 1.

In een voorwoord van 1890 bij het door hem en Karl Marx geschreven 'Communistisch Manifest' zet Friedrich Engels uiteen, waarom zij het woord 'Communistisch' gebruikten en niet 'socialistisch'. Toen ze het schreven, zo legt hij uit, waren socialisten óf een utopische secte, óf sociale kwakzalvers. Zij wilden het kapitaal en de winst geen pijn doen. De arbeiders daarentegen die politieke omwentelingen onvoldoende vonden en een grondige omvorming van de hele maatschappij wensten, noemden zich 'communistisch'. Hij schrijft: "Het socialisme betekende in 1847 een bourgeoisbeweging, het communisme een arbeidersbeweging. . . En daar wij reeds toentertijd zeer beslist van mening waren dat 'de bevrijding der arbeiders het werk van de arbeidersklasse zelf moet zijn', zo konden wij geen ogenblik in twijfel verkeren, welke naam wij van de twee moesten kiezen." (Een voetnoot bij deze tekst geeft aan dat de aangehaalde woorden, die over de bevrijding van de arbeiders die het werk van de arbeidersklasse zelf moet zijn, afkomstig zijn uit de eerste bepaling van de statuten van de Internationale Arbeidersassociatie).

Emancipatie, macht, bondgenoot- schappen

In een artikel in het juli-nummer van Politiek en Cultuur, geschreven enkele dagen na de voor de CPN zo droevig afgelopen verkiezing van de Tweede Kamer, heb ik (zonder nu meteen Marx of Engels erbij te halen) dit uitgangspunt als eerste genoemd in een aantal overwegingen, waarom er communistische politiek bedreven moet worden in dit land. Ik noemde het communisme op die grond een emancipatiebeweging. Deze en andere gedachten over de noodzaak van een communistische partij hadden, dat zal duidelijk zijn, niet de bedoeling om als een soort congresgrondslag te dienen. Daarvoor is materiaal van het partijbestuur van de CPN aanwezig, dat overigens niet strijdig is met mijn opvat-

tingen. Het ging mij er meer om, uiteen te zetten dat er echt nog communistische congressen gehouden moeten worden. Hier volgen nog wat aanvullende overwegingen.

Een van de kernpunten van communistische politiek is dus het nastreven van bevrijding van de arbeidersklasse door zichzelf, dat wil zeggen haar emancipatie van uitgebuit en onderdrukt naar niet-meer-uitgebuit en niet-meer-onderdrukt. En dan niet doordat anderen haar bij het handje nemen, maar door eigen inspanning.

Het herhaalde gebruik van het woord 'arbeidersklasse' alleen al in deze eerste regels doet onvermijdelijk bij sommigen weer de vraag opkomen: De arbeidersklasse, wat is dat? Het is een punt van eideloze discussies. Zelfs wordt wel de vraag gesteld of ze bestaat - en, als dat dan al het geval is, of er veel van te verwachten valt. Wel, bestaan doet ze inderdaad, net zo goed als er zéér zichtbaar ook een bezittende klasse is. Daar wordt, lijkt het soms, veel minder aan getwijfeld. We genieten dagelijks het weinig benijdenswaardige voorrecht, via woorden en daden van Lubbers, Ruding en De Korte, te mogen ervaren dat er een bezittende klasse is, dat die voor hen het voornaamste element in de maatschappij vormt en dat de mate waarin die klasse in haar ondernemingen de winst weet op te voeren, bepalend lijkt te zijn voor ons aller toekomstige welzijn. Daartegenover staat dus de arbeidersklasse - dat wil zeggen allen die hun arbeidskracht verkopen en zodoende in hun levensonderhoud voorzien. De arbeidersklasse op zijn ruimst, dat zijn allen die **niet** tot de bezittende klasse behoren.

Die arbeidersklasse verandert voortdurend van samenstelling. Dat heeft ze altijd gedaan. Er zijn geschoolden, ongeschoolden, specialisten, werklozen, uitgewerkten. Er zijn altijd ondergaande en opkomende beroepen geweest. De mechanisatie neemt toe, en daarmee de deel-vaardigheid. Zolang er industrie bestaat nemen machines het handwerk over, wijzigen zich loonsystemen en arbeidsomstandigheden.

Het feit dat dat proces een voortdurende versnelling laat zien, betekent niet dat de uitbuiting - d.w.z. de toe-eigening voor eigen winst, door de ondernemers, van een deel van wat de werker in de onderneming produceert - niet bestaat. De laatste jaren is het aandeel van het personeel in de resultaten van de meeste bedrijven zelfs scherp gedaald.

De arbeidersklasse verandert ook voortdurend van samenstelling. Langer dan elders vaak het geval was, werd de arbeid in vele ondernemingen in ons land vooral door blanke mannen verricht. Nu is het vrouwelijke aandeel vergroot en er is een niet-blank proletariaat bijgekomen. Ook is een toenemend segment van de beroepsbevolking nu direct of indirect in overheidsdienst. Maar dat verandert niets aan het klassekarakter van de samenleving als geheel, aan het feit dat de produktiemiddelen in hoofdzaak in handen zijn van kapitalistische bezitters, door hen worden aangewend voor hun winst - en dat het overgrote deel van de mensen hun arbeidskracht tegen marktwaarde aan die bezitters verkopen.

Omdat die verhoudingen zo zijn, bestaat er een Communistische Partij, die zich tot taak rekent en de directe belangen van de arbeiders te verdedigen, en de arbeidersklasse tot zelfbevrijding te brengen, en de doelstelling daarvoor te formuleren: het socialisme, d.w.z. de beëindiging van de kapitalistische maatschappij. De Communistische Partij streeft vanuit een sociale basis dat politieke doel na.

Strijd en opvoeding

Probeer je nu die taakstelling te vertalen in praktisch handelen, dan springen er twee elementen naar voren. Het ene is dat het bereiken van het doel, op korte of lange termijn, niet mogelijk is zonder **strijd**. Wil de arbeidersklasse haar belangen verdedigen en wil zij het kapitalisme teniet doen, dan kan dat alleen door strijd. Niet strijden betekent handhaving van de kapitalistische overheersing.

De tweede, in zekere zin even onmisbare concretisering van de principiële uitgangspunten is het brengen van inzicht, van bewustzijn: opvoeding dus. Inzicht in de maatschappij; inzicht in de eigen positie; inzicht in aard en kracht van de tegenstander; inzicht tenslotte in eigen ervaringen. Dat alles is onmisbaar voor een strijd die verder reikt dan de belangen van het moment. Het gaat hier niet om iets dat moeizaam bedacht moet worden. Doordat de maatschappij een klassenmaatschappij is, waarin de tegenstellingen steeds aanwezig zijn, is die maatschappij zelf de grote leermeester. Communisten moeten het gebeuren als het ware vertalen voor de werkers, met het doel hen tot politieke activiteit te brengen. Daar ligt doorgaans een belangrijk verschil met de sociaal-democratie, die in de eerste plaats vraagt om, via verkiezingen, aan háár de strijdposities te delegeren.

De vele gezichten van emancipatie

Als emancipatie van de arbeidersklasse de centrale doelstelling van de communisten is, dan wil dat niet zeggen dat dat de enige emancipatie is, of dat die speciale emancipatie een rang hoger staat dan andere. Emancipatie, strijd voor bevrijding van onderdrukking, heeft vele gezichten.

In Nederland is emancipatie van de katholieken de laatste eeuw een belangrijk maatschappelijk proces geweest.

De emancipatie van gekleurde volken is een wereldschokkend gebeuren. De emancipatie van de vrouw is volledig aan de orde, evenals die van de homoseksuelen.

De essentie van de emancipatie van de arbeidersklasse is, dat ze gericht is op een zeer omschreven vorm van maatschappijverandering, in de zin van opheffing van de bestaande eigendomsverhoudingen. Wat ze wil vervangen is het kapitalistische systeem. Ten onrechte is van de ene en van de andere kant de relatie tussen emancipatie van de arbeidersklasse en bijvoorbeeld emancipatie van de vrouw gesteld als een kwestie van rangorde, is daarover in termen als 'gelijk' of 'afgeleid' gediscussieerd. Hoezeer ze vaak ook met elkaar verweven zijn, het zijn vraagstukken met een eigen aard. Communisten, met hun besef van de gelijkwaardigheid der mensen, zullen al gauw voorop gaan in een emancipatiebeweging van gekleurden, van vrouwen, van homo's. Maar, om het nu maar kras te zeggen, die bewegingen kunnen bestaan en zijn vaak ook ontstaan zonder communisten. Bij de emancipatiestrijd van de arbeidersklasse daarentegen zijn de inzichten van communisten onmisbaar, omdat zij in belangrijke mate de doelstelling formuleren. Die is, in laatste instantie, maatschappijverandering zoals hiervoor omschreven.

Over macht

Er zijn altijd verschillende motieven geweest voor het stellen van het socialistische doel. Idealisme heeft daarbij een grote rol gespeeld, met zijn componenten van woede en verlangen. Er is, in navolging van Marx en Engels, veel nadruk gelegd op het feit dat het maatschappelijke karakter van de produktie steeds meer botst met de particuliere eigendom van de produktiemiddelen. In onze tijd komt vooral naar voren dat het kapitalistische systeem hele volken in de ellende stort, dat het een helse bewapeningswedloop heeft ontketend; dat het in een wereld van steeds groeiend vernuft onmachtig is een economie te beheersen waarvan de schommelingen leven of dood voor miljoenen kunnen betekenen. De computer van 1986 werkt voor een maatschappijstelsel van 1896. En dat zal zo blijven, zelfs erger worden, als er geen verandering komt in de machtsverhoudingen. Als de macht die nu nog uitgeoefend wordt door een kleine minderheid, niet wordt omgezet in de macht van de meerderheid.

Communisten zien datgene wat ze nastreven als een kwestie van macht. Ze gaan ervan uit dat macht bestaat, ze willen macht hanteren om macht te veranderen. De drijfveren van individuele communisten zullen verschillen, ze kunnen van materiële of van ethische aard zijn, uit de maag voortkomen of uit het geweten (zo sterk is dat allemaal overigens niet gescheiden); van al die drijfveren wil de Communistische Partij een maatschappelijke factor maken die inwerkt op de machtsverhoudingen. Macht veranderen, daar gaat het communisten om. De beslissende zeggenschap van enkelen, uitgeoefend via het bezit van kapitaal, omzetten in die van de meerderheid. De revolutionaire verandering die wij nastreven is die van de bezits- en dus van de machtsverhoudingen.

Uiteindelijk is dat ook de basis van het inzicht, dat de emancipatie van de arbeidersklasse de kern is van de overgang van kapitalisme naar socialisme. Zij, die arbeidersklasse, heeft daartoe de middelen ter beschikking. Op haar draait de produktie, die de kern van de kapitalistische macht vormt. Loonstrijd bijvoorbeeld - dat is niet een soort hobbyisme van sommigen. Het is het feitelijk aanwenden, het herkennen van de machtsmiddelen die de arbeidersklasse bezit.

Aan communisten is eigen, dat zij **durven** denken in machtstermen, dat ze het woord macht niet als vies beschouwen. Dat geldt niet alleen voor de positie van arbeiders tegenover het kapitaal. Het geldt voor het hele maatschappelijke gebeuren. Wij konden de vredesactie inspireren, doordat wij de idee wisten te doen postvatten dat in ons land een nationale standpuntbepaling tegen de kruisraketten mogelijk was. Wij lanceerden de idee dat Nederlands positie een machtsfactor kon zijn, dat de **gevoelens** tegen de atoomwapens **maatschappelijk gewicht** zouden kunnen krijgen.

Wij, communisten, hebben aan de wieg gestaan van het proces waarbij het voormalige verzet en de bezettingslachtoffers werden samengebracht tot een machtsblok van jewelste, dat direct ingreep in de politiek. Macht, niet materieel, maar door zijn relatie met het bewustzijn van het volk van een enorm maatschappelijk gewicht.

Dit is vanouds een communistische manier van denken. De Februaristaking is er een vrucht van geweest. En de koloniale oorlogen veroordeelden we niet slechts, we kozen partij voor Indonesië, we **hielpen** de zogenaamde tegenstanders, we stonden **in** de machtsbotsing.

Daar ligt ook een kern van onze relatie tot de socialisti-

sche landen. Wij hebben, zoals bekend, op die landen, het ene meer dan het andere, vaak fundamentele kritiek. Onze mening is dat socialisme consequenties heeft voor nationale en individuele vrijheid die daarginds niet, of nog niet, getrokken worden. Maar er is tussen hen en ons ook een wezenlijke band, en die heeft weer met macht te maken. Zij van hun kant vertegenwoordigen de grote breuk met het kapitalisme in onze eeuw. En wij, die het kapitalisme bestrijden daar waar het heerst, wij vertegenwoordigen voor hen weer het perspectief dat ze niet eeuwig door het kapitalisme bedreigd zullen blijven. De relatie is er een van wederzijds belang, een relatie die alles te maken heeft met macht. Dat is, van de zijde van socialistische landen, lange tijd kortzichtig vertaald in veronderstelde macht over ons – een volkomen vertekend beeld van wederzijds belang dus. Het is een moeilijk proces geweest om ons aan die opvatting te onttrekken. De laatste jaren zijn er tekenen, dat grondslagen voor een betere relatie gaan ontstaan. Voor het kunnen bedrijven van communistische politiek zou dat een zegen zijn.

Plaats en functie van de partij

Tot nu toe zijn er in deze beschouwing twee elementen besproken, nl. de emancipatie van de arbeidersklasse, door strijd en bewustwording, en het durven denken in termen van macht. Die benadering bepaalt m.i. in belangrijke mate zowel de betekenis als de beperking van een communistische partij. Die partij is voor de gestelde doelen een voertuig, een middel; zij is niet het doel zelf. Zij heeft, om het maar eens zo uit te drukken, geen geur van heiligheid.

Een communistische partij vraagt toewijding en offers, soms zelfs grote. Maar die verlangt ze niet om der wille van zichzelf, ze vraagt ze altijd voor de zaak die ze dient. In het verleden heeft dat wel eens anders geleken. Communistische partijen hebben een tijd lang bijna mystieke trekken gehad voor sommigen – en er zijn er die nog wel eens de indruk wekken dat zij daar niet afkerig van zijn. In zo'n partijopvatting kunnen al gauw liefde en verguizing vlak naast elkaar liggen. Anderen, vooral theologen, hebben communistische partijen meer malen vergeleken met kerken, dragers van een heilsleer, een eigen offersymboliek, een eigen verlosser. En soms hoort men die vergelijking ook wel van communisten zelf.

Nu mag natuurlijk ieder zelf bepalen hoe hij of zij de partij ziet. Alleen, men moet anderen het eigen beeld niet opdringen. Communistische partijen zijn geen plaats voor belijdenissen – vind ik! Ze zijn een bondgenootschap van mensen, die willen samenwerken voor wat ze maatschappelijk noodzakelijk achten. Daar kan bij voorbeeld veel kameraadschap bij komen: men staat samen tegenover een machtige tegenstander en men leert op elkaar bouwen. Maar dat is dan de vrucht van de ervaringen, niet datgene waar de inzet voor bedoeld is.

Anders gezegd: een partij is er niet om jezelf daar in te kunnen uitleven, haar doel is een ingreep in de maatschappelijke verhoudingen, gedragen door zoveel mogelijk mensen gezamenlijk, ook mensen die je niet als vriend of vriendin zou willen hebben. Dat wat een communistische partij mensen als individu kan bieden is, naast die samenwerking, naast het strijdperspectief, het inzicht in de onvrijheid die kapitalisme voortbrengt en oplegt – en dat inzicht is dan tegelijk een brok eigen vrijheid. Het maakt het een individu mogelijk de eigen plaats in meer objectieve zin te bepalen, actief en gericht deel te nemen aan het

vormgeven van de samenleving. Je wordt niet meer geschoven, je schuift zelf. Maar die verworven vrijheid moet dan binnen de communistische partij ook voor dat doel worden aangewend, er mag geen tuintje van worden gemaakt waarin men zelf vrij kan spelen.

De communistische partij is - alweer: mijns inziens - een rationele organisatie. Ze wil helpen om door bewustwording vrijheid te verwerven, maar ze vraagt terug dat die vrijheid gedisciplineerd wordt gehanteerd.

De noodzaak van bondgenootschappen

Een communistische partij dus geen geloofseenheid, maar een bondgenootschap van individuen, gevormd voor zowel verstrekkende als duidelijk omliggende, dichterbij liggende doelen. Dat bondgenootschap, op basis van gezamenlijke politieke overtuiging, is gesloten met het oog op machtsvorming. Communisten - ik herhaal het nog eens - streven naar machtsverandering in de maatschappij; ze beogen de macht van de minderheid te vervangen door die van de meerderheid, langs de weg van de bewustwording van die meerderheid.

Vanuit die gedachte is het streven naar bondgenootschappen tussen communisten en anderen, om die meerderheid gestalte te geven, een wezenstrek van communistische politiek. Men vindt die in de geschiedenis van de communistische beweging steeds terug. De invulling van het begrip echter - dat is een andere kwestie.

Lenin, politicus die hij was, heeft zich met dit vraagstuk zeer intensief bezig gehouden. Al in 1905, bij de eerste Russische revolutie, begreep hij de betekenis van de Sowjets als eenheids- (d.w.z. als bondgenoots-) organen, die verschillende lagen van de bevolking vertegenwoordigden. Lenin heeft zeer veel aandacht besteed aan het bondgenootschap tussen arbeiders en boeren; en de mogelijkheid van een alliantie tussen de arbeidersklasse in de kapitalistische landen en de onderdrukte volken in de koloniën is als het ware door hem ontdekt. Dat is dan nog maar een greep. Maar de Oktoberrevolutie van 1917 kan heel wel gekenschetst worden als de bekroning van deze politiek van krachtenbundeling.

In de periode daarna zijn de begrippen in bepaalde opzichten vervormd. De definitie van de communistische partij als 'leidende partij' is ontstaan, waardoor bondgenootschappen zonder die specifieke functie van de communistische partij in elk geval minder kans kregen - zo ze soms al niet praktisch onmogelijk werden. In de jaren dertig is dat - men zie er de literatuur op na - een van de hindernissen geweest bij de vorming van een antifascistisch front. Daarmee wordt niet de **schuld** op de communistische partijen geworpen. Dat zij tot die stellingname kwamen lag weer in belangrijke mate in het alom woedende anticommunisme, in de hysterische vrees voor, en verdachtmaking van, de revolutie, welke sinds 1917 de hoofdmoot van de kapitalistische ideologie waren geworden.

Door oorlog en bezetting ontstonden nieuwe vormen van bondgenootschap, waarin de wederzijdse erkenning belangrijk werd. Maar daarna keerde, onder invloed van koloniale en koude oorlog, alras het oude patroon terug. Isolement van de communisten was hoofddoel van de imperialistische (Amerikaanse) strategie en daarvoor werd alles in het gelid gebracht, met dreiging of verlokking - inclusief de sociaal-democratie. Communistische bond-

genootpolitiek ging toen (weer) als vanzelfsprekend vormen aannemen, waarin de rol van de eigen partij centraal stond. Dat gold voor de vakbondspolitiek, de organisatie van jongeren, van vrouwen enz. Verbreding van actie werd in de eerste plaats gezocht via actiecomité's, bestaande uit communisten en individuele personen uit andere groeperingen.

Omslag

De omslag kwam in de Vietnam-beweging die in de jaren zestig overal, en niet in de laatste plaats in Nederland, zoveel omwoelde. Voor het eerst bleek een samengaan mogelijk waarbij communisten en anderen als gelijkwaardigen aan tafel zaten: de PvdA en de kerken met name. Het was vallen en opstaan, maar het resultaat was een geweldige demonstratie in Utrecht met sprekers van de verschillende richtingen. Die vorm zette zich door, onder meer in de solidariteitsacties met Chili. Op een heel andere wijze uitte ze zich bij de vorming van progressieve colleges van B en W in een reeks gemeentes. Dat wat later zou worden aangeduid als coalities, het samengaan op basis van gelijkheid en zelfstandigheid, brak baan. Het herhaalde zich ook in steeds nieuwe vormen. Was de beweging tegen de N-bom nog een duidelijk communistisch initiatief, begonnen met veel individuele medestanders en maar één andere partij - de PPR -, de beweging tegen de kruisraketten, kort daarna, was al weer een typisch samengaan van partijen, groeperingen en individuen die zich met respect voor elkaar verenigden voor één precies omschreven doel.

Het hoeft nauwelijks betoog dat deze ontwikkeling van enorm belang was en is. Voor het eerst zijn, op wezenlijke punten in de politiek, bondgenootschappen gevormd die een meerderheidsstandpunt vertolkten. Voor het eerst kwam ook de mogelijkheid van communistische deelname aan een regeringscoalitie aan de orde.

Maar ook deze weg heeft zijn problemen, zoals wel gebleken is. De neiging bestaat, die als alleenzaligmakend te zien, en dus om te gaan denken dat het dan ook niet anders meer kan. Waarbij dan de eigen plaats en de eigen taak, zoals die hiervoor zijn aangeduid, uit het gezicht raken. En als het dan met die grote, vaak trage, altijd weer naar rechts kijkende sociaal-democratie, die bijna een monopolie heeft als het om de openbare standpuntbepaling gaat, weer eens niet lukt - om dan de 'coalitie' te verenigen tot 'klein links' of tot een soms bijna hijgend meehollen met mensen, die voorop lopen in een beweging: die van vrouwen, krakers, milieuverdedigers. Let wel, zulke bewegingen hebben fanatieke voortrekkers nodig, anders kunnen ze niet van de grond komen. Maar de coalitiepolitiek van een politieke partij mag zich daarop niet blind staren en die partij mag zich door hen niet de weg laten voorschrijven; dan verliest ze de relatie met degenen die ze in de strijd wil betrekken en tot bewustzijn brengen. Coalitiepolitiek met radicale besturen en topfiguren alléén kan leiden tot het omgekeerde van wat bedoeld was, namelijk tot een nieuw soort sectarisme.

Massapolitiek nodig

Bovendien heeft het denken in coalities - alleen nog een andere zwakte. Het gaat, terecht, uit van de volwaardigheid van de andere partij of groep, maar het gaat ook bijna altijd alléén om partijen of groepen - en niet over die grote massa van hen, die zich daar niet direct bij betrokken voelen. Het feit dat

mensen op de PvdA stemmen wil helemaal niet zeggen dat ze zich ook deelgenoot voelen, als er met het of een PvdA-bestuur tot iets gezamenlijks besloten wordt. Zie maar eens hoe er tegen gemeentebesturen wordt aangekeken, ook tegen progressieve. En als er in of met de vakbeweging goede standpunten worden bereikt, dan wil dat bepaald nog niet zeggen dat de vakbondsleden, en helemaal de niet-georganiseerden, zich daardoor aangesproken voelen. Er kunnen momenten komen dat de coalitiepolitiek succesrijk lijkt en de massa der mensen zich buitengesloten voelt. De 'oude' actiecomités hadden wat dat betreft een uiterst belangrijke functie. Ze omvatten als het kon georganiseerden, maar altijd ook ongeorganiseerden, individuele personen die toch het vertrouwen van vele anderen hadden. Zij zijn het juist in veel opzichten geweest die, door de kracht welke aan de basis werd gevormd, het overgaan naar coalities mogelijk hebben gemaakt.

Daar komt dan nog iets bij. Eenheidspolitiek kan nooit alleen gericht zijn op bewegingen en organisaties, ze is ook gericht op **lagen** in de bevolking. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de PvdA heeft de Communistische Partij, als zij het had over maatschappelijke krachtenbundeling, ook altijd gedacht aan zulke groepen als middenstand en boeren. Die zijn de laatste jaren uit het gezicht verdwenen, terwijl grote groepen van hen bepaald geen rooskleurig bestaan hebben en velen nauwelijks meer zijn, economisch gezien, dan zetbazen van grote banken. Maatschappijverandering, maar ook politieke verandering op korte termijn, is niet denkbaar zonder dat op zijn minst delen van deze midden-groepen daaraan meedoen. Dat betekent niet alleen dat de Communistische Partij hun belangen moet verdedigen, ze moet ook de vormen ontwikkelen waardoor zij aan de maatschappelijke strijd kunnen deelnemen.

De conclusie kan mijns inziens alleen zijn dat, vergeleken met de vroegere eenheidspolitiek die in belangrijke mate vanuit een isolement werd bedreven, de mogelijkheid van coalitiepolitiek een enorme stap vooruit is - maar dat een werkelijk denken in bondgenootschappen niet of, of is; het is èn, èn. Bondgenootschappen met leidingen en besturen, openlijke gedachtenwisseling met hen ook over strijdpunten - en tegelijk samenwerking aan de basis om de massa van de bevolking bij de gestelde doelen te betrekken.

De communisten hebben nog een hoop te overdenken en te bespreken, en vooral nog heel veel te doen. Als iedereen een handje helpt, kan het partijcongres een flinke stoot in de goede richting geven.

Marcus Bakker

Het is 28 september. De manifestatie zit erop, en hoe! Goed beschouwd was het een waagstuk toen het partijbestuur na de verkiezingsuitslag besloot tot het organiseren ervan.

Die beslissing viel praktisch samen met het noodzakelijke besluit om, als gevolg van de verkiezingsuitslag, alle politiek vrijgestelden en medewerkers in dienst van de partij te ontslaan. En hij volgde op de beslissing om het dertigste partijcongres vervroegd te beleggen in het najaar van 1986. Voor een partij die zijn drie zetels in het parlement was kwijtgeraakt een ongehoord staaltje: zonder betaalde mensen in drie maanden tijd een manifestatie en een congres organiseren. Het is in feite een staaltje van communistische politiek, beter nog van een communistische politieke partij: onbarmhartig realistisch ten aanzien van de eigen financiële en organisatorische positie, doordrongen van de noodzaak om op eigen kracht standpunten en initiatieven bekend te maken en tegelijk het debat aan te gaan over de politieke toestand en de eigen rol daarin.

Het 30e Congres. Door- gaan, maar hoe?

De vraag of er een plaats en een reden is voor een communistische partij in Nederland in de actuele omstandigheden, wordt zo, en afdoende beantwoord.

Die omstandigheden zijn er naar. Rechts barst uit zijn voegen van zelfgenoegzaamheid en arrogantie. Ruding heeft klaarblijkelijk zijn karwei al afgemaakt en mag vertrekken om anderen in andere landen het leven

zuur te maken. Er ligt een monstrueus bezuinigingsplan klaar dat de vraag doet rijzen wanneer en door wie het licht in de verzorgingsstaat uitgedraaid zal worden. De ondernemers spuien voor de vorm nog wat kritiek maar hebben de buit binnen en haasten zich deze over de grens of bij de banken en levensverzekeringen veilig te stellen. Er zijn veel werklozen, weinig stakingen en de arbeidskosten dalen nog steeds.

Wat wil een ondernemer nog meer? Vijf miljard per jaar van de staat in de vorm van de WIR? Directe doorberekening van lagere aardgasprijzen? Meer greep op het onderwijs om arbeidskrachten zo gekwalificeerd te krijgen als zij willen? Top-ondernemers als Wagner en Dekker in adviesinstanties? Ze krijgen het allemaal in de schoot geworpen.

Dat moet natuurlijk wel ergens vandaan komen. Bij de ziekenfondsverzekerden die 1,2 miljard mogen ophoesten. Bij de uitkeringsgerechtigden die in tegenstelling tot de hen beloofde rust nog eens 1,8 miljard moeten inleveren. Bij de ambtenaren die 20.000 arbeidsplaatsen moeten inleveren, en qua inkomen bevroren werden (opbrengst 2 miljard). Bij de mensen die geen huis kunnen kopen en die hun huur niet kunnen betalen (drastische verlaging gesubsidieerde woningbouw en bezuiniging op de huursubsidies, goed voor 1,5 miljard). Bij de kleuters, bij de kinderen met leerproblemen. Bij het voortgezet en wetenschappelijk onderwijs, waar een spoor van verwoesting doorheen wordt getrokken. Bij de bezoekers van buurthuizen, jongerencentra, muziekscholen, peuterspeelzalen. Bij de ouderen die nu nog niet eens bekomen zijn van de schanddaden van het vorige kabinet. Bij de werkers, die loonmatiging voorgeschoteld krijgen, in ruil voor géén arbeidstijdverkorting. Bij de gemeenten en provincies, die wel steeds meer taken krijgen maar die keer op keer vergast worden op kortingen op hun fondsen.

Winsten en oppositie

Het is nodig bovenstaande schets te geven, ook al kunnen velen hem ongeveer dromen. Het is nodig om aan te geven dat we niet praten over een donderbui die over ons komt vanwege atmosferische omstandigheden. Het is nodig om ons steeds weer te realiseren dat wat zeer velen kennelijk moeten inleveren, ook ergens blijft, liever gezegd ergens naar toe gaat.

Wij verdienen jaarlijks met zijn allen zo'n 400 miljard gulden. Elk jaar komt daar weer zo'n 5 á 10 miljard bij. Als de burgers elk jaar op hun voorzieningen moeten inleveren en in hun inkomsten er nauwelijks op vooruitgaan; als de regering trots meldt dat ze voor het eerst ook in centen lager uitkomen, dan moet dat geld ergens anders terecht komen.

En inderdaad: de winsten stegen tijdens de eerste periode van het kabinet-Lubbers van 1,2 miljard in 1982 tot 25 miljard in 1985. Dat bij elkaar is kapitalisme: verrijking aan de ene kant (met als pendant corruptie, want het is nooit genoeg), verarming aan de andere, met rechtse politiek als draaideur. En wie nu waarneemt dat dat aan de orde is en dat er politiek-parlementair een weinig strijdbare oppositie tegenoverstaat (de P.v.d.A. bood zelfs aan een eigen bezuinigingsplan voor de gezondheidszorg te maken) en dat het tegelijk gist in de maatschappij, in de bejaardenhuizen, in het onderwijs en sociaal-cultureel werk en in de bedrijven, die kan geen andere conclusie trekken dan dat er een politieke kracht moet zijn die dat niet laat voor wat het is, maar het oppakt, er richting aan geeft, mensen bij elkaar brengt in het besef dat het anders kan en moet in de wil om resultaten te halen.

Die kracht moet een politieke partij zijn die niet een strategie bepaalt op basis van ruimte binnen de heersende verhoudingen maar die daar welbewust doorheen breekt in het besef dat beweging en actie die verhoudingen veranderen. Een partij die niet wenst te opereren als paternalistische pleitbezorger van zielige mensen, maar als vooruitgeschoven post van bewuste mensen, die hun rechten opeisen. Het is die positiebepaling, die zich niet laat meeslepen in de vraag naar de verdeling van de koek, maar die aan de kaak stelt dat sommige vóór dat verdelen al met het deeg aan de haal zijn gegaan.

Het partijbestuur van de C.P.N. heeft in het congresmateriaal uit deze overwegingen conclusies getrokken. Allereerst dat het nodig is de achtergrond van de Lubbers-politiek te doorgronden, niet alleen in zijn verschijningsvormen, maar in zijn grondtrekken. Want het is duidelijk dat als je aan de oppervlakte ervan blijft, je dreigt te worden meegezogen in de valse keuzemogelijkheden die hij biedt: óf steeds meer staat óf meer ruimte voor de markt; óf meer loon of meer werk; óf meer voorzieningen of meer eigen verantwoordelijkheid; óf meer bezuinigingen of minder koopkracht.

Andere tijden

Bovendien zou het een ernstig misverstand zijn om de diepgaande veranderingen, waarvan de Lubbers-politiek deels oorzaak, deels weerspiegeling is, te miskennen.

De ontwikkeling van de techniek, van de bevolkingssamenstelling en van beroepsgroepen, van de rol van levensbeschouwing en politiek, van vrijetijdsbesteding en communicatie, het gaat allemaal razendsnel en levert hoe dan ook een ander beeld op dan 10 of 20 jaar geleden.

Het is voor een politieke partij, die invloed wil uitoefenen op die ontwikkelingen, die mensen wil organiseren die daarvan geen lijdend voorwerp willen zijn, absoluut noodzakelijk zich daarin te verdiepen en daaruit conclusies te trekken voor zijn strategie, voor het nemen van initiatieven. We hebben nu eenmaal niet te maken met een kabinet-De Jong of een kabinet-Biesheuvel, toen de conjunctuur naar een hoogtepunt klom, en ook niet met een kabinet-Van Agt, dat verzwakt werd door tegenstellingen binnen rechts. We hebben nu te maken met een politieke formatie, die qua maatschappij-beschouwing een ijzeren homogeniteit uitstraalt en met een maatschappij die op tal van gebieden in een overgangsfase verkeert, met alle onzekerheden van dien.

De C.P.N. zal zich dat moeten realiseren om zich een sociale en politieke basis te kunnen verschaffen, om actie-initiatieven te nemen die beantwoorden aan de huidige omstandigheden en kans bieden op resultaat. Daartoe is natuurlijk strijdbaarheid nodig, activisme, maar niet alleen dat: studie en scholing om als basis daarvoor te kunnen dienen en te voorkomen dat strijdbaarheid en activisme verworpen tot proclamaties en strovuurtjes.

Organisatieversterking

De tweede conclusie, die uit de eerste voortvloeit, is dat de C.P.N. niet kan volstaan met het aanduiden, hoe goed onderbouwd ook, van politieke prioriteiten en initiatieven, maar juist veel aandacht zal moeten besteden aan de organisatorische basis daarvoor. Dat geldt niet alleen voor de partij zelf

waar grote nadruk wordt gelegd op het intensiveren van het partijleven en op het daartoe herstellen en versterken van het functioneren van de afdelingen. Dat geldt ook voor beschouwingen over vredesstrijd en sociaal-economische strijd, waarin niet alleen wordt gesproken over inhoudelijke speerpunten, maar ook over het optreden van communisten om de georganiseerde vredes- en vakbeweging met een welomschreven inzet te versterken.

De stelling dat organisatie van strijd als het ware voortvloeit uit actie, uit politiek optreden, is eenzijdig en gevaarlijk: Organisatie is evenzeer voorwaarde voor succesvolle actie en politiek optreden. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de stelling omgedraaid kan worden: als je maar organisatie hebt komt de rest vanzelf. Politieke inzet én aandacht voor organisatie zijn samen van beslissend belang voor het bereiken van doorbraken, van onomkeerbare resultaten.

Samenwerking of coalitievorming?

De derde conclusie die in het congresmateriaal terug te vinden is, en ook weer voortvloeit uit de vorige, is dat politieke samenwerking niet los te koppelen is van de vraag welke positie je zelf kiest, welke initiatieven je neemt en welke prioriteiten je stelt, en op welke groepen je je richt om ze te verwezenlijken. Samenwerking is onlosmakelijk verbonden met coalitievorming, met ervaringen en beoordelingen die je hebt in de actie en beweging met anderen. Waar die twee begrippen losgekoppeld worden en elk voor zich verbonden worden met andere motieven, worden ze al gauw tot doelstellingen in zichzelf. Samenwerking kan op die manier heel makkelijk worden tot een nieuwe vorm van afgeslotenheid, coalitievorming tot sectarisch radicalisme. Beide hebben gemeen dat ze geen perspectief bieden. Teleurstelling daarover leidt in veel gevallen tot een gefrustreerde keuze voor een meer reformistische politieke partij.

Vandaar dat in het congresmateriaal wordt gewaarschuwd voor een denken in links-rechtsschema's en dat daarin ook nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan de positie van de P.v.d.A. Niet omdat de C.P.N. nou opeens zijn samenwerkingsopties zou moeten verleggen in de richting van de sociaal-democratie, wat van een ridicule grootheidswaan zou getuigen. Wel omdat in veel actie en beweging ook sociaal-democraten actief zijn, omdat onder invloed daarvan de P.v.d.A. onmiskenbaar naar progressiever, linkser posities is opgeschoven en omdat samenwerkingsdenken en -doen daaraan uitdrukking moet geven. Om te voorkomen dat het loslaten daarvan het prijsgeven van resultaten zou zijn en de kansen op een andere politiek, op basis van die resultaten (en doorgaande beweging), zou verkleinen i.p.v. vergroten. Vandaar ook de nadrukkelijke stellingname tegen pogingen om politieke samenwerking op plaatselijk en provinciaal niveau een eigen organisatievorm te geven, wat in feite zou neerkomen op het, ook formeel, verbreken van de verbinding tussen coalitievorming en samenwerking.

Onze krant

Een vierde element in de conclusies van het partijbestuur is de overtuiging dat bij al deze beschouwingen en vooral bij het naar buiten brengen ervan, in de vorm van activiteiten van de partij en bij het winnen van meer mensen daarvoor, De Waarheid een onmisbare functie heeft. Er is veel gesproken

over de wijze waarop De Waarheid die functie heeft vervuld en ook in het congresmateriaal worden daarover kritische opmerkingen gemaakt. Tegelijk moet het duidelijk zijn dat we het niet zonder die krant kunnen stellen.

De Waarheid is nu eenmaal het **enige** instrument dat we hebben om drie noodzakelijke dingen tegelijk te doen: de partijgenoten dagelijks te informeren over het doen en laten van de C.P.N., anderen dan die leden daarvan ook op de hoogte te brengen én een platform te bieden aan al die groepen en individuen die op hun manier een rol spelen in het bereiken van een andere, een meer humane en rechtvaardige (en dat is voor ons een socialistische) samenleving.

Uitdrukking geven aan de overtuiging dat zo'n dagblad het waard is om voor te werken, **als partij**, is geen kwestie van formules. Dat is vooral een kwestie van bereidheid om verbeteringen aan te brengen, te zien en te erkennen en die te waarderen door daaraan bij te dragen, te zorgen dat hij bij de abonnees komt en er vooral nieuwe abonnees voor te winnen. Dat is géén altruïsme, dat is noodzaak om zélf overeind te blijven.

Het zal duidelijk zijn dat het 30e congres niet het laatste woord heeft over bestaansrecht, bestaansgrond en -perspectief van de C.P.N.! Daarvoor is er teveel tegelijk aan de orde. Daarvoor is er teveel spanning tussen objectieve feiten en subjectief ervaren. Daarvoor is er teveel afstand tussen ons gelijk hebben en het gelijk dat we op 21 mei gekregen hebben. Dat los je niet op met een congres.

Wat we van het 30e congres mogen en moeten verwachten, is dat we, aan de hand van het materiaal, kunnen spreken over onze eigen ervaringen en beoordelingen in het besef dat we elkaar nodig hebben en dat de nabije toekomst van onze partij niet alleen een zaak van interne afweging is, maar dat tallozen die tussen de wielen van het no-nonsense kapitalisme terecht dreigen te komen, daar belang bij hebben.

Dat is niet makkelijk. Maar sinds wanneer is communis-
tische politiek eigenlijk makkelijk geweest?

Marius Ernsting

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn er in de wereld ruim 130 gewapende conflicten geweest. Daarvan vonden er 120 plaats in de derde wereld. De lijst van conflicten groeit gestaag. Indonesië, Korea, Midden-Oosten, Griekenland, Vietnam, Iran, Irak, Afghanistan, Cambodja, Oeganda, Congo-Zaire, Zimbabwe, Zuid-Afrika, Ethiopië, Filippijnen, Angola, Nicaragua, Chili - en ga zo maar door. Naar schatting vielen bij al deze conflicten tezamen tussen de 25 en 50 miljoen doden. Dat gaat al flink in de richting van het dodental uit de Tweede Wereldoorlog. En dan spreken we nog alleen over de slachtoffers van gevechtshandelingen. Tellen we daar de mensenlevens bij die verloren zijn gegaan door ziekte, honger en gebrek, dan gaat het nog om veel en veel meer mensen. En dat is dan, als het er op aan komt, de rekening die ons gepresenteerd wordt van de bewapeningswedloop.

Ontwapening voorwaarde voor sociaal herstel

Een voorbeeld uit de regio

Dat de sociaal-economische gevolgen van de gigantische bewapeningslasten zich niet alleen tot de derde wereld beperken, is voor steeds meer weldenkende mensen een duidelijk feit. In eigen land liggen de voorbeelden voor het grijpen. In Limburg bijvoorbeeld. De militarisering van de Limburgse mijnstreek viel ongeveer samen met het sluiten van de steenkolenmijnen. Kan dat een toeval zijn?

Onder leiding van De Gaulle koos Frankrijk in die jaren voor een zelfstandige militaire politiek. Het wilde zich niet bij voorbaat aan de door Amerika bepaalde NAVO-strategie binden. Op grond hiervan moest het tot dan toe bij Parijs gelegen NAVO-hoofdkwartier Frankrijk verlaten en er moest dus een ander onderkomen worden gevonden. Dat werden Brussel en Brunssum. Hoe dat precies in z'n werk is gegaan zal wel altijd tot de "militaire geheimen" blijven behoren. Maar zoals gezegd, het kan nauwelijks een toeval zijn geweest dat toen de mijnsluitingen versneld werden doorgezet.

Een tweede toeval uit diezelfde periode is de vondst van de aardgasbel in Slochteren. Over de precieze omvang daarvan wordt nog steeds geen volstrekte duidelijkheid verschaft. Al naar het politieke doel voorschrijft is het gas de ene keer bijna op, de andere keer lijken de voorraden onuitputtelijk.

En dan nog een toeval: de snelle opkomst van de kern-energie en de daaraan vastgeknoopte verwachtingen. Regeringen gingen er van uit, dat dáár binnen afzienbare tijd de toekomst lag, en alles werd in het werk gesteld om voordien nog het aardgas te slijten aan consumenten in binnen- en buitenland.

Van kolen naar wapens

In het proces van militarisering van Limburg is de rol van Staatsmijnen, tegenwoordig DSM, een opmerkelijke geweest. Met name als men in het oog houdt dat het toen nog om een volledig staatsbedrijf ging. In de gebouwen van de Staatsmijn Hendrik in Brunssum werd het NAVO-hoofdkwartier van Afcant gevestigd. Het kwam destijds onder leiding te staan van een voormalig Wehrmacht-officier, Von Kielmansegg. Ook de omringende staatsmijnvestingen, zoals de Staatsmijn Emma, werden voor de NAVO gerequireerd.

De uittocht van de Limburgse mijnwerkers was reeds op het eind van de jaren vijftig ingezet. Oorzaak was de loondruk, die door de mijn-directies werd doorgevoerd. Terwijl de mensen na de Tweede Wereldoorlog bijna gesmeekt waren om weer de mijnen in te gaan, vaak onder zeer slechte omstandigheden, werden ze tien jaar later afgescheept met een loon dat ver beneden het Duitse en Belgische lag. Het was, als men terugziet, al een eerste aanloop naar de sluitingen van het midden der jaren zestig.

Toen ging het parool luiden, dat Limburg een nieuwe toekomst tegemoet ging. Hoe die nieuwe toekomst er is gaan uitzien, is nu algemeen bekend. Nieuwe bedrijven die met overheidsgeld op de door de gemeentes aangelegde industrieterreinen verschenen, verdwenen weer even snel toen ze eenmaal de premies hadden opgestreken. Wat achterbleef waren lege industrieterreinen, die nu nog een zware druk op de gemeentelijke begrotingen leggen. En ... onbetaalde gasrekeningen van diezelfde bedrijven.

De CPN heeft in die jaren bij acties en in gemeenteraden, het industrieschap en Provinciale Staten met feiten en cijfers gewaarschuwd dat de ontwikkelingen op het gebied van de werkgelegenheid faliekant mis dreigden te gaan. Ook in de Tweede Kamer is het door ons aan de orde gesteld. Begin 1966 begon onder leiding van Den Uyl de sluitingsoperatie, en nog datzelfde jaar heb ik in de Statenvergadering aangetoond, aan de hand van de beschikbare feiten, dat de plaatsvervangende werkgelegenheid ontbrak, maar dat wel de eerste stappen naar militarisering gezet waren. Tegen de komst van Afcant, het NAVO-hoofdkwartier, werd in Heerlen ook gedemonstreerd, er werd een meeting belegd in de Stadsschouwburg waar tal van sprekers het woord voerden. Van belang was, dat woordvoerders van CPN en PvdA toen al samen op het podium stonden.

Het knellende vraagstuk van de militarisering, terwijl werk en inkomen afnamen, heeft bij de CPN steeds boven aan de lijst gestaan. Die militarisering hield geen halt bij de inschakeling van de Staatsmijnen. Ze ging door, tegelijk met een verdere toename van de werkloosheid en een verdere daling van het inkomen, mede als gevolg daarvan. Dat kwam niet alleen doordat steeds meer mensen van een uitkering moesten leven, maar ook door reële loondaling. Alleen al in de bouw zijn de lonen sedertdien met zo'n 300 gulden achteruit gegaan. En mijnwerkers die in de een of andere sociale uitkering terecht zijn geko-

men (WAO'ers, vervroegd gepensioneerden enz.) moeten nu door de kortingen leven van een inkomen rond het minimum. Dat zijn dan mensen die vaak twintig, dertig of meer ondergrondse jaren achter de rug hebben. Dát is overgebleven van de "ereschuld" die men zei te hebben ten opzichte van mijnwerkers, die zo lang hun zware, de gezondheid vernielende beroep hadden uitgeoefend.

Opslagplaatsen en nog nieuwere toekomst

Een tweede fase van de militarisering was de komst van de wapen- en munitieopslagplaatsen in onze streek. Toen daarover feiten aan het licht kwamen, zijn er initiatieven genomen om deze nieuwe onheilsontwikkeling te keren. Duizenden handtekeningen werden opgehaald, waarbij de CPN een belangrijke rol speelde. Het gewest Limburg van de PvdA, diverse afdelingen van die partij, PSP en PPR spraken zich uit tegen de vestiging van deze wapendepots. Ook gemeentebesturen, die met de ervaringen van de jaren daarvoor de buik meer dan vol hadden, reageerden - zoals Brunssum en Wijnandsrade. De raad van Brunssum nam een motie aan, maar die werd door de (PvdA-)burgemeester Hoogland aan de laars gelapt. Hij liet zelfs Van Eekelen, toen staatssecretaris en nu minister, opdraven om een nieuwe raadsmeerderheid te organiseren.

Door toedoen van Hoogland werden vrijliggende industrieterreinen ter beschikking gesteld aan de NAVO. Er werd ook naar verdere terreinen gezocht, waarbij het oog viel op een stuk grond in Eygelshoven, eigendom van "Laura en Vereniging", een voormalig particulier mijnbedrijf dat weer goede relaties met een aantal CDA-kopstukken bleek te hebben.

Het hoofdargument waarmee deze militaire objecten werden gepresenteerd was steeds opnieuw dat van de werkgelegenheid. Jammer genoeg deden dat ook PvdA-bestuurders, zowel wethouders als gedeputeerden. En de regering was dan wel zo bijdehand dat ze het burgerpersoneel van de militaire instanties onmiddellijk presenteerde als een deel van de wel beloofde, maar niet nagekomen arbeidsplaatsen voor onze streek.

Nadat de nieuwe werkgelegenheid een flop was geworden, de inkomens sterk gedaald waren en in toenemende mate armoede bij groepen mensen viel waar te nemen, moesten nieuwe reclamestunts worden bedacht. Eerst ging de mijnstreek een nieuwe kantorentoekomst tegemoet. ABP, CBS, Verkeer, Studietoelagen. Het effect was niet indrukwekkend, vooral omdat de betrokkenen onmiddellijk het zwaarst getroffen werden door de ambtelijke bezuinigingsoperaties van de regeringen-Van Agt en -Lubbers.

Inmiddels is er wéér een nieuwe formule gevonden om aan te tonen dat Limburg een nieuwe toekomst tegemoet gaat. Dit keer heet die "Heerlen informaticastad". Het klinkt prachtig. Maar men denkt soms dat het misschien toch eerst eens nodig zou zijn om na te gaan, waar wel die miljarden guldens aan premie- en steunregelingen gebleven zijn, die door de belastingbetalers zijn opgebracht om Limburg aan dat beloofde en niet gerealiseerde nieuwe werk te helpen.

Armoede, zei ik. Want men kan zonder meer stellen dat armoede om zich heen grijpt - niet alleen door de scherpe inkomensdalingen, maar ook door de zware aantasting van broodnodige voorzieningen als gezondheidszorg, bejaardenzorg e.d. Limburg heeft nu in Nederland de hoogste werk-

loosheidscijfers, de meeste mensen die van een uitkering moeten leven. Dat lot heeft een gebied moeten ondergaan, dat eens een van de hoofdbronnen van 's lands welvaart vormde.

De keuze

Minister Van Eekelen zei onlangs in De Volkskrant, dat de militaire investeringen op dit ogenblik 5 miljard gulden bedragen.

Stel nu eens, dat je dit bedrag tot inzet maakt van een actieve vredes- en veiligheidspolitiek. Stel dat wat de Sowjet-Unie de laatste tijd zo krachtig bepleit, dat gelden voor bewapening worden vrijgemaakt voor economische, sociale, ecologische en culturele ontwikkelingen, in Nederland het beleid zou gaan bepalen. Stel dat je de investeringen in nieuwe vernietigingswapens stop zet, dat je die vijf miljard gulden benut voor de instandhouding en verbetering van voorzieningen, terwijl je op langere tijd nog meer geld van de militaire uitgaven vrij maakt.

Zou daarmee niet een belangrijke omkering bereikt worden, die ook internationaal zijn uitwerking niet zou missen?

Wat dat betreft zijn de eenzijdige stappen die de Sowjet-Unie heeft gezet, en de voorstellen die zij heeft gedaan, in grote mate in overeenstemming met wat de CPN en ook velen in de vredesbeweging steeds hebben bepleit. Meer nog, wij kunnen zeggen dat die maatregelen en voorstellen ook het resultaat zijn van de vredesacties in ons land.

Als NAVO-politici, ook in Nederland, van mening zijn dat het huidige optreden van de Sowjet-Unie alles te maken heeft met de enorme lasten die de bewapening dat land oplegt - dan is het de vraag hoe het hier in het westen zit, of, nog sterker, in de derde wereld. Er is dan alle aanleiding om hetzelfde of meer te doen! Ook voor ons land betekent een vermindering van de militaire uitgaven, zoals Gorbatsjow die bepleit, een aantrekkelijk perspectief. Toenemende bewapening, dat zien wij in Limburg om ons heen, staat gelijk met toenemende armoede en werkloosheid. Verminderde bewapening betekent het omgekeerde. Het beantwoordt aan oude menselijke verlangens: vrede, een onbedreigd bestaan, en het neemt dreigingen weg die de mensheid benauwen, van fascisering en crisis.

Het kruispunt waar we voor staan is vrede en vooruitgang, of bewapening en achteruitgang - met zelfs de totale vernietiging als mogelijkheid. Die keuze te stellen en de mensen daarvoor te mobiliseren is de hoofdzaak voor de politiek van de CPN.

Frits Dragstra

Een nieuwe herdruk

Jaroslav Hašek

De lotgevallen van de brave soldaat Švejk

Het wereldberoemde, inmiddels klassieke verhaal van soldaat Švejk, die op universele wijze het autoritaire gezag en het militarisme te kijk zet.

Bewonderd door velen.

Bijvoorbeeld door Maarten 't Hart:

... 'Verrukkelijke, oerkomische moderne schelmenroman'

... 'Het boek kan worden beschouwd als een hedendaagse versie van de geschiedenis van Don Quichot, met de min of meer anoniem geworden superieuren als de Don Quichotten die Švejk de één na de ander "verslijt", terwijl hoofdpersoon Švejk de geëmancipeerde Sancho Panza is – de verpersoonlijking van de lepe, gewiekste argeloosheid.'

Deel 1, In het achterland *f* 27,25

Deel 2, Aan het front *f* 27,25

Deel 3/4, In krijgsgevangenschap *f* 32,55

In iedere boekhandel

Pegasus Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

Hansje Galesloot, Susan Legêne:

Partij in het verzet

De CPN in de tweede
wereldoorlog

Een Pegasus-uitgave

f 35,35

De eerste omvattende geschiedschrijving, op basis van langdurig, intensief onderzoek, over de Communistische Partij van Nederland gedurende de tweede wereldoorlog.

In 384 pagina's beschrijven de auteurs het werk voor de illegale Waarheid, de militaire sabotage, het solidariteitswerk voor onderduikers en nabestaanden van vervolgd, de strijd in de bedrijven, de Februaristaking, voedselacties en andere activiteiten, en tevens de verhouding tot andere verzetsgroeperingen.

Bovendien zijn unieke foto's en nog niet eerder gepubliceerde documenten uit het archief van de CPN opgenomen. Met uitvoerig notenapparaat en register.

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 6
december 1986

LOSSE NUMMERS 3.75

Internationalisme

IN DIT NUMMER

Internationalisme,
China, de SU,
de VS en de
kernwapenproeven

HENK HOEKSTRA
PETER BOEVÉ
JAN DE BOO

Indrukken van
het 30e congres

LEO MOLENAAR

Verder:

Socialisatie van
produktiemiddelen

Bedrijvigheid
rondom
Amsterdam

De wereld in vaak wrede beweging krijgt allerwege in de media veel aandacht.

Bommen in Beiroet, aanslagen in Parijs, Zwarte wapenhandel in het Witte Huis en Reagans steun aan de vijanden van een democratisch Nicaragua, het is allemaal nieuws en krijgt dus zijn grote en kleine letters in de kranten en de plaatjes op het beeldscherm thuis.

Dank zij de moderne, snelle communicatiemiddelen komt er in de huiskamer meer informatie dan ooit tevoren uit alle hoeken van de wereld. Zo veel, dat het zicht op het essentiële van de gebeurtenissen vaak verloren dreigt te gaan. De dagelijkse nieuwsdraggers volstaan meestal met het signaleren van wat op een bepaald moment ergens op aarde is voorgevallen.

Politiek en Cultuur voegt daar het onontbeerlijke aan toe. Ze tracht te doorgronden wat er aan die dagelijkse nieuwsstroom ten grondslag ligt. Tracht te herkennen (want niet alle nieuws is nieuw), te benoemen en te verklaren, zet de zaken in onderling verband op een rij. Politiek en Cultuur levert daarmee aan de op tal van terreinen knokkende activisten het broodnodige materiaal, dat ze in hun dagelijks optreden kunnen verwerken.

Politiek en Cultuur deed dat door de kern van het vorige nummer geheel te wijden aan de vrijheidsstrijd in Zuid-Afrika en de solidariteitsbeweging daarmee in ons land. De grote betekenis daarvan wordt in dit nummer nog eens aangeroerd in een artikel van Henk Hoekstra over internationalisme en de nationale politiek.

De oud-CPN-voorzitter zegt daarin ook:

'Het is juist in deze tijd goed terug te denken aan hoogtepunten van internationalisme voor grote democratische en

POLITIEK EN CULTUUR

46ste jaargang nr. 6
december 1986

Redactie

Marcus Bakker (Hoofdredacteur)
Ingrid Blekman
Pim Juffermans
Wouter Warmerdam
(red. secretaris)
020-923084

Lay out

Bram IJzerman

Versijnt zes maal per jaar
bij uitgeverij Pegasus,
1017 NT Amsterdam
020-231138

Ons gironummer is: 447416
De abonnementsprijs is
f 30,- per jaar
Een los nummer kost f 3,75 en is
te bestellen door f 6,25
(incl. porto) over te maken
op postgiro 447416
t.n.v. uitgeverij
Pegasus, met vermelding
van het gewenste nummer.
Correspondentie over betaling en
verkoop s.v.p. zenden aan de
administratie van P en C,
p/a uitgeverij Pegasus,
Leidsestraat 25,
1017 NT Amsterdam.
Alle correspondentie over de
inhoud richten aan
Redactie P en C,
Hoogte Kadijk 145,
1018 BH Amsterdam.

ISSN 0032-3349

INHOUD

Het internationalisme en de nationale politiek van de CPN	
Henk Hoekstra	247
China en de Sowjet-Unie	
Peter Boevé	257
Reykjavik en de atoombroeven	
Jan de Boo	262
Indrukken van het 30e congres	
Leo Molenaar	270
Socialisatie van produktiemidde- len en bedrijven	
Henk Cox	
Pim Juffermans	275
Economische bedrijvigheid rondom Amsterdam	
Piet van Gemst	284
Bezuinigingen om te bewapenen	
Leo Klatser	289
Chemie en samenleving	
Boekbespreking	
Otto Middelkoop	292

sociale doelstellingen. Zoals de strijd voor de 8-urige werkdag, het algemeen kiesrecht, voor verbetering van het loon en verdediging van het recht op werk. Jammer genoeg moet geconstateerd worden, dat vooral deze laatste vormen van internationalisme teveel op de achtergrond zijn gekomen, terwijl juist de crisis met z'n omvangrijke, alle grenzen overschrijdende aanvallen op het levenspeil en de heersende werkloosheid een nieuwe opleving van internationale verbondenheid van de arbeidersklasse noodzakelijk maakt.'

Een grondige beschouwing over ontwikkelingen in de internationale communistische beweging, het belang van in Nederland gevoerde acties, door de communisten in Nederland ingenomen standpunten en de internationale interesse daarvoor.

In de door Hoekstra aangeraakte problematiek speelt de verhouding tussen de Sowjet-Unie en de Volksrepubliek China een belangrijke rol. Peter Boevé tekent de ontwikkeling van de betrekkingen tussen beide staten sinds 1949 en wijst op signalen, welke duiden op een wil tot verbetering van de relaties tussen regeringen en communistische partijen van beide machten.

De houding van de Verenigde Staten in de bewapeningsvraagstukken en in het bijzonder de kernbewapening zal daarop van invloed zijn. Jan de Boo wijdt een beschouwing aan Reagans daden en stelt: 'Zeker is wel, dat velen die de kernwapenwedloop als een groot gevaar voor de mensheid zien, hoop en verwachtingen hadden van de top in Reykjavik. Zij zullen zich niet laten opsluiten in een fatalistisch denkpatroon, waarin alleen maar plaats is voor mislukkingen en waarin enig optimisme over te bereiken resultaten in de strijd voor de vrede ontbreekt.'

Zo blikk **Politiek en Cultuur** ditmaal over de grenzen. Ze doet dat als periodiek van de CPN met een geheel eigen kijk. Voor velen verrassend nieuw, misschien. Het is ieder geval begrijpelijke, hanteerbare informatie, het geringe abonnementsgeld meer dan waard, waarmee het portie nieuws dat dagelijks op ons bord geworpen wordt, verteerbaar wordt gemaakt.

De redactie

Het beroemde einde van het Communistisch Manifest was: 'Proletariërs aller landen verenigt U!' Het was niet zo maar een achteloos weggegeven slogan. Het was een waardig eind van een zeer doorwrocht en immer actueel gebleven document. Het gaf weer wat de strijders uit het midden van de vorige eeuw en daarna, tot op de dag van vandaag, met zich meedroegen aan internationalisme, aan internationale solidariteit. Naar de gevoelens van de besten moest een lotsverbondenheid leiden tot samen strijden voor een betere maatschappij - voor socialisme. Geschieden kan men protesteren, veranderen eist vereniging en machtsvorming. De vele hoogtepunten in de strijd van de arbeidersbeweging vielen vaak samen met krachtige manifestaties van internationale solidariteit.

Het internationa- lisme en de nationale poli- tiek van de CPN

Nieuwe mogelijkheden

We denken aan de strijd tegen het Hitler-fascisme. De inzet was de vernietiging van de gruwelen van die tijd, eigen aan het fascisme, opdat het nooit meer de kop zou kunnen opsteken. Deze strijd heeft nooit geheelde wonden veroorzaakt. Maar terzelfdertijd heeft hij een nog steeds voortlevend antifascistisch bondgenootschap en een voortlevende solidariteit tussen strijders van toen opgeleverd, met een duidelijk nationaal en internationaal karakter. Iedereen weet welk een actieve waakzaamheid daarvan uitstraalt tegen fascisme, racisme, antisemitisme en oorlogsdreiging.

Hoogtepunten van internationale solidariteit waren het optreden tegen kolonialisme in Indonesië, in Vietnam, tegen apartheid in Zuid-Afrika, voor de verdediging van de democratische revolutie in Nicaragua.

Het is juist in deze tijd goed terug te denken aan hoogtepunten van internationalisme voor grote democratische en sociale doelstellingen. Zoals de strijd voor de 8-urige werkdag, het algemeen kiesrecht, voor verbetering van het loon en verdediging van het recht op werk. Jammer genoeg moet geconstateerd worden dat vooral deze laatste vormen van internationalisme teveel op de achtergrond zijn gekomen, terwijl juist de crisis met zijn omvangrijke, alle grenzen overschrijdende aanvallen op het levenspeil en de heersende werkloosheid een nieuwe opleving van internationale verbondenheid van de arbeidersklasse noodzakelijk maakt.

Nationaal - internationaal

Internationalisme is niet iets wat men predikt, maar iets dat tot stand moet komen en groeien vooral in de strijd voor de fundamentele dagelijkse behoeften van werkende mensen. Grofweg gezegd kan men beweren dat voor communisten de strijd op nationaal niveau sterk verbonden moet zijn met internationalisme, d.w.z. internationale solidariteit. Voor ons is internationaal denken en handelen niet verbonden met het opgeven van het nationaal eigene, tradities, cultuur en andere verworvenheden. Zeker niet met het opgeven van nationale onafhankelijkheid. Hier botsen we vaak op de blokdenkers, in concreto wat ons betreft, op de EEG-politici en -ideologen. Hun internationale politiek conformeert zich met de ontwikkeling van het kapitalisme en de internationale machtconcentraties daarin. De zwakkeren dienen zich te onderschikken aan de sterkeren. Nationale parlementen worden als hinderlijk ervaren en onderworpen aan supranationale organen, die zich op hun beurt totaal vervreemden van de mensen en het strijdtoneel worden van elkaar beconcurrerende financiële en economische machten.

Dat is nu een van de grootste vraagstukken van deze tijd geworden, d.w.z. welk antwoord zal de arbeidersbeweging met haar eigen opvattingen over internationalisme daarop geven. Dat vereist studie en actie van de partijen en organisaties van de arbeidersklasse. Dat dit nu niet gebeurt, mede als gevolg van een voortwoekerende historisch gegroeide verdeeldheid, speelt de multinationals in de kaart. De communisten zouden in elk geval zelf en in eigen kring de belemmeringen moeten wegnemen. Misschien dat het klimaat daarvoor in de komende tijd, gezien de discussies, gunstig wordt.

Internationale solidariteit naar onze snit moet gedragen worden door de mensen die vrede, democratie en socialisme willen en juist daarom wars zijn van dominerend of overheersend van de een over de ander. Wel moeten we openstaan voor ervaringen elders, waar ook, en bereid zijn ervaringen tot ons te nemen zonder modellen van buitenaf te aanvaarden. Wat dat betreft kunnen we nieuwe ervaringen verwerken uit gebieden die tot nu toe teveel buiten beschouwing bleven, zoals Zuid-Afrika, waar de mensen niet alleen strijden voor een rechtvaardige zaak, maar ook kennis en ervaring rijpt waar menige marxist elders in de wereld zijn vingers bij af kan likken.

Wat ons land betreft zijn er de ervaringen van de 'Hollanditis'. Hier kreeg een nationale verworvenheid in vredesstrijd een internationale dimensie; nog steeds blijven de ervaringen uit die periode voor ons

hele verdere werk van fundamenteel belang.

Dit alles overziende kunnen we dus zeggen dat onze ideeën over nationale politiek niets te maken hebben met nationalisme of met bekrompenheid dan wel machtswellust. De strijd op nationale schaal is primair noodzakelijk als bijdrage tot strijdbare internationale solidariteit, die wij willen maar die thans in de praktijk nog te zwak ontwikkeld is.

Niet spontaan

Internationale solidariteit komt voort uit lotsverbondenheid, komt echter desalniettemin niet spontaan tot stand. Het lijkt mij een taak bij uitstek voor communisten te zijn, volhardend voor een zo groot en breed mogelijke internationale vereniging van krachten op te treden en initiatieven daartoe te nemen. Dit ligt trouwens in het verlengde van onze bondgenootschappenpolitiek, waarover wij eerder al zoveel hebben gesproken. De ervaring heeft geleerd dat een van de voornaamste hinderpalen is dat de werkers tegen elkaar worden uitgespeeld. De verdeel-en-heerspolitiek kent naast een nationale ook een internationale dimensie. De arbeidersbeweging in Nederland heeft vrijwel alle denkbare varianten daarvan beleefd en gezien hoezeer schadelijke praktijken in de arbeidersklasse worden gefiltreerd. Ik wil hier slechts herinneren aan de praktijken tijdens de koloniale verhouding van Nederland t.a.v. Indonesië. Van alles is in die tijd geprobeerd om de solidariteit vanuit ons land met de vrijheidsstrijders in Indonesië te voorkomen. Het waren campagnes van keiharde politiek met intimiderende methodes, alsook ideologisch opgetuigde kwaadaardigheden. Racistische vooroordelen werden uitgespeeld, er werd een beroep gedaan op een platvloers, verzonnen eigenbelang onder de leus: 'Indië verloren, voor Holland rampspoed geboren'.

De ouderen onder ons weten welke offers de solidariteit met onze kameraden in Indonesië vroeg en door welke poelen van bedrog en vuilspuiterij moest worden gewaad. We weten hoe lang dit op onbegrip stuitte, zelfs binnen de arbeidersklasse. Toch hebben wij nooit ons internationalisme verloochend.

We herinneren ons de rol van de sociaal-democratie, haar ondersteunende rol aan de woedende reacties van het koloniale grootkapitaal.

Nog steeds heeft de sociaal-democratie het niet aangedurfd, conclusies te trekken uit deze geschiedenis. Toch speelt dit ook voor de toekomst een belangrijke rol. Een negatieve ervaring kan weggenomen worden, waardoor een grote terughoudendheid tot vereniging van krachten ongedaan kan worden gemaakt. Zolang dit niet geschiedt, blijven twijfels bestaan over de duurzaamheid van bedoelingen en voornemens van de leiding van de PvdA, als het gaat om de solidariteit met de beweging in de Derde Wereld.

Dit wordt nog versterkt door de nog vers in het geheugen gegrifte aarzelingen van de PvdA inzake Vietnam en de rol die de VS in dit land speelden.

Zo goed als het nodig was helderheid te scheppen over de geschiedenis van de communistische beweging, haar positieve en negatieve aspecten, zo nodig is het dat dit ook geschiedt door de sociaal-democratie. Dat kan op nationale en internationale terreinen helpen duidelijkheid in verhoudingen te scheppen en belemmeringen tot samenwerking voor ontspanning en strijd tegen rechts weg te nemen.

Vietnam

De Vietnamtijd was in alle opzichten buitengewoon leerszaam. Het is een van de meest bewogen episodes uit de recente geschiedenis.

Wij willen niet verhehlen dat in die periode ook de internationale communistische beweging merkwaardige momenten heeft gekend. Zo'n moment manifesteerde zich tijdens een conferentie van communistische partijen uit kapitalistische landen van Europa in juni 1965 in Brussel.

Toen vonden die partijen het plotseling nodig een oproep te doen voor solidariteit met Vietnam, die echter gelijktijdig gepaard ging met het voorspellen dat als gevolg van de strijd in Vietnam een derde wereldoorlog dreigde, met alle atoomgevaaren vandien. Het merkwaardige was dat dit geschiedde op een moment dat voor het eerst duidelijk werd dat het Amerikaanse imperialisme in Vietnam definitief op een nederlaag afstevende. Dat was toen aan de orde.

De oproep kwam overigens tot stand op een regionale conferentie, zonder dat de Vietnamezen zelf daarbij betrokken waren.

Wij hebben geweigerd op die bijeenkomst zo'n oproep te tekenen, hoewel wij geen moment aarzelden in het ontplooiën van een brede solidariteitsbeweging met Vietnam. Het was ons in die dagen duidelijk dat via die oproep niet zozeer de Vietnamese zaak aan de orde was alswel afspraken tussen de Sowjet-Unie en de VS inzake regeling van conflicten (o.a. in Vietnam) en de fatale meningsverschillen tussen de Sowjet-Unie en de Chinese Volksrepubliek. Het is ongetwijfeld nog een zwakte dat deze zaken in de communistische beweging, welke grote fundamentele kwesties raken, nog steeds niet lessen-trekkend zijn behandeld hoewel optredende veranderingen van dit moment enige hoop voor de toekomst bieden.

Er hoeft trouwens gezien de uitkomst van de strijd in Vietnam geen enkele gêne te zijn om kritisch alle gebeurtenissen nog eens na te lopen en te testen op fouten en successen.

De wil om te bestuderen

Internationalisme van communisten heeft alles te maken met lotsverbondenheid, maar gaat tegelijkertijd dieper. Zeker zo belangrijk is de wil om met alle beschikbare krachten de grote vraagstukken van deze tijd te bestuderen en daarbij gebruik te maken van alle lessen.

Wij gaan ervan uit dat wetenschap een succesvol optreden moet onderbouwen. Er zal geen vooruitgang zijn zonder grondig inzicht in de ontwikkeling van de maatschappelijke krachten. Marx, Engels, Lenin hebben daarbij voorbeeldig gehandeld. Over de noodzaak van het bestuderen van de moderne ontwikkelingen als bijvoorbeeld de diepte en de omvang van de crisis van het kapitalisme, terwille van het uitwerken van tactiek en strategie, heb ik al eerder gesproken. Het is duidelijk dat dit nooit een opdracht voor één partij kan zijn, hier gaat het om coördinatie van kennis en krachten. Ik denk daarbij aan samenwerking van economen, vakbondsmensen en actievoerders. Niet apart, maar samen, met het oog op het onwikkelen van een internationale strategie.

Hiervoor zinspeelde ik reeds op crisisverschijnselen in de communistische beweging, welke naar mijn mening samenhangen met een jarenlange stilstand en zelfs onwil om alle vraagstukken van de moderne arbeider

dersbeweging onder de loupe te nemen.

Daarbij hoort eveneens de ontstuwige groei van de communistische beweging tot een wereldbeweging. Dit verwekte jarenlang groot optimisme, maar daarin ontstonden volstrekt nieuwe problemen die echter met een taboe werden weggewerkt. Toch bestonden ze en ze werkten dóór dat taboe vaak fataal uit.

Ik spreek hier slechts over de differentiaties die onvermijdelijk waren tussen communistische partijen. Pas heel laat, te laat, werd deze realiteit onderkend en beschouwd als een historisch gegeven. Mijns inziens blijkt nu dat de differentiaties niet alleen voortkomen uit historische, politieke, culturele gegevens, maar ook uit actuele ontwikkelingen op nationale en internationale schaal.

Daar is niets onrechtmatigs aan. Maar een volstrekt onmarxistische verdogmatisering had plaats, vaak voortkomend uit angst om nieuwe processen te bestuderen en oude zekerheden te verliezen. Veel is zo verloren gegaan. Het is gebleken dat nu met de erkenning van verschillen tussen communistische partijen nog steeds niet de beheersing daarvan tot stand is gekomen. Nog steeds bestaan scheuringen en bittere verdeeldheid. Dat heeft de communistische beweging en dus alle progressieve mensen enorm geschaad, alle partijen hebben daaronder te lijden gehad en, zij het tijdelijk, aan strijdkracht ingeboet. Het is een misverstand dat dit onvermijdelijk zo voort moet duren.

Het is, denk ik, van groot gewicht dat we een aantal van onze eigen ervaringen vooral uit de jaren zestig en zeventig en daarna verder verwerken en deze in onze internationale activiteiten benutten. Het zal blijken dat onze vraagstukken in een of andere vorm in vele andere landen en partijen aan de orde zijn, als we maar de moeite nemen om verder te zien dan gebeurtenissen aan de oppervlakte. Het inbrengen van de ervaringen van onze partij in de nieuwe ontwikkelingen, samen met anderen, is ook een vorm van internationalisme. Wanneer de relatie tussen nationale politiek en internationalisme aan de orde is, dan hebben we hier iets wat direct aan te pakken valt.

Jongste ervaringen

Als we spreken over de jaren zestig en zeventig, dan betreft dat een periode van grote opstandige democratische bewegingen in Europa en de Verenigde Staten. Dat viel samen met de vrijheidsstrijd in de Derde Wereld. De successen in de voormalige koloniale landen hebben een directe invloed gehad op de democratische beweging in hoog ontwikkelde kapitalistische landen. De Vietnambeweging was daar zo'n voorbeeld van, maar ook de strijd in Angola en Mozambique heeft een revolutionerende uitwerking gehad bij het verslaan van het fascisme in Portugal.

Ik wil hier niet verder uitweiden over de omvang en de successen van de democratische beweging in ons land. Wel is het nodig te signaleren dat de CPN daarin een buitengewone, actieve rol speelde. Ze werd er niet met de haren bijgesleept, maar nam zelf initiatieven.

Er waren in die tijd drie hoofdrichtingen van partijactiviteit:

1. De sociale strijd met vele stakingsacties en verdediging van het stakingsrecht met als een van de hoogtepunten de z.g. antibestek-beweging.
2. De democratische strijd met in het centrum daarvan de studentenbeweging.

3. De vredesstrijd welke uitliep op een brede antineutronenbomactie, waarin de grondslag werd gelegd voor de zeer brede vredesbeweging daarna.

Onze partij deed in deze bewegingen zeer veel ervaringen op. Ze groeide in ledental, de samenstelling van de CPN paste zich min of meer aan bij de veranderde samenstelling van de arbeidersklasse. Op nationale schaal kwamen bondgenootschappen tot stand van verschillende aard, op hetzelfde moment.

Soms waren het klasse-overschrijdende bondgenootschappen. Het is van belang te constateren dat een aantal daarvan tot op de dag van vandaag behouden is gebleven. We vinden ze o.a. in de vredesbeweging, het brede front tegen racisme en antisemitisme, voor uitbreiding van vrouwenrechten.

In deze veelzijdige bondgenootschappen, waarin onze partij overal voorkwam, doemde de vraag op hoe deze te verduurzamen en te verdiepen tot politieke machtsvorming. Deze zou nieuwe verhoudingen tussen partijen uit de arbeidersbeweging nodig maken met als uiteindelijk doel structurele maatschappelijke veranderingen tot stand te brengen - wat ons betreft op weg naar socialisme. Eigenlijk was dit vraagstuk in vele variaties overal in de wereld aan de orde, ook als het niet direct onderkend werd; maar het ontbrak aan gemeenschappelijke studie en erkenning van ervaringen elders opgedaan. Integendeel, onze ervaringen deden we op midden in een diepe crisis in de internationale communistische beweging met zijn verschijnselen van verstarring, scheuringen en een dreigend schisma met partijen uit de Derde Wereld. Dit leverde o.a. een tragedie op in Indonesië.

Toch maakten al onze eigen ervaringen duidelijk dat ondanks de crisis in de communistische beweging het voor ons nodig was deze verder uit te werken en onze opvattingen inzake tactiek en strategie te actualiseren. Ondanks stagnaties hebben we in die jaren in onze internationale contacten daar veel over gesproken. Ik herinner me dat er, vooral in informele contacten, verrassend veel belangstelling was en ook herkenning, dat veel van onze zaken tevens die van anderen bleken te zijn.

Zo kwam ter sprake dat als **machtsvorming** aan de orde was, we niet konden volstaan met vraagstukken die de versterking van de communistische partij betroffen. Hier gaat het vooral over een bondgenootschap, d.w.z. over compromissen, met als doel revolutionaire maatschappelijke veranderingen tot stand te brengen. Het gaat hier dus niet om een proces van sociaal-democratisering of een opportunistische koers. Hier is aan de orde dat communisten de plicht hebben het machtsvraagstuk als revolutionair essentieel aan de orde te stellen, met inachtneming van alle moderne ontwikkelingen die in veel gevallen een nieuwe aanpak nodig maken. Daarom was het nodig eisen aan anderen te stellen, maar eveneens ons eigen optreden onder de loupe te nemen.

Onvermijdelijk is dat de veranderde samenstelling van de arbeidersklasse bestudeerd moet worden - alsook van de daarmee verbonden en de tegenstanders. Hierbij spelen de revolutionaire ontwikkelingen van de produktiemiddelen een grote rol. Het ondogmatisch onder ogen zien van dit verschijnsel is altijd de verdienste van marxisten geweest.

In verband met het gegroeide bondgenootschap kwam aan de orde, hoe onze partij zich opener naar haar bondgenoten kon opstellen. Sommigen hebben dat gezien als een breuk met het verleden of afstand doen van principes. Ik wil erop wijzen dat hier eigenlijk meer sprake is van terugkeer naar vroegere gewoonten, toen marxisten als Marx, Engels, Lenin, in volle openbaar-

heid en met alle middelen van toen, de vraagstukken van de arbeidersbeweging en de partij aan de orde stelden. Zelfs met vermelding en analyses van stemmingen op congressen. Zo gebeurde het ook in Nederland vaak.

Wat is socialisme

In die jaren zestig-zeventig kon het niet anders dan dat de problemen van de internationale communistische beweging aan de orde kwamen met alle emoties waarmee zij opgezaagd waren. Om al deze redenen van nationale en internationale aard was het nodig te definiëren wat wij onder socialisme verstaan. Hierbij kwamen aan de orde het éénpartijstelsel, machtsdeling onder socialisme, de rol van het individu, enz., enz. Het betrof hier zeer complexe vraagstukken, waarbij we antwoord wilden geven op de talloos herhaalde vragen die ons gesteld werden als: "Wat verstaan jullie onder socialisme", "wat gebeurt er als jullie aan de macht komen" en "jullie zijn goed in de oppositie, maar verder moet het niet komen". Onvermijdelijk speelden hier ervaringen in socialistische landen een rol. Wij konden niet langer volstaan met te zeggen dat wij autonoom zijn en dat wat daar gebeurt niet onder onze verantwoordelijkheid valt.

Het was m.i. niet juist dat een aantal in onze kring een eigen identiteit zocht in uitsluitend kritiek op socialistische landen. Ook dat was geen antwoord. Het was nodig te definiëren wat *wij* wilden, hoe *wij* socialisme zagen.

Toen bleek pas goed welk een grote achterstand er opgelopen was, mede als gevolg van de doorwerking van het als voorbeeld stellen van socialistische landen. Er was traagheid ontstaan, angst om te komen tot bestudering van veranderingen tot in de diepte, conclusies te trekken uit verkeerde methodes. Hier was m.i. in feite sprake van een breuk met marxistisch handelen. We hebben gezien wat een 'bloed, zweet en tranen' ons dit heeft gekost, hoe door onbeholpenheid de discussie over grote vraagstukken leidde tot machtsstrijd, vleugelstrijd en de essentie werd verduisterd.

Het was typisch dat de ervaringen van onze partij, bijvoorbeeld in de vredesstrijd, zeer hoog werden aangeslagen. Minder bekend was dat deze strijd parallel liep met sociaal-economische activiteiten en de strijd voor democratie en dat in die strijd onze partij een verbindende rol speelde, doordat ze in al deze bewegingen optrad.

Door de hiervoor geschetste situatie van vleugelstrijd en verdeeldheid werd veroorzaakt dat wat onze partij zo origineel had kunnen maken, in de schaduw bleef, hoewel we vanuit (tijdelijk) verzwakte posities voortgingen te strijden voor dagelijkse belangen.

De strijd voor socialisme vraagt nu eenmaal om meer. Ik wil beklemtonen dat, hoewel hier een aantal van onze eigen zaken ter sprake was, het duidelijk werd hoezeer hier in feite internationaal spelende problematiek aan de orde was. Het blijkt dat het niet alleen zaken waren waarmee wij bezig moesten zijn, maar ze speelden overal in alle partijen, in alle landen, ook in Oost-Europa. Gorbatsjow sprak op het Poolse partijcongres voor het eerst openlijk over de crisis in de internationale communistische beweging. Elders stelt hij trouwens bij voortduring verstarring, decadentie aan de orde en het feit dat bij gebrek aan oppositie eigen waakzaamheid nodig is. Thema's als meer democratie, meer controle en rechten van personen, komen aan de orde.

Ik denk, alles overziende, dat gezegd kan worden dat in

een aantal socialistische landen nu 'kleine stappen' worden gedaan, die zullen leiden tot grote veranderingen. Dat kan positieve gevolgen hebben voor nieuwe verhoudingen in de internationale politiek en tussen partijen, en voor nieuwe bondgenootschappen – ook met de sociaal-democratie – tegen het kapitalisme. Bij dit laatste blijft echter wat bereikt wordt door massastrijd in de kapitalistische landen het beslissende.

Ervaringen – Zuid-Afrika

Het ligt natuurlijk voor de hand dat we bij dit onderwerp veel spreken over onze eigen ervaringen. Toch wil ik hier met nadruk zeggen dat we veel te weinig kennismaken van ervaringen in de Derde Wereld, b.v. Zuid-Afrika. Ook hier spelen de verbrokkelde verhoudingen tussen communistische en andere arbeiderspartijen een rol. Er bestaat de neiging met grote gevoelens van solidariteit steun te verlenen aan de vrijheidsbeweging en een beetje te vergeten dat daar in die strijd buitengewoon belangrijke ervaringen worden opgedaan, van universele betekenis. Hier gaat het natuurlijk niet om modellen voor ons, maar wel om een buitengewoon originele aanpak van zaken. Ik noem een paar zaken, die mij wat Zuid-Afrika betreft zijn opgevallen.

Daar is een zeer breed bondgenootschap tot stand gekomen en bewaard. Hoe? Niet door voorzitters van partijen of diplomatiek overleg tussen toppen, maar door mobilisering van de massa, vooral rond het Freedom Charter. Dat heeft het bondgenootschap zo hecht gemaakt, ondanks verschillen.

De discussie over verschillen van opvatting binnen een bondgenootschap zijn niet gericht tegen dat bondgenootschap en gaan er ook niet langs heen. Ze accentueert meer de aard van het bondgenootschap, het democratisch karakter daarvan. Dat is nog eens wat anders dan hier. Op die manier is er een overeenstemming bereikt inzake de stellingname t.a.v. het geweldsvraagstuk en over de positie van het Reaganisme. Het ANC wordt als zodanig als voorhoede gezien, waarbinnen geen pretentiestrijd is over de mogelijke leidende rollen van deelnemers. Ook de communistische partij van Zuid-Afrika doet dat niet. Er is in talloze werken, o.a. van Winnie Mandela, een volstrekt eigen bijdrage geleverd in vraagstukken als strijd tegen racisme, godsdienstvrijheid, culturele identiteit, enz. Hoewel dit een beeld is van nu en hopelijk bewaard zal blijven, is het voor ons – en voor wie niet – volstrekt noodzakelijk hiervan kennis te nemen.

Dat is ook internationalisme.

Benutting van het potentieel

Tot slot wil ik proberen een aantal conclusies te trekken die het totaalbeeld betreffen.

In de communistische beweging is zeer veel in opschudding gebracht. Veel is nog niet duidelijk, hoewel hier en daar toch ernstig begonnen is aan de discussie over de verhoudingen tussen de diverse krachten in de arbeidersbeweging, communisten, sociaal-democraten, pacifisten en de nieuwe bewegingen. De ontsporingen daarbij, onevenwichtigheden, mogen ons niet van de weg afdringen om de vraagstukken van moderne machtsvorming aan te pakken.

We weten dat in de communistische beweging nog steeds geen helderheid is hoe onder de gegeven internationale verhoudingen praktische

internationale solidariteit gestalte moet krijgen. Hierbij speelt het feit een rol dat de Sowjet-Unie een supermacht is en China daar niet ver vanaf is.

Aan de andere kant zijn er de Verenigde Staten.

De vraag rijst steeds weer opnieuw hoe omgegaan moet worden met partijen die met staatsmacht opgezadeld zijn en dus diplomatie moeten bedrijven, terwijl het tevens een levensnoodzakelijkheid is om onderlinge solidariteit te smeden van allen die tegen het kapitalisme vechten. Iets wat vanzelfsprekend lijkt, blijkt gigantische problemen met zich mee te dragen; het wordt nog extra ingewikkeld door de vermenging van partijpolitiek en staatsmacht in de socialistische landen. Het is al heel wat dat dit probleem nu in een aantal van die landen aan de orde is, o.a. in de Sowjet-Unie en China. Het is niet nodig daar cynisch over te doen of het in de sfeer van verwijten te behandelen. Het is historisch zo gegroeid, maar desalniettemin een zware belasting voor relaties tussen communistische partijen. Dat moet besproken worden. Zonder een open discussie is de ontstane en gevaarlijke achterstand en stagnatie in de internationale communistische beweging niet doelmatig te bestrijden.

Een groot, strijdbaar potentieel blijft onbenut. Alle partijen in socialistische landen, in de kapitalistische landen en in de Derde Wereld lopen averij op. Daarom hebben alle partijen een verantwoordelijkheid, alle marxisten moeten optreden in deze vraagstukken. Dat moet niet alleen geschieden in formele conferenties, maar ook door onderlinge contacten die open en kameraadschappelijk moeten zijn en juist daardoor een nietsverbloemende discussie mogelijk maken. Zoals dat geschiedde door de eerste marxisten: waar is die tijd en mogelijkheid gebleven?

Tot slot hiervan wil ik zeggen dat het natuurlijk zo is dat hoe sterker een partij is in optreden in eigen land, des te meer gezag zal zij hebben in internationaal optreden. Maar omgekeerd is het zo dat de crisis in de communistische beweging grote schade voor de partijen afzonderlijk oplevert. Wij kunnen daarover meepraten, ziedaar de complexiteit van nationale en internationale politiek. Dat gezegd hebbende over de communistische beweging, nog iets over de anderen waar we veel mee te maken hebben.

De sociaal-democratie

De sociaal-democratie heeft zich, na wat op enige levendigheid leek, nu met een grauwsliuier overdekt. Een niets verhullend machtsstreven, zonder de kapitalistische machtsstructuren te doorbreken, beheerst de Europese sociaal-democratie (de sociaal-democratie is trouwens toch al in hoge mate een Europees verschijnsel). De leus 'Wij willen de sterksten zijn' heerst in Nederland en in de Bondsrepubliek. De sociaal-democratie wil de sterkste zijn, om vanuit die positie met de christen-democratie te pacteren, terwijl gelijktijdig het bondgenootschap van links wordt afgewezen en bestreden.

In zekere zin is dit beeld in tegenspraak met veranderingen in opstelling in internationale vraagstukken. Daar is sprake van een beginnende en soms gevorderde dialoog tussen communistische partijen uit Oost-Europa, China en Westeuropese sociaal-democratische partijen. De onlangs tussen de SPD en SED afgesloten overeenkomst o.a. tot verwijdering van atoomwapens ('Atoomvrije corridor') in Europa is van groot gewicht. Het zou dus verkeerdt zijn de huidige posities van de sociaal-democratie op andere terreinen als ceuwig bevroren te zien.

Het Reaganisme lijkt vast te lopen in een gigantische crisis, die nog zeer verborgen blijft achter de glamour. Toch worden de VS steeds kwetsbaarder. Amerika behoort tot de grootste schuldenlanden in de wereld. De bewapening legt de VS en haar bondgenoten een onmogelijke last op. Het SDI wordt door krachten in de Verenigde Staten zelf aangevochten. De oppositie tegen het Reaganisme als stimulator van een wereldomvattende rechtse golf, groeit. De vraag die nu gesteld kan worden, is of er geen einde gemaakt kan worden aan deze rechtse politiek van Reagan, Kohl, Thatcher, Lubbers.

De beweging van de jaren zestig-zeventig voelt zich door de politieke partijen in de steek gelaten. En niet helemaal ten onrechte. De partijen waren te druk met zichzelf bezig en vergaten nieuwe ideeën als inspiratiebron te benutten voor nieuwe politieke machtsvorming. De bewegingen zelf hadden vaak van het begin af aan wantrouwen tegen politieke partijen, ze keerden zich af van concrete politieke machtsvorming en zochten in veel gevallen een weg in 'ongeleide', 'anarchistische' richting - die achteraf toch meestal een sterk gecentraliseerd karakter had.

Dit kan natuurlijk geen volledige analyse zijn van de politieke stromingen. Toch meen ik dat hier wel een aantal kenmerkende zaken voor deze tijd aan de orde is gesteld. De aanzwellende beweging in de Derde Wereld zal bovendien in de huidige situatie een steeds doordringender rol kunnen spelen. Als in de door mij kort geschetste toestand een opleving of liever een herleving van marxisme in theorie en praktijk optreedt en de discussie over standpunten, beoordeling van concrete situaties plaatsvindt, kan bij verstarring elders plotseling een voor ons gunstige kwalitatieve omslag tot stand komen.

Ik vind dat eerste tekenen daarvan aanwezig zijn. Zal het zich doorzetten? Dat hangt mede van ons af. Het is in ieder geval iets wat we nodig hebben, nationaal en internationaal.

Henk Hoekstra

Enkele jaren na het ontstaan van de Sowjet-Unie werd in China (in 1921) door een kleine groep revolutionairen de Chinese Communistische Partij opgericht (in Sjanghai). Er was duidelijk sprake van contacten met de toenmalige Komintern, hetgeen o.a. bleek uit het feit dat (de Nederlander!) Sneevliet als Komintern-vertegenwoordiger aanwezig was op de oprichtingsvergadering. Een stormachtige ontwikkeling, met als fataal dieptepunt/hogtepunt de Japanse bezetting (1936-1945) mondde uiteindelijk uit in een burgeroorlog tussen de Kuo Min Tang (van Tsjang Kai Sjek) en de CCP (van Mao Tse-toeng), die in 1949 voor de CCP afgesloten kon worden met de oprichting van de Volksrepubliek China.

China en de Sowjet-Unie

Hoe de betrekkingen zich ontwikkelen

Eigenaardig is, dat in de jaren 1945-1949 de militaire en economische hulp van de Sowjet-Unie aan de strijdende communisten in China bepaald zwak moet worden genoemd. Tsjang daarentegen genoot vrijwel onbeperkte steun van de USA, zelfs na zijn uiteindelijke vlucht naar Taiwan. Sommige historici zijn van mening, dat de late oorlogsverklaring door de Sowjet-Unie aan Japan (8 aug. 1945) meer berustte op de wens van de Sowjet-Unie om in het Aziatische gebied, als geallieerde medeoverwinnaar, een al te grote macht van China te voorkomen. In geen geval betekende het enige steun aan de Chinese communisten in de strijd tegen Tsjangs nationalistes.

Door deze houding van de Sowjet-Unie bleven de staats- en partijbetrekkingen tussen de twee landen vrij oppervlakkig. Weliswaar verstrekke de Sowjet-Unie tussen 1949-1961 technische hulp aan China, maar het ging daarbij veelal om verouderde machines. De oorzaak daarvan was mede, dat het technische niveau van de Sowjet-industrie op zichzelf als achtergebleven moest worden beschouwd.

De patriarchale opvattingen van de Sowjet-Unie t.a.v. het bezit van de kennis om atoomwapens te kunnen vervaardigen, leidden tot militaire en ideologische meningsverschillen. Mao bestempelde in één van zijn verklaringen atoomwapens als 'papierne tijgers', maar het was voor China toch onaanvaardbaar om zelf geen atoomwapens te mogen bezitten, omdat de Sowjet-

Unie dat recht binnen het 'oostblok' als een monopolie voor zichzelf meende te moeten reserveren. De Chinezen konden bovendien vaststellen, dat de beloften van Lenin om de onrechtvaardig vastgestelde grenzen tussen de SU en China (in de 19de eeuw ontstaan t.g.v. de imperialistische oorlogen tussen Russische tsaren en Chinese keizers) te herzien en de door Rusland bezette gebieden terug te geven, zowel door Stalin als door zijn opvolgers vergeten werden. De Chinezen gingen daarom tot daden over. Zo slaagden zij er in om in de USA achter enkele geheimen van de atoombom te komen, waarna de eigen Chinese technici Chinese kernwapens wisten te vervaardigen. Ook de latere spectaculaire ontwikkelingen van de Chinese ruimteraketten wortelen in deze prestigestrijd. Tevens gingen de Chinezen op het ideologische vlak tot de aanval over. Men verweet de CPSU een revisionistische partijlijn en, zoals we allen nog maar al te goed weten, er ontstond een diepe kloof tussen de partijen en groeperingen die of de CPSU of de CCP steunden.

Het antwoord van Sowjet-zijde was desastreus voor China. Alle Sowjet-experts werden teruggetrokken: ze namen de blauwdrukken van de in aanbouw zijnde fabrieken e.d. mee. Het leveren van reserveonderdelen en materialen werd stopgezet.

Na het beëindigen van de oorlog tussen de USA en Vietnam gingen de Chinezen (noodgedwongen) toenadering zoeken tot de Amerikanen. Via hun 'ping-pong'-politiek kwam het bezoek van Nixon tot stand, dat leidde tot de zgn. Sjanghai-verklaring, waarbij de USA de soevereiniteit van de Volksrepubliek China erkenden over geheel China en waarbij tevens vastgelegd werd dat Taiwan als een provincie van China moest worden beschouwd.

In China zelf woedde inmiddels een felle interne ideologische strijd, bekend onder de naam 'culturele revolutie', die het land aan de rand van een economische chaos bracht.

Onafhankelijke positie

Na het overlijden van Mao (sept. 1976) en de val van de leiders van de Culturele Revolutie, de zogenaamde Bende van Vier (okt. 1976), kon China er uiteindelijk aan beginnen een onafhankelijke positie op te bouwen, waarbij ook gedacht werd aan betere betrekkingen met de Sowjet-Unie.

Een ernstig obstakel ontstond toen de Sowjet-Unie militaire en financiële steun ging geven aan Vietnam bij de bezetting van het vroegere Cambodja (Kampuchea). De Chinezen vatten dit op als een bedreiging van de eigen zuidgrens. Voeg daarbij de Sowjet-inval in Afghanistan en het opstellen van meer dan 1 miljoen militairen langs de Chinees-Russische (deels Mongoolse) westgrens, dan zal duidelijk zijn, dat van een verbetering van de Sowjet-Chinese betrekkingen geen sprake kon zijn.

De verhouding tussen China en de USA werd daarentegen wel steeds beter. Het plaatsen van de SS-20-raketten in het Aziatische gedeelte van de Sowjet-Unie, mede op China gericht, werd als een agressieve daad gezien, ook al stelde de Sowjet-Unie dat deze wapens niet tegen China maar tegen de nieuwe Japans/Amerikaanse militaire macht waren gericht. Ten gevolge van al deze ontwikkelingen bleven de Chinees-Russische betrekkingen in deze periode beperkt tot vrij geringe handelsrelaties.

Het keerpunt kwam in februari 1985 tijdens de begrafenis van Tsjernenko, toen bleek dat de nieuwe Sowjet-leider Michail Gorbatsjow

zeer geïnteresseerd was in een snelle toenadering tot China. Er werden dan ook in Moskou meteen oriënterende gesprekken gevoerd tussen Gorbatsjow en de Chinese hoge gast, de vice-premier Li Peng. Li is een geadopteerde zoon van de Chinese oud-premier Tsjoë En-lai (China's belangrijkste staatsman, overleden begin 1976) en hij werd in Moskou opgeleid tot ingenieur. Hij beheerst de Russische taal dus perfect, hetgeen een intensief direct contact met Gorbatsjow mogelijk maakte - temeer daar beide staatslieden van dezelfde generatie zijn.

Dat het hier niet om een impulsief optreden ging van Russische zijde, onder invloed van het enerverende gebeuren van een echte machtswisseling in de Sowjet-Unie, bleek al spoedig. Op 26 juni 1985 hield Gorbatsjow een rede in Dnepropetrovsk, waarbij hij betoogde, dat de Sowjet-Unie van plan was ertoe bij te dragen de negatieve factoren in de betrekkingen met China en de vele kunstmatige barrières, die tussen de twee landen bestaan, volledig te overwinnen. Een jaar later (op 28 juli 1986) vervolgde Gorbatsjow in een toespraak in Vladivostok zijn koers door te verklaren dat hij voorstander is van een verdrag tussen de Volksrepubliek China en de Mongoolse Volksrepubliek. Dit verdrag werd kort daarop (9 augustus 1986) daadwerkelijk gesloten en had tot gevolg dat een belangrijk aantal Sowjet-troepen teruggetrokken werd van de Russische en Mongoolse grenzen met China.

Kort daarna volgde de verklaring, dat nu ook een grenscorrectie met China besproken zou kunnen worden. Het gaat daarbij in eerste instantie om de grote grensrivieren, de Amoer en de Oessoeri. De Sowjet-Unie rekende tot dan het gehele stroomgebied van deze rivieren tot haar territorium, maar bleek nu bereid tegemoet te komen aan de al jaren bestaande Chinese opvatting, dat de vaargeul in deze rivieren de echte grens vormt.

Mede ten gevolge van deze toch wel vergaande concessies kon de Chinese regering besluiten om een kwart van de Chinese manschappen en officieren (ruim 1 miljoen man!) van haar leger naar huis te sturen. Voor de Chinese economie een belangrijke steun en in wereldverband gezien een gebeurtenis, waarvan men zou wensen dat dit voorbeeld (met name ook in Europa) op grote schaal zou worden nagevolgd.

De (symbolische) terugtrekking van 6000 manschappen van het Sowjet-leger uit Afghanistan komt al even duidelijk tegemoet aan de Chinese wensen.

Blijft eigenlijk alleen nog de Vietnam-Cambodja-kwestie. Zowel de Sowjet-Unie als China achten in principe het tot stand komen van een grote coalitie tussen de pro-Vietnam-regering van Heng Samrin en de (meer op China gerichte) regering van Sihanoek aanvaardbaar. Het probleem ligt hier duidelijk bij de strijdende partijen zelf. Daarbij is sprake van zeer moeilijk te overbruggen tegenstellingen, omdat men elkaar van moord en genocide beschuldigt. Wanneer de Sowjet-Unie en China echter zouden besluiten om bijvoorbeeld hun respectieve geldsteunkranen dicht te draaien, dan moet er wel een einde komen aan de strijd. Helaas zal de burgerbevolking, die al zoveel jaren te lijden heeft gehad, opnieuw een zware tol moeten betalen, voordat de Vietnamese en Cambodjaanse leiders zullen toegeven.

Een belangrijke stimulans voor de Sowjet-Unie om ook deze tegenstelling uit de weg te ruimen, is dat ook de betrekkingen met de USA en de ASEAN-landen er gunstig door beïnvloed zullen worden.

Initiatieven

Voor wat betreft de betrekkingen tussen de CPSU en de andere communistische partijen heeft Gorbatsjow eveneens belangrijke initiatieven genomen. Jaap Wolff heeft over de uitspraken van Gorbatsjow tijdens het 27ste congres van de CPSU (febr. 1986) al positief bericht (in *Politiek en Cultuur* en op partijbijeenkomsten) en in het boek 'Naar een wereld zonder kernwapens*', waarin tal van redevoeringen, verklaringen en interviews van Gorbatsjow zijn opgenomen, leest men op pag. 168 (uit een rede van Gorbatsjow op 25-2-1986 op het 27ste partijcongres van de CPSU): 'De enorme verscheidenheid in de communistische beweging, in de taken die haar gesteld worden, is evenzeer een realiteit. Dit leidt soms tot meningsverschillen en onenigheden. De CPSU maakt er geen drama van dat tussen communistische partijen niet altijd en niet in alle opzichten volledige eensgezindheid bestaat. Het is duidelijk, dat gelijkheid van meningen over alle vraagstukken in het algemeen onmogelijk is. De communistische beweging heeft zich gevormd toen de arbeidersklasse de internationale arena betrad als een zelfstandige en machtige politieke kracht. De partijen waaruit de beweging bestaat en die gegroeid zijn op nationale bodem streven naar een gemeenschappelijk einddoel: vrede en socialisme. Dit is ook de belangrijkste, de beslissende factor die hen verenigt. Wij zijn van mening, dat de verscheidenheid in onze beweging niet synoniem is met verdeeldheid. Evenzeer heeft eenheid niets gemeen met eenvormigheid, met hiërarchie, met inmenging van sommige partijen in de zaken van andere, met het streven van de een of andere partij naar het monopolie op de waarheid. De communistische beweging kan en moet sterk zijn krachtens haar classesolidariteit, door gelijkgerechtigde samenwerking van alle zusterpartijen in de strijd voor gemeenschappelijke doelen. Zo vat de CPSU eenheid op en zij is vastbesloten op alle mogelijke manieren daartoe bij te dragen.' Ook in zijn rede op 1-7-1986 tijdens het 10de congres van de Poolse Arbeiderspartij (niet meer in het eerder genoemde boek opgenomen, maar te vinden in 'Neues Deutschland' van 1-7-1986) neemt Gorbatsjow afstand van de oude opvatting, dat de CPSU van nature de 'vaderrol' zou moeten spelen.

Deze signalen hebben ook de Chinese partijleiders bereikt en er zijn opvallende aanwijzingen voor een verbetering van de relaties met de in het dagelijks leven waarneembaar. Zo is de technische hulp van de Sowjet-Unie aan China hervat. Verrassend is daarbij, dat nu ook door China technische hulp aan de Sowjet-Unie kan worden geboden! In Sjanghai en Leningrad werden diplomatieke en handelsbureaus geopend, die wijzen op de verwachting, dat de handelsbetrekkingen tussen de twee landen op korte termijn sterk zullen gaan groeien. Culturele uitwisselingen, die vele jaren hebben stilgelegen, komen opvallend snel in (maar ook buiten) de hoofdsteden tot stand. Kwam men tot voor kort in China alleen de vele Japanse, Amerikaanse en Westeuropese toeristen tegen, het is nu ook weer mogelijk om Sowjet-toeristen te ontmoeten, al is dat (zoals voor alle Sowjet-toeristen naar het buitenland geldt) nog maar op beperkte schaal.

Positief

Het belangrijkste blijft echter, dat bij de besprekingen op diplomatiek terrein de twee regeringen zich duidelijk positiever opstellen.

Het wachten is op een verbetering van de betrekkingen tussen de twee partijen. Dat na Jaruzelski en Honecker nu ook een Sowjet-

partijleider (Gorbatsjow zelf?) China zal komen bezoeken is niet meer zo onvoorstelbaar als enkele jaren geleden. In een interview met Mike Wallace (een journalist van een veelbekeken Amerikaans tv-programma), begin september 1986, zei de belangrijkste Chinese leider van dit ogenblik, de bejaarde Deng Xiaoping, o.m.: 'Als de Sowjet-Unie kan bijdragen aan het terugtrekken van de Vietnamese troepen uit Kampuchea (Cambodja), dan wordt daardoor het belangrijkste obstakel in de Chinees-Russische betrekkingen opgeruimd.' En verder: 'Zodra dit probleem is opgelost ben ik bereid om Gorbatsjow te ontmoeten.' 'Ik ben al ruim 82 jaar en dus op gevorderde leeftijd. Ik ben al lang opgehouden met mijn historische opdracht om bezoeken aan het buitenland te brengen. Wanneer dit obstakel in de Chinees-Russische betrekkingen wordt verwijderd, ben ik bereid om regels te breken en naar iedere plaats in de Sowjet-Unie, waar dan ook, te gaan om Gorbatsjow te ontmoeten.'

Ook zei Deng nog: 'Ik geloof, dat een dergelijke ontmoeting van groot belang zou zijn voor de verbetering van de Chinees-Russische betrekkingen en voor de normalisering van de staatsbetrekkingen tussen China en de Sowjet-Unie.' Hoewel Deng ook nog wat kritische opmerkingen maakte over Gorbatsjows opstelling, bleef hij positief over de mogelijkheden. Naar mijn mening staan we thans voor een aantal politieke veranderingen in de machtsverhoudingen in en tussen de politiek belangrijkste landen in onze wereld. De besprekingen in Reykjavik, het bezoek aan India, de belangrijkste principiële wijzigingen in de binnenlandse economische verhoudingen in de Sowjet-Unie, het langdurige eenzijdige Sowjet-moratorium t.a.v. atoomproeven, het aanhouden door de Sowjet-Unie van het Salt-II-verdrag ondanks de Amerikaanse houding, de verzwakking van Reagans binnenlandse positie en (zoals hiervoor beschreven) de ommekeer in de Chinees-Russische betrekkingen maken het duidelijk, dat met Gorbatsjow de rol van de Sowjet-Unie steeds belangrijker aan het worden is en dat hijzelf als internationaal staatsman steeds meer prestige krijgt.

Het zal de moeite waard zijn om zijn redevoeringen en verklaringen nauwlettend te blijven volgen.

Peter Boevé

* Uitgegeven door uitg. C en O te Amsterdam.

De top van Reagan en Gorbatsjow in het IJslandse Reykjavik blijft onderwerp van bespiegelingen, van inschattingen die variëren van 'het was een succes' tot 'het was een mislukking'. Zeker is wel, dat velen die de kernwapenwedloop als een groot gevaar voor de mensheid zien, hoop en verwachtingen hadden van de top in Reykjavik. Zij zullen zich niet laten opsluiten in een fatalistisch denkpatroon, waarin alleen maar plaats is voor mislukkingen en waarin enig optimisme over te bereiken resultaten in de strijd voor de vrede ontbreekt.

Reykjavik en de atoomproeven

Reagans daden

Temidden van de vele beschouwingen en uitspraken, die aan Reykjavik werden gewijd, viel me die van de heer Neuman op in een televisieuitzending van de Evangelische Omroep, naar het schijnt nog de enige zendgemachtigde die van zijn diensten gebruik wenst te maken. Neuman zei, dat Reagan tijdens de besprekingen met Gorbatsjow te ver was 'doorgeschoten', d.w.z. teveel toezeggingen zou hebben gedaan. En dat minister Sjewardnadze tijdens het Weense overleg met zijn Amerikaanse ambtgenoot Shultz wel een beetje gelijk had met zijn constatering, dat de Amerikanen terugkrabbelen van de in Reykjavik gemaakte afspraken.

Dit beeld wordt nog versterkt als men de handelingen van Reagan c.s. van de laatste tijd beziet. Allereerst is daar het besluit van Reagan en van zijn regering om de 131-ste B-52-bommenwerper, die kruisvluchtwapens met kernlading kan vervoeren, operationeel te maken. Deze stap is een flagrante schending van het SALT-II-verdrag, zoals dat in 1979 in Wenen door de toenmalige Amerikaanse president Carter en Sowjet-leider Brezjnew werd getekend. Dit verdrag heeft nimmer de ratificatie van de Amerikaanse Senaat gekregen, maar beide mogendheden hebben zich sindsdien gehouden aan in het verdrag vastgelegde bepalingen. Een van die bepalingen luidt, dat de twee supermachten over niet meer dan 1320 meervoudige kernkoppen mogen beschikken. De uitbreiding van het huidige aantal met kruisraketten uitgeruste B-52-bommenwerpers brengt de VS boven deze grens. De stap ging gepaard met de

stereotiepe beschuldiging aan het adres van Moskou, dat men zich daar nooit aan de bepalingen van SALT-II zou hebben gehouden.

Reagans 131-ste B-52-bommenwerper werd gelanceerd op het moment, dat Reagan aan alle kanten in grote problemen verzeild was geraakt. Kort tevoren had hij met zijn Republikeinen een forse verkiezingsnederlaag moeten beleven, die vooraf werd gegaan door een uitspraak van de Senaat tot het uitvoeren van sancties tegen het apartheidsregime in Zuid-Afrika. Deze uitspraak kwam tot stand onder druk van de publieke opinie in de Verenigde Staten, waarbij zowel Democraten als Republikeinen - om in de kiezersgunst te komen - alle bezweringen van Reagan om niet te hard van stapel te lopen, naast zich neerlegden. De verkiezingsnederlaag is inmiddels gevolgd door de ont-hullingen over de 'Iraanse connectie'. Daarin blijkt Israël als tussenschakel te hebben gediend voor wapenleveranties aan het Iran van Khomeiny, dat zoals bekend in een uiterst verbitterde oorlog met buurland Irak is verwickeld. De Iraanse betalingen, naar beweerd wordt enige tientallen miljoenen dollars, werden doorgesluist naar pro-Amerikaanse gewapende bendes, die in Nicaragua en in Angola tegen de wettige regeringen van die landen opereren en naar opstandelingen, die in Afghanistan het Russische bezettingsleger gewapenderhand belagen. Deze hele affaire heeft zowel in Israël als in de Verenigde Staten tot grote politieke opschudding geleid, die al enige vergelijkingen oproept met de Watergate-affaire ten tijde van Nixon.

Er is een ordinaire koppensnellerij in en rond het Witte Huis in gang gezet, er worden onderzoekscommissies en Officieren van Justitie benoemd die 'alles tot op de bodem' moeten uitzoeken en zich zo 'onafhankelijk' mogelijk zouden dienen te gedragen.

Pentagon

Het zal niet de eerste keer zijn in de Amerikaanse politiek, dat een president, zodra er rond zijn regeeroptreden twijfels gaan ontstaan over zijn integriteit, overschakelt naar maatregelen die moeten aantonen dat hij een 'harde' politiek voert. Wat Reagan betreft, hij zoekt daarbij steun in de kringen van de ergste haviken, de Pentagonklik en de wapenlobby. D.w.z. juist die conservatieve kringen die belang hebben bij voortzetting en uitbreiding van de bewapening en die hun oog hebben gericht op het ontwikkelen van het z.g. Amerikaanse ruimteschild, het naar verwachting miljarden dollars verslindende SDI-project. Het is ook vanuit deze hoek, dat bij herhaling de Sowjet-Unie wordt geprovoceerd en dat getracht wordt dit land op nieuwe, hogere bewapeningskosten te jagen met op de achtergrond de idee, dat daardoor de Sowjet-Unie als het ware in een financieel-economische wurggreep en een toestand van uitputting wordt gehouden.

Nu de affaire Iran-gate in navolging van Watergate zich begint te ontwikkelen, lijkt het erop dat Reagan zich in toenemende mate ook van andere afspraken, die in Reykjavik zijn gemaakt, begint los te weken. Want nauw met het Pentagon en de Amerikaanse NAVO-generaals verbonden 'Europese' NAVO-figuren hebben zich sinds Reykjavik overgegeven aan het stellen van allerlei nieuwe voorwaarden, waaraan eventuele definitieve afspraken van Amerika en de Sowjet-Unie gebonden moeten zijn. De NAVO-zitting van ministers van Defensie in het Schotse Gleneagles was daarvan al een duidelijk voorbeeld. De afgezanten van Thatcher en Kohl bestonden het te zeggen, dat bij

een eventueel akkoord over ontmanteling van middellange afstandsruketten (de kruisvluchtwapens) in ieder geval meer draagraketten voor de korte afstand (minder dan 1000 kilometer) in Europa moesten worden gestationeerd, hoewel deze hele kwestie in Reykjavik een ondergeschikte rol heeft gespeeld en Reagan en Gorbatsjow zich beiden zouden hebben beperkt tot het woordje 'bevrozen' en meer niet. Ook rond de conventionele bewapening werden plotseling allerlei koppelingen gelegd, terwijl men voor wat betreft de SDI en de kruisvluchtwapens de door de Russen gelegde koppeling niet wenste te aanvaarden.

Immers, in Reykjavik zouden de Amerikanen en Russen 'in principe' zijn overeengekomen, dat Amerika en de Sowjet-Unie elk honderd middellange afstandswapens zouden behouden. De Sowjet-Unie 33 met elk drie atoomkoppen, die oostelijk van de Oeral zouden komen te staan (daar waar Lubbers destijds zo voor ijverde) en de VS een honderdtal in Alaska (pal bij de Russische grens). Deze afspraak zou betekend hebben dat er geen kruisraketten in de vijf plaatsingslanden zouden komen of, zo ze al geplaatst waren, verwijderd zouden worden. Van de 572 voorziene kruisraketten zijn er thans 284 geplaatst. Daartoe behoren de 108 Pershing-II-raketten, die op het Westduitse grondgebied staan en waartegen in de Bondsrepubliek massale manifestaties van honderdduizenden vredesactivisten plaatsvonden. Aan die beweging kan ook de oppositionele SPD zich niet onttrekken, zeker niet nu binnenkort de verkiezingen voor de Bondsdag gaan plaatsvinden en de SPD hoopt de meerderheid van Kohl en diens CDU-CSU te laten eindigen en weer regeringspartij hoopt te worden. De tijden kunnen veranderen. Want in 1981 was het nog SPD-minister van Defensie Apel, die - met steun van de toenmalige D'66-minister van Defensie Van Mierlo - de zogeheten nul-nul-optie ontwierp en op papier zette. Opmerkelijk daarbij is bovendien, dat de bekende SPD-er Egon Bahr (die destijds een reeks van verdragen tussen West- en Oost-Duitsland tot stand hielp brengen, waardoor de inter-Duitse relatie uit de sfeer van de koude oorlog werd weggetrokken) samen met de Oostduitse SED-secretaris Hermann Axen een overeenkomst tekende, die voorziet in een atoomvrije corridor van elk 150 kilometer aan weerszijden van de grens tussen de Bondsrepubliek en de DDR. Bahr en Axen onderstreepten de betekenis ervan voor de veiligheid in Europa, en als een eigen 'Duitse' bijdrage in een proces van atoomontwapening. Axen merkte bij de ondertekening op, dat 'het nucleaire zwaard van Damocles boven Europa en de beiden delen van Duitsland hangt. Deze dreiging wegnemen kan en mag niet alleen een zaak zijn van de grote mogendheden'. Deze gang van zaken illustreert in elk geval dat de door Brandt en Honecker ingezette dialoog tot een eerste resultaat heeft geleid en mogelijk ook in de toekomst tot andere deelakkoorden kan leiden.

Genève

Tijdens en na Reykjavik is wel duidelijk geworden, dat de Sowjet-Unie niet akkoord kan gaan met de Amerikaanse plannen voor een ruimteschild. Ook het plan van Reagan om de ontwikkeling van dit Star-Wars-programma tot proefnemingen binnen de laboratoria beperkt te houden, kon geen instemming van Gorbatsjow krijgen. De redenering van Moskou is, dat elke stap in de richting van zo'n ruimteschild zal leiden tot verdere perfectionering van atoomwapens en tot proefnemingen in het heelal. Terwijl aan de ene kant bestaande kernwapenvoorraden zouden worden verminderd, zou aan de andere kant de weg naar nieuwe, nog meer geperfectioneerde wapensystemen worden ingeslagen.

Dit meningsverschil heeft in feite alle mondelinge afspraken geblokkeerd, ook de afspraak om tot een verbod van de proefnemingen van atoomwapens te komen. Inmiddels komen er op dit punt uit Genève berichten, die uitwijzen dat de Verenigde Staten zich weer op oude stellingen gaan terugtrekken. De Amerikaanse delegatie zou geweigerd hebben te gaan onderhandelen over een verbod van de kernproeven en slechts te willen werken aan een eventueel akkoord over beperking van de omvang van proeven. Te zelfder tijd verklaarden enkele hoge functionarissen van het ministerie van Buitenlandse Zaken in Moskou, dat de Sowjet-Unie haar eenzijdige stopzetting van kernproeven niet eeuwig kan laten voortduren, terwijl de Verenigde Staten doorgaan kernwapens te beproeven. Bij monde van de eerste onderminister van Buitenlandse Zaken, Vorontsov, werd eraan toegevoegd dat het van de houding van Washington zal afhangen of dit moratorium door Moskou opnieuw zal worden verlengd. Volgens hem hebben de Verenigde Staten sinds augustus 1985 23 kernproeven genomen. Het zou de bedoeling van Washington zijn met het nemen van kernproeven voort te gaan om nieuwe wapens te ontwikkelen en op die manier een overwicht op de Sowjet-Unie te bereiken. 'In die omstandigheden zou het de veiligheid van de Sowjet-Unie en haar bondgenoten in gevaar brengen als het moratorium voor onbepaalde tijd wordt voortgezet'.

Dit moratorium is door Moskou, sinds het op 6 augustus 1985 - bij de veertigste herdenking van het feit dat de eerste kernbommen op Hiroshima en Nagasaki werden afgeworpen - werd afgekondigd, enkele keren verlengd. De laatste keer in augustus 1986, toen Gorbatsjow voor de Russische televisie verscheen en deze verlenging aankondigde. Een verlenging die tot 1 januari 1987 zou duren. Alvorens hier nader op in te gaan enige informatie over de voorgeschiedenis.

Op 16 juli 1945 werd in de zuidelijke Amerikaanse staat New-Mexico de eerste kernbom tot explosie gebracht. Boven de woestijn ontstond een vuurbal 'helderder dan duizend zonnen', en dus volgens de makers een succes. Een generaal ter plekke maakte de opmerking: 'Die jongens met hun lange haren zijn gek geworden'. Daarmee doelde hij op de wetenschappers, die het atoomwapen hadden gefabriceerd. Kort daarop explodeerden de tweede kernbom (Hiroshima) en de derde (Nagasaki). Ze zouden het einde van de Tweede Wereldoorlog, in dit geval de definitieve nederlaag van het Japanse fascisme, dichterbij hebben gebracht. Hoe dan ook, de gevolgen waren en zijn verschrikkelijk. Nog steeds sterven mensen aan de gevolgen van de atoomexplosies, nakomelingen van slachtoffers en van overlevenden. Tot op de dag van vandaag is het Japanse volk hierover met afgrijzen vervuld en niet alleen de Japanners. Sinds 1945 is de atomaire wedloop op gang gekomen, voorop gingen de atoommogendheden Amerika, de Sowjet-Unie, Frankrijk en Engeland. Later voegde China zich in dit rijtje. Vele honderden nucleaire knallen gingen vooraf aan de totstandkoming van de atoomwapenarsenalen. En zo ontstonden de ballistische, continentale, intercontinentale, korte-dracht-, middellange-afstand- en weet ik wat nog meer soorten raketten, alle voorzien van kernladingen. Vele soorten en types, eenvoudige en meervoudige. Er liggen op dit moment 50.000 kernkoppen in al deze arsenalen opgestapeld.

Gedeeltelijke kernstop

Het zou tot 1963 duren, alvorens er een internationale overeenkomst tot stand kwam om kernproeven aan banden te leggen. Toen kwam

het gedeeltelijk kernstopverdrag (Partial Test Ban Treaty) van de grond, waarmee het nemen van kernproeven te land, ter zee en in de lucht werd verboden. Ondergrondse kernproeven vielen niet onder dit verdrag. Of deze proeven veiliger zijn moet ernstig worden betwijfeld. Tussen 1963 en 1980 kwam er bij veertig Amerikaanse ondergrondse proefnemingen radioactiviteit vrij. Russische gegevens op dit punt zijn er niet.

In 1974 kwam het z.g. drempelverdrag tot stand, waarin overeengekomen werd om nucleaire explosies aan een plafond van 150 kiloton te binden (vergelijk Hiroshima: 20 kiloton). Naar het schijnt hebben de atoommogendheden zich aan dit plafond gehouden. Ratificatie door de Amerikaanse Senaat is door Carter indertijd tegengehouden, omdat hij het wilde inpassen in een algemeen proefnemingsverbod. Maar van dit laatste is tot dusver niets terechtgekomen. Wel heeft Reagan begin 1986 de Sowjet-Unie voorgesteld om de explosies in het kader van dit drempelverdrag te doen verifiëren door middel van een nieuw hydrodynamisch systeem, Corrtex geheten. Reagan verbond er evenwel niet een voorstel aan om tot een verdere drempelverlaging te komen. Want een van de varianten, die in het Geneefse ontwapeningsoverleg o.m. door Nederland is ingebracht, is om deze drempel zowel kwantitatief als kwalitatief te verlagen, d.w.z. minder explosies en met minder kilotonnen. De invoering van Corrtex wordt dan ook gezien als een uiterst mager gebaar en van weinig praktische betekenis op de weg naar een verbod van alle kernproeven. Daarom werd deze tegenzet van Reagan met nogal wat scepsis ontvangen. Die viel samen met de zoveelste nucleaire knal in de Nevadawoestijn, die tot drie keer was uitgesteld omdat de wind verkeerd stond. Over 'veilige' proeven gesproken! Wat dit laatste betreft zijn het vooral de Franse regeringswoordvoerders, die voortdurend de mond vol hebben over de 'absolute veiligheid en volledige betrouwbaarheid' van de nucleaire proeven op het atol Mururoa in de Pacific. Terwijl regeringen van landen als Australië en Nieuw-Zeeland al vele jaren aandringen op stopzetting, gezien de schadelijke uitwerking ervan, gaat Frankrijk rustig voort met perfectionering van kernwapens voor de 'Force de frappe', de Franse atoommacht. Op de bewering van het absoluut veilig en volledig betrouwbaar zijn reageerde een woordvoerder van Greenpeace terecht met de opmerking, dat als dit dan waar zou zijn, waarom deze Franse proeven dan niet aan de Côte d'Azur worden genomen...

Controle

De kwestie van de controle op ondergrondse kernproeven heeft vooral in de jaren zestig en zeventig internationaal heel wat discussies opgeleverd. Er werd veel geschreven over de mogelijkheden tot seismische controle en inspecties op het grondgebied van de atoommogendheden. Die seismische controletechnieken zijn sindsdien sterk verbeterd. In Genève ligt een compleet ontwerp voor de vestiging van seismische stations verspreid over de gehele wereld, waaraan ook Nederlandse deskundigen hebben meegewerkt. De ontwikkelde controleapparatuur is van dien aard, dat zelfs de geringste kernexplosie kan worden geregistreerd. Ook de Groep van Zes (de zes regeringsleiders van India, Zweden, Mexico, Argentinië, Tanzania en Griekenland) deden vanuit het Mexicaanse Ixtapa een aanbod aan de twee supermachten om hun grondgebieden ter beschikking te stellen voor het uitoefenen van controle op explosies in de VS en in de Sowjet-Unie. Een aanbod waarop Gorbatsjow positief reageerde. In zijn tv-toespraak van 18 augustus merkte Gorbatsjow overigens op, dat 'controle niet lan-

ger een geschilpunt hoeft te zijn'. En: 'Onze instemming om Amerikaanse controle-apparatuur in het gebied van Semipalatinsk te stationeren is daarvan een duidelijk bewijs.' Semipalatinsk ligt in het Siberische atoomproefgebied. In juli heeft zich daar een groep particuliere Amerikaanse wetenschappers geïnstalleerd. De enige explosie die door hen werd waargenomen was een kernexplosie in de Nevadawoestijn...

Het ziet er naar uit, dat de Sowjet-Unie enige verandering heeft aangebracht in haar eigen standpunt met betrekking tot inspecties ter plaatse. Een verandering werd al geconstateerd ten tijde van de Stockholm-conferentie enige maanden geleden, toen de Sowjet-Unie uiteindelijk akkoord ging met een voorstel om bij militaire manoeuvres op het grondgebied van de landen van het Warschaupact inspecteurs van de NAVO toe te laten. Dat kan erop wijzen, dat in geval van een akkoord voor stopzetting van de ondergrondse proeven ook een compromis kan worden bereikt.

Mede tegen deze achtergrond valt het te begrijpen, dat van Amerikaanse zijde de laatste jaren steeds minder de nadruk wordt gelegd op de controlekwestie. Op dit punt valt er voor de Amerikaanse diplomatie geen eer meer te behalen en is men zo langzamerhand een roepende in de woestijn geworden. 'De jongens met de lange haren' hebben zich ijzersterk gemaakt en vagen alle argumenten, die pleiten voor voortzetting van kernproeven, van tafel. Juist vanuit kringen van de wetenschap en cultuur wordt al jarenlang pressie uitgeoefend op de atoommogendheden om tot een algeheel kernproefverbod te komen. Het voegt zich bij de lange reeks van verklaringen, die door de beweging van niet-gebonden landen is uitgegeven, uitspraken van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, en van politieke partijen, milieuorganisaties, parlementen en regeringen in vele landen. Geleerden uit West en Oost bundelen hun inspanningen met als doel een eind te maken aan alle kernproeven. Of, zoals de Groep van Zes in Ixtapa verklaarde: wanneer een internationaal verbod op alle kernproeven is bereikt, kan er gewerkt worden aan een wereldwijd verbod op kernwapens.

Lage prioriteit

Toen in Moskou ruim een jaar geleden een moratorium op kernproeven van kracht werd, reageerde Washington hierop met te zeggen dat de Russen hun testprogramma voor 1985 eerder hadden voltooid. Dit argument werd ook in 1986 nog gehoord, maar nadat het moratorium enige keren was verlengd, was dit moeilijk vol te houden. Nu heet het dat een verbod op ondergrondse kernproeven door Amerika als een 'lage prioriteit' wordt beschouwd en pas als eindstation wordt gezien in een proces van verminderde kernbewapening. Kenneth Adelman, voorzitter van de Amerikaanse commissie voor wapenbeheersing, verklaarde onlangs, dat het Amerika erom gaat de bestaande kernwapenarsenalen te onderhouden. Volgens Washington moet het kunnen blijven beschikken over 'betrouwbare' atoomwapens. Een bilateraal moratorium (dus van Amerika en de Sowjet-Unie samen) is tot dusver door Washington van de hand gewezen. Ook Thatcher was mordicus tegen.

Duidelijk is, dat de Amerikaanse regering geen verbod op alle kernproeven wenst, omdat het door wil gaan met het uitvoeren van experimenten in het kader van het Star-Wars-program (SDI). Het gaat daarbij om experimenten met röntgen-laserstralen als onderdeel van SDI. Zulke stralen zouden moeten worden tweegebracht door series kleine kernexplosies in de ruimte. Dit

laatste zou overigens een schending betekenen van het internationale verdrag dat nuclearisering van de ruimte verbiedt. Het is daarom logisch, dat de Sowjet-Unie de Amerikanen met de afkondiging van het moratorium de voet dwarszette, omdat de Russen van dit Amerikaanse voornemen kennis droegen. Ook een voorstel van Gorbatsjow om een aparte top met Reagan te houden en daar een akkoord over een volledig kernproefverbod te regelen werd zoals bekend nog vóór Reykjavik door Reagan van de hand gewezen. Vanuit de Senaat en het Huis van Afgevaardigden komt nu druk op Reagan voor wat meer politieke inschikkelijkheid, maar een uitspraak van het Huis tot een stopzetting van proeven voor een periode van een half jaar werd door Reagan beantwoord met de mededeling, dat dit 'een roekeloze aanval is op de nationale verdediging van de Verenigde Staten'. Maar met zulk soort uitspraken zal Reagan zich op den duur niet van dit voor hem netelige probleem kunnen afmaken. Ook in de VS zal de pressie blijven aanhouden. De vredesbewegingen in de Europese landen en in Amerika trekken in deze kwestie één lijn en ondersteunen elkaar.

Voordelen

Waarom juist wel een hoge prioriteit toekennen aan een algemeen verbod op alle kernproeven? Laten we enkele argumenten in het kort op een rijtje zetten.

- Stopzetting van alle proeven betekent een rem op verdere modernisering van de bestaande kernwapens op aarde en in de ruimte.
- Het kan accoorden over vermindering, dan wel ontmanteling, van kernwapenarsenalen bevorderen.
- Stopzetting van de proeven kan een politiek klimaat in de wereld ten goede komen, waarin stappen naar ontwapening of vermindering van andere wapensystemen worden gedaan.

En wat ook wel gehoord wordt is dit: stopzetting van de kernproeven vermindert niet de veiligheid van het een of andere land, maar verhoogt de veiligheid van allen. De nucleaire dreiging kan erdoor afnemen. Het zou ook betekenen dat de niet-verspreiding van kernwapens aan betekenis wint. De uitzaai van atoomwapens naar landen als Pakistan en Brazilië, waarover de laatste jaren geruchten opdoken, kan worden voorkomen en het bestaande verdrag worden versterkt.

Daarom ook kan in Nederland enige extra druk op de regering-Lubbers geen kwaad. Voor de CPN blijft de strijd tegen de plaatsing van kruisraketten de speerpunt, zoals ook in de besluiten van het jongste CPN-congres is geformuleerd. Maar ook: 'De CPN zal optreden voor een volledig verbod op atoomproeven. De Nederlandse regering dient daarom haar eigen voornemen in deze om te zetten in actief optreden voor deze eis naar de regering van de Verenigde Staten. In de wereldopinie groeit het besef dat deze stop er nu kan en moet komen.' Daarom zijn allerlei initiatieven ook zo belangrijk, zoals de acties van Vrouwen tegen Kernwapens (de 24-oktobergroep), waarin Sienie Strikwerda, Ina Brouwer e.a. betrokken zijn en waarin van Lubbers c.s. een actiever optreden wordt verlangd. Het zelfde geldt voor de kaartenactie van het LOVO (Landelijk Orgaan van Vredesorganisatie), daarin gesteund door Stop-de-N-bom, waarbij aan de regering van de VS wordt gevraagd om in navolging van de Sowjet-Unie

eveneens een moratorium op kernproeven in te stellen; en de Sowjet-Unie wordt gevraagd dit moratorium te verlengen.

Dat laatste is nog een open vraag, maar het zou te betreuren zijn wanneer de Sowjet-Unie bij de entree van het nieuwe jaar de ondergrondse kernproeven zou hervatten.

Reykjavik was een beginpunt, het mag geen eindstation blijken te zijn. Wanneer de lezer dit onder ogen krijgt is het nieuwe jaar hopelijk niet ingezet met een Russische nucleaire knal en zal het in 1987 hopelijk lukken om het lawaai van de knallen in de Nevadawoestijn te doen verstommen. We hebben geen behoefte aan een vuurbal 'helderder dan duizend zonnen'. Eén zon op een aarde, vrij van radioactiviteit, is genoeg.

Jan de Boo

De verkiezingen van 21 mei maakten een vervroegd 30e congres van de CPN noodzakelijk. Iedereen begreep dat de uitslag naast objectieve factoren te maken had met de achteruitgang van ons optreden en ons aanzien onder de bevolking. Tegelijk riep de uitslag bij vriend en vijand nieuwe vragen op. Zal de CPN deze nieuwe slag te boven komen? Zal de CPN nu eindelijk de rijen sluiten? Kan er van de CPN nog verwacht worden dat zij de kop neemt in de strijd tegen de macht van het grootkapitaal en de rechtse regeringspolitiek? Het 30e congres beantwoordde deze vragen inmiddels met een driewerf ja!

Er zit weer muziek in ... Indrukken van het 30e congres

Op 25 mei was er al een stampvolle bijeenkomst van honderden communisten in het partijgebouw. Er waren zeer kritische discussies, maar er was ook grote betrokkenheid. Leden van het partijbestuur waren in juni aanwezig op vele tientallen ledenvergaderingen in het land. Op basis van deze discussies kwam het congresmateriaal tot stand. Het bestuur koos voor de vorm van het 27e congres (1980): uitgebreide politieke toelichtingen die uitmonden in korte amendeerbare resoluties over de prioriteiten in het werk van de hele partij. Tegelijk legde het partijbestuur in een "politieke balans" verantwoording af. Bijdragen van partijleden in De Waarheid en in Politiek en Cultuur maakten de voorbereiding op het congres veelzijdiger en gaven achtergrond. En zo kwam er in enkele maanden tijd een bewustwordingsproces op gang dat het mogelijk maakte op het 30e congres eensgezinde besluiten te nemen. Op basis daarvan werd een nieuw partijbestuur van 55 mensen gekozen dat deze besluiten moet uitvoeren. Er zijn daarmee voorwaarden vervuld die nodig zijn voor het herstel van de CPN.

Politieke balans

In de partijdiscussie ging het vaak over de partij van de afgelopen 10 jaar. Ook zonder diepgaande analyse is het duidelijk dat er in deze periode dingen verkeerd zijn gegaan. En daarbij gaat het niet om kleinigheden. De politieke balans spreekt over een onderschatting van de veerkracht van het kapitaal en het veronachtzamen van de sociale machtsbasis voor de progressieve machtsvorming. Over en overschatting van de mogelijkheden tot het veroveren van politiek-parlementaire macht door een progressieve meerderheid. Over verdeeldheid in de CPN en het onvermogen om de partij zelf in actie, beweging en propaganda voor het voetlicht te brengen. Over het beeld bij de bevolking van een partij, die onvoldoende strijdbereid was en ernaar neigde "over" de arbeidersklasse te praten in plaats er het initiatiefnemende deel van te zijn. Over het ontbreken van voldoende draagvlak en het onvermogen van de partijbesturen sinds 1981 dit te bevechten. Over de weinig behulpzame rol van De Waarheid in die periode bij de pogingen dit draagvlak alsnog te verwerven.

Natuurlijk zijn er ook tal van positieve verworvenheden te melden uit de afgelopen jaren. Er is een uitstekend communistisch partijprogramma aangenomen. Strijdposities in de sociale en de vredesstrijd zijn gehandhaafd. Parlementaire posities werden soms versterkt, vaak mede door samenwerkingsfracties met PSP en PPR. Erkenning van de rol van communisten in de strijd voor sociale zekerheid, in de vakbeweging, voor internationale solidariteit en in het verzet tegen racisme en fascisme had plaats. Het zittende partijbestuur en zijn penningmeester speelden het klaar partij en krant financieel overeind te houden.

Maar de overheersende toonzetting moest uiteraard kritisch en zelfkritisch zijn. Dat heeft het naar mijn overtuiging mogelijk gemaakt om een forse stap vooruit te doen. Want omdat er een gemeenschappelijke kritiek mogelijk bleek te zijn op het optreden van de CPN kon de energie verder besteed worden aan de vraag hoe de communistische partij te herstellen en als organisatie beter in de strijd te werpen.

Die zelfkritiek in de politieke balans bleek niet altijd in dank afgenomen te worden. En er zij toegegeven dat niet alle passages over de PvdA, PSP en PPR even gelukkig waren. Maar de richting van de kritiek was duidelijk. Wij hebben het de PvdA en de FNV-leiding te gemakkelijk gemaakt omdat we onvoldoende de strijd onder de mensen hebben losgemaakt en onvoldoende de ideologische strijd om het bewustzijn van de mensen hebben gevoerd. De CPN wil terugvechten om verloren terrein terug te winnen. De geest die uit de balans spreekt is er niet een van capitulatie voor de sociaal-democratie, maar eerder van een oorlogsverklaring. Als partij van de arbeidersklasse moeten we in de eerste plaats aan invloed herwinnen onder de kiezers van de PvdA: in de buurten, de instellingen, het sociaal-cultureel werk, de bedrijven, de universiteiten, vele bewegingen. De enige weg terug is er een van "het opzoeken van de mensen om samen met hen de strijd aan te binden", zoals de helaas van het partijbestuur afscheid nemende Marcus Bakker het noemde.

En dat is uiteraard geen afwijzing van progressieve samenwerking zoals die bijvoorbeeld via gezamenlijke lijsten met PSP en PPR in veel gemeenten en sommige staten tot stand is gekomen. **Maar zonder een initiatiefrijke partij en zonder sterke wortels van de partij in de arbeiderrklasse en de plaatselijke bevolking worden de gezamenlijke parlementaire posities en verworven-**

heden wat de CPN betreft wankel en kwetsbaar. Terecht besloot het congres eindelijk tot de verwerking van de politieke ervaringen met de gezamenlijke lijsten. Op basis daarvan bijvoorbeeld neemt ons Haagse CPN-district in de drie grootste gemeenten deel aan de colleges van B&W. Maar het congres moest in de eerste plaats gaan over de zwakte van de CPN en zijn "communistische politiek". En dat deed het ook.

Besluiten

Op een aantal (strijd)terreinen had het bestuur resoluties voorgelegd die na bijstelling door het congres met overgrote meerderheid werden aangenomen. Sommige resoluties hadden géén tegenstemmen; het totaal van de besluiten kende 2 of 3 tegenstemmen, wat ik me herinner. Dat geeft hoop voor de toekomst, want rond deze besluiten kan de partij eensgezind macht gaan vormen. Hier kort iets over sommige bijstellingen, discussies en toevoegingen.

Een eerste toevoeging bij het algemeen deel was dat "de discussies over de achtergronden van de verkiezingsuitslag, de positie van de CPN en de positie van links als geheel, moeten worden voortgezet; ook na het congres." Het congres sloot dit soort analyses dus niet af, maar wenste kennelijk juist tot zulke studie uit te nodigen. Andere verbeteringen verduidelijkten de inzet op het gebied van antiracisme, discriminatie, autoritair staatsoptreden en het actuele punt van de herziening van de vreemdelingenwet.

Een toevoeging moest de inzet van de CPN voor progressieve samenwerking verhelderen: "samenwerking dient als middel om progressieve machtsvorming te bevorderen. Al naar gelang de specifieke omstandigheden kan samenwerking verschillende vormen aannemen. Verwerking van de ervaringen daarmee is van groot belang. Op grond daarvan kan en moet samenwerking verder ontwikkeld worden." De CPN is daarmee de eerste van de drie nauw samenwerkende partijen die zijn bereidheid uitspreekt tot voortzetting van dit proces. Er was dan ook weinig reden tot de pessimistische reacties van woordvoersters van PSP en PPR in de Volkskrant van 2 december.

Ook bij de passage over De Waarheid kwam een toevoeging te staan: "waar het uiteindelijk om gaat is dat De Waarheid zich verbonden toont met communistische politiek, met al zijn breedheid, debatten en acties, gericht op frontvorming tegen rechts en het naderbij brengen van een socialistisch Nederland." Hiermee kan het formuledebat als geëindigd worden beschouwd. Waar het nu om gaat is gezamenlijk met de redactie te vechten voor de noodzakelijke verbetering, werving en de vergroting van de oplage. Aan het partijbestuur de opdracht dit waar te maken.

De discussies over de vredesstrijd, de sociaal-economische en de internationale solidariteitsparagraaf gingen vaak over ervaringen, zonder dat er woordjes of komma's hoefden te veranderen. Het ware te hopen dat op het 31e congres dit discussiedeel nog veel belangrijker wordt. Bij het onderdeel over internationale solidariteit wilde een flinke meerderheid van het congres de afdeling Scheemda volgen in het tot prioriteit maken van de strijd tegen de West-Duitse Berufsverbote (applaus). Bij het onderdeel over de sociaal-economische strijd viel de grote nadruk op de moderne aanpak van het partijwerk op de bedrijven en instellingen. Omdat dit bij een communistische partij voor vrouwen en mannen zo essentiële punt al enkele congressen ontbroken heeft, kreeg het in de

discussie veel aandacht evenals de ermee samenhangende opstelling van de CPN in vakbewegingsvraagstukken. Veel valt hier uit te werken voor het nieuwe bestuur.

Bij elk onderdeel werd gezegd — en dat was weer als vanouds — dat alles zou staan of vallen met het herstel van de partij op alle niveaus: afdeling, overleg, district en partijleiding. En zo is het ook. Geen opstuwung van de "Doe Niet Mee aan Woensdrecht"-campagne zonder de inzet van de afdelingen. Geen partijwerk in de sociaal-culturele sector of bij de PTT zonder gestructureerde overleggen. Geen herstel van de organisatie zonder studie en scholing, zonder het werk van de afdelings- en districtsbesturen die de partij regionaal weer op poten kunnen zetten. Geen enthousiasme bij al dat werk als een partijbestuur niet inspireert, discussieert, voorbeelden schept en uitdraagt, publiceert, communistische opvattingen propageert en politiek maakt. En natuurlijk is dat niet uitsluitend voor het partijbestuur weggelegd, zoals onze oud-bestuurder Joop Wolff weer indrukwekkend liet zien als woordvoerder van het nationale verzet in de Rostvan Tonningen-kwestie. Maar van bestuurders mag het verlangd worden.

Partijbestuur

En daarmee komen we bij de verkiezing van het partijbestuur, hetgeen dus voor de nodige opschudding zorgde. Achteraf is wat er gebeurde wel enigszins verklaarbaar. Na 21 mei was er hier en daar de stemming "weg met dit partijbestuur" of leuzen in die richting... En op zich was het ook niet ondenkbaar dat het bestuur zou zijn afgetreden en dat het congres zou zijn voorbereid door een of ander tussenorgaan. Maar op 25 mei werd dit afgewezen op voorstel van het partijbestuur zelf. Het zittende bestuur heeft ruggegraat getoond, kwam met zelfkritiek en tevens met een visie op de komende periode. En dat de voorzitter daar een stimulerende rol in speelde bleek ook uit de uitslag van de verkiezing van het nieuwe bestuur. Toch bleef hier en daar kennelijk de stemming hangen dat het zittende bestuur of tenminste delen ervan de consequenties zouden moeten trekken en op moesten stappen. De resoluties gaven een goede verwerking te zien van wat een overgrote meerderheid van de partij wilde. Dus restte nog de vraag: Wie verzekert ons een partijbestuur dat ook in staat is die resoluties **uit te voeren**? Want, gezien ook de balans van het aftredende bestuur, lag daar een hamvraag.

De meerderheid van de partij zag de oplossing van deze vraag als een proces. Het 30e congres bleek een grote stap vooruit naar eenheid. Daarom moesten we in eenheid een nieuw bestuur kiezen dat wél voldoende draagvlak in strijdterreinen, afdelingen en districten zou kunnen krijgen. Vandaar het gesloten voorstel van een éénstemmige commissie uit alle districten met 57 voorgestelde mensen bij 57 uit te brengen stemmen. Na de verkiezing moest dit bestuur zijn krediet waar gaan maken. Eenheid wat betreft een bestuursvoorstel op dit congres — na de 4 jaar verdeeldheid eraan vooraf — kon niet anders dan gekunsteld en geconstrueerd zijn. Het enige goede voorstel was een voorstel waar **ieder** partijlid even bij zou moeten slikken. Al samenwerkend ná het congres zou uit de gekunstelde eenheid door het uitvoeren van de besluiten een echte eenheid moeten groeien. Vele partijgenoten hunkerden naar eensgezinde besluitvorming juist ook op dit punt. Vandaar ook de schok van de afwijzing van het voorstel van de kant van enkele districten.

Met name vanuit Groningen was er al lang de benade-
ring, dat de samenstelling van het nieuwe bestuur op voorhand een bepaalde uit-
voering van de besluiten moest garanderen. Misschien was er de — zeker op vori-
ge congressen gevoede — twijfel of de eigen kandidaten het wel zouden halen. Er
werd gekoerst op een maximaal resultaat. Misschien dacht men ook dat de stem-
ming op het congres méér in de richting van de Groningse wensen zou gaan dan
het compromis van de kandidatencommissie. Dat alles is zeer rechtmatig, hoewel
het waarschijnlijk al tot voldoende verwarring en bijgevolg — gezien de tijdsdruk
— uitstel van het congres geleid zou hebben. Eventuele terugtrekking van de eigen
kandidaten betekende echter een oneigenlijke opvoering van de druk die na de
heftige reacties door de Groningse delegatie ook zou worden weggenomen. Overi-
gens hulde aan het presidium dat geen zin had om in een hoogoplopende emotio-
nele sfeer besluiten te gaan forceren die schadelijk zouden zijn geweest voor het
proces van de vorming van eenheid waar maandenlang intensief aan was gewerkt.
Van belang was ook de berichtgeving in *De Waarheid* die naadloos bij deze opstel-
ling van het presidium.

Uiteindelijk verspreidde Groningen op de extra congres-
dag een lijst met eigen voorkeur, die tot resultaat had dat een aantal niet-
overlappende kandidaten een 25 à 40 plaatsen naar beneden duikelden in de uit-
slag. Dat had voor één van hen tot gevolg dat zij niet verkozen werd. Het
bedenklijke van deze werkwijze was dat er geen enkele politieke discussie op het
congres heeft plaatsgevonden over de mensen die op de lijst van Groningen waren
weggelaten.

Meer in het algemeen kan trouwens gesteld worden dat
het democratisch gehalte van de gevolgde procedure geen schoonheidsprijs ver-
dient. En dat ondanks het buitengewoon zorgvuldige en noodzakelijke werk van
de commissie. Democratische toetsing van zittende partijbestuurders hoort tij-
dens de zittingsperiode in alle openlijkheid plaats te vinden, daarbij horen afge-
bakende en controleerbare verantwoordelijkheden. Ook zou een vrijere discussie
gewenst zijn over een voorstel met méér kans op beïnvloeding van de stemming.
Toch moest het nú wel op deze manier gebeuren. De democratische structuren in
de CPN zijn in de afgelopen jaren grotendeels weggefallen en ze zullen in de ko-
mende periode hersteld moeten worden. Het intensieve persoonlijke contact van
de bestuurders met de héle partij maakt deel uit van die democratie.

Nu stond op het spel dat de CPN zijn winkeltjes en rich-
tinkjes sluit en als één strijdende partij van de arbeidersklasse in zijn ruimste bete-
kenis optreedt onder de bevolking. Dat was een hoge inzet en vandaar ook — ho-
pelijk — het hoge spel. Het congres oordeelde in deze.

Leo Molenaar

In Politiek en Cultuur van juli 1986 schreven wij over privatisering van overheidsdiensten en -bedrijven. Onder deze politiek worden delen van de maatschappelijke activiteiten die nu onder overheidsbeheer vallen, (opnieuw) in handen van particuliere kapitaaleigenaren gelegd. In het juli-nummer zijn we vooral ingegaan op het privatiseringsbeleid en de drogredenen die daarvoor worden aangevoerd.

Privatisering hoort bij de huidige 'tijdgeest', zoals wijlen VVD-minister Rietkerk dat noemde. In linkse partijen en vakbeweging lijken de 'nieuw-realist' een heel eind met die 'tijdgeest' te willen meegaan. Zover, dat een fundamentele doelstelling van de socialistische beweging, namelijk socialisering van produktiemiddelen en bedrijven, verloren dreigt te gaan.

Socialisatie van produktie- middelen en bedrijven

We zitten met de situatie dat in alle Europese landen met rechtse meerderheden een privatiseringsbeleid wordt gevoerd. De daarbij optredende discussie over privatisering versus staatseigendom wordt sterk vertroebeld door drogredenen en simplismes. De economische argumenten (grotere efficiëntie, goedkoper, meer markt- en klantgericht) voor privatisering blijken vaak doorgeprikt te kunnen worden. Men stoot dan op de achterliggende, veel ideologische motieven. Staatseigendom wordt afgewezen door de rechtse coalitieregeringen in Europa als bedreiging voor het functioneren van de kapitalistische markteconomie. Staatsbedrijven worden toch beschouwd als het begin van socialisering van produktiemiddelen en dat staat natuurlijk haaks op de kapitalistische eigendomsverhoudingen. De PvdA en de vakbeweging laten zich in de discussie hierover veel te veel in het defensief dringen. Men laat toe dat socialisering van produktiemiddelen in een kwaad of op zijn minst verdacht daglicht wordt gesteld. Wij willen voor een herwaardering van deze oude socialistische doelstelling pleiten.

Het is momenteel niet modieus om nog te praten over de fundamenteel ongelijke machtsverdeling in onze maatschappij. In het yuppie-tijdperk hoort het niet te wijzen op het feit dat zeer grote groepen feitelijk zijn uitgesloten van het maatschappelijk beslissingsproces. Voor hen is democratie niet meer dan het recht om eens in de vier jaar een halve vierkante centimeter rood te mogen maken. Dat is geen voldoende garantie voor democratie uiteraard. Met name de laagste inkomensgroepen krijgen momenteel een beleid over zich uitgestort dat zij nooit gewild hebben, ook al hebben velen zich bij de verkiezingen misschien laten misleiden door de mooie kop en het zalvend gepraat van Lubbers.

Is het met de politieke democratie al zeer matig gesteld, met de economische democratie is het nog veel belabberder. Werknemers hebben nog steeds bijzonder weinig te vertellen over fundamentele kwesties als: wat wordt in 'ons' bedrijf gemaakt, waar wordt geïnvesteerd, hoe worden de producten en diensten gemaakt, wat voor personeelsbeleid wordt gevoerd en onder wat voor arbeidsomstandigheden wordt gewerkt. De wettelijke regeling van de bevoegdheden en rechten van de ondernemingsraad is zodanig dat de ondernemer bij conflicten - als het er werkelijk op aan komt - in 95% van de gevallen kan doen wat hij wil. In toenemende mate wordt ondernemersrisico afgewenteld op de werknemers in de vorm van nul-urencontracten, afroepcontracten, werken met uitzendkrachten en andere tijdelijke krachten. Deze zaken die met de verhullende term 'flexibilisering' worden aangeduid, zouden bij een werkelijke democratie binnen de ondernemingen waarschijnlijk niet kunnen plaatsvinden.

Multinationale ondernemingen nemen uit het oogpunt van eigendomsverhoudingen en democratisering een eigen ongunstige positie in. Zij kunnen doordat ze internationaal opereren nationale wet- en regelgeving ontlopen. Het meest duidelijk blijkt dat bij de investeringsbeslissingen. Wie over investeringen kan beslissen, beslist uiteindelijk over het lot van bedrijven. De RSV-affaire heeft laten zien hoe de ondernemingsraad daar keer op keer waarschuwde tegen geknoei en het nemen van onverantwoorde risico's door de concerntop, zonder dat de OR echter de macht had om werkelijk in te grijpen.

In het begin van de jaren tachtig hebben een aantal grote reorganisaties plaatsgevonden bij Nederlandse dochterbedrijven van buitenlandse multinationale ondernemingen, zoals Ford en Mobil in Amsterdam, Michelin in Den Bosch en Hyster in Nijmegen. De gebeurtenissen lieten zien dat zij hun wil kunnen doordrijven, dwars tegen Nederlandse ondernemingsraden, vakbonden en lokale overheden in omdat de beslissingsmacht over de investeringen in deze bedrijven buiten ons land bleek te liggen. Nederlandse multinationale ondernemingen plegen een groot deel van hun nieuwe investeringen in het buitenland, met name in de Verenigde Staten. Het afgelopen decennium vond een kapitaalexport van enkele tientallen miljarden guldens vanuit Nederland plaats. Daarbij ging het om de vier grote Nederlandse multinationals (Shell, Unilever, Philips en Akzo), institutionele beleggers, maar ook om steeds meer van de middelgrote Nederlandse ondernemingen. Voorheen 'nationale' bedrijfstakken, zoals uitgeverijen, grootwinkelbedrijven en verzekeringsmaatschappijen, maakten sinds de tweede helft van de jaren zeventig een snelle fase van internationalisatie door. Ondernemingsraden en vakbonden bij de Nederlandse bedrijven van deze multinationals hebben momenteel geen zeggenschap over het buitenlandse investeringsbeleid van 'hun' ondernemingen. Wanneer een Nederlandse onderneming zijn bedrijven en personeel hier afbouwt en nieuwe investeringen alleen

nog in de Verenigde Staten doet, hebben de werknemers daar nu geen enkel vat op via ondernemingsraden.

Tekort schietende economische democratie

Deze en andere voorbeelden geven aan dat er aan onze economische democratie fundamentele dingen schorten. Deze kwestie is nauw verbonden met de vraag wie de eigendom over de produktiemiddelen en bedrijven heeft. Wat dat betreft kunnen we in Nederland drie hoofdsectoren onderscheiden:

- overheidssector;
- semiparticuliere sector; en
- particuliere sector.

De **overheidssector** omvat in Nederland een uiteenlopend scala van activiteiten op gebied van produktie en dienstverlening: van openbare nutsbedrijven, vervoersbedrijven, communicatiediensten, onderwijs en gezondheidszorg, arbeidsbemiddeling, onderhoud van (water)wegen en openbaar groen, tot aan gevangenissen, IJkwezen, politie en kinderbescherming. Tot de overheidssector behoren ook diverse staatsbedrijven in sectoren waar het particuliere bedrijfsleven het in het verleden liet afweten: Hoogovens, spoorwegen, Staatsmijnen, havenbeheersdrijven, loodsdiensden. Door het huidige privatiseringbeleid wordt een toenemend aantal overheidsdiensten en -bedrijven opnieuw overgedaan aan de particuliere sector. Vooral de winstgevende krenten worden uit de overheidsmap gehaald.

De overheidssector is in principe meer onderworpen aan maatschappelijke controle dan de particuliere en semiparticuliere produktiesectoren. Bij een staatsonderneming is in elk geval parlementaire controle mogelijk. Ook invloeden van buiten de onderneming zullen bij een staatsonderneming eerder en effectiever doordringen. Het maakt bijvoorbeeld een groot verschil of een particuliere onderneming als Philips gevoelig materiaal aan Zuid-Afrika levert of dat het om een staatsonderneming als Hoogovens gaat. Staatsondernemingen kunnen een voorbeeldfunctie vervullen wat betreft de organisatie van de interne democratie.

Tot de **semiparticuliere sector** behoren de vele maatschappelijke instellingen die een functie vervullen bij de reproductie van de arbeidskracht en de huidige sociale verhoudingen. Ze zijn vooral actief op het gebied van wonen, onderwijs, gezondheidszorg, bejaardenzorg, maatschappelijk werk. De vele instellingen, corporaties en 'koepels' die zich met dergelijke zaken bezighouden vinden hun oorsprong in privé-initiatieven of zijn door de overheid in particuliere handen gegeven. Kenmerkend voor Nederland is dat deze semiparticuliere sector sterk verzuimd is. Vele besturen benoemen zichzelf bij coöptatie uit een beperkte kring maatschappelijk gelijkgezinden of leden, op een manier die vaak sterk aan oude regenten doet denken. Hoewel deze sector in Nederland een omvangrijke werkgelegenheid vertegenwoordigt en een niet te onderschatten machtsfactor vormt, is de maatschappelijke controle over deze instellingen beperkt. De financiering van deze instellingen geschiedt vaak via de overheid of via inkomensoverdrachten.

De **particuliere sector** omvat veruit het grootste deel van de maatschappelijke produktie. Privé-eigenaars van produktiemiddelen

(machines, fabrieken, transportmiddelen, voorraden, grondstoffen, e.d.) kunnen binnen hun bedrijven de produktie in grote lijnen naar eigen goeddunken inrichten. In principe kunnen zij maken wat ze willen, hoe ze het willen en waar ze het willen. De zeggenschapsrechten van de 'eigen' werknemers stellen nog betrekkelijk weinig voor. Met de rechten van consumenten, omwonenden, milieugroepen en anderen die van buitenaf met de onderneming te maken hebben is het helemaal schraalheid troef. In feite houdt de geldigheid van diverse grondrechten, zoals vrijheid van vereniging, vergadering en meningsuiting, nog steeds op bij de bedrijfspoot. Uiteindelijk wordt de vrijheid van de particuliere kapitaalbezitters om binnen en buiten hun bedrijf te doen wat ze willen, slechts beperkt door een aantal wettelijke regelingen.

Naar **buiten**: Zo zal de Hinderwet bijvoorbeeld voorkomen dat de bezitters van de onderneming al te veel schadelijke milieugevolgen van de produktie op de omgeving afwentelen. De Warenwet legt normen vast om te voorkomen dat er al te veel goedkope en slechte ingrediënten in voedingsprodukten worden gestopt. De op stapel staande Wet op de Produktaansprakelijkheid zorgt dat er ook voor andere produkten zoiets komt.

Naar **binnen**: De ARBO-wetgeving bijvoorbeeld voorkomt al te grote misstanden op het gebied van arbeidsonveiligheid voor de werknemers. De Wet op de Ondernemingsraden zorgt dat tot op zekere hoogte met de wensen en ideeën van de werknemers rekening moet worden gehouden.

De meeste beperkingen die via wetgeving aan de ondernemingseigenaren worden opgelegd, zijn na actie en strijd tot stand gekomen. Doorgaans was een flinke serie uitwassen nodig voordat dergelijke wetten tot stand kwamen. Het is de vraag of de weg van steeds meer wettelijke regulering van het bedrijfsleven - de weg waarvoor de PvdA bijvoorbeeld kiest - de meest heilzame is. Het blijft vooral 'gaten stoppen'. De wettelijke beperkingen blijven een aanvullend karakter houden. Ze laten de fundamentele vrijheid van kapitaalbezitters ongemoeid. De oorzaak van de gebrekkige economische democratie zit in de eigendomsverhoudingen.

Winstbejag als leidend principe niet efficiënt

Nog vanuit een ander perspectief is het belangrijk om een grotere greep op de particuliere sector te krijgen. De ideologie van het ondernemersdom is dat de 'vrije ondernemingsgewijze produktie' (de kapitalistische markeconomie) de meest efficiënte manier is om te voorzien in de maatschappelijke behoeften aan goederen en diensten. Voor het particuliere bedrijfsleven is echter **winstbejag** ('ieder voor zich') het leidend principe. Dat is heel wat anders dan het voldoen aan de maatschappelijke behoeften aan goederen en diensten. De kapitalistische economie heeft in de westerse landen ontegenzeggelijk tot grote materiële welvaart geleid, maar om nu te zeggen dat het het meest efficiënte produktiesysteem is, laat staan het meest rechtvaardige, is klinkklare onzin. Het kapitalistisch winstbejag leidt steeds tot ongelijkmatige ontwikkelingen, met aan de ene kant tekorten en roofbouw en aan de andere kant overschotten en verspilling. Dat valt met tal van voorbeelden te illustreren. Zo zullen de 700.000 werklozen het maatschappelijk niet zo 'efficiënt' vinden dat hun creatieve vermogens en energie momenteel voor een groot deel onbenut blijven. En dat terwijl veel werknemers merken dat in hun bedrijven de produktie-intensiteit zover wordt opge-

voerd dat mensen steeds vroeger opgebrand zijn en in de WAO terecht komen. Ook de miljoenen mensen die jaarlijks van honger en ondervoeding sterven, zouden raar opkijken als ze wisten dat hier voedseloverschotten in varkensvoer worden verwerkt, fabrieken moeten sluiten door overproductie en werknemers in voedingsmiddelenfabrieken op straat worden gezet. De Derde Wereld betaalt in meer opzichten de rekeningen van de welvarende kapitalistische economieën. Zo veroorzaakten speculanten en yuppie-gokkers op de grondstoffenbeurzen een wereldwijde tincrisis, die vele tienduizenden mijnwerkers in Bolivia, Thailand, Maleisië en Indonesië letterlijk brodeloos maakte.

De inefficiëntie van ons economisch systeem komt voorts tot uitdrukking in het verschil tussen de kwalitatief hoogwaardige producten die men technisch zou kunnen maken en de ondeugdelijke wegwerp-producten die men in de praktijk vaak op de markt brengt. Interen op milieu en eindige grondstoffenvoorraden hoeft de individuele onderneming nu eenmaal niet te betalen.

Kapitaalbezitters richten zich vooral naar korte-termijnbelangen en naar degenen met de dikste beurzen. In sociaal-economisch opzicht geldt het botte recht van de sterkste. Met maatschappelijke rationaliteit, laat staan met rechtvaardigheid, heeft dat weinig te maken. De private toeëigening van winsten en produktieresultaten – gebaseerd op de private eigendom van produktiemiddelen – staat in veel opzichten haaks op een rationele en rechtvaardige inrichting van economie en samenleving.

Socialisering van produktiemiddelen, een achterhaald doel?

Van oudsher is door de socialistische beweging socialisering van produktiemiddelen als een van de belangrijkste middelen voor verandering van de maatschappij aangegeven. Socialisering heeft daarbij drie aspecten:

- De **eigendom** van de produktiemiddelen verandert van privé-eigendom naar gemeenschapseigendom;
- Het **beheer** van de produktiemiddelen wordt onttrokken aan de kapitaalbezitters en komt te berusten bij de directe producenten (werknemers);
- Het **richtsnoer voor het leiden van de onderneming** verschuift van particulier winstbejag naar het vervullen van de maatschappelijke behoeften, vastgelegd via een democratisch tot stand gekomen planning.

Socialisering wordt in de discussie vaak gelijkgesteld met **nationalisatie**. Maar dat is slechts een van de drie aspecten van een echte socialisering. Nationalisatie van produktiemiddelen en bedrijven is veelal een voorwaarde, maar daarna is nog een lange weg te gaan. De staat zal mede een rol moeten spelen bij het uit handen van de kapitaalbezitters nemen van de produktiemiddelen. Dat zou echter een doorgangsfase moeten zijn naar een situatie waar naast staatseigendom ook verschillende typen van collectieve eigendom (o.a. coöperaties) een plaats hebben. Het is dus zeer onterecht om nationalisatie gelijk te stellen met socialisatie. Hoe onjuist die gelijkstelling wel is blijkt bijvoorbeeld bij de 'staatsbedrijven' in de westerse landen. Kan men ondernemingen als DSM, Hoogovens of de NS gesocialiseerd noemen? Geenszins. Alleen aan het eerste aspect van de bovengenoemde driedeling is voldaan en dan ook nog in erg formele zin. Een meerderheid van de aande-

len is een zwakke vorm van controle wanneer de staat zich als aandeelhouder passief opstelt.

Er zijn verschillende redenen aan te geven om ook onder de huidige verhoudingen socialisering van produktiemiddelen te blijven bepleiten als iets waarnaar gestreefd moet blijven worden door de socialistische beweging.

In de eerste plaats is het een directe weg om de maatschappelijke controle over produktiemiddelen te vergroten. Het betekent immers dat veel bredere maatschappelijke groepen bij de beslissingsprocessen over de produktie kunnen worden betrokken. Er ontstaan meer mogelijkheden voor democratische sturing van de maatschappelijke en economische ontwikkeling door rechtstreekse invloed op de investeringsbeslissingen. Interne democratie in de bedrijven en zelfbeheer worden mogelijk op basis van collectieve eigendomsvormen.

In de tweede plaats verdwijnt de mogelijkheid dat de ene mens (klasse) puur op grond van de kapitaalseigendom parasiteert op de arbeid van de andere. Inkomen op basis van kapitaalseigendom – en daarmee een belangrijke bron van particuliere verrijking – verdwijnt. Er komt een basis voor het opzetten van een rechtvaardiger inkomensverdeling die gebaseerd is op de arbeid die men verricht en (te zijner tijd) op de behoeften die men heeft.

Socialisering van produktiemiddelen blijft naar onze mening de belangrijkste grondslag voor de totstandkoming van een socialistische maatschappij. In het huidige partijprogramma wordt 'maatschappelijk bezit van de voornaamste produktiemiddelen' als een van de belangrijke programmapunten geformuleerd. Eigendomsoverdracht uit particuliere handen naar gemeenschapshanden is een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor socialisme. Het democratisch beheer van de produktiemiddelen is een tweede absolute voorwaarde. Het is belangrijk daarbij lessen te trekken uit de Oosteuropese ervaringen.

Lessen uit het 'reëel bestaande socialisme'

De manier waarop de socialisatie van produktiemiddelen in Oost-Europa werd doorgevoerd, kan slechts begrepen worden in de historische omstandigheden waaronder dat gebeurde. De Sowjet-Unie ontstond met hevige interne strijd en onder voortdurende bedreiging van buitenaf. Het was bovendien overwegend een agrarische staat die de toenmalige leiders in geforceerd tempo wilden industrialiseren en 'moderniseren'. Uit beide factoren valt te verklaren dat socialisatie van produktiemiddelen daar van meet af aan is uitgelegd als nationalisatie en versterking van de staatsgreep op de economie.

Het element van democratisch beheer van produktiemiddelen op bedrijfsniveau is daarbij volledig ondergesneeuwd. Collectieve boerderijen waren geenszins 'vrije associaties van producenten' maar deel van een van bovenaf beheerste produktiestructuur zonder een werkelijk democratisch beheer. China heeft in feite een soortgelijke ontwikkeling doorgemaakt. In zowel China als Oost-Europa heeft men sinds de jaren zeventig gas terug moeten nemen wat betreft de socialisatie van produktiemiddelen door het toestaan van beperkte vormen van privaat eigendom (o.a. van grond). Eind jaren zestig kwam al een derde van de Sowjet-landbouwproduktie van particuliere grond, terwijl deze maar een fractie van het totale landbouwareaal vormde. Kennelijk werden deze stukken

grond aanzienlijk beter en intensiever gebruikt.

Ook in de handel en de personele dienstverlening bleek veel meer ruimte te moeten worden gelaten voor particulier initiatief. In Hongarije is bij de distributie van consumptiegoederen veel meer ruimte gecreëerd voor particuliere bedrijven, met opvallend economisch succes. In de USSR is in november een wet aangenomen die ook een doorbraak in deze richting inhoudt.

Op een aantal terreinen zijn in deze landen belangrijke successen geboekt. Wanneer China bijvoorbeeld in sociaal-economisch opzicht met India wordt vergeleken, valt de vergelijking op tal van punten gunstig uit voor China. Een land als Cuba kent veruit de beste gezondheidszorg van alle Derde Wereld-landen. Echte werkloosheid komt in de socialistische landen niet of nauwelijks voor. Het tempo en de intensiteit van de arbeid liggen gemiddeld lager dan bij ons, wat op zich een verdienste is.

Op het gebied van de ware socialisering van produktiemiddelen en democratisering van economie en staat zijn de landen van het 'reëel bestaande socialisme' echter blijven steken. Het beheer van de produktiemiddelen werd volledig ondergeschikt gemaakt aan een bureaucratische en tamelijk rigide staatsplanning, met de verstarring en economische inefficiëntie van dien. Het verdwijnen van privé-eigendom van produktiemiddelen blijkt in Oost-Europa en China helemaal niet te hebben geleid tot een situatie waarbij de werkende klasse meester is geworden van haar arbeidsverhoudingen en van het arbeidsproces. Alle beslissingen worden in werkelijkheid getroffen door een betrekkelijk kleine groep personen in het staatsapparaat. Deze bureaucraten en technocraten hebben zich het monopolie toeëigend bij het uitoefenen van de beheersmacht over staat en economie. De socialisering van produktiemiddelen is er halverwege blijven steken. De problemen met de economische democratie zijn in deze landen nog groter dan bij ons door het ontbreken van een vrije pers en vrijheid van politieke partijen. Misstanden kunnen daardoor veel moeilijker aan de kaak worden gesteld.

Uit de ervaringen met socialisatie van produktiemiddelen in Oost-Europa, China en elders kunnen een aantal lessen getrokken worden.

- Socialisering moet veel verder reiken dan nationalisatie van produktiemiddelen.
- Socialisering van produktiemiddelen moet gepaard gaan met vergaande democratisering in de economie, met behoud van mogelijkheden voor een macroplanning waarover via getrapte verkiezingen op centraal niveau invloed kan worden uitgeoefend.
- Bij de totstandkoming van de economische planning moet veel ruimte voor initiatief van onderop worden gelaten.
- Binnen de ondernemingen dient het zelfbeheer te worden uitgebouwd via personeelsraden (belangrijke plaats voor de vakbonden) die instemming moeten verlenen met alle belangrijke besluiten en over volledige informatierechten moeten beschikken.
- De democratisering in de onderneming moet ook gepaard gaan met verbetering en het structureel maken van de invloed van consumenten, omwonenden en andere directe belanghebbenden op het beleid van de onderneming. Bijvoorbeeld door verplichte consultaties, door opname in de raden van commissarissen.
- In de bedrijfstakken dienen sectorraden tot stand te worden gebracht waarmee tussen vergelijkbare bedrijven afstemmingsproblemen, qua markt, afzet, producten en investeringen onderling afgesproken kunnen worden. In de sectorraden

moeten in elk geval de invloed van de centrale overheid, consumenten, vakbeweging en directe milieubelangen gegarandeerd worden.

— Op macroniveau moet de besluitvorming over het indicatieve raamplan verder gedemocratiseerd worden door een besluitvormingsprocedure waarbij behalve het parlement ook de bedrijfsraden en sectorraden een belangrijke rol spelen.

Eer een democratisering van onze economie gestalte kan worden gegeven op basis van een werkelijke socialisering van produktiemiddelen, moet aan nogal wat politieke voorwaarden worden voldaan. Het vereist een fundamentele eigendoms- en machtsverschuiving, waarvoor een breed gedragen maatschappelijke consensus moet bestaan. Het betekent dat de huidige eigenaren onteigend moeten worden en dat de kleine elitecircuits waar nu de economische en maatschappelijke ontwikkeling in feite bedisseld wordt, moeten worden openbroken. Voor dergelijke vérgaande stappen zijn de politieke voorwaarden momenteel in Nederland noch in de omringende landen aanwezig.

Dat betekent niet dat socialisering van produktiemiddelen een zinloze utopie is. Utopieën kunnen uiterst zinvol zijn omdat ze een lange-termijnperspectief aan het korte-termijn-politiek-handelen geven. Momenteel hebben we het idee dat bij veel mensen in het linkse kamp, ook bij communisten, dit lange-termijnperspectief zo niet verdwenen is dan toch verflct is.

Ondertussen dient in aansluiting bij concrete strijdpunten van ondernemingsraden, vakbeweging en actiegroepen uit de praktijk gedacht te worden over eigentijdse, creatieve oplossingen voor verschillende 'moeilijke' aspecten die verbonden zijn met de socialisering van produktiemiddelen. In dat verband verdient met name de rol van multinationale ondernemingen speciale aandacht. De grootste concerns opereren in vrijwel alle landen ter wereld. Wanneer dochterbedrijven in een land overgaan in maatschappelijk bezit zal dat tal van speciale problemen met zich meebrengen. Ook gesocialiseerde ondernemingen krijgen te maken met kwesties van nationale soevereiniteit, beslissingsmacht van landen over eigen grondstoffen, internationale verschillen in lonen en arbeidsvoorwaarden en internationale concurrentieverhoudingen.

Het zou verlamkend werken te blijven steken in de oude opvatting dat eerst de politieke macht veroverd moet worden door de arbeidersklasse eer er te praten valt over democratische vernieuwing binnen de huidige sociaal-economische context van het kapitalisme. Verbetering van de democratische mogelijkheden in de bedrijven dient aangegrepen te worden, zonder dat daarmee het zicht wordt verloren op verderrijkende doelen van democratisering en socialisering van produktiemiddelen.

Dat verwezenlijking van een veel verder dan nu gaande socialisering van produktiemiddelen geheel niet ondenkbaar is, bewees het 'Programme Commun' (Gemeenschappelijke Programma) waarmee de Franse sociaal-democraten en communisten begonnen aan de regering-Mitterrand. Zoals afgesproken in dat programma heeft die regering kort na zijn aantreden banken en verschillende sterke economische bedrijven (ook multinationals) genationaliseerd. Men heeft daarbij de lessen getrokken uit Franse, Engelse en andere Europese ervaringen dat het een heilloze weg is alleen verliesgevende ondernemingen te nationaliseren ('socialisatie van verliezen'). De achtergrond van dit nationalisatieprogramma was beperkt en het kan zeker niet beschouwd worden als een volledige socialisatie van produktiemiddelen in de zin zoals we eerder aangaven. Het ging de regering-Mitterrand er vooral om via nationalisaties van sleutelbedrijven en -sectoren meer vat te krijgen op de economische ontwikkeling in het land. De huidige regering-Chirac is helaas begonnen deze nationalisaties onge-
daan te maken.

Ook al is verregaande socialisering van produktiemiddelen in Nederland nog een lange-termijnperspectief, toch zijn er verschillende gebieden waarop maatschappelijke en politieke strijd plaatsvindt die deze socialisering dichterbij brengt of vergemakkelijkt. Ontwikkelingen als investeringsloon, uitkering van winstuitkeringen aan werknemers in de vorm van aandelen (b.v. bij Texas Instruments), vermogensaanwasdeling komen voort uit een geheel andere motivatie dan socialisering van produktiemiddelen. Meestal hebben ze tot doel om werknemers aan het bedrijf te 'binden'. Toch dienen deze ontwikkelingen daarom naar onze mening niet geheel te worden afgewezen omdat ze de stap naar overdracht van produktiemiddelen aan de gemeenschap kunnen vergemakkelijken. In Zweden zijn ontwikkelingen gaande waarbij werknemers belangrijke aandelenpakketten in 'hun' ondernemingen verwerven en ook vakbonden een rol krijgen bij het beheer daarvan. Ook moeten naar onze mening alle maatregelen worden aangegrepen die de beoogde interne en externe democratisering van ondernemingen mogelijk verbeteren: uitbreiding van bevoegdheden van ondernemingsraden, democratisering van planologische besluitvormingsprocedures, uitbreiding van rechten van de vakbeweging voor bedrijvenwerk, snelle invoering van een wet op de produktaansprakelijkheid. In een slotartikel in een volgend nummer van Politiek en Cultuur zullen wij ingaan op de verschillende belangrijke aanzetten die er op dit gebied bestaan.

De hierboven genoemde uitgangspunten staan momenteel niet erg in de politieke belangstelling en ze corresponderen zeker niet met de 'tijdgeest'. Dat maakt ze echter niet minder zinvol. De kleinlinkse partijen moeten naar onze mening juist deze punten tot de belangrijkste elementen van een gezamenlijk (federatief) politiek programma maken. Wat we nodig hebben op dit moment is niet een doemdenken, nieuw-realisme of tijdgeesterij, maar ideeën waar mensen gemotiveerd voor raken. Dat vereist ook duidelijkheid in maatschappelijke keuzes. Wanneer het ooit zou gaan over onteigening moet je maar eens kijken hoe duidelijk plots de politieke lijnen gaan lopen.

Er wordt nu naar onze mening overdadig veel gediscussieerd over puur verdelingsvraagstukken. Zo beschouwd is het dan alleen nog maar de vraag (zoals bij de PvdA) **waar** bezuinigd moet worden in plaats van de vraag te stellen **of** er bezuinigd moet worden. Ook bij de discussies over privatisering of in staatshanden houden van bedrijven wordt door de PvdA-oppositie een weinig principiële positie gekozen. Er wordt voornamelijk gesproken over de vraag of de geprivatiseerde bedrijven inderdaad wel goedkoper werken dan overheidsbedrijven, zonder in te gaan op meer principiële kwesties over eigendom van produktiemiddelen, laat staan dat men offensieve eisen hanteert m.b.t. socialisering van produktiemiddelen. Een inbreng van de CPN zal moeten zijn om deze principiële discussie te heropenen rond het hele privatiseringsgebeuren. Daarnaast komt het er op aan om gezamenlijk met de andere kleinlinkse partijen een politiek werkprogramma uit te werken met (overgangs)eisen die socialisering van produktiemiddelen en bedrijven dichterbij brengen. In een komend slotartikel zullen we proberen daarvoor een aantal constructieve elementen aan te dragen. We zijn er van overtuigd dat met een helder, gezamenlijk programma van klein links een nieuw elan kan ontstaan.

Henk Cox
Pim Juffermans

De economische bedrijvigheid in en rondom Amsterdam is aan snelle veranderingen onderhevig. Als gevolg hiervan is er sprake van een zeer ingrijpende verandering van de werkgelegenheid. Een aanwijzing voor de snelle veranderingen is een nieuw streekplan van de provincie, getiteld 'Streekplan voor het Amsterdam-Noordzeekanaalgebied' van april 1986. Dit nieuwe plan dient ter vervanging van het vorige van 1984. Bezien we de economische ontwikkelingen over wat langere termijn dan kunnen we constateren dat al in de jaren vijftig die veranderingen zijn begonnen. Een ongekend aantal textielverwerkende en -verhandelende bedrijven verlaat de binnenstad en vestigt zich in het Confectiecentrum aan de Westelijke Ringweg. Een buitenlandse inkoper is nu in staat in één dag de gehele Nedelandse collectie te bezien en in de namiddag weer van Schiphol te vertrekken, terwijl hij/zij vóór die tijd dagen nodig had, waarbij vele uren werden doorgebracht in files op de grachten.

'Als kleine ondernemer heb ik de sprong van de binnenstad naar het Confectiecentrum niet durven wagen. Ik heb daar nu spijt van, want er komt bijna geen inkoper meer bij mij langs', deelde een eigenaar van een confectiefabriekje in de jaren zeventig mij mede. Inmiddels is zijn bedrijf met vele andere verdwenen.

Economische ontwikkelingen en werkge- legenheid in en rondom Amsterdam

Ingrijpende veranderingen

Veel ingrijpender was de teruggang in de haven- en scheepsbouwindustrie. Vele duizenden mensen werkten op bedrijven als NDSM, ADM, Werkspoor, Verschure en Du Croo en Brauns, zowel in de nieuwbouw als aan de reparatie van schepen. Het stadsbeeld van de jaren vijftig en zestig werd enerzijds bepaald door de grote stroom van fietsers uit West en treinfoerenzen uit omliggende gemeenten op weg naar kantoren en bedrijfjes in de binnenstad, anderzijds door de grote massa mensen uit diverse delen van de stad, die zich via de ponten op weg bevond naar hun werk. In de namiddag het omgekeerde beeld.

De grote teruggang in werkgelegenheid in de industriële sector is met name voor het leefklimaat in Amsterdam-Noord zeer negatief geweest. Een teruggang van 60 à 70% tegenover landelijk 20 à 30%. Jonge mensen die wegtrokken wegens gebrek aan werk, waardoor er een zeer eenzijdige bevolkingsopbouw in de oude buurten ontstond.

Een andere beroepsgroep die sterk achteruit is gegaan is de bouwsector. De grote stadsuitbreidingen in West in de jaren vijftig en zestig en wat later in Zuid-Oost zijn achter de rug, evenals een aantal grote bouwwerken in de stad. Als gevolg van deze economische ontwikkelingen hebben talloze jonge gezinnen de stad verlaten en zich in gemeenten elders gevestigd: Purmerend, Hoorn, ten zuiden van Amsterdam, Almere en Lelystad. Dit vertrek werd maar ten dele gecompenseerd door vestiging van vooral studenten in de stad.

Het koopkrachtverlies door het vertrek van tienduizenden jonge gezinnen bracht ook gevolgen mee voor de middenstand. Zeer veel buurtwinkels sloten hun deuren. Winkelbedrijven die doorgingen, beperkten hun personeel tot het uiterste. Vlak na de Tweede Wereldoorlog hield 'De Waarheid' nog wedstrijden voor slaggersknechts!

Nieuwe bedrijvigheid

Tegenover deze negatieve ontwikkelingen staan een aantal nieuwe economische bedrijvigheden. Deze concentreren zich op enkele terreinen:

1. Een sterke toename van handels- en hoogtechnische bedrijven vooral in het zuiden en zuidoostelijke deel van de stad en aanliggende gemeenten, alsmede rondom Sloterdijk (telecommunicatie).
2. Een zeer snelle groei van de luchthaven Schiphol met daaraan gekoppelde bedrijven (volgens sommige economen Rotterdam in economische betekenis voorbijgestreefd).
3. De van oudsher bestaande sterke publieksfuncties: stedelijk toerisme, onderwijs en cultuur zijn de laatste decennia nog in betekenis toegenomen. Als gevolg hiervan handhaaft zich in de binnenstad een groot aanbod van winkels en horeca, hoewel de wisseling van eigenaren dikwijls heel snel gaat.

Door de geschetste ontwikkelingen is er een zeer ongelijkmatige verdeling van de werkloosheid gekomen. Enerzijds de Meerlanden (Haarlemmermeer, Aalsmeer en Uithoorn) met de laagste werkloosheid (4%) in Nederland tegenover Amsterdam met de hoogste (17%).

Vergelijken we de stadsdelen met elkaar dan zien we het volgende beeld:

	Aantal werkende personen
- Amsterdam-Noord	19.700
- Centrale stadsdelen en oude stadswijken	161.600
- Amsterdam-Oost/Diemen/Amstelveen	59.100
- Amsterdam-West/Zuid/Schiphol	131.000

Amsterdam-Noord

De sterke daling van de werkgelegenheid is vooral ontstaan door de minimalisering van de scheepsbouw met de toeleverende bedrijven (vooral de metaal). Ook in chemie en elektrotechniek is de werkgelegenheid hard teruggelopen. De werkloosheid wordt gedeeltelijk versluierd door de werkgelegenheid die als gevolg van de uitbreiding van de bevolking (de zogenaamde bevolkingsvolgzame werkgelegenheid: publieke functies als postkantoor, stadsdeelraad en publieksgerichte functies als banken, winkels enz.) ontstaat.

Ondanks de vermindering in de traditionele bedrijfstakken blijft de industrie bepalend voor de werkgelegenheid, vooral de metaalindustrie, de chemie (Akzo-Ketjen), elektrotechnische bedrijvigheid (Draka-Kabel) en het Shell-laboratorium. Wil de werkgelegenheid hier weer toenemen dan is een versterking van de industriector noodzakelijk, alsmede een beter wegenstelsel, aldus het Streekplan.

Centrale stadsdelen en oude stadswijken

De samenballing van activiteiten is hier het hoogst in Nederland. Van de 161.000 arbeidsplaatsen zijn er 128.000 stuwende arbeidsplaatsen en de overige 'bevolkingsvolgzame'.

De zakelijke bedrijvigheid is hier het belangrijkste: 55.000 arbeidsplaatsen, waarvan 22.000 in de financiële activiteiten (banken en beurzen). De verhuizing van het aantal financiële bedrijven naar de rand van de stad is beperkt gebleven. Het laatste deel hiervan is de verhuizing van een deel van het Amro-hoofdkantoor naar Amsterdam-Zuidoost.

Kleinschalige kantoren in de zakelijke dienstverlening treffen we vooral aan in het centrum en de aangrenzende gebieden als Concertgebouwbuurt, Waterlooplein-Wibautstraat en Oud-West.

Representativiteit en de aanwezigheid van andere bedrijven zijn belangrijke factoren bij de keuze van de vestigingsplaats. Kleinschalig zijn ook de 1300 groothandelsbedrijven. Kenmerkend voor de centrale stadsdelen is ook de concentratie van publieksfuncties (47.000 stuwende arbeidsplaatsen). Verder cultuur en vermaak, winkels, horeca en reisbureaus (23.000 stuwende arbeidsplaatsen). De neergaande lijn sinds eind jaren zeventig in kwaliteit en variatie van het winkelapparaat is omgebogen. De factoren 'zorg', 'bestuur' en 'onderwijs', tezamen goed voor 22.000 stuwende arbeidsplaatsen, wachten de komende jaren ingrijpende herstructurerings door decentralisatie en beddenreductie van de ziekenhuizen.

De industrie en ambachten, samen met de bouw, zijn goed voor 22.000 arbeidsplaatsen. Hiervan hebben 30 grote bedrijven 10.000 mensen in dienst. De

overige 12.000 zijn gespreid over 2.000 vestigingen. Het oostelijk havengebied is van betekenis voor bedrijven, die zich uitbreiden.

Amsterdam-Oost/Diemen/Amstelveen

Veel administratieve bedrijven vestigen zich hier, vooral in het nieuw ontwikkelde Zuidoostgebied, dat een nieuw zakencentrum wordt. Op de bedrijfsterreinen Amstel I en II en Diemen vestigen zich vooral distribuerende groothandelsbedrijven. Het Amsterdam-Zuidoostgebied wordt gedomineerd door hoogbouw, terwijl in Amstelveen van een veel kleinschaliger opzet sprake is. De grote hoofdvestigingen zijn uiteenlopend van aard: zowel de industriële sector en de bouwwereld als de zogenaamde kwartaire sector (niet-commerciële dienstverlening) zijn aanwezig. Overheersend is echter de commerciële dienstverlening: deze omvat 2/3 van de stuwende werkgelegenheid: vooral banken en het verzekeringswezen alsmede zakelijke dienstverlening. In de periode 1979-1985 groeide de kantooroppervlakte met 420.000 m². Daar kwam in 1986 nog eens 240.000 m² bij. Bovendien liggen er nog uitbreidingsmogelijkheden in Diemen-Zuid (300.000 m²) en Amstelveen (70.000 m²).

Amsterdam-West/Zuid/Schiphol

Handel, distributie, verkeer en communicatie zijn kenmerkend voor dit gebied. Hoofdonderdelen zijn Schiphol en de naoorlogse stadsdelen Nieuw-West en Nieuw-Zuid (vooral langs de Ringweg A10). 70% zijn stuwende arbeidsplaatsen. Bovendien is de werkgelegenheid hier nog groeiende, in tegenstelling tot de binnenstad. Belangrijk onderdeel is de groothandel met 10.000 arbeidsplaatsen. 40% hiervan heeft een landelijke centrumfunctie, kleding, textiel, kantoormachines en computers. In de zakelijke dienstverlening werken 8.000 mensen, verspreid over 600 bedrijven. Ook in enkele grote administratiekantoren langs de A10 is veel werkgelegenheid. Er is nog een ruim aanbod van vestigingsgronden: Nieuw-Zuid, Buitenveldert, de Tuinsteden en Sloterdijk, de Riekerpolder en A10-Zuid. Ook bij het Confectiecentrum is nog ruimte. Het gebied is illustratief voor het feit dat de Randstad een economisch ingewikkeld gebied is geworden: nieuwe middelen van verkeer en communicatie hebben nieuwe, economisch belangrijke knooppunten doen ontstaan. De meest hoogwaardige zijn die, waar de vervoerslijnen naar de rest van de wereld aantakken. Dit gebied met zijn driehavenstructuur (zee-, luchthaven en de te ontwikkelen infohaven, teleport) is in dit systeem het noordelijke knooppunt in de Randstad. De relaties tussen de drie havens zullen behalve door verbeterde telecommunicatie (glasvezelnet) ook door de mogelijke aanleg van de westelijke Randweg verstevigd worden. In die situatie zal ook het bedrijfsterrein Sloterdijk III als hoogwaardig modern bedrijfsterrein uitstekende verbindingen hebben met de drie havens.

Schiphol

Schiphol is van nationale betekenis en behoort tot de 10 grootste luchthavens van Europa. Er werken 25.000 mensen, waarvan ruim de helft (13.500) op Schiphol-Oost (het industriegebied). KLM en Fokker werken hier. Op Schiphol-centrum (11.500 personen) zijn de KLM en andere luchtvaart-

maatschappijen en afhandelingsfirma's gevestigd. Het totaal aantal bedrijven bedraagt 440. Op dit moment zijn 100.000 mensen direct of indirect afhankelijk van de aanwezigheid van Schiphol. Het aantal passagiers bedroeg in 1984 10,6 miljoen, terwijl de aan-en afvoer van goederen 438.000 ton bedroeg. Er is nog steeds sprake van uitbreiding. In 20 jaar is de werkgelegenheid verdubbeld. De gemiddelde verdienste van de werknemer ligt 30% boven het gemiddelde in Noord-Holland. Bedrijven als Canon, IBM en ITT hebben vanwege Schiphol Nederland gekozen als distributiecentrum voor Europa en het Midden-Oosten. Grote uitbreidingen van Schiphol zijn gerealiseerd ten zuiden ervan, maar een nog veel grotere uitbreiding van bedrijfsterreinen staat op stapel ten zuiden van Fokker en bij Hoofddorp.

Havens

In Europa staat het gehele Noordzeekanaalgebied op de 5de plaats naar overgeslagen tonnage (in 1985: 43 miljoen ton). Het zwaartepunt van de zeehavenactiviteiten dat zich van oudsher aan de oostkant van Amsterdam bevond, heeft zich naar het Westelijk Havengebied en IJmond verplaatst. Een verdere westwaartse verplaatsing is waarschijnlijk, met een verdere verscheidenheid en specialisatie. In de Amsterdamse havengebieden werken 12.000 mensen. In arbeidsplaatsen gemeten worden de economische activiteiten bepaald door de overslag en distributie van goederen. De zeehavenindustrie heeft aan betekenis ingeboet: nog ongeveer een derde van de bedrijvigheid kan als industrieel worden aangemerkt.

Samenvatting

Er heeft zich in de afgelopen 20 à 25 jaar binnen en rondom Amsterdam een zeer sterke wijziging en uitbreiding van werkgelegenheid voorgedaan. Bepaalde bedrijfstakken hebben in betekenis ingeboet: haven en scheepsbouw vooral met de daaraan verbonden toeleveringsbedrijven (metaal). In Noord blijft deze evenwel van belang. Het voorzieningsniveau in de binnenstad en aanliggende oude wijken heeft zich kunnen handhaven, hoewel er sterke verschuivingen daarbinnen plaatsvinden.

De nieuwe werkgelegenheid ontstaat vooral rondom de stad: Oost en Zuid-Oost met aanliggende gemeenten en in West met vooral Schiphol als motor voor talloze vestigingen. In de toekomst zal deze tendens zich nog versterken. Vele problemen zullen hiermee gepaard gaan: (om)scholing, milieu- en ruimtelijke-ordeningsvraagstukken, verkeersvraagstukken en woningbouw, ruimte voor recreatie.

Van onze partij zal het ook een heroriëntatie vragen op economische en politieke vraagstukken, die hiermee gepaard gaan.

Piet van Gemst

Leo Molenaar analyseert in 'Vredesstrijd en CPN nú' (Politiek en Cultuur sept. 1986) op een overzichtelijke manier dat onderwerp, vooral voor mensen met een beperkt geheugen. Het valt op dat hij nauwelijks of niet aandacht besteedt aan de mogelijkheden om wat hij de verdamping van een zichtbare aanwezigheid van communisten in vredescoalities noemt, ongedaan te maken en in de toekomst te voorkomen. Uitgaande van mijn, op andere plaatsen reeds eerder verdedigde, stelling: "Voor het aangaan en werkbaar houden van coalities is een voor de coalitiegenoten duidelijk herkenbare identiteit absolute voorwaarde", wil ik hieronder voor de CPN noodzakelijke consequenties trekken.

Bezuinigen om te bewapenen

De bomen en het bos

Hoewel het door Leo Molenaar gebruikte begrip 'imperialisme', zelfs in de CPN, bij sommige mensen reacties wekt die gaan van lichte irritaties tot en met neerbuigende minachting voor de gebruiker van het woord, blijft het verschijnsel een niet op zij te schuiven bestanddeel van het kapitalistisch systeem. Bij het beoordelen van maatschappelijke gebeurtenissen, of ze nu van politieke of economische aard zijn, moet, om juist te reageren, door een communistische partij steeds rekening gehouden worden met deze factor. Daarin ligt besloten dat met het wijzigen van sommige uiterlijke verschijningsvormen van het systeem ook de vaste kenmerken van het imperialisme zich op aangepaste wijze manifesteren. Werde het genoemde specifieke kenmerk in de voorgaande fase het duidelijkst zichtbaar in de koloniale overheersing van volkeren, zelfs hele continenten, reeds gedurende de Tweede Wereldoorlog werd die vorm aangetast door een zich aankondigende verschuiving in de machtsverdeling. Dat wil dus zeggen dat het imperialisme nooit in één en geen andere vorm zichtbaar was. Na een lange periode waarin naties (in cultuur-historische zin) tot staten (in politiek-economische) werden en naast de verdeling van de wereld door de 'imperiumbouwers', was er ook die minder als imperialisme herkende onderdrukking van naties in overheersende staatsverbanden zoals we die op het Euro-aziatische continent leerden kennen (het tsaristische Rusland, de Oostenrijks-Hongaarse monarchie).

Toch zou deze variant door het nazisme opnieuw in praktijk gebracht worden, om na 1945 in een weer andere variant terug te keren.

De oorzaak is bekend. De kapitalistische markteconomie kan alleen maar bij de gratie van markten bestaan, hetzij voor afzet van produkten, hetzij voor de bevoorrading van het eigen productieapparaat met grondstoffen. De marge waarbinnen onder de bestaande machtsverhoudingen zulke markten gewelddadig in bezit genomen kunnen worden is uiterst gering. De belangrijkste belemmering voor zulke gewapende veroveringen ligt in het feit van het bestaan van een nieuwe component in de machtsverhoudingen, de USSR en zijn bondgenoten. Voorlopig is het zwaartepunt verlegd naar de dreiging met geweld en dat van een vijandbeeld, een tweede (ideologisch) front. In het laatste geval gaat het om een psychologische voorbereiding voor het geval dat. ... Voorbereiding tot geweld vindt op beide genoemde fronten plaats. Het spiegelbeeld van de situatie is, of zou moeten zijn, de strijd tegen de bewapening en de strijd tegen de ideologische oplichterstruc van het vijandbeeld.

Deze techniek van het scheppen van een nationalistisch vijandbeeld, gekoppeld aan een racistische superioriteitspositie, leverde Hitler zijn massabasis op en werd na 1945 met een variant door de westelijke wereld overgenomen met enkele minder afstotende bijstellingen op het punt racisme. Het zou de ideologische basis leveren voor niet alleen de koude oorlog maar ook voor een reeks zgn. lokale oorlogen. Met het einde van de Tweede Wereldoorlog is de aanspraak op wereldhegemonie van de Verenigde Staten het kernstuk geworden van het imperialisme, waaromheen de overige kapitalistische staten zich met wisselend enthousiasme scharen. Daarmee is de strijd tegen de bewapening in het juiste perspectief geplaatst. Een geïntegreerd onderdeel van de strijd om een andere, door ons genoemde socialistische samenleving. Tevens staat dan vast dat dat onderdeel van onze algemene strijd niet berust op ethiek en emoties, maar op een aanwijsbaar en bewijsbaar onderdeel van de sociaal-economische strijd. Het verschijnen van nucleair wapentuig in de arsenalen heeft de oude, relatief simpele wapenindustrie gewijzigd in een alles omvattend militair-industrieel complex. De toepassingen van steeds nieuwe technologische vindingen hebben de scheiding tussen civiele en militaire productie praktisch uitgewist. Aanschaf, onderhoud, bediening en vervanging, dit alles legt een steeds groter beslag op een deel van ons nationaal produkt dan het percentage dat telkenjare genoemd wordt als het overeengekomen Nederlandse aandeel in de NATO. Het financieringstekort in de kapitalistische landen wordt veroorzaakt door deze kapitaalvernietigende bewapeningslasten.

Het mag dan ook verbazing wekken dat de oppositie in het algemeen en van de CPN in het bijzonder niet onvermoed doorgaat het Nederlandse volk voor te houden dat de bezuinigingen op onze sociale verworvenheden wegvloeiën in de bodemloze put van de bewapening en het militarisme. Drastische bezuinigingen op dat begrotingshoofdstuk zijn het middel om het financieringstekort te bestrijden en om de middelen te hebben voor innovatie en vernieuwing zonder aantasting van lonen, uitkeringen en voorzieningen. Het behoort tot de belangrijkste taken van de CPN om de maatschappelijke samenhang van dit alles voortdurend in het volle daglicht te stellen. Dat wordt des te belangrijker omdat het parlement subsidiëring van alle mogelijke instellingen waar onderzoek wordt gedaan goedkeurt, maar op geen enkele wijze controleert of zelfs maar de wettelijke bevoegdheid heeft om greep te krijgen op het al of niet gebruiken van de resultaten van het onderzoek. Om dan maar te zwijgen van gericht onderzoek in verband met oorlogsvoorbereiding. De CPN zou alles in het werk moeten stel-

len bij haar voorlichting aan de bevolking, dat kan bijdragen aan het bewustzijn dat de parlementaire democratie in zijn huidige praktijk heel wat minder doorzichtig is dan zelfs met de bestaande wetgeving mogelijk kan zijn.

Het duidelijk maken van die samenhangen kan de CPN weer attractief maken voor de burger. Weifelmoedigen in eigen omgeving en tegenstanders zullen, wanneer de CPN op deze manier haar campagnes voert en dienovereenkomstig in het openbaar optreedt, tot de ontvullende ontdekking komen dat er een dringende behoefte is aan een werkelijk zijn taken uitvoerende communistische partij. Waar geen behoefte aan is, dat is een partij die zich communistisch noemt maar niet goed weet wat ze daar mee aan moet. Een partij die door een hobbyistische obsessie voor boomsoorten het bos niet meer ziet.

Leo Klatser

Onlangs is er bij Natuur en Techniek een herziene en zeer fraai geïllustreerde uitgave verschenen van de afstudeerscriptie van Leo Molenaar en Peter Kooiman uit 1974. Het boekje van 125 pagina's is bedoeld als keuzesmateriaal voor VWO-scholieren en behandelt aan de hand van twee voorbeelden - de ontwikkeling van synthetische kleurstoffen en van kunstmest - de complexe wisselwerking tussen chemie en samenleving. Dezelfde scriptie heeft als onderwerp gediend in de Teleac-cursus 'Chemie is overal' (1975).

Chemie en samenleving. Van kleurstof tot kunstmest

De ontwikkeling van de kunstmest- en kleurstof-industrie is een veel bestudeerd onderwerp, omdat hierbij een reeks van wisselwerkingen zijn geconstateerd tussen ontwikkelingen in de (organische) chemie, economie, industrie, staatsoptreden, oorlogsvoering, kledingmode, Derde Wereld, enz. Zo wordt onder meer duidelijk gemaakt, dat de ontwikkeling van synthetische kleurstoffen voor een belangrijk deel werd gestimuleerd door de (modieuze) vraag naar heldere en kleurechte tinten. Het feit dat kleurstoffen vaak beter of goedkoper synthetisch konden worden geproduceerd leidde tot desastreuze gevolgen voor plantages in de Derde Wereld, maar ook voor de verbouwers van meekrap (bevat alizarine) in Zeeland en Frankrijk.

Grote bedrijven als BASF zijn uit de eerste kleurstof-industrie ontstaan. Deze bedrijven gingen zich naderhand ook toeleggen op de produktie van stikstofhoudende kunstmest en explosieven. Een belangrijke stimulans om deze stoffen zelf te produceren was de overweging dat Duitsland in crisissituaties afgesneden zou zijn van bijvoorbeeld de stikstofleverancier Chili. Het boekje biedt een uitstekende uiteenzetting over deze ontwikkelingen sinds de 18de eeuw. In de wetenschap dat één van de auteurs (Molenaar) zich elders (Komma 2-3) een 'uitgesproken materialist' heeft genoemd, heb ik onder meer de passages waar gepoogd is te verklaren waarom de Franse en Engelse kleurstof-

industrie op den duur werd overvleugeld door de Duitse, met bijzondere aandacht gelezen. De auteurs komen niet veel verder dan de gezapigheid van de Engelsen (waardoor?), goedkopere produktie door de Duitsers (waardoor?), e.d. Dat wetenschap en samenleving elkaar beïnvloeden is een reeds lang alom geaccepteerde constatering. Molenaar heeft wellicht de kans laten liggen om aan te geven waar zijn conclusies verschillen van die van 'burgerlijke' auteurs. Marxisten beweren doorgaans dat de produktieverhoudingen (waaronder uitbuitingsrelaties) worden bepaald door de stand van de produktiekrachten (wetenschap en techniek). Dat de industriële revolutie heeft geleid tot het kapitalisme is echter geen specifiek marxistische ontdekking. De vraag blijft dan waar in het boekje de (eventueel impliciete) marxistische gedachtengang blijft. Wellicht verklaart het ontbreken ervan dat het goed leesbaar is, overtuigend en ongeunsteld van argumentatie, hoewel soms wat technisch ook voor middelbare scholieren. Een prima boekje voor chemiedocenten, ambitieuze VWO-leerlingen en geïnteresseerde leken, die de vele niet al te chemische passages waarschijnlijk goed zullen kunnen volgen.

Otto Middelkoop

INHOUD PenC 1986

		Nr.	blz.
Hoe louche, hoe papperig?	Marcus Bakker	1	1
Stil heldendom te boek gesteld	Marcus Bakker	2	76
Communistische politiek	Marcus Bakker	3	99
Paul de Groot en het leiderschap	Marcus Bakker	4	165
Emancipatie, macht, bondgenootschappen	Marcus Bakker	5	230
Tussen Raad en Kamer	Max van den Berg	2	49
De Tweede-Kamerverkiezingen	Max van den Berg	4	190
CPN, vakbond en 'nieuwe werknemers'	Jan Berghuis	2	73
Lubbers-II en het sociaal- economische karwei	Frank Biesboer	4	177
China en de Sowjet-Unie	Peter Boevé	6	257
Reykjavik en de atoomproeven	Jan de Boo	6	262
Zuid-Afrika - een revolutionaire situatie	Connie Braam	5	213
De CPN in het parlement	Ina Brouwer	1	6
Sociale zekerheid	Ina Brouwer	3	109
Zure regen en milieubeleid	Willem de Bruin	2	52

Privatisering	Henk Cox/Pim Juffermans	3	135
Socialisatie van produktiemidde- len en bedrijven	Henk Cox/Pim Juffermans	6	275
De 25-urige werkweek	Anton van Daalen	3	101
Ontwapening, voorwaarde voor sociaal herstel	Frits Dragstra	5	243
Het 30e Congres	Marius Ernsting	5	238
De CPN een partij van de arbeidersklasse	Evelien Eshuis	2	62
Economische bedrijvigheid rond- om Amsterdam	Piet van Gemst	6	284
Waar staat de FNV eigenlijk?	Siep Geugjes	5	199
Vrouwenboekenweek	Willy Hilverda	1	41
Het internationalisme en de nationale politiek van de CPN	Henk Hoekstra	6	247
'Die jeugd van tegenwoordig'	Corita Homma	5	225
Internationalistische politiek	Elli Izeboud	1	9
Zijn ambtenaren arbeiders?	Kees de Jong	2	70
PTT en privatisering	Pim Juffermans	1	30
De economie onder Lubbers-II	Pim Juffermans	4	172
Bezuinigen om te bewapenen	Leo Klatser	6	289
Over de partij in het verzet	Gerard Maas	2	93
De Coronagroep	Joop Mantel	4	157
Chemie en samenleving	Otto Middelkoop	6	292
Vredesstrijd en CPN nu	Leo Molenaar	4	149
Indrukken van het 30e congres	Leo Molenaar	6	270
Enkele kanttekeningen bij ATV	Mirjam Nijhof	1	24
Links en de boeren	Peter Posthumus	1	34
Mannen en seksueel geweld	Ronald Schilperoort	1	46
Star Wars	Nico Schouten	2	79
De Communistische Partij in Zuid-Afrika	Joe Slovo	5	205
Tweede rij frontbalcon moeder!	Coco Snoek	1	38
De volgende duizend daden	Dirk Veenstra	2	96
Verschuivingen in het woningvraagstuk	San Verschuuren	2	85
Kiezen voor minderheden	Roel Walraven	3	131
CPN Advieswerk	Leo Witte	4	186
Internationalistische traditie	Jaap Wolff	1	17
Indrukken van het CPSU-congres	Jaap Wolff	3	123
De CPN en Zuid-Afrika		5	210

Een nieuwe herdruk

Jaroslav Hašek

De lotgevallen van de brave soldaat Švejk

Het wereldberoemde, inmiddels klassieke verhaal van soldaat Švejk, die op universele wijze het autoritaire gezag en het militarisme te kijk zet.

Bewonderd door velen.

Bijvoorbeeld door Maarten 't Hart:

... 'Verrukkelijke, oerkomische moderne schelmenroman'

... 'Het boek kan worden beschouwd als een hedendaagse versie van de geschiedenis van Don Quichot, met de min of meer anoniem geworden superieuren als de Don Quichotten die Švejk de één na de ander "verslijt", terwijl hoofdpersoon Švejk de geëmancipeerde Sancho Panza is – de verpersoonlijking van de lepe, gewiekste argeloosheid.'

Deel 1, In het achterland *f* 27,25

Deel 2, Aan het front *f* 27,25

Deel 3/4, In krijgsgevangenschap *f* 32,55

In iedere boekhandel

Pegasus Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

Hansje Galesloot, Susan Legêne:

Partij in het verzet

De CPN in de tweede
wereldoorlog

Een Pegasus-uitgave

f 35,35

De eerste omvattende geschiedschrijving, op basis van langdurig, intensief onderzoek, over de Communistische Partij van Nederland gedurende de tweede wereldoorlog.

In 384 pagina's beschrijven de auteurs het werk voor de illegale Waarheid, de militaire sabotage, het solidariteitswerk voor onderduikers en nabestaanden van vervolgd, de strijd in de bedrijven, de Februaristaking, voedselacties en andere activiteiten, en tevens de verhouding tot andere verzetsgroeperingen.

Bovendien zijn unieke foto's en nog niet eerder gepubliceerde documenten uit het archief van de CPN opgenomen. Met uitvoerig notenapparaat en register.

In iedere boekhandel

Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam

In iedere boekhandel

 Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amsterdam